

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19

R.11392^{ss}
COMMENTARIA.
IN PRIMVM
IB. ETHICORVM ARISTO-
telis ad Nicomachum, autore, doctore Pe-
tro Serrano Cordubensi, philosophie
moralis apud Complutenses
professore.

non indigit ex auctoritate
et hoc anno est. Badae' de
Protegunt.

COMPLVTI,
Ex officina Ioannis Brocarij. 1556.

Mafomys de Nob. de Granada R.11392°

COMMENTARIA.
IN PRIMVM

LIB. ETHICORVM ARISTOTELIS ad Nicomachum, autore doctore Petro Serrano Cordubensi, philosophie moralis apud Complutenses professore.

non intelligit exponit
et approbat Petrus de
Theologo.

COMPLVTI,
Ex officina Ioannis Brocarij. 1556.

ILLVSTRISI

MO AC REVERENDISSIMO
DOMIN. D. LEOPOLDO AB AVSTRIA

Episcopo Cordubensi, Doctor Petrus
Serrano Cordubensis salutem
& felicitatem.

V M IPSE MECVM ALI QVAN
do mente complecterer, quem
potissimū patronum meorū stu
diorum deligerem, tu in primis
occurristi magnanime Leopol
de, Princepsq; Ecclesiæ clarissime. Tum ob am
plissimum genus tuum, cùm singulari virtutū
ornamento coniunctum: tum ob gratitudinis
officium erga te in eum, propter eximia ea be
neficiā, quibus cùm Annis nuper elapsis tuę di
gnitatis, & illustris nominis gratulandi gratia:
atq; vt meum insuper animū tuis votis, & ob
sequijs paratissimum declararem, te conueni
rem: pro tua singulari humanitate, liberaliter
comulatus sum. Quorum altero cùm nec ma
iore aliqua re gratum meum animum ostēde
re queam, saltem paruum hoc munus offeren
do, me beneficiorum esse memorem exhibeo,
maius si possem libenti animo præstiturus. Al

* 2 tero

E P I S T O L A

tero verò, ita hisce philosophiæ studijs prospicere mihi videor, vt nomine tanti patroni non solum ab inuidiæ mortibus vel vna hac ratione tuta, & libera essint, quod dum in minimo quispam ipsis derogauerit, te eorum protectorem minus suspicere videbitur: sed vt hac item ratione pluris habeantur, & astimentur: quod substanti viri nomine foras prodierint, quem iure omnes colere & venerari debeant. Quippe ita natura comparatum est, vt viris virtute conspicuis, & suorum maiorum stemmatibus clarijs omnis honos & externus cultus debeatur. Atque tantò illis impensis, qui ab excellentiori, & sublimiori stirpe originem trahunt, quantò vera nobilitas maiorem generis claritudinem purius, & syncerius sequitur & comitatur. Nam etsi longe repetita antiquitate prioribus illis hominibus ob egregia virtutum opera, præcipue tamen fortitudinis & iustitiae, suos ciues ab hostiū incursibus defendendo, optimisq; legibus & statutis eos in officio retinēdo, vera nobilitas amplissimis condecorata patrimonij, contigerit: eorum tamen posteris genere & natura, legibus item suffragatis: aduenire omnino planum videtur. Quod etiam hanc ratione aperte colligitur, q

natura

NVNCPATORIA.

natura prouida, vt citius atque facilius virtutes morales homines assequerentur, quarum exercitio vera nobilitas retinetur, augetur, & propagatur: naturales quasdam virtutes in ipsa hominum pro creatione & generatione inseuit, quibus veluti seminibus primis, & inchoatiōibus, morum virtutes, præuenire visa est. Atqui cùm prædicta virtutum semina eam corporis temperaturam & coaptationem sequātur, quā filij à parentibus accipiunt: & ij elegantiorē, qui ab optimis parentibus fuerint procreati: & morales virtutes, & quę ipsis fulcitur nobilitatem, exordio ipso vitæ excipere videntur. Maximè igitur nobilitas genus ipsum sequitur, atque gentilis maximè ea ratione cernitur: et si ita sit, quod virtutum studio colatur, augeatur & conseruetur. Quamobrem eleganter satis secundo lib. Rheto. eam Aristoteles definiuit, honorem quendam progenitorū esse affirmans: & id item nobile, quod ganeris virtutem sequeretur. Quam etiā sententiā Theodectes prius complexus est, iactabundam Helenam sic loquentem inducens: vtrinq; diuum stirpe me quis heu satam, seruā vocare possit, aut dignum putet? vbi apertè indicat genus, & præcipue id quod amplissimum sit, quandam

* 3 nobis

E P I S T O L A

nobilitatis fertilitatem, perinde atq; selectissimos agros fructuum vbertatem, continuo sequi. Quod etiam significantius tertio Dialogo de rep. docuit Plato, quū secundū quòd natura in distributione suorum donorum vt ingenij, industria, solertiæ, & habilitatis, cūm his largior cum illis verò parcior in hominum effectione extitisset, aurum, æs, ferrum, & argentum seminasse dicit. Vario sanè metallorum genere varias, & diuersas virtutum inchoationes Deum optimum maximum humanis animis in ipsorum conditione largitum fuisse ostendēs. Nobilitatis ergo patrimonium (vt ex adductis sententijs planè constat) inchoatione quadam à natura ductum est: quod ètatis progressu, optima institutione, & ingenuarum artium eruditione accendentibus, virtutumq; studium excitantibus, mirifice auctum, & locupletatum euadit. Non secus quām procére arboris propago diligenti agricolæ cultura: quæ continuè vim suam exerendo, si non sublimor, saltē par & sui generis similior euadit. Natura igitur ipsa suggestente, atque hinc etiam legibus astipulantibus, iure optimo claris & generofis hominibus omnis honos atq; externus cultus omnino debetur. Quod vsq; adeo antiqui illi obseruarunt.

NVNCPATORIA.

uarunt, vt eum qui ex claris parentibus, optimèq; de repub. merentibus ortum duceret, nō quo quis cultu, sed tanquam diuino semine suscepsum vererentur, & colerent. Hac nimirum ratione, quòd paternis moribus similes, ac parentes virtutes in natib; statim ipso vitæ exordio p̄fagire viderētur. Quod si in cæteris hominum generibus ita natura sagax constituit, & ordinauit: quantum imperium, & dominiū in tuo ram præstantissimo genere præmolita erit? in quo augendo & amplificando, se diuitem & opulentam esse omni studio declarare visa est. Regio etenim genere præful illustrissime gaudes, nec à quibusvis regibus & imperatoribus profecto, sed ab his qui propter heroica fortitudinis, & iustitiæ opera reipub. Christianæ impensa, & propter eximiam insuper pietatē quam Christi religionem augere, & amplificare omni opera curarunt: heroicis illis temporibus nunquam satis laudati fuissent. Nam qua rogo orationis vberitate Maximiliani in clyti imperatoris parentis tui, animi præstantia & celsitudo, qua tot p̄clara facinora, & penè diuina opera gessit exprimi poterit? quo panegyrico in uiuctissimi Cæsarialis nepotis tui ex fratre Philippo, animi magnitudo in hostibus religionis profligā-

E P I S T O L A

dis, eorūq; petulantia coercenda, ac feritate domanda, efferrī & celebrari poterit? heroica siquidem eius animi virtus & tremēda maiestas tot victorijs, tot reportatis triumphis condecorata semper incessit, vt ad sydera vsque cuecta videatur. Vnde & in principem Philippū Anglorum Regem diuino quodam lumine splendens, mirum in modum iam propagata est. Nā cum mitifice iustitię constantia, ac omniū virtutum luminibus apud suos Hispanos excelsus, & Cæsareus eius animus semper se exeredit, & manifestauerit: diuinitus tamen insuperabili fortitudine, & diuina prudencia, in reductione regni Angliæ ad Ecclesiæ obedientiam nuper facta, splendescere ac fulgorem suū mittere visa est. Cùm nō sine magna omnium admiratiōe, paternæ industriae se ingenuum imitatorem esse declarauerit. Tot denique modis Cæsareæ maiestatis insuperabilis animus, & inestimabilis virtus Herocè semper se insinuauit, vt quātumvis facundissimus orator vix eius magnitudinem cogitatione cōsequi queat: nedum oratione dicendo, minimam partē explicare. Sed tamen etsi illustria omnia ea sint, quę pene diuinum hoc tuum genus continuè polliceatur, & reddat: ita tamen Princeps clarissime

NVNCPATORIA.

rissime excellenti quadam omnium virtutum confusione huic publicę expectationi respondisti, vt meritò te omnes generosum suspiciāt, & venerentur. Quippe non solum eam virtutis partem quę proprium animum ornat, omni studio coluisti, sed omnino eā absoluere curasti, qua vim respiciēdi foras vna quęlibet virtus fortita est. Nam vt eam functionem publicam omittam, qua dum Salmanticæ ageres, literarię reip. gubernacula gerēs, ingenui tui animi, valorem ad vota omnium indicasti. Verū postquam iuris Pontificij peritiam eleganter adeptus, ad Cordubensem Episcopatum ascitus fuisti, predictam virtutum vim, & rationem magno cū splendore, & tui nominis commendatione cōspicuam omnibus fecisti. In his siquidem gerendis, quæ ad tuū tam amplæ administrationis munus spectant, ita fortē, & magnanimum te exhibuisti: ita in administranda iustitia iustum, & constantem: & in diuinis officijs soluēdis piū, & religiosum: vt industrię tuæ imitandæ non vulgare exemplū omnibus p̄bueris. Quod eò amplius p̄ cæteris immediā lucē pducere obstrict⁹ est, quò maiore, & excellētiori lumine vndiq; collustraris. Ea vero iā quæ ad tuæ priuatæ vitæ rationem attinent, ita

E P I S T O L A

ad summam perfectionem deduxisti, vt integritas totius vitę nihil amplius requirere videatur. Siue ad abstinentiam, quam in esculētis, & poculentis, cum omni temperantia in quois generc delectabilis coniunctam, quispiam spectauerit: siue ad singularem tuam erga omnes humanitatem, munificentiam, & inexhaustā liberalitatem oculos conuerterit. Nemo sanè quicquam ad morum probitatem pertinens, desiderabit, modo ad hæc contemplanda proprius aliquando accesserit. Nec mirum quidem hoc est, quandoquidem vtroq; genere philosophandi eximiè prædictus est: & eo, quo rerū naturas persequimur, quapropter & earū rationes optimè tenes: & eo item, quod ad mores cōponendos omnino pertinet: è quibus tāquam è fontibus ingenua vitę ratio omnino proficitur. Nam prius, ordinem rerū totius vniuersi earumq; naturas considerans, infinitæ Dei sapientiæ, bonitatis, & potentiarum, cuncta tam mirabili modo condentis, disponentis, ac dispensantis, admirationem excitat: vnde & ad iustas Dei laudes contiuuò celebrandas, hominē rapit. In quo vltimus omnium disciplinarū scopus positus est. Posterius verò, totius virtutis contrarijq; vitij rationes explicans, ad morum

com-

N V N C V P A T O R I A.

compositionem, & elegantiam, totiusq; vitæ emendationem intimius inuitat, & allectat. In quibus ita eleganter excelluisti, vt vtro eorum perfectius veri philosophi imaginem expresse ris, meritò cōcertatio inita esse videatur. Quo effectum est, vt optimo iure omnis philosophiæ ratio ad tuam celsitudinem tanquam ad asylum, & sacram anchoram statim confugere debeat: vt tanto gaudens patrono semper illustrior, amplior, & commendabilior omnibus redatur. Quocirca hos nostros qualescuuq; labores in librum Ethicorū Aristotelis tuæ amplitudini nuncupādo, & philosophie iure, & meo etiam vti video. Qui tanquā subditus, & cliētulus omnem obedientiam: & obsequium ingenuè præstare teneor: & quo ad fieri possit, industriam & diligentiam in muneris tibi commissi libera administratiōe iuuare. Cuius cùm potissima pars, imo forsitan totius negotij pondus, & momentū impromouendis virtutibus, & fugandis quoq; vitijs versetur: gratum satis tibi facere, & officium insuper debitum præstare, mihi persuasus sum, si philosophiæ moralis: quam mirum in modum Aristoteles complexus est, tuorum ciuium vſibus explicatiorem redderem. Quamobrem veluti procœmum, &

exor-

E P I S T O L A

exordium eorū, quę quotidianiſ lectionibꝫ in moralem philosophiam Aristot. elaborata habeo, hos Commentarios in primum Ethicoruſ librum ad te mittere decreui. Atq; hoc impri- mis tuam amplitudinem deprecor, vt non mu- neris paruitatem, sed vt tuam magnitudinem omnino decet: liberè donantis, & obſequentiſ animum inspicias. Qui non minima quidem hac re, sed quauis alia maxima tibi gratificari, & feruire cupit. Hilari igitur fronte hoc noſtrū qualecunq; obſequium accipe: libetiq; animo hos Commentarios perlege, quos si gratos ti- bi esse intellexero, statim qui reſtant, in co- munē vſum prodire ſinam. Vale Prin- ceps clarissime & noſtrum co- natum ſemper boni conſule.

Ad

23 E P I S T O L A 23

ad Lectorem.

Atis animo perpendoram cum hos noſtros conatus mittere in publicum iſti tui, non de futuros, qui vel ob id graui eos vituperatione reprehenderet, quod extam numeroſa doctorum hominum multitudine quantaſi vñquam, nunc potiſſimum Com plutenſis Academia floret: tanquam ampliorem ſuppel lectilem mihi vēdicans, eā rem ſim aggressus, quæ preſtantि hominem ingenio, exquifitiori q; doctrina prædi- tum requirere videatur. Quibus hac ratione ſatisfac- tum eſſe velim: nurquam eos ſpiritus me concepiſſe, vt preſtantiam aliquam ſeu excellentiam præ ceteris ex hac re mihi affumerem, ingeniumue iactare contende- rem: mea enim nō vſque adeò aſtimare ſum ſolitus. Sed eò tantum huic rei animum appuliffe, vt meam operam communibꝫ ſtudijs ignavia & ſocordia non subtra- herem, ſi quo forſam pacto ea iuuare potuiffem. Quod citra iniuriam pro munere mihi iniucto fieri nequiret, ijs præſertim tēporibus, quibus ea quæ à maioribus hac de re tradita ſunt, vt antiquata iacet, atq; ſuo antiquo orbata ſplendore deniſſimiſ tenebris deliteſcunt: et nō fecus

E P I S T O L A

secus quam ignis cinere coopertus, obliuione quadam obtura, iam nullo pacto calent. Vnde ergo ab omnibus fermentis qui literis adipiscendis suam operam consecrarunt, passim contemnuntur. Quamobrem quicquid laudis, honoris, bonique; nominis hinc accedere potest, id quarenti libenti animo concedo: tantum abest ut cum docto aliquo viro de ingnij vi, et acumine certare, aut in alicuius praecepti antioris doctrinae genere manus conserere livo re aliquo intenderim. Quod si eam ob rem quod meum officium (ut multis sane prodessem) cum multorum negligentia compensare noluerim, nostrum hunc laborem carpere adhuc, et dicterioris incessere otiosi homines de more nunquam defissant, id sane sibi habeant, certoque sciant quod quantumvis prouocent, nostrae curae non quam erunt: bac sane ratione moti, ne forsan ipsis in hoc gratum faciamus: quod tanti eos aestimare videamur, quamvis ipsi haberit cupiunt. Atque quantum ad me attinet, ipse profecto ingenuè fatigatus longe meis humeris impar suscepisse, ipso tamen exercitio non est desperandum eos robustiores posse fieri, et forsan tandem pares euadere. Cum ita natura comparatum sit, ut neque ei in medio consistere liceat, qui ad summum prius peruenire non contendit. Vnde praeclarè quidem communis prouerbio admonitum est: ut ad rerum fastigia semper nitatur qui media aliquando probè tenere cupit. Quocirca neque excellentes antiquitatis viros cum

ad

AD LECTOREM.

adscribendum animum applicuerunt, tantum de se sepe rasse cogitare queo, quantum periclitando, et audendo tandem sunt consecuti. Nullo igitur pacto reprehensione dignum erit, imo laudi fortasse maxime dandum, si mediocritatem in disciplinis quispiam assequi contenden, maius quid studio et animo initio ipso forsitan complectatur, quam viribus proprijs tum temporis plerique conuenire iudicent. Quod si deinde etiam qui politioris orationis cultui deditis sunt, nostram orationem in elegantiae aut rusticitatis arguerint, quod non omnia lumina, et festivitates afferat, quibus ipsi ornata semper habere desiderant: omisis philosophis, et Theologis, ij ad Rhetores orationis libertate semper florentes, ut qui non rerum, sed verborum potissimum studio teneantur, se conferant oportet: qui ornatus et splendidius orationis genus continuò suppeditabunt. Nos vero qui res ipsas persequimur, decenter tantum ornatas producere studuimus: omnem lascivientem cultum penitus ablegantes: et ea insuper verba libenter admittentes, quæ ut propria iam sibi scientia vendicauit. Quapropter his posthabitis, ut ad te iam optimè lector nostra se conueriat oratio, qui ad Theologię, sive ad iuris cacumina ascendere coniendis, ac proinde optimam studiorum rationem desideras, ut literarum otio liberè aliquando potiri liceat: et qui vitam etiam instituere, moresque componere curas, in hac discipli-

EPISTOLA

sciplina primum gradum facias eoque firmus & fixus
in itaris, te amice moneo, atque pro officio quod omni-
bus studiosis impendere cupio, vehementer adhortor.
Hæc etenim facultas omnium partium animæ tam il-
lustrum quam humilium dissectionem ingenuè facit.
Quippe quæ pars summum, atque Regium imperium
in homine teneat, quæ optimatum, & quæ tandem po-
puli, ut accommodata semper parendi, & imperandi
vicissitudo seruetur, præclarè docet: intellectum Re-
giae dignitatis munere donando, rationem optimatum:
sensus verò cum suis affectis appetitionibus vulgo & po-
pulo comparando. Ut hac nimis ratione, perinde
atq; stultam plebem, intellectus & ratiōis iugo alliga-
tos, eos semper debere agere declareret, nisi tanquam e-
quos indomitos errare semper ipsos quispiari ride-
re velit. Et quid iam pulchrius præclariusue, huma-
næque vitæ conducibilius, quam sui, suarumque vi-
rium rationem, vim, & efficaciam cognoscere, optare
aut cogitare quispiam poterit? Hinc enim quo genere
rerum gaudendum & delectandum, & à quo item
abstinendum, & qua rursus via securè, & qua etiam
cum capitis periculo gradiatur: & qua insuper ratione
parti animæ furenti, & in precipitum properanti, fre-
num adhibendum sit, & tandem agrotanti, qui ratio-
nis imperio, & legis gubernatione medeatur, innume-
rato habet. Et denique rationem ipsam tanquam in-
ternum

AD LECTOREM.

ternum doctorem, & totius vitæ cursus assiduum mo-
nitorem, quem vt viæ comitem in omni actione conju-
lat, indiuiduam semper habet. Accedit præterea, quod
hac facultate falsis opinionibus vitiorum excusis, quæ
sensim in intellectum sensuum lenocinijs obrepere solerit,
ac ita hominis dignitatem inter turbare, exercēdæ vir-
tuti rationibus eam explicantibus vitiumq; deturpan-
tibus adductis, animus disponitur, augetur, & locuple-
tatur: non secus sanè, quam terra quæ semen aliquod
nutritura sit, quod vt aptè vegetet, prius vt omnibus spi-
nis, & dumetis purgetur, aratro p̄cinditur, ac deinde
optimè subigitur, vt ea ratione ad seminis vegetationē
conuenienter preparata, ipsum in selectissimum culmū
procreare valeat. Ad exactam deinde veritatis assecu-
tionem in quacunq; facultate verseris, Theologia eā sit,
sive iurisperitia, sive medicina, aut rhetorica, tantum
ponderis & momenti habet, vt absq; hac facultate, eā
puram, ac synceram nequitam assequi possis: sed per
caliginem quandam, vt perpetua nocte, & tenebris in-
uolutam. Vnde euenit, vt cùm ita indispositus aliquod
veritatis vestigium in aliqua disciplina quis repererit,
quia nullis actis radicibus fulciebatur, statim excidat,
& labatur. Etenim quando ratio ipsa falsis cupidita-
tum, & vitiorum luxuriantibus opinionibus concus-
sa tremit, vt in pura & syncera veritatis cognitiōe va-
cillet, atq; formidet, oportet. Quinimo cùm ex prauita-

*** te

EPISTOLA.

te appetitus omnis intellectus deceptio contingat: ea existente, nullatenus alicuius disciplina alumnum, aut integrum veritatis participem, quem quam fieri continget. Et si quae percepta fuerit quia ut peregrina aderat, statim discedet: et appetitionum insultibus, tanquam spinis, et noxiis herbis exuberantibus, suffocabitur. Sed ut strictius iam procedat oratio, et quem splendorem ceteris disciplinis haec facultas afferat, clarius percipiat, abs te imprimis studiosè lector qui Theologia profiteris rogo? quo tandem pacto Theologus, votiq; cōpos aliquando euades, nisi ex eisdem fontibus, è quibus diuinus Thomas, scotus et ceteri, quos magistros suscepisti hauserint, suosq; quaestionum riuiulos propagauerint, tu etiam biberis? nam diuinus Thomas quem tu primò magistrum deligis, ita in schola hac Aristotelis enutritus est, ut nō solum in his quae ad legem naturalem, et humanam spectant, sed in ipsis etiam que penitus diuina sunt: ex mutuatis ab his lib. Aristotelis semper philosophetur. Ita, ut cum eius disputandi rationem considero, in animum induxerim eum non solum Aristotelis scripta de moribus didicisse sed edidicisse. Quare non satis demirari queo torporem eum et ignorantiam, quae hac in re eius alumnos nunc occupet, tantā vim, et opem negligendo. Sed quid iam, si ad sacras contiones te cōferas? quād nudus, inops, et iure etiam molestus eo utru et queritur, quo perpetuò torqueris prodibis? quād rur-

sus

AD LECTOREM.

Sus insulsum, difficilem et asperum te semper exhibebis? Non ob aliam sanè causam quam ob postremam reifa miliaris inopia quā pateris. Et q; contra diues et opulentus: si singulas virtutum et vitiorū partes, omnes insuper humani animi facultates cognoveris, et quoquo versus quālibet hominem trahat, exploratum semel habueris? Vberius procul dubio pro quouis proposito dice re institueris, nactus eris argumentum: ita ut diuinis oraculis vti quibusdam oculis, et luminibus corpus ipsum ducentibus, id illustrare, augere, et locupletare tibi reliquum sit. Neq; item ad sanctas literas aptè interpretandas, minus te instructum inuenies. Nam quid natura doceat, quid ingenia, et mores hominum ferant, haec facultas ingenuè suppeditat. Atq; cum diuina scriptura naturam ipsam humanā reformet, et perficiat: mores hominum diuinitus componat: et contra, alios qui apud gentes, et nationes in consuetudinem venerant, passim recenseat: et hos cognoscere, eorumq; radices discernere: atq; vitæ humanæ institutionem intra limites naturæ sistendo, exploratam habere per necessarium existimo. Quod liberè etiam iudicandum huiusc cerei expertis atq; peritis relinquo. Sed ut cū iuris cultoribus iam agam. Quād amplam suppelletilem hinc ad eius exactam cognitionē sibi parent, aduertant. Etenim disciplina hac moralibominis ratio colitur, et ornatur, proprijsq; dotibus et virtutibus sic munita locu

* * 2 ples

EPISTOLA

plex est fœcunda in omni occurrēte materia semper inuenitur: magnam ergo opem ad hanc rem ipsam afferre constat, cum et animam legis eiusdem rationem esse ipsi libenter fateantur. Præterea omnis iuris definitiones à lege naturali et æterna derivuantur, eidemque innixa fulciuntur, et sustentantur: legem autem naturalem et legitimam item, sic copiosè et loculenter his philosophia libris Aristoteles persecutus est, ut quæ eleganter hac de re ab alijs tradita sint, hinc mutuata esse facile dignoscantur. Magnum ergo momentum ad iuris perfectam cognitionem hæc facultas afferit: imo tanti ponderis ad id negotium esse videtur, ut absq; ea ad contrariorum solutiones, vniuersaq; iuris concordiam pene omnino destitutus, iuris candidatus incedat. At qui ne diu in re clarissima immorer rhetorice alumnum iam omitto: qui absque morali philosophia non alia ratione notandus venit, quam iactabundus ille, qui cum postrema inopia et calamitate affligeretur, pretiosas et elegantes vestes, quibus tamen indui nequiret, magna gloriatione commendabat. Aut non secus quam ille, qui corporis breuitate pressus, multo longioribus, et eleganteribus vestibus uti semper omni studio conetur. Quocunq; igitur in literarum studijs te vertas diligēs lector, ad quamcūq; facultatem animum appuleris, copiositer, et per necessariam materiam hinc nactus fueris.

Quia non solum ceteras disciplinas probè et compendiōse

AD LECTOREM.

diosè a se qui contingat: sed cum imperio, et dominio in eisdem liberè versari: cum earum omniū hic radices acceperis, quæ ad humanorum gubernationem, et directionem contendunt. Quapropter philosophie studium omni cura ab omnibus amplectendum esse non dubito: qui veris disciplinis aliquando potiri desiderāt: siquidem hostio limine ipso ignorato, et domus penetralia ignorare sit necesse. Quare hanc studiorum rationem primò in votis habere, pro officio quod omnibus studiosis debeo, et cōsulo, et ex charitate moneo: in quoru[m] gratuāne per prærupta, et aſpera loca incessus continuò ab instituto reuocet, moralem Aristotelis philosophiam, per quam humanæ vitæ institutionem quantum natura ipsa suggerit, tradidit: explicatiorem reddere pro viribus curauit. Quare in pignus eorum qui in vniuersam philosophiam moralem restant, hos Commentarios in primum Ethic.lib. nunc candide lector accipe. Quos si longius aliquantulum produximus, non id molestè feras deprecor. Nam tuis semper commodis consulendo, vniuersam rationem philosophiae ad mores spectantis hic in genere Aristotelem ipsum sequendo, explicare conatus sum. Et quoniam principia, et prima elementa huius facultatis traduntur, quæ si probè iacta fuerint amplum et ingens edificium fulcire, ac sustentare valent: secus autem si imbecilliter. Quare si pressius rem consideraueris breuiores forsan aliquando videbimur, quam

EPIST. AD LECTOREM.

rerum pondus et magnitudo desiderauerit. Latet igitur
et grato animo nostrum hunc laborem excipe, atque ea
fruere. Qua ratione alacrius et impensis qui in cate-
ros libros restant Commentarios, typographis commit-
tere curabo, et nostro animo in tuam benevolen-
tiam, et commodum satis propenso fa-
cias, vicemq; debitam re-
pendes. Vale.

Index

Index. 23

A

- A**ppetitus naturalis quid
sit, & item appetitus
cognitius, fo. 3
Artis finitio. 8
Artes partes sunt philosophie
fo. 8. pag. 2
Ars virtutis initium ibidem.
Artifices ossa & fundamenta
ciuitatis. fo. 9
Artes honesto fine carentes,
minime artescensentur. fo
lio. 9
A propositione huic operis
initium. fo. 9. p. 2
Actus moraliter bonus suap-
te natura in Deum implici-
ter refertur. fo. 1. p. 1
Ad quem usum speculatio &
contemplatio homini da-
ta. fo. 26
Auscultationes propter con-
suetudinem fiunt. fo. 46.
pagina. 1
Aristotelei iuuenes à sua lectio-
ne alleganti, respondetur,
atque eius mens explicatur
fo. 53
Amor erga filios temperan-
dus. fo. 62
Anima rationalis & virtus fe-
licitatis humanæ sunt causa.
fo. 117. pa. 2
Aduersa fortuna felix suam
felicitatem non amittit. fol.
126. pag. 2
Animus hominis aduersa for-
tuna probatur. fo. 127. pa. 2
Actus interni tunc suam per-
fectionem naturalem asse-
quuntur, cum per exterritum
prodeunt. fo. 128. p. 2
Actus interior & exterior v-
nus motus. ibidem.
Animi hominum immorta-
les ex Aristotelis sententia.
fol. 134
Anima est numerus seipsum
mouens. fo. 137. p. 1
Animus sibi ipse, & corpori
dominatur. ibidem
Animus ex sententia Aristoteli
propriam operationem
habet, unde & immortalis
probatur. fo. 139
Aristoteles i eo errore fuit ut
sentiret multo ante tempore
creatos esse hominū animos
quam corporibus viri erit.
fol. 141
Animos fuisse creatos ante-
quam corporib; infunderen-
tur errorē esse probat. f. 142
Animam multis modis accipit
apud Aristotelem. f. 145. p. 1
Aia cognitio necessaria phi-
losopho, sicut cōstitutionis
corporalis medico. fo. 153
** 4 Ani-

INDEX.

- Animaliuiditur in partē rationalē & irrationalē. fo. 154
 Appetitus sensitius paren-
 do rationis fit rationalis. f. 158
- B**
- Boni definitio. fo. 12
 Bonum ipsum pro bono ho-
 minis in hac vita à philoso-
 phis sumitur. fo. 13
 Bonum inuitamenta naturæ
 retinet, quibus eam realiter
 mouet. fo. 14
 Bonum per se & bonum vti-
 le siue per aliud. fo. 77
 Bona corporis & fortunæ fel-
 icis necessaria. fo. 91
 Bonum agibile per se sufficiens
 & perfectum, felicitatis defi-
 nitio. fo. 93
- C**
- Christiani sapiētis officium.
 fo. 7
 Cognitio finis vltimi ac felici-
 tatis ad vitę institutionem
 necessaria. fol. 31
 Cūm Deum omnium rerum
 principium & finem Aristote-
 les cognoverit vnde ipsum
 hominis felicitatem non cō-
 stituerit. fol. 32. pag. 2. & in-
 fra.
- Christ⁹ ineffabile fact⁹, vni-
 nem anime cum Deo per cla-
 ram visionem possibilem of-
 tendit. fo. 34. pa. 2
 Ciuilis facultas idē quod phi-
 losophia moralis. fol. 40.
 pagina. 2
- Consortia rerum corporearū
 fo. 76. pag. 2
 Consideratio propria est ani-
 mi operatio. fo. 136. pa. 2. &
 sequentibus.
- Consideratio præceptionum
 virtutis ad fuganda vitia, &
 promouēdam virtutem ma-
 ximè valer. fol. 138. pa. 1
 Cōuersiō motu animus om-
 nino seipsum mouet. fo. 138.
 pag. 2
- Corporis bona. fo. 153. pa. 1
 Correptionis modi. foli. 158.
 pagi. 2
- D**
- De vita optanda. fo. 6
 Definitio vltimi boni aptè ab
 antiquis traditur. fo. 12
 Duplicem Dei imaginem ho-
 minem vita debere exprime
 re. fo. 15. &. 16
 Duplex bonum diuinū & hu-
 manum, secundum Aristote-
 lem. fo. 32
 Diuinitas triplici generi rerū
 communicabatur à philoso-
 phis. fo. 32
 Deus ut finis naturalis omniū
 cognitus fuit à philosophis.
 fol. 32
 Deus finis supernaturalis sub
 qua ratione. fo. 33. p. 1
 Doctrina moralis non exactū
 docendi modum patitur. fo-
 lio. 42
 Dubitare primo necessarium
 adverām rei cognitionem af-
 sequen-

INDEX.

- sequendam. fo. 47.
 Dispositio in auditore mora-
 li requisita. fol. 47. pa. 2
 De artium inuentione. fo. 52
 De ordine quo moralis disci-
 plina discēda sit & cāteræ. fo-
 lio. 54
 Definitio ppria felicitatis in-
 quiritur. fo. 94
 Definitionem felicitatis pro-
 priam primò Aristotelis in-
 uenit. fo. 102
 Definitionem felicitatis pro-
 bè traditam esse, probat phi-
 losophus. fo. 105
 Differentia inter sapientię, &
 virtutum moralium actus.
 fo. 128. pag. 2
 Defuncti Aristotelis sentētia
 ea cognoscēbat humana quę
 ad sc pertinebant. fo. 133. p. 2
 Dominio fortunę non subest
 felicitatis operatio. f. 116. p. 2
 Deus non est laudādus perin-
 de ac homines. fo. 148. pa. 1
 Differunt obedire & subiici.
 fo. 159. pa. 2
- E**
- Eo ordine res in causam se
 conuertunt, quo ab ea egre-
 djuntur. fo. 11
 Ea quibus ad fidem assequen-
 dam quāpiam à domino dis-
 ponitur, philosophi potue-
 runt cognoscere. fol. 18
 Esse hominis in moralibus ex
 vita attendendum. folio. 23.
 pagina. 1
- Externi corporis habitus vir-
 tutum animæ assidui moni-
 tores. fo. 44
 Exacta rei cognitio ad rectè
 de ea iudicandum necessaria
 fo. 46. pag. 2
 Ex quatuor præcipuis viuen-
 di modis quatuor philoso-
 phus colligit defelicitate o-
 piniones, quas impugnat.
 fol. 65
- Eadem res à diuersis scientiis
 considerantur. fo. 102. pa. 2
 Error afferentum vnum in-
 tellectum esse in omnib⁹ ho-
 minibus excluditur. fo. 143.
- F**
- Finis proprius homini hīc
 inferius à natura destinatus.
 fo. 11. pa. 1
 Finitio boni humani vltimi
 aptè à philosopho inducitur
 fol. 13
- Finitio vltimi finis. fo. 15
 Finis homini operatione est
 assequendus, non otio. fol.
 24. pag. 2
- Felicitas humana in hac vita
 in operationibus alicuius artis
 quārenda. fo. 27. p. 2
 Fines ordinantur, qnemad-
 modum & artes quibus im-
 perant. fo. 28
 Felicitas per claram Dei visio-
 nem res super naturalis. fo-
 lio. 35
- Frater nunquam iudicandus.
 fol. 47
- ** 5 Fe-

INDEX.

- Felicitas minimè in honore statuenda. fo. 68
 Felicitas in virtute minime cōfenda. fo. 70.
 Felicitas in pecuniis nullo pāto cōfertur. fo. 71
 Felicitas bonum agibile. folio. 88
 Felicitatem rem vñā optimā & perfectam esse. fo. 89
 Felicitatem bonum esse pērfectū sufficiens. fol. 90
 Felicitas pērse maximē expētibilis. fo. 92
 Felicitas cupiditatis humanae frenum atque mensura. folio. 93
 Felicitas in operatione cōsiftit. fo. 94
 Felicitas inuita rationali, minime autē in vegetativa, ne que in sensuia cōstituitur. fo. 95
 Felicitas non in habitu. fo. 95. pag.
 Felicitas operatio rationis solum ex virtute. folio. 95. & 96.
 Felicitas tempus integrum requirit. fo. 99
 Felicitas ad modum entis suæ celsius suum esse habet. folio. 109
 Felicitas non est virtus. folio. 108.
 Felicitas in mixto ex virtute & voluptate non cōsiftit. fol. 109

- Felicitas res pēr se iucūda optima & pulcherrima. folio 112.
 Felicitas in prosperitate fortunae minimè cōfenda. folio. 113
 Felicitas temeritati fortunae minimè subest. foli. 117. & sequentibus.
 Fortuna prospera & aduersa à viro bono calcatur. foli. 124. pag. 2.
 Felix ad versa fortuna felicitatem non amittit. fo. 127 pag.
 Felix postrema aduersa fortuna felicis nomen amittit. folio. 128
 Felix non est varius & mutabilis. fo. 129
- G
- Geminum principium in auditore morale requisitum. fol. 61
 Gemina felicitatis instrumen ta. fo. 112
- H
- Homini otiosi quibus alimenta non suppetunt graueriter puniendi, donec artem aliquam discant: & in correcti exilio multandi. folio. 9
- Hominis appellatio propriae virtutē admonitrix. folio 23. pag.
- Humana felicitas minimè in voluptate ponenda. fol. 65

82

INDEX.

- &c. 66.
 Honos in honorante. fol. 68. pag. 2.
 Honos semper propter aliud. folio. 69
 Hominis aliquam propriam operationem esse. fol. 94.
 Hominis vera ratio certa regula illius quod iustum, ita quod cum peccato coniuncta esse non potest. folio. 97.
 Hominis tria tempora. fo. 99. pag. 2.
 Homo vir quadratus. fo. 125. pag. r
 Homo quia absque virtutē operatione esse debet, fortunae dominabitur. fol. 125. pagina. 2
 Hominis adulti p̄cipua cura. fo. 159. pagina. I
 In quauis arte opus semper operatione p̄stantius. folio. 27
 Inquisitio boni humani ad ciuilē facultatem pertinet. fol. 36
 Idem bonum genti & ciuitati communicatum, excellētius & diuinius quam vniuersali. fol. 38
 Iuris peritia sub ciuilē facultate continetur, ab ea quae sua principia mutuantur. folio. 40: pag. I
 Iurisperitia à suo nitore apud
- quosdam degenerauit. ibidem.
 Iurisperitiæ primus scopus & intentio. fo. 40. p. 2.
 Iuuenis philosophiæ moralis non est idoneus auditor. fol. 48
 Iuuenis seclusa in institutione, vitam ex perturbationibus sequitur. folio. 48. pagina. 2
 In quo philosophi consenserint, & in quo disreparuerint, felicitatem inquirētes. fol. 57
 Infelicitia omnium malorum causæ. fo. 58.
 Ignorantia hominem corrigibilem facit. ibidem.
 Iuuenis indomitus & vir etiam, omnib[us] bestia intratabilior. fo. 62
 Ideam boni non dari probat philosophs. folio. 74. pagina. 2
 Ideæ boni cognitio ad opera artium efficienda inutilis. fol. 80
 Ideæ notionalia quædam, & rerum quidditates secundum Platonem cōsentur. fol. 81
 Ideæ exemplaria quædam in Deo ponuntur secundum Platonem. fol. 82
 Ideæ species congenite in angelis secundum Platonem. folio. 83
 In-

INDEX.

- Intellectus est in diuisibilium.
 folio. 85 peris resolutius. fo. 101.
 Ingenium. fo. 106. pa. 2
 L Magna posterorum infortu-
 nia ad defunctos pertinet.
 folio. 133
 ¶ Lucta sensus & rationis. fol.
 49. pagi. 2
 Liberorum educatio. fol. 61.
 & sequentibus.
 Labor & exercitatio liberis
 probè educandis necessaria
 fol. 63
 Latitia quid. fo. 109. p. 2
 M Metaphysicæ finis. fo. 6
 Mors duplex. fo. 7.
 Migratio animorum in varia
 corpora ex mente antiquo
 rum. fo. 23. p. 2
 Metaphysicam & astrologiā
 vt diuinæ facultates philo-
 sophi coluerunt. fol. 33. p. 1
 Militatis facultas sub ciuili cō-
 tinetur. fo. 39. pa. 2
 Multi ob corporis & fortunæ
 bona periēre. fo. 44.
 Magistratus & primores ho-
 mines in repub. suis pecca-
 tis maximè plebem ad pec-
 candum prouocant. fo. 66
 pag. 2
 Magistratum & optimatum
 crimina occultari non pos-
 sunt. fo. 67
 Modi rei non variant eius es-
 sentiam. fo. 76
 Mundus idealis secundū Pla-
 tonem. fo. 83.
 Modus procedendi huius o-
- peris resolutius. fo. 101.
 Magna posterorum infortu-
 nia ad defunctos pertinet.
 folio. 133
 Modus quo intellectus scien-
 tias negotiatur. fol. 137. pa-
 gina.
 Morali philosopho de virtu-
 tibus disputatio necessaria.
 fo. 151
 N
 ¶ Nō omnis operatio quæ ex
 deliberatiōe procedit pro-
 priè censetur humana. fo.
 22
 Nomine ciuilis facultatis ne-
 que politica, neque præto-
 ria intelligiur. fol. 38. pa. 2
 Nominum equiuocatio, & ve-
 ra etiam impositio. fo. 78.
 & 79.
 Nunquid felicitas sit bonum
 laudabile, an honorabile?
 foli. 147
 Natura & vis appetitus sensi-
 bilis est rationi obtempe-
 rare, atque ita rationalis fie-
 ri. fol. 157
 Naturale multis modis dici-
 tur. fo. 160. pa. 2.
 O
 ¶ Omnis actio humana pro-
 pter ultimum finem. fo.
 lio. 2
 Ordo eorum quæ in toto li-
 bro Ethicorum continen-
 tur. fo. 10.
 Operatio humana, solū quæ
 studiosa

INDEX.

- studiosa est ab Aristotele cē-
 setur. fo. 23
 Oratoria ars ciuili facultati
 subiicitur. fol. 39
 Omnis scientiæ cognitionis
 vinculo deuincte sunt. fo-
 lio 54. pa. 2
 Obscenij cantus in pueris vi-
 tandi, & delitiæ temperan-
 dæ. fol. 62. & 63
 Ordo bonorum secundū py-
 thagoreos. fo. 76
 Ordo bonorum animæ, cor-
 poris, & fortunæ fo. 107
 Opiniones philosophorū de
 felicitate Aristotelis sen-
 tentię conuenire. fo.
 108
 Operationibus ex virtute in-
 sita voluptas. fol. 109
 pagina. 2
 Opiniones falsæ omnium sce-
 lerum & peccatorum fon-
 tes. fo. 110
 Omnis studiosa vita à Deo
 proficiuntur. folio. 116.
 pagina. 1
 Omnes actiones tam prauas
 quam studiosas in nostra si-
 tas esse potestate. fol. 115.
 & sequentibus.
 P
 ¶ Philosophi nō fecerūt quod
 in se positum fuit, vt à Deo
 illuminarentur de necessa-
 riis ad salutem. fo. 19
 Philosophis gloria & fama vi-
 ta scopus. fo. 20
 Philosophi omnem virtutem
 virtutisque opera suis vir-
 bus omnino adscribabant.
 folio. 27
 Philosophi cognitionem ve-
 ri Dei ex professo aliis oc-
 cultabant. fo. 22
 Prætoris munus & officium.
 fo. 39. pag. 1
 Procluitas in malum quibus
 ex causis homini cōtingat.
 folio. 50. & 51
 Philosophiæ moralis utilitas.
 fol. 52. pag. 2
 Philosophia moralis iuueni-
 bus maximè utilis. fol. 53.
 pag. 1
 Pro indigentia premēte, qui-
 libet finem vitæ constitue-
 bat, atque eundem vt Deū
 colebat. fo. 58. pa. 1
 Purgat se philosophus quod
 magistri opinionem impu-
 gnaturus accedat. fol. 74.
 pagina. 1
 Pars hæc definitionis felicita-
 tis in vita perfecta exponi-
 tur. fo. 99
 Philosophiæ moralis finis. fo
 lio. 118. pag. 1
 Pueri nec belue propriæ non
 appellantur felices. fo. 118
 pag. 2
 Q
 ¶ Quid sit facere quod in se
 est vt quispiam de necessa-
 riis ad salutem specialiter
 rudiatur. fol. 17
 Quare

INDEX.

- Quare nec Aristotel. nec alii philosophi in Deo felicitatem constituerunt. fo.34
 Quare humanæ naturæ finem & felicitatē hīc inferius philosophi constituerūt. fo.35.
 pag. 2
 Quot philosophiæ partes, est quo pacto distinguitur. folio. 37
 Quem docēdi modum discipuli à præceptore efflagitare debeant. fo.45
 Quare à primordiis naturæ homo ratione non vtratur. folio. 48
 Quid primò homini ad rationis usum accedenti offeratur. fo.49
 Quos fruct⁹ philosophia moralis afferat eius cupidis. folio. 51. pa.2
 Quem auditorem huius disciplinæ philosophus desideret. fo.60
 Quis verus amor. fo.62
 Quomodo scientiarum principia variè cognoscātur, & quod sit primum principiū in discente requisitum. folio. 103
 Quia definitio rei tractandæ in qualibet scientia principium est: magna diligentia definitiones sunt construēdæ. fo.103.pa.2
 Quibus malis ledatur, & coartetur felicitas. fo.113
- Quo tempore cuiusq; rei natura & perfectio attendenda. fo.117.p.1
 Quid valeat fortuna aduersa contra felicitatem. f.126.p.1
 Quid sit hominis animū extrinsecus aduenire. f.139.p.1
 Quare rationalis anima non educatur de potentia materiæ. fo.140
 Quomodo intelligatur illud Aristotelis mors est ultimum terribilium. fo.145.pa.2
 R
 Regiæ siue civilis facultatis munera. fo.36
 Rhetorica quo ordine discenda. fo.54.p.2
 Ratio currendi in stadio vitæ Christianæ. fo.58.pa.2
 Rationes in hac facultate ab actionibus tāquam à rebus notissimis defumuntur. folio. 59
 Rei vnius prædicamenti plures facultates. fo.75.
 Rationatura sic ordināte, habet imperium in homine. fol. 156
 S
 Speculatio non est propria hominis operatio in quantum homo est. fo.25.
 Supremæ artis finis optimum bonum humanum, & felicitas ab Aristotele cēsetur. fo. 30
 Scientia omnis mensura rerum

INDEX.

- rum. fo.43.p.2
 Superborum hominum homines. fo.69
 Stoici philosophi virtutem solum bonam appellandā cen fuerunt. fo.93
 Solonis sententia quodd neminem felicem liceat appellari inuita. fo.122.p.2
 Securitatem & firmitudinem felicitas dicit. fo.122.p.2
 Studioſa vita in potestate hominis constituta. fo.123.p.1
 Stabilitas felicitatis probatur. fol. 124
 Superbię ingenium. fol.131
 Si felicitas post mortem minui aut augeri in aliquo posfit. fol.132
 Somnus moderatus prodest. fol. 155.p.1
 Sensibilis facultas semper rationi aduersatur. f.156.p.2
 T
 Triplex esse rerum secundū Platonem. fo.25.p.2
 Temporis exacta ratio reddenda. fo.27.p.1
 Tempore usus rationis anima corpus instituendum sicut pedagogus puerū suscipit. fo.49. pa.2
 Theologia scholastica prim⁹ finis & scopus. fo.106
 Tria genera bonorum & quae huius diuisionis origo. folio.106. pag.2
 Tempori parendū. f.147.pa.2
 V
 Vita partes sufficiēter ab Aristotele enumerātur. fo.4
 Vita actiua quid sit. fo.5
 Vitæ contemplatiue definitio fol. 6
 Vitæ actiuae partes. fol.7
 Vnde de eadem re tam variæ hominum sententiæ. fo.34
 pagina. 2
 Vita perturbata adolescētię perturbatam senectutem propagat. fo.50.p.2
 Vita pecuniaria violenta. fol. 70. pa.2
 Vniuersale bonum quare. folio. 73
 Vniuersalia ad quē usum excoigitata sint, & etiam ideę. fol. 84
 Verum omne vero consonare, abeo q; facile falsum discrepare, efficacissimus argendi locus. fo.106
 Vita felicis & studioſi hominis per se suavis & iucunda. fol. 109
 Vitæ studioſa discerniculum. fol. 110
 Voluptas corporis non est vera voluptas. fo.111
 Voluptas corporea quid. fol. III. pag.2
 Vitæ perturbatae & studioſæ fructus. fo.112
 Vtrum dum viuit quispiā possit appellari felix. f.121.
 Virtutes ceteris habitibus etiā scienc-

INDEX.

- scientificis firmiores. foli.
123. pag. 2
Vita hæc comœdiae immita-
tio. fol. 133, pa. 2
Vnde occasionē sumpferint
philosophi ad asserendum
hominū animos multò an-
tequam corpora , creatos
fuisse. fo. 144
Virtus duplex humana & di-
uina. fo. 152, pa. 2
- Vis animæ vegetandi explica-
tur. fo. 154, pa. 2
Vegetandi vis non est virtus
humana. fo. 155
Vis sensitua in homine & in
brutis maximè distant. fo-
lio. 161
Virtutes morales in appetito
sensitivo sedem habent. fo-
lio. 162

FINIS.

Opus visum & examinatum, per reuerendū
admodum doctorem Petrum Martinez com-
missarium sancti officij Inquisitionis Com-
pluti, ac excusum de licentia ordinarij.

IN

IN PRIMVM

ETHICORVM ARISTOTE-
LIS AD NICOMACHVM
Commentaria.

CAPVT PRIMVM.

M N I S A R S , O M N I S Q V E
discendi via, actio item, atque
electio bonum quoddam ex-
petere videtur. Quapropter be-
ne id esse bonū ipsum asserue-
runt, quod omnia expertunt. Finiū verò quæ-
dam videtur esse differentia. alij enim opera-
tiones, alij præter has opera quædam sunt . at
quorum præter actiones fines aliqui sunt : in
in his opera ipsa operationibus cœsentur pre-
stantiora . Cū autem multæ & actiones &
scientiæ & artes sint, multi etiam fines eu-
dant, necesse est. Medicinæ quidem, sanitas:
nauium extructricis, nauis: militaris, victo-
ria : domesticæ ac familiaris , diuitiæ ipsæ.
Quæcunq; verò huiusmodi sunt, sub vnam
aliquam facultatem & potentiam reducun-
tur: quemadmodum sub equestrem, frenorū

A effe-

effectrix, alieq; omnes, quæ equestria instru-
menta conficiunt: atq; hæc, omnisq; deum
actio bellica sub militarem, atque eodem mo-
do sub alias aliæ. Atque in ijs omnibus fines
earum, quæ architectonicae habentur, magis
quam reliqui omnes aliarum, quæ subiacet,
expetendi sunt: nam illos quoq; horum cau-
sa sectamur. Neque tamē interest quicquam,
sive operationes ipsæ fines actionum sint, si-
ue præter ipsas aliud quippiam, sicut in ante-
dictis scientijs.

RIMVS HIC TEXTVS PARS PRAEFATIO-
nis est, quam (vt dignū erat) tāto operi Aristoteles p̄aposuit, atq; tria hæc priora capita com-
plectit: in quib⁹ omnēs proœmii partes lucit
lenter philosophus absoluit. Nam in primo lec-
torem ipsum conciliat, benevolumq; reddit: in secūdo do-
cilem: in tertio verò attentum facit. Primum hoc priori ca-
pite præstat, dum vltimi finis, ac felicitatis humanæ, quæ in
hac vita homini contingere potest, cognitionem, & scien-
tiā se traditurum pollicetur. hoc enim tanti momenti ac
ponderis est ad benevolentia captandā, vt non solū lectorē
conciliare, sed ingentes etiam ad huius scientiæ affleculio-
nē stimulos excitare valeat. in finis etenim cognitione tan-
quam basi & fundamento omnis humanae vite ratio con-
netur, ac veluti cardine versatur: vsqueadē, vt ignorato fi-
ne viuendi quoq; rationem ignorare necesse sit. Quod Ari-
stoteles altā mente consideras ab hac eadem sententia ini-
tium dicendi fecit, cùm inquit: Omnis ars, omnisq; discen-
tium via, actio item, & electio bonum quoddam expetere vi-
detur. Quæ propositio paulo diligentius à nobis examinā-
dabitur: tum quia tanquam primus lapis totius moralis ædifi-
cii.

cii, quem probè tenere oportet, ab Aristotele iacta est: tum
vero, quod in eius explicacione maxime disſident exposi-
tores. Atq; in initio quidam ex antiquoribus, iidemq; doc-
tilissimi sic interpretantur, vt partes prædictæ propositionis,
quæ subiectum constituunt, vniuersas hominis actiones tā
prauas, quam studiosas complectantur: prædicatum verò
(quoddam bonum) pro summo, atque vltimo hominis fi-
ne accipiatur: ita vt sensus sit: Omnis humanus actus, vel o-
peratio praua, sive studiosa sit, (dummodo ex deliberatiōe
procedat, de quibus Aristotelis institutum est) in finem sem-
per vltimum refertur. Hæc sententia his rationibus nititur:
prima sumitur ex ipsius boni descriptione, quam statim Ar-
istoteles profert ex mente omnium philosophorum anti-
quorum afferētum, bonum ipsum id esse, quod omnia ex-
petunt. Ex qua definitione sic rationem subducunt: ipsum
bonum omnia ex petunt: sed nihil est toto rerum ambitu,
quod omnia expetat, præter Deum ipsum omnium bono-
rum extremum: est igitur vltimus omnium finis, quem ho-
mo suis omnibus actionibus petat, in quo etiam appetēdo
cæteræ aliæ rēs solū conuenire videantur. At secunda ra-
tio huiusmodi est: Desiderium humanum omni operatiōe
tanquam via in vltimum motus terminum, plenamq; satie-
tatem & quietem tendere videtur: at nulla in re (quantūvis
variis operationibus progrediatur) præterquam in Deo vlti-
mo fine huiusmodi satietatem consequetur: est igitur om-
nis humana actio propter vltimum expetitum finem. Ter-
tium & vltimum argumentum ex parte obiecti sic nequitur:
Quotiescūq; homo operatur, vel est bonum perfectum &
absolutum id, in quod tendit: vel imperfectum, & deficiēs:
si primum, obtinet argumentum: si secundum, vt medium,
& dirigens ad vltimum finē expetitur: omnis igitur huma-
na actio (vt isti dicunt) in continua tendentia est ad vltimū
finem.

Contra hanc tamen sententiam primo ea argumenta vr-
gere videntur, quæ communiter ab omnibus efferuntur de
actibus sceleratorum hominum, quibus nulla ratione vlti-
mum finem expetere videntur: item de desperantibus, ac
suspientibus se, quibus non aliquid consequi: sed omnia

vno actu finire videtur propositum. Verùm hæc argumēta imbecilla penitus esse facile deprehendetur, si hanc doctrinam animaduerterimus, atq; firmam, & constantem semel habuerimus: vltimum nempe finem dupliciter considerari posse, vno modo in concreto in re ea, qua verè est vltimus finis, qualis Deus super omnia benedictus finis tantum hac ratione censetur, ad ipsum etenim tanquam ad finem omnium expetibulum summum, cetera ordinātur: ipse autem extra se minime refertur, cùm sibi ipse sit finis. Quod usque ad eō Dei summi propriū est, vt quoties creatura aliqua hoc sibi usurpauerit, grauissimum semper admittat flagitium: peruerseq; ac inordinatè operetur. Enimvero secundum hanc finis considerationem semper Deus Optimus Maximus implicitè aut expressè homini probè & studiosè operanti vltimus finis constitutus est. Omnis namq; vir probus semper extra se finem petit, qui vel est Deus, vel aliquid in ipsum suapte natura tendens, vt virtutis officium, atque id omne, quod rationi ipsi consentaneum est. Quod elegater probare videtur ratio illa, quæ vltimo loco pro hac sententia adducta est. Alio modo vltimus finis apprehēdi potest, vt sit ratio quædam, à singulis rebus per intellectum sciunta ac separata quæ summam quietudinem dicat, humanumque appetitum penitus satiare & explere habeat. Secundum quam rationē semper q; homo prauè operatur, ab hoc vltimo fine proprium scilicet explere & satiare appetitum, quod quidem primū in operantis intentione est, excitatur: deinde virtute huius primò mouentis, hanc, aut illam voluptatem exequitur: quæ priuati fines ipsius sunt: per eas siquidem plenè, aut per partes sui desiderii expletionem assequi posse arbitratur. Agit igitur semper propter vltimum finem, quem non extra, sed intra se quærit, cùm sibi tantum satisfacere cupiat. Vnde cum proprio amore captus semper ad agendum ducatur: planè sequitur flagiosè ipsum operaturum, ciuitatemq; Babylonis, iuxta vulgatam beati Augustini sententiam continuo adificaturum. qua vltimi finis consideratione integrè percepta, ob cuius inaduentiam prædicta assertio multis solet tenebras offundere, mediaq; caligine dubios tenere, dum non aliud, quām Deum ipsum vltimi.

vltimi finis oratione comprehendunt: & cuiq; insuper rei, quæ sub actionem cadit, vt apud eos assertio hæc sibi constet, finis vltimi rationem continuo inesse volunt: apertissimè constat argumenta adducta ad superiorem conclusionē infirmandam, nullius ponderis, aut vigoris esse. Nam praui homines, cùm integrum appetitus expletionem extremum finem sibi constituerint, alii atq; alii voluptati indulgentes, non integrum voluptatem, aut totum bonum assequi existimant: sed partem eius, aut aliquid, quo ad totam appetitus expletionem, integrumq; facietatem properent, à qua primus ascitus operationis fuit factus. Atq; eundem in modū dicendum est de desperantibus, postremq; exitium sibi parantibus. A miseria etenim, & calamitatibus, quibus oppressi iacent, seipso vindicare summum bonum ac felicitatem esse ducunt. Manet igitur firma, & stabilis sententia hæc communis, quam quidem ex litera hac Aristotelis elicita existimo, minime tamen ab eo hoc loco intentam. Quippe multa aliquando ex vera aliqua sententia eruuntur, quæ ab ipsius autore nullo pacto eo loco sunt intenta, vt in praescientia contingit. Quod ita esse latius infra patebit, cum rationes pro nostra sententia protulerimus. Vbi etiam prima ratio, cui hæc sententia innititur, exponetur, quæ alicuius momenti esse videtur ad probandum prædictam sententiam legitimam etiam esse huius loci interpretationem.

Secundo loco quidam ex recentioribus sic exponunt: vt subiectum asserra propositionis omnes viuedi modos, omnemq; humanam actionem, (vt superiores sentiebant) contineat: prædicatum verò (quoddam bonum) idem valeat, quod finis aliquis, aut bonum aliquod priuatum: propter quod quævis hominis deliberata actio necessario exerceatur: ita vt sensus sit, omnis humana actio, aut vita, siue viuedi modus, semper est propter aliquem finem. Ex qua propositione hanc conclusionem Aristotelem primò intendere dicunt: aliquis finis proprius, & hominum generi accommodatus est, ad quem vt ad scopū primò homines omnes suas referant actiones, quam in hunc modū ex asserta propositione colligunt: In omni motu & actione semper homo aliquem finem assequi contendit: aliquis ergo finis ho-

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

mini (vt proprius) à natura destinatus est. A sumptum antecedens firmum esse volunt ex sufficienti partium vitæ enumeratione: quam Aristoteles subiectum iactæ propositio nis construendo fecit. Earum enim partium quælibet ad finem aliquem semper ordinatur. Consequentiam vero ostendere conatur, quadam supposita appetitus distributione in naturalem, & cognituum, qui hoc pacto definiuntur: vt naturalis sit, quem nulla præcedit appetentis cognitione, sed tantum naturæ, à qua immediate dirigitur, & gubernatur: quælis est terræ appetitio ad medium descendantis, & ignis ab eo recedentis, sublimioremq; locum petentis. Neutrum sanè istorum corporum propria cognitione, cùm ea careat, ad motum impellitur, sed à cognitione naturæ secundum tales propensiones huiuscmodi res cōdentes, & iugiter prouidentis. Vnde quia à principio infallibili suis actionibus diriguntur, nunquam eas errare, aut deficere contingit, cùm nec ipsarum rerum propriæ censeantur actiones, sed potius ipsius naturæ: ad tales motus res ipsas destinantis. Quapropter inclinationes, sive propensiones, à quibus immediate rū propē- prædicti motus egrediuntur, appetitiones naturales, sive ins- clinationes na- clinationes appellare consueimus. Ac proinde iure opti- turales di- mo alio loco Aristoteles asseueravit omnes res inanimes, suntur. (quibus hoc appetituum genus latissimè patet) ab alio semper moueri, & iugiter agitari. Appetitus deinde cognitius sit: cuius motum semper præcedit eiusdem appetentis cognitione, vt in appetitionibus brutorum, atque hominum planè perspicere licet: in illis quidem cognitione, sensus appetibile ostendens, in istis vero rationis, atque intellectus semper antecedit. Quare ille sensitius dicitur: vt iste rationalis, atque intellectivus appellari consuevit. Vnde quia cognitione propria in verè appetibilis ostensione quibuldam fucis ac imposturis circumfusa, deficere, & errare facile potest: vt à potentia creata, & materia coniuncta procedens, quæ omni semper deceptioni est obnoxia: constat appetitum cognituum non ita firmum & rectum ac semper unum suis appetitionibus esse, perinde atque naturalem. Qua præcognitione constituta, consequentiam inductam argumēto à minori (vt aiunt) sic probant. omnis appetitio & actio, quæ à cogniti-

COMMENT. CAP. I. 4

cognitione propria appetentis (quæ deficere potest) diriguntur, semper in aliquem finem & scopum tendit: ergo & appetitio, seu propensio ipsius speciei, quæ à cognitione naturæ, id est Dei optimi maximi propendit, in aliquem finem siue bonum suæ naturæ debitum & accommodatum producta & constituta erit. Est igitur generi hominum aliquod bonum à natura primò coaptatum, ad quod tanquā ad scopum attingendum genus hominum inclinationem & propensionem in prima sui conditione accepit.

Hæc sententia usque adeò vera est, vt in ea omnes philosophi consentire debeant, etiam ii, qui apud antiquos academicos aliquando assensum detinere consueuerunt. Enim uero in hac facultate principii primi (contra quod insurge non licet) vim primam ac robur continet. Hoc tamē nō obstante poterit alicui dura huius loci interpretatio videri: ob id, quod in litera expressa non sit, nec sub prædicta forma constructa ratiocinatio. Quod minimè obſistere debet, vt minus legitima interpretatio, quām vera etiam sententia iudicetur. Est namq; probatissimis autoribus obſeruatum: cùm alicuius sententiae causam & antecedens locauerint, ipsum reticere consequens & illationem. Quod Aristotelem fecisse ſæpe inueniemus, si diligenti aliqua cura eius opera inspicerimus. In principio quidem libri posteriorum, cùm hanc conclusionem, omnis demonstratio verè facit scire, sciētiām q; efficit, intenderet: eā omnino tacuit (posita illa principe propositione, & istius causa,) omnis doctrina ex præexistenti fit cognitione, in qua probanda totus eo loco fuit. In principio etiam suæ metaphysicæ, cùm hanc conclusionem moliretur: rerum abstrusissimarum & reconditarum cognitione tradenda est: (quæ totius operis negotium existit) ab ea enuntiatione: (quæ istius antecedens & causa est), initiū fecit, (omnis homo natura scire desiderat) in eaq; explicanda totus constitit. Ad eundem igitur modum præsenti opere, cùm hanc propositionem intenderet, (quæ totius negotii moralis caput est) aliquis finis hominis proprius est, ad quem suas semper referat actiones: hanc suppressendo, quæ illam efficit, protulit: semper homo, quod operatur, suam actionem ad aliquem finem dirigit.

Sed circa antecedens præfata consequentiæ, asserta que propositionis subiectum quisquam iure dubitare poterit: an ita sit, vt sufficienter omnes vitæ partes, seu viuendi modos Aristoteles enumerauerit? Quippe quod vita, quæ sciætiæ & sapientiæ operationibus constat, prætermissa esse videatur: quæ cæteris exactior, & perfectior existit. Attamen facile huic occurritur dubio cognitione principiorum præmissa, à quibus hominum actiones communiter egrediuntur, atq; originem ducunt. Quæ duo tantū esse figura quadam & in genere in libris de anima Aristoteles docuit: intellectū scilicet, & appetitū. Quia tamen horū quodlibet in suas species partitur: plura in specie, quam duo reperiuntur. Nam sub intellectu, speculatiuus, actiuus, & factiuus continentur: sub appetitu verò, rationalis, & executiuus. Quo iacto fundamento planè constat omnes vitæ partes sufficienter ab Aristotele fuisse enumeratas. Siquidem cuiuslibet humanarum actionum principii propria munera & officia notauit. Nam ars factuum intellectum indicat: doctrina siue discendi via, (quam philosophus μέθοδον appellat) contéplatiū: vbi sciætia & sapientia sedē habēt: actus præterea & electio vrrūq; appetitū, rationalē & executiuū, simul & actiuū intellectū satis apertè exprimūt. Electio eterni appetitus rationalis, & actiui intellectus operaperficitur: cū sit appetitus intellectiuus, vel intellectus appetitiuus ex sententiâ Aristotelis sexto huius operis libro capite secundo. Actus dein de externus, quo prælecta exsequimur, optataq; adipisci mur: appetitu executiuo absoluitur, & definitur: cuius nomine appetitū sensituum cum suis organis, atq; corporeis instrumentis intelligo. Sunt nempè huiuscmodi appetitus in facul siue sensitivæ facultates eorum, quæ à ratione præcipiuntur, ratu mū- ingenui executores, ad quam functionem à natura etiam ipsius & of fa sunt destinati, atq; cum rationali natura cōiuncti. Ex quibus sufficienter vitæ partes, (vt ex ratione principiorū agendi colligi potest) ab Aristotele enumeratas esse constat. Sed eandem etiam sufficiétiam ex parte obiectorum, circa quæ tota hominum vita versatur, venari est facile. Nam hæc aut eius generis sunt, quæ sub effectione in cadunt, & horū causa ponitur ars: aut quæ sub speculationem & cōtemplatio-

nem

nē, propter quæ doctrina, siue discendi via est adiuncta, quæ scientiam & sapientiam mentis perfectiones insinuat: aut sunt ea, quæ in actionem veniūt, quibus actus & electio plenè respondent. Sufficienter igitur omnes vitas, seu viuendi modos hoc etiam argumēto Aristoteles notauit: quod nō minoris roboris, (quia ex parte obiectorum sumitur) quam præcedens existimandū est. Sunt enim obiecta veluti quadrantia loca naturalia facultatum, siue potentiarum animæ: ad quæ suapte natura pro virili properant: vt ipsis adeptis fruatur, ac in eisdem, vñ in propriis sedibus & domiciliis cōquiescant, suamq; assequantur perfectionem: perinde ac naturalia cetera entia loca à natura sibi destinata proprio naturæ impetu petunt: in quibus quiescent & feriantur. Vnde earū actus & motus in eadem obiecta, tanquam in propriis terminos mira quadam auditate tendere videamus. Ad proprias igitur obiectorum functiones iuxta rationis mensurā & præscriptū omnes animæ vires dirigere omni studio nobis enitendum erit: ne cum cætera entia naturæ ordinem perpetuo seruent, homines soli impudenter satis contra ipsius dispositionem profilire videamur.

Loca naturalia facultatum atque obiecta proprias

Hactenus positæ propositionis partes subiectum constituentes, aliqua ex parte, & in genere tetigimus. Oportet iā iuxta doctrinam Platonis iubentis in tradenda scientia aliqua ad specialissima descendere: easdem partes in specie, & atomo considerare. Quæret igitur iam aliquis, si ars, doctrina actus, & electio tres vitæ partes constituunt, cuiusnam vitæ, actiuae, an contemplatiæ, vel vtriusq; Nam si actiue: insufficienter humanæ vitæ finem statuisse Aristoteles videbitur: cùm contemplatiæ, & monasticæ finis non meminerit, qui ceteris humanis finibus altior, & præstantior existit. Si verò contemplatiæ, constat ipsam obvinitatem obiecti, (quod contemplatio, & vacatio diuinorum est) individuali esse, nec in alias partes vñquam distributā fuisse. Si postremo iam vtriusq; vitæ partes enumeratas esse dixeris: hoc cum sequenti litera pugnare videtur, in qua humanæ vitæ finē artibus petendū esse philosophus docet. Cōstat aut̄ artes in actiua, & nō in cōtemplatiua vita versari. Nō igitur contemplatiæ mentionem aliquā Aristoteles intulit.

Dubitabit

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

Dubitabit insuper aliis, si omnes enumeratae partes finē aliquē bonū, (de quo sermo subiectus est) appetat? Nā sunt quādā artes tali fine carētes, quē solū hominū voluptati student, & quas quæstus gratia in suū luxum & libidinem vagi & perditissimi homines adinuenēre, easq; exercent: qualis lutoria est: funambularia, & cæteræ huiusmodi, quæ apud impetitam multitudinem plurimum valēt: Non igitur omnes enumeratae partes bonum quoddam appetunt.

Pro prioris difficultatis expeditione animaduertendum est vitā, quæ libero homine digna est bifariā prima sui diuisione, in actiua scilicet vita, & contemplatiua partiri:

Quid vita actiua? A ctīua vita ea est: quæ ratione & sensibus (ipſi subiectis & obsequentibus traducitur. Dicitur primo ratione: quia hoc viuendi genere ratio, siue intellectus actiuius per prudentiā (quē eius perfectio exiſtit) colitur, augetur, atq; ornatur. Ap ponitur deinde, & sensibus, quia singularia, quæ sub sensum cadunt, & contingentia sunt, hæc vita persequitur: vt humana sunt commercia, virtutum actiones, & cætera huiusmodi. & insuper etiam, quia sensuum appetitionibus, & voluptatibus (& si huius vitæ sectatores indulgēre soleant: temperatè tamen iuxta legis & rationis præscriptum: penes cuius arbitrium totius vitæ gubernacula residēt: postremò additur (rationi subiectis atq; obsequentibus). Nā virtutes morales, quarū vsu hæc vita gaudet, & perficitur: vtrūq; appetitū, tam rationale, q; sensituum rectū efficiūt, rationi q; subiectum, atq; in bonū semper propensum: vt sexto huius operis libro Aristoteles est autor. Ex quo fit, vt vita hæc in societate hominum acta, ob quod ciuilis etiam solet appellari: licet ea, quæ corpori & sensibus consentanea sint, sequatur, vt proli generationem, opes, honores, amicos, ciuium benevolentia, corporis ornatū & elegantiā, & cætera huius generis, quæ corporis voluptati arridere solent: labe tamen & peccato careat, dum virtutū inoderamine perturbationum impetus fuerint cohibiti, totiusque vitæ gubernacula penes rationis arbitriū resideat. Quare maxima cura, vehementi q; studio sub dictis propugnaculis rationis atq; virtutis vitam agere semper curandū est, ne dū hæc, quæ nuper enumerauimus, tanquam media & instrumēta ad vitā fulciendā, iterē;

humanæ

COMMENT. CAP I.

8

humanæ peregrinationis peragendū persequi profitemur, ab histanquā fine extremo, vltimoq; vitefructu capiamur: in quo ex doctrina beati Augustini tota consistit peruersitas: cùm his vtendū minimeq; fruendū sit. Ante tamē, q; ab hoc diuisionis mēbro discedā, perfectionē eā hic non pigebit adscribere, quam Christus redemptor noster Matth. 25. cap. huic generi viuendi contrulit, & explicuit: cùm beneficentiæ opera æternæ retributionis causam exhibuit: Quæ vita etiam actiua à doctōribus sacris solet appellari: Quā etiā erga dominū Iesum totius orbis redemptorē beatā Martha exercuisse diuinis literis est proditū: cuius vitæ vigor & integritas in operū misericordiæ, beneficitiæ, hospitalitatis, & cæterarū huiusmodi virtutū exhibitione consistit. Quæ sanè vita in actiōe ita posita, verè Christiana est, & viro Christiano vere digna: qui dū ex professō officiolum se in pauperes Christi præstat ingentē charitatē, amore, & pietatē erga Deū ipsum declarat: cuius nomine, labore & angustia præflos hospitio excipit, atq; indulgētia fouet. Magnū præterea futuræ salutis sibi exhibit testimoniu iuxta doctrinā beati Petri certā suā vocationē bonis operibus faciendo: atq; præci pūe iis, quibus diuina veritas peculiariter præmiū polliceri nō dedignata sit, cùm beatū eū appellat, qui diligēti cura super egenū, & pauperē intenderit, cuius vitæ & libertatis in die mala statim se liberatore & afflōtorem profert.

Vita deinde contéplatiua est, quæ posthabitis iis, quæ corporis sunt, mēte & negotio intellectus agitur. Prima huius definitiōis pars fugā significat eorū, quibus plebs tota, ciuilesq; homines implicari solēt. hoc nāq; viuēdi modo à negotiis facili, & ciuiū cōmerciis animus amonendus est, à sensu appetitionibus auocādus: à corpore tandē, (quoad naturalis & generatiua vita suffert) abducendus & separandus: omnia deniq; contéplatiu hic vir, ac verè magnanimus sibi negat, quæ paulo antē plebi, ciuiliq; homini cōcedebantur. Quod altiori mente, imoq; pectore considerandū est: iis, qui ad hoc heroicē vitę genus asciti, & vocati sunt: ne relicto domini aratro, (quod durā ac superbiētis corporis terrā procindere, ac optimē subagere profitetur) retro aliquando respiciat, Atque ideo ipsiusmet veritatis elogio regno Dei minime

Contéplatiua vitę finitio.

minime apti censeantur. Quod forsitan iis cōtingit, qui im petu ventorum rapti absq; cōsilio & prudētia, absq; Dei zelo, vel zelum quidem Dei habentes, sed non secundū scien tiā in hoc vel illud vitā genus prācipites delati sunt. Oportet igitur, cū de vita optanda deliberaueris, sub omni poten ti manu Dei primò te submittas, in cuius obsequium vitam semper agere magnoperè cupis, anxięq; illum depreceris: vt ad hunc, aut illum frugaliorem viuendi modum te ducere & trahere dignetur: deinde maturo vti opus est consilio, exactaq; prudētia, qua quid vnūquodq; vitā genus laboris, crucis, & eruminarum contineat, exploratum habeas, atque postremo tui, tuarūq; viriū, ac morū periculū facito, quidq; ferre humeri valeāt, quidq; recusent, expēde. Suauiter nāq; Deus optimus maximus sua prouidētia cūcta disponit, suū fauorē, opē, & auxiliū omnibus impartitur: cuius præsidio munitus ad hāc, aut illā vitā aspirare cōtendis. Quā si obser uaueris: diligētiq; studio exploraueris: ad quodcūq; vitē gen us ductus fueris, teq; ipsum accōmodaueris, progressu tē poris te sic optasse nunquam poenitebit.

Additur postremo in definitione, (ϕ mēte & intellectus negotio hāc vita potissimū agitur. vbi scopus & propria hu ius vita functio planè exprimitur, quā per cōtemplationē, & intellectus speculatiui opus mentē & animū à corporis cōtagio liberare, Deoq; optimo maximo (quoad natura ip sa permittit) assimilare & cōiungere nititur. Vir enim contē platiuus (qui sapiēs à philosophis dicebatur) habitū sapiētiæ propriis operationibus, (quā corporis pōdere impediri solēt) accuratē exerere, & depromere rurabat. Continuū sanè illius negotiū erat cōsiderare, exploratūq; habere, quo pacto ex vnitate vniuersalitatis principii tanta flexerit rerū multi tudo, & quo rursus modo tā varia rerū pluralitas per sīce op̄ et accōmodatos singulis fines (prout fieri potest) ad eandem negotiū. principii vnitatem reducatur: expēdere insuper, quo pacto scītiarū principia firma, certaq; habeātur: & quot ab his ad scientias progressus, totidēq; regressus efficiātur. Quā duo totius Metaphysicę negotium, finem & opus illius sapiētis in compendio continent. Ex quibus apertissimè constat: eū, qui huiusmodi vitā officiis intento animo vacat, per cō siderationem

fiderationē, & cōtemplationē quodāmodo à corpore ipso mentē & animum separatum habere: quod paulo antē insinuauimus, & eleganter in Phædone affuerat: ut generosus Plato, cum philosophiam, omneimq; philosophorum vitā mortem quandam esse constanter assertuit. Quā sententia planiūs percipietur, si duplēcē esse mortem: animaduerte ris: quandam, qua corpus ab anima separatur, quā humani suppositi solutionem, & interitum dicit, & rursus aliā, qua *Gemina* è contra anima à corpore, eiusq; contubernio spiritualibus *mors*. actionibus seiungitur: licet secundum vegetandi vim semper eidē corpori maneat vnitā & copulata. Prīnam intellexit, locum prædictum Platonis legens, Cleombrotus sciētiā cupidus, cūm ex magna arce prēcipitem se dedit: cūm se cundam tantum mortem insinuasset Plato: de qua etiā nos hac tenus locuti sumus.

At est etiam & in hoc viuēdi cursu: quādam Christiana perfectio, & sapienti Christiano digna: quā tribus his potissimum continetur: principio Christianus sapiēs in diuinorum mysteriorum iugi meditatione, Sanctarumq; literarū veris sensibus eraendis plenus fidei, spei, & charitatis totus versari oportet: vt religiosi nomē, quod semel accepit, à relegendis sacrī literis iure retineat. Ad hoc etenim munus noster sapiēs ascitus est: hoc illi ex officio incumbit, colere, scilicet, atq; exercere talentū: cuius omnipotenti dño exigēdā rationis tempore vñsuram reddere tenetur: ne vacuus in conspectu diuinæ magestatis coämprens, in utilis seruus habeat. Deinde immensæ bonitatis Dei considerationē assidue repetere oportet, qua tot beneficiis nos cumulauit, cū tanta pulchritudine, sapientia atq; prēstātia primos nostros parētes per creationem in lucem edidit. quā in nos omnes latē diffusa fuissent, si propria culpa tanto beneficio se indig nos non præbuissent: qua insuper bonitate propria labē & peccato infectos, vniuersumq; in illis hominū genus, vni geniti filii sui cruentissima morte nos omnes repatauit. Quā si cum nostrę imbecillitatis ratione, (quā tanta est, vt opus Deo gratum absq; eius auxilio, fauore, & gratia exequi nō possumus, ne dum cogitare) conferātur, ad leniendum vera charitate animum, ingentesq; vires resūendas maxime valent.

lent, qua ratione vir pius excitatus, cum omni humilitate a fiduis orationibus diuini numinis præsentiam auxilium, & fauorem eximo pectori deprecatur, totoq; suæ vitæ cursu id præcipue sibi curæ est, quo potissimum opere omnipotenti domino placere possit, opusq; illi gratum exhibere. Hoc tota vita meditatur: hoc animo toto, tēpore versat. Quia tamen impedimento iis viris esse solet superbia, & indulgentia carnis: tertio loco opus est: eam abstinentia cohibere, spontanea percussione castigare, & pœnitentia reprimere. Præterita etenim hinc crimina delentur: & perpetuo mentis imperio, imo nutui homo famulatur. Ob quod purgatiua vita non minori cum ratione, q; contéplatiua hæc solet appellari. Vnde fit, vt iure optimo genus hoc viuendi, quod semper spiritualia, diuinâq; meditetur: omni posthabita corporis ratione, omni conatu semper colere, atq; hanc animæ a corpore separationem (vt supradictum est) pro vitib; facere nitanimur. Hac etenim ratione huius vitæ sectatores beatus Paulus in epistolis iis, quæ ad Romanos & ad Colossenses extat sape mortuos solet appellare, Christo autem, & iustitiæ viventes. Quæ paulò latius hic disputare fuit animus, vt Christianus lector in Christo Iesu obiter ociari possit, & vt nos eorum, quæ toto opere tractanda sunt, præcipuum fundimentum iactum habeamus, quod in hac vitarum explicatio potissimum consistit.

Quibus habitis iam ad argumentum dupliciter responderi potest. primò, q; solum vitæ actiua partes Aristoteles hoc loco recensuerit: ita vt ars genus opificiū designet, qui corporis functionibus propriæ artis opera conficiat. Ob qd seruiles artes, ipsarūq; autores seruos publicos Aristoteles in politicis appellare consuevit: Doctrina verò siue discendi via id genus hominū notet, qui docēdi munere reipublicæ subseruiunt. vt publici sunt pceptores, qui sciétias, & liberales artes publico stipendio docēt: ludi etiā magistri, qui primis literis, virtutisq; rudimentis pueros ac iuuenes formandos suscipiunt: Actus præterea & electio in vniuersum ipso ciues & insuper ciuiles homines, reipublicâq; moderatores: qui maxime virtutib; pollere debet: quarū officia per actus & electionē elegater significantur. Nā & si ita sit: q; virtutes

tutes omni viuēdi genere accuratè excolēdæ sint; eximieq; versari debeat, ita vt omnē vitâ regat, rēperent, & moderentur: præcipue tñ in equitibus, hominibusq; ciuilibus, ac reipublicæ gubernatoribus magno lumine splendere debent, tuūq; habere domiciliū: quibus ex officio sibi & aliis vitæ via insigniter parare & illustrare incubit. Neq; obstat argumen- tū, quod principio obiiciebatur de insufficienti Aristotelis processu: Quia in notioribus, sensuīq; manifestissimis (quales prædictæ artes sunt) exempla infra produxit, quia has potissimum partes figura quadam vita actiua complectitur: quæ cum sua etiam felicitate ad vitam contemplatiuam, (de qua in decimo huius operis libro est disputatio) tanquam ad finem ultimum humanum, primumq; naturæ in uitamentum ordinatur. Secundo dico, q; vtriusq; vitæ partes Aristoteles descripsit, si doctrina vel discendi via scientiam omnem & sapientiam complectatur: ita vt eo loco vita contemplatiua indicetur, quæ harum operationibus definitur. Nec huic ite solutioni obiat contextus literæ sequentis: quoniam vitæ actiua partes tanquam notiores exponit exemplis artium productis: quæ vitæ actiua præcipue famulatur, ingenuèq; ancillari videtur: atque hæc cum omnibus suis partibus omnino studio ad vitam contemplatiuam (vt supra diximus) nos præparare curat. Vnde fit, vt ad contemplatiuam vitæ ratione quadam referatur.

Pro solutione secundæ difficultatis est primò aduertendum: quid sit ars: quo intellecto facilis erit difficultatis expeditio. Ars ab Aristotele sexto huius operis libro eo pacto definitur, vt sit habitus cū ratione factiuus. Dicitur primò habitus, vbi prædicamentū, ad quod omnes artes reducantur. indicatur. Omnes enim in predicamento qualitatis sub habitu collocantur. Apponitur deinde factiuus, vt ab artibus liberalib; & vittutib; quæ habitus sunt actiui, sœmoucatur. Quæadmodū nāq; natura sua actiōe ens naturale generat, ita & singulæ artes propria opicia in plurium commoidum permanentia per suam effectiōem producunt. Additum postremò cum ratione, vbi finis & præcepta, quæ ad harum artium consecutionē obseruari debeant, satis aperre notantur. Ex qua descriptione definitiones aliae, quæ mul-

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

multiloquio vulgo circunferuntur, vt huius explicaciones elicite esse videtur: vt est illa Simonidis apud Lucianū, Ars est collectio multarū cōprehensionū ad aliquem finem vti-lem vitæ: & insuper, q̄ ars sit promptitudo quædā præcep-tione, imitatione & exēcitatione collecta. Est tamen hic (vt clarius percipientur, quæ diximus) animaduersione dignū: q̄ finis prædictarū artium humilis est, vt pote corpori tuen-do præcipuè accōmodatus. vitæ etenim, quæ ex sensibus tra-ducitur, huiusmodi artes subsidia, atq; emolumenta parant. Per hunc tamen finem ad illum superiorem, naturæq; hu-manæ accommodatum suo modo referuntur. Ex quibus a-liqua notatu digna sunt colligenda. Principio q̄ artes, quæ corporeo egent instrumento ad sua opera conficienda eō dignitatis accesserunt, vt inter philosophiæ partes censean-tur. Eō etenim q̄ artificialium operum ipsam naturam imi-tantes sunt generatiua nihil penē ab ipsa natura distare vi-dentur. Propriis enim materiis, quibus vtuntur, conuenien tes formas accommodant, perinde atq; natura ipsa in ma-teriam primam integrè dispositam expetitā sua actione in-ducit formam. Vnde non solum naturam ipsam simulatūr harum artium artifices, sed Deum optimum maximū crea-tem, rebusq; nostris prospicientem (quoad fieri potest) imi-tantur. Meritò igitur inter philosophiæ partes artes adeò na-turæ imitatrices connumerandæ veniunt. Secundo colligi-tur, artes maximi mometi & virtutis esse ad fugam, & profi-gationem vitiorum, quod proximum moralis virtutis ini-tium est, secundum illud poëta vulgatum, Virtus est vitium fugere. Nam cum nūquam cesset animi motus, continuaq; sit in entis agitatio ex Ciceronis sententia: dum operi necef-sario, atq; honesto intenta & præoccupata fuerit, motus sa-nè animæ studiosus erit: neque contrarius, vagus & vitio-sus locum nullum inueniet, quo vita ipsa infici possit: in que-labi necessarium efficiens per artium occupationem, & stu-diosum aliquod exercitium animus ipse fuisset præoccupa-tus. Ex quo sequitur homines, qui sine arte, & definito ali-quo vitendi modo in ciuitatibus agunt, neque aliunde vi-tæ subsidia suppetunt; vel hac causa in societate hominum minime esse permittendos: sed quamprimum abea eiicien-dos:

Occupatio ad emenda-tionē vi-te neces-saria. nè animæ studiosus erit: neque contrarius, vagus & vitio-sus locum nullum inueniet, quo vita ipsa infici possit: in que-labi necessarium efficiens per artium occupationem, & stu-diosum aliquod exercitium animus ipse fuisset præoccupa-tus. Ex quo sequitur homines, qui sine arte, & definito ali-quo vitendi modo in ciuitatibus agunt, neque aliunde vi-tæ subsidia suppetunt; vel hac causa in societate hominum minime esse permittendos: sed quamprimum abea eiicien-dos:

COMMENT. CAP. I.

dōs: aut saltem grauiter corripiendos & puniendos: donec ad aliquam artem exercendam animum induixerint: Quod ciuibib⁹ hominib⁹, reipublicæque gubernatorib⁹ alta mente reponendum est. Nam huiusmodi homines præ-ter hoc, quod victus gratia necessariò alios violare debent, cùm perditis sint moribus: vehemēter eisdem aliis nocent: Ac perinde vt serpentis venenosæ halitus horum deprauata consuetudo in ciues omnes serpit, totamq; ciuitatē cor-rumpit. Tertiò colligitur huiusmodi artes, atq; earum artifi-ces offa & fundamenta ciuilis societatis continere: Nā cùm homines corpore constent, multis mutationibus & affec-tionibus obnoxio: multis subsidiis extrinsecus indigent: vt propriam vitam, propriamq; salutem tueantur, Quæ omnia artifices abunde præstant. Alimenta namq; agricultæ parat: & cæteta vitæ adminicula, frigoris, ac caloris, cæterarumq; impressionum defensiones qui restant præbēt opifices. Ho-rum igitur ministerio, tanquam ossibus quibusdam & neruis totum reipublicæ corpus fulcitur, ac sustentatur. Ii enim ciuibib⁹ ac sapiétiis hominib⁹, qui maiorum, ac illustriū rerum studio sunt occupati, nec ad hæc vtilia & viliora de-cendere possunt, necessaria subministrant, maximoq; illis ad viuendum adiumento sunt. Qui rursus cōpensatione qua-dam excellentiora animi bona illis suppeditant: quidam per iustum gubernationem legibus vtendo, virtutum stimulus cōcitant: quidā verò vitæ sanctimonia, diuinis officiis, pub-licis concionibus, & doctrina, altiori quadam ratione longe maiora rependunt. Quapropter certo quodam modo per huiusmodi viros excellentes, & ipsi artifices contemplatiū ipsam vitam adoriantur, dum ad cultum Dei augēdum, & propter ipsum Deum sua opera conficiunt. Ex quibus iam postrem sequitur artes omnes, quæ finem aliquem sibi nō constituunt, quo vita ciuium in integritate, & sufficientia quadam agatur, vt ea homines adiuti ad optimam & spiri-tualiorem vitam contendant, sed voluptatis hominum gra-tia solum inuentæ sunt, non esse veras artes: nec tali nomine dignas censendas fore: cùm vanæ penitus & futilles, ac cō-meticæ sint: quales sunt in arguento præassumptæ, & pa-rasitica insuper, & quæ manuum agilitate quadam ad capie-

B das

dos & decipiendos hominum sensus, & similes, quæ lucrū gratia in ciuitatibus aliquando exercentur, & suos autores in otio acvitio perpetuo detinent. Quare (vt supradiximus) tales in republica homines permittendi non essent, sed superioribus medicamentis curandi, ac eorum animi purgandi. Perspicuum est enim, quò compositiones vnguentorū, quò ciborum conditiones, quò corporum lenocinia processerint, vt etiā hæ artes, quæ forsan honesta habuere initia omni iure restringendæ sint, cum ad perfruendos sensus tantum iam conualuerint. Ex quibus manifesta est argumenti solutio. Nam tantum artium Aristoteles meminit, quæ ad ali quem finem semper utilem & honestum inuenientur sunt. Nā eas quæ ludibrio constant: artes minime censet. Atque hæc circa subiectum controuersæ propositionis nunc dicta sint, quæ secundum quamq; sententiam probè tenere oportet: licet huic non parum fauere videantur: quæ omnino vera est, & menti Aristotelis satis cōformis: quam etiam ut legitimam interpretationem aliquando complexus sum, & tāquam veram augere studui. Nunc autem maturiori adhibito consilio nō nimium probatur. Quare quod de hac re sentiam, hic in medium proferre non grauabor.

Axioma igitur positum formalis, propositio est illius, quod potissimum Aristoteles toto opere tractare intendit, itaq; prædicatum illud (quoddam bonum) non profine aliquo particulari capiatur: vt priores sentiebant, sed eo loco articulus dicat emphasis, sumaturq; pro proprio, & naturæ humanæ adæquato bono, atque ab ea primo expedito, ad quod obtinendum, cetera, quæ homines in vita ambiūt bona referantur. Primo ergo in hac assertione dicitur, q; enunciatum illud totius negotii tractandi propositio est: quasi in hunc modum Aristoteles diceret: licet homines per diuersas artes mechanicas diuersos liberalium artium, ac scientiarum docendi modos, per varias denique ciuilis administrationis rationes, hue atque illuc diuagentur: omnes tamē ad unum bonum propriæ naturæ accommodatum aspirat: de quo præsenti opere nobis tractandum est. Quæ assertio ex duobus potissimum suadetur: primo q; propositionis præceptum omnibus probis autoribus suis operibus summa cu-

ra obseruatū est: A propositione siquidem eorū, quæ tractāda erant, incepere: vt videre est apud Vergiliū in Æneidōrum initio, cūm inquit, Arma, virūmq; canō. &c. apud Lucanum cūm ait: Bella per Ermathios plusquam ciuilia campos, apud Ouidium: In noua fert animus mutatas dicere formas. Idē etiam in Sacris ac diuinis scriptoribus perspicere licet. Beatus etenim Ioannes, quia Christi redemptoris nostri diuinitatem potissimum celebratur erat, ab ea nimirum exorditus est intonans: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum. Beatus verò Matthæus & Lucas, quia eiusdem Christi Iesu humanitatem præcipue erant enarraturi, à generatione temporali, qua homo factus prodiit, initium fecere. idem etiam compierimus apud cæteros diuinos scriptores Veneris testamenti, à quibus hoc exordiendi genus ad profanos autores emanasse crediderim. Quod si propositionis ratio ita accuratè ab omnibus probè dicentibus obseruata est: ab Aristotele tam benedicendi studio, imo inuidio: prætermissem fuisse suspicari indignum est: præcipue cum in omnibus aliis operibus id ingenue excutus sit. De quo etiam supra nonnihil diximus. Secundò idem ex eo aperiissimè suadetur: quia te vera ita est, q; de humano fine vltimo qui in hac vita homini contingere potest, de eiusque assequitione, hoc toto opere disputatio futura est: quod per singulos libros discurrēti satis perspicuum erit. Nam in decimo libro de perfectiori & vita cōtemplatiæ vltimo fine, queni in operationibus sapientiæ collocat, tota doctrina est: per alios nouem de felicitate, ac vltimo fine actiū & vita, de eiusq; adeptione hoc ordine longum sermonem contexuit. In primo enim libro, quid sit hæc felicitas constituit, & ex quibus insuper operationibus constet. Atque quoniā eam operationem rationis secundum optimam virtutem in vita perfectā posuerat, prædictam definitionem resoluendo singulas eius partes in reliquis libris satis diffusè persequitur. Nam in secundo, quid sit virtus, docet, virtutumq; omnium in genere quandam degustationem affert. In tertio de operationibus, quibus tanquam via ad virtutem itur, elegantē disputat, quibus speciis de fortitudine & temperantia disputatio appenditur:

Ordo eo-
rum quæ
hoc opere
tractatur

in quarto libro virtutes non cardinales, illi tamen tanquam partes potentiales adiunctæ distinetè tractantur, ut sunt liberalitas, magnificentia, magnanimitas, modestia, mansuetudo, veritas, comitas, urbanitas, & quædam alia mediocritates corporales, ut verecundia, & cæteræ. in quinto iustitiam, eiusq; singulas species luculenter discutit: in sexto prudenter, sapientiam, omnesq; virtutes intellectuales ostendit: in septimo de gradibus virtutum, de continentia scilicet, temperantia, perseverâtia, gradu heroico: (qui ob id in alio genere positus est: perspicuè philosophus differit, quibus etiâ singularis de voluptate disputatio est annexa. atque his omnibus duas primas partes prædictæ definitionis felicitatis attingunt tantum complexus est. in octavo tandem, & nono libris, qui residui sunt, de amicitia, aliisq; bonis, quibus hominum coniunctus, humanaq; saluantur commercia, magnifica dicit: atque iis præcipue vltima illa definitionis pars In Vita perfecta explicata esse vult. Quibus omnibus exacte consideratis apertissimè constat: de fine humano, eiusq; consecutione, totius operis negotium præcipue assumptum esse. Vere igitur prædictum axioma rotius operis propositione continet. Quare non minus de fine humanæ vitæ potuit liber inscribi, quam de moribus: hunc tamen secundum titulum potius Aristoteles delegit, quia priorē includit, & quoniam studiosos reddere homines: quod moribus bonis contingit, & modum assequendi primum illum humanum finem explicare, & nos primò docere intendit. Atque hoc dictum sit, quantum attinet ad priorem partem huius interpretationis.

Secundo loco circa prædicatum illud (quoddam bonū) tria asserebantur: primo, q; secundum quandam excellentiā pro definito ac determinato humanæ naturæ bono ponatur: Secundò q; illud erat à natura humana in ciuili vita primò experitum: tertiò quod ad hoc, tanquam ad vltimū bonum omnes alii priuati fines referantur. Atq; hæc distincti nunc prosequenda sint. Primum igitur hoc modo probatur: cuilibet generi entium proprius à natura finis constitutus est, proper quæ suos motus, & operationes exerceat, & ratione quadam eo adepto gaudeant, & quiescant: homini igitur:

igitur longè cæteris maioris dignitatis, atque ipsorum domino, de fine propriæ naturæ accommodato, multò maiori ratione per diuinam prouidentiam prospectum erit. Aliás diuinam prouidentiam imminuas oportet. Vel inanis & seruile conditionis naturam constituas humanam: quorum vtrumq; grauiter aures offendit, & os ipsum prolatione ipsa inficere videtur. At occurret aliquis, quinimò, quoniam tam excellentis homo dignitatis est, ut inferiorum entium perfectiones contineat, & noua ac præstanti accessione rationis excedat, magnopere oportuit: illi altiorem, atque ob id omnibus rebus communem finem statuere. Huiusmodi autem solus Deus optimus maximus est: non igitur citra Deum homini aliquod proprium bonum est destinatum: suæ naturæ præcisè accommodatum. Hoc tamen nullius ponderis & mometi est propter duo: primum quia bonum rationis, quod ipsum honestum, siue honestè vivere existit: eas conditiones continet, quas obiectator oppofuit. Nam excellentioris primò dignitatis est, finibus aliorum entium, bonaque ipsorum tam animantium, quam animalium expertum amplectitur. Etenim quod cætera alia entia coaptatis instrumentis ad corporis tuitionem, propriisque finis consecutionem efficere possunt, hoc longè excellentius homo per rationem præstare valet. Quare secundum eam, atque ex virtute vivere proprium bonum humanum est. Deinde quia naturalia entia eo ordine in Deum ipsum, tanquam in finem omnium vltimum conuertuntur, quo ab eodem, tanquam ab uniuersali principio emanarunt: Sed homo, sicut alia inferiora entia, materiaeque coniuncta, secundum communem naturæ cursum mediis causis secundis à Deo fluxit: angeli autem, quos Aristoteles intelligetias applicauit, immediate: ergo iij immediate etiam, perpetuoque obsequio & famulatu in Deum se conuertere debent, homo vero mediatè: medio scilicet aliquo bono suæ naturæ accommodato, per quod tandem ad Deum perenne omnium principium, sicut cæterâ inferiora entia, referatur. Bonum igitur definitum infra Deum homo habet: ad quod primò proprio naturæ impulsu excitatus, suis actionibus im-

Bonū ali
quod à na
tura ho
mini ac
commo
datum.

mediatè tendere debet. Prior huius argumenti propositio ex eo manifesta videtur: quòd res cunctæ creatæ, à quibus causis acceperunt esse, ab eisdem petunt & conseruari: atque ob id in easdem causas per naturales inclinationes acceptas primò se conuertunt: atque illis eo modo, quo eam natura paritur, vñiri desiderant. Vnde fit: vt quæ immediate à Deo processerunt, in eum se immediate conuerterant: quæ verò mediis causis, medio quodam bono etiam in Deum tendant. Posteriorem verò propositionem non ita intelligas velim, quòd effectus aliquis vñquam producatur, ad quem Deus omnipotens immediate non concurrat: sed hac ratione: quòd homo, cùm etiam è corpore constet, sicut & anima: suppositis agentibus inferioribus, & superioribus corporeis, materiam disponentibus ac præparantibus rationalis anima à Deo optimo maximo per creationem infundatur. Angelus verò, quia intellectualis substantia est, totus sine secundarum causarum adminiculo ab omnipotenti domino producitur. Quare cùm immediate à Deo procedat, in ipsum etiam immediate se conuertat, necesse est. Manet igitur prima ratio firma & constans, ad id probandum, quod intendit, bonum scilicet aliquid & proprium, hominem habere: ad quod primò suas referat actiones.

Secundò idem suadetur ex sententia Platonis, quæ præclarum Aristotelis expositorem in moralibus semper césui: qui bonum partitus est in summum bonum, quod est omnium rerum principium, quod est Deus ipse, de quo in Parmenide disputat: & in quoddam aliud bonum, siue bonum cum addito, quod bonum anime, siue hominis, dum hic inferius agit, appellatur: de quo in Philebo longius disputat. Est igitur ex mente huius philosophi bonum quoddam naturæ humanæ præfixum hinc inferius: de quo hoc loco Aristoteles loquitur. Probatur præterea & hac ratione. Nam idem bonum humanum, siue felicitatem Aristoteles tractandam proponit: quam totò opere nos docet: docet autem felicitatem quandam in hac vita, quam operationē rationis secundum virtutem constituit: quam item summum bonum humanum appellat; idem igitur bonum naturæ humanæ accōmodatum

modatum hīc proponit: quod probare intendimus. Tandem idem innoteat ex confirmatione antiquorum philosophorum, quam Aristoteles adducit. Quapropter inquit, bene veteres dixerunt bonum ipsum id esse, quod omnia appetunt. Consuevit sanè Aristoteles postquam suam sententiam de re graui aliquando protulit: eam communi omnium consensu (qui ad faciendam fidem maximè valet) corroborare. id in libro posteriorum fecit, cùm scientiæ definitione constituta, eam communi omnium sensu firmauit subiiciens: Omnes enim tam sciētes, quām nescientes tunc arbitrantur se scire, cùm causam cognoscunt. Perinde etiam in hoc loco, cùm in axiomatis propositi confirmationem omnium antiquorum descriptionem de ipso bono induxit. Omnes enim antiqui philosophi, vt Plato, Socrates, Pythagoras, & quicunque ante Aristotelis tempora floruerūt, omnes vñanimiter definierunt: Bonum ipsum, id esse, quod omnia appetunt, id est, id ipsum bonum cuiusque speciei est, in quod communiter individua eiusdem generis ipsius naturæ appetitione feruntur. Vt planius tam en descriptio hæc vltimi boni percipiatur, tria discutienda sunt: primum aptè tradita sit hæc vltimi boni definitio: deinde, an conuenienter in conformatiōne positi pronunciati sit adducta: tandem an bonum ipsum, quod in ea explicatur, non pro Deo ipso: vt autores prioris sententiae asserebāt, sed pro eo ad quod cuiusq; speciei naturæ primus ascitus sit factus, capiatur. Primum expeditur affirmatiue, quòd congruè ipsum bonum descriptum sit: quod sic suadetur: ad vniuersum genus entium definitionem extendendo. Per propensionem & naturæ appetitionem, quæ ab ipso autore naturæ profecta est, & ad bonum, quod inquirimus, directa, prædicta definitio tradita est: aptè igitur explicat, quid sit ipsum bonum. id etenim ipsum bonum, & scopus cuiusque generis entium est, in quem ipsa natura communi appetitu generis tendit. Alias autor ipsius naturæ tali nos rerum propensione deciperet, ipsaque naturæ inclinatio & proclivitas res omnino futilis & vana esset: quod penitus absurdum est. Atq; ex consequenti in genere homi-

Finitis
antiquo-
rū de ip-
so bono
explica-
tur.

num id, quod primum naturæ inuitamentum habet, censendum est. Secundo idem apertè sic probatur: cuilibet animalium generi proprium, & ipsum bonum est, secundum naturam viuere: igitur ex motibus & appetitionibus ipsius naturæ congruè definitio ipsius boni profecta est: siquidē bonum ipsum naturam ipsam explere, & perficere habet: assumptum tamen in omnibus rebus ostendere facile est. Atque primò id in brutis animalibus constat, quibus conuenienter sui generis naturæ viuere finis, & ipsum bonum est. Patet etiam in animæ expertibus. Secundum enim naturam operari, vt leuis à medio ascendere, grauibus ad ipsum deprimi: vt naturalia loca assequantur, ipsum bonum & finis vltimus est. Imò violentum argumentum est, ad idem persuadendum in quois animantium genere: vt tunc proprium bonum, & finem assequantur, cum propriæ naturæ conuenienter se motibus & appetitionibus exerceant. Sed *virtus naturæ per se* peculiariter de ipso homine idem sic ostendo: omnis moralis virtus homini quaestita est, non quæ naturam ipsam relinquit, ac destituat: sed quæ tucatur, & seruet. Eum igitur homo scopum pro bono ipso & fine proprio habebit, ad quem primò humana natura duxta est: ad quem etiam ipsa virtus continuò tendat. Alioquin non perficeret, sed potius naturam destrueret. Neque insuper virtus ipsa moralis quoquam pacto primis naturæ inuitamentis reliquit, in nobis constitui, aut formari posset. Item hoc perspicuum est: quod cùm ætate grandiores euadimus, iudicio que valemus, secundum virtutem & sapientiam viuere omnes quæ optimum ducimus: atque magis has acquisitas virtutes, quæ naturales quæ predictarum inchoationes sunt, colimus. Secundum eas igitur agere, est conuenienter naturæ viuere: propriam siquidem naturam ornare, augere, & locupletare continuò ab ipso ortu desideramus: Quare si viuere secundum virtutem & sapientiam ipsum bonum, & finis humanus est: hoc igitur etiam erit & conuenienter naturæ viuere. Est tamen aduertendum id, quod in antecedente huius rationis positum est, quod magis scilicet morales virtutes, quæ naturales, & ipsa naturæ initia diligimus.

mus: quod ideo contigit, quoniam id naturæ ipsi accidere videtur: quod amico, qui nobis aliquem sibi familiarem aliquando commendauit. Nam saepe euenit, vt hunc pluris faciamus, quam illum, à quo nobis commendatus sit. Sed specialius iam etiam probo, quod conuenienter naturæ viuere fit homini secundum rationem vitam agere. Sensus etenim & membra omnia ita homini data sunt: vt ad quandam peculiarem viuendi rationem disposita esse videantur: sic item appetitio non ad quodvis genus vitæ, sed ad *humanae* quandam viuendi formam concessa videtur: atque insuper aliquid *ratio*, quæ supremum locum in homine nū accointent. Dandum igitur est aliquod proprium huius naturæ modatum. bonum, ad quod primò peculiaris viuendi forma, quam prædicta omnia exigere videntur, propriis motibus & operationibus tendat: quod secundum rationem, atque ob id conuenienter naturæ viuere, erit: in quo bonum ipsum, & humanum bonum sit positum. A liâs vita humana sine proprio fine & scopo, vaga & indefinita redderetur, quod absurdum est. In artibus enim ita cernere licet, vt non quævis actio nec finis cuique artifici congruat, sed ille tantum, qui ad propriam artem depromendam conueniens est: vt aliis motus histrioni, aliis saltatori, perinde ac finis præfixus est. Natura igitur ipsa maxime constans, & prouida, naturam humanam non vagam reliquit: sed ad eum finem intra naturæ limites destinauit, quo suam speciem, virtutem, & dignitatem, exerere posset. Est igitur vt homini ita cuique aliij generi ipsum bonum secundum propriam naturam viuere. Quo fit: vt ipsum bonum, optime oratione dicta descriptum sit. A tque hæc & si paulò latius diximus, intento animo consideranda sunt: quippe maxime sunt necessaria ad discernendum, quæ culpabiliter viuant, quilegem naturæ, imò naturam ipsam humanam tota vita violent: cùm naturale cuique homini sit, (vbi cunque terrarum agat) ex hominis natura vndique integra, & nihil requirenter agere. Necessaria insuper sunt ad discernendum: si ignorantia aliqua excusare possit eos barbaros, qui propriæ naturæ dignitatis oblitos, fermè esse refertur. Ex quo iam planè B 5 patet

patet: quo pacto enunciatum hoc Aristotelis per hanc antiquorum definitionem corroboretur, quod secundo loco animaduertendum diximus. A prè namq; sequitur, in quo libet entis genere ex propriæ naturæ motibus & appetitionibus bonū ipsum proficiscitur, vt in superioribus probatum est: probè igitur in natura humana statuitur, omnes motus per artem, doctrinam, & virtutes, conuenienter naturæ humanæ ordinatos, in bonum ipsum humanum tendere, quod dicta propositiōe Aristoteles afferit. & rursus si in natura humana ita se res habet, vt appetitiones omnes, & motus secundum eam ordinati in bonum ipsum intra ambitū naturæ constitutum tendant: in quo quis alio genere idem existimare rationi consentaneum erit. Quare ipsum bonum antiqui scitè definierunt, cùm afferunt: id esse in quauis natura, quod singula secundum eam appetūt. Vt hac item ratione posita descriptio illius primi axiomatis consequens & corollarium sit. Crediderim tamen strictius hic ab Aristotele, & etiam ab antiquioribus philosophis prædictam descriptionem capi, ita vt in genere hominum suum dumtaxat habeat intellectum: ac si dicatur, bonum ipsum, id esse, quod omnes homines (sanæ mentis intellige) appetunt, vt decimo libro contra Eudoxum eandem descriptionem Aristoteles declarat. Sed restat iam explicare id, quod vltimo loco propositum fuit. An definitum illud Ipsum bonū, pro vltimo fine simpliciter, an pro fine tantum proprio hominis in hac vita capiatur. Cuius solutio ex dictis iam perspicua est, quod pro naturali bono cuique generi entis accommodato capiatur: aut secundum posteriorem, atque strictiorem explicationem, pro ipso tantum bono naturæ humanæ in hac vita primò expedito. Sed ostenditur etiam & his rationibus. Primò quia phrasis hæc loquendi (ipsum bonum) desumpta est à Platone, per quam cuiusque naturæ ideam exprimit. hac etenim oratione τὸν αὐτόν ον ideam hominis significat, sicut per hanc τὸν αὐτόν ον ideam boni, quā hominis felicitatem assertebat: quod sexto capite Aristoteles oppugnat. Eandem etiam loquendi formam ab omnibus Gracis, & præcipue ab stoicis philosophis mutatus est

Cicero

Cicero: s̄aþe in libris definib; vbi nunquam honestum si ne pro nomine ipsum, protulit. ex quibus manifestè constat per ipsum bonum finem naturæ humanæ accommodatum ac commensuratum intelligendum esse. Apertius præterea idem patet: ex ipsius definitione. Nam ex motibus & appetitionibus naturæ ipsum bonum veteres philosophi venabantur: at motus & appetiones rerum sensibilium non tendunt, nisi in id bonum, quod suæ naturæ proprium est, sensib;que subiectum: neque nos in Deum ipsum suis motiōibus sensu tendere percipimus: ponitur ergo definitum illud. Ipsum bonū, pro peculiari hominum bono in hac vita ipsis præfixo, ac viribus ipsius naturæ assēquibili: ac perinde de finibus aliorum entiū ab ipso Deo optimo maximo destinatis sentiendum est. Manet ergo ex his omnibus prædicatum, quod circa prædicatum illud (quodam bonum) positū axiomatis quærebamus, quod pro bono scilicet naturæ humanae capiatur: quod est secundum rationem viuere intrā limites naturæ sistendo.

Secundo loco circa idem prædicatum hæc nostra assertio continebat, quod illud bonum, de quo hactenus disputauimus, à natura ipsa, cui destinatur, sit primò expeditum: itaq; licet varia, & infinita (vt dixit Porphyrius) sint cuiusque speciei individua, ratione tamē unius naturæ participatae ad idem bonum semper omnia tendunt. Ad quod planius percipiendū apprimè est notandum: q; cùm bonū illud aliquid contineat, quod sit accidens, & aptū ad id, quod cuiusq; natura desiderat, ibi dē prima illius naturæ inuitamenta valēt: quibus cōtinuo eandē inuitat, & allectā. efficit siquidē impetu, siue appetitionem illā, quā in præfatu bonum semper natura fertur. Vnde aduertendū est: q; quādiu talis natura à suo bono separata est, nec circa illud operatur, tandiu sub quadā violētia & defectu esse: perinde ac res naturalis, quādo extra locū sibi cōuenientē est detenta, quæ quodā appetitionis impetu, & motu desiderii premitur: quādo vero cōuenientē sibi bonū assecuta est, in motu quo dāmodo desiderii cessāte, fructiōe ipsa tāquā termino motus, natura expletur, & satiatur: statusq; violētia & defectus oīno depellit: & si nouum

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

nouū aliud desiderii genus statim excitetur, quo perpetuis stimulis bonū illud adeptū possidēdi, semper agitatur. ex quibus planè sequitur antiquos philosophos ipsum bonum probē per motus & naturę appetitiones definiſe. Nulla quippe alia res clarius ac plenius suam causam indicat, quām prius eiusdem effectus, cuiusmodi sunt impetus & appetitiones respectu ipsius boni ad se continuo appetituas facultates inuitantis & allicantis. Iure insuper Græcos talem impetum & appetitionem ἀρετὴν appellasse: quasi aliquid, vnde aliud mouetur, scilicet ipsum appetens. & eleganter item sequitur beatum Thomam afferuisse finem realiter mouere potentiam appetituam. appetere siquidem non est aliud, quām in otu desiderii in aliquid ferri: motus autem à mouente efficitur, quod est, ipsum appetibile potentia inuitamentum retinens, eo quē alliciens. Vnde licet appetere omnibus animalibus, anima & quē etiam expertibus commune quipiam sit: appetibile tamen, quod mouet, non est, idem. Sed diuersum: perinde atque ipsa natura, quae attrahuntur. Quemadmodum omnium artium commune est in aliqua peritia & cognitione versari: non tamen eadem est omnium scientia & cognitio, sed alia sutoris, alia fabri, & alia similiter aliorum existit. Ita appetere omnibus quidem rebus commune est, hoc item, aut illud appetere diuersum, pro earum varia & diuersa natura. Vnde evenit, vt nullus finis quanquāq; naturam inifferenter mouere possit: sed eam tantum, ad quam allicienda in uitamenta recepit, imò quām diu durat in uitamentum: illud in quo quis particulari obiecto, tamdiu solum voluptatem cuius operatione manere, docet Aristoteles decimo libro, capite quarto. Quod supra dictam etiam finis efficientia aperte arguit, imo proprio testimonio eam Aristoteles confirmat. Restat igitur veritas nostri pronunciati, bonum scilicet ipsum ab ipsa natura totis viribus semper esse expeditum.

Postremo lōco propositum fuit in huius interpretationis initio: ad hunc finem, & humanum bonum reliquos vitæ fines suapte natura ferri. quod explicatione tantum cget, cùm ex superioribus hæc assertio satis manifesta sit: &

adhuc

*Finis rea
liter mo-
net.*

COMMENT. CAP. I.

15

adhuc sic suadetur: Datur aliquod bonū humanum, quod in vita civili vltimi finis rationē habet: huiusmodi ergo ingenii est, vt ipsum ad neminem, ceteri autem fines ad ipsum referantur. hæc enim vltimi finis ratio ab omnibus antiquis philosophis recepta est. item à quibus initia aliquæ vitæ officia & opera proficiscuntur, in hæc eadem tanquam in finem ferri necesse est: eadē siquidem in minoribus lex extat, quæ in productis, atque à natura effectis: in quibus reciprocatio nem necessariam in eas causas diximus: à quibus aliquando egressa fuissent: at sic est, quod ab ipso bono rationis & virtutis tanquam à primo principio omnia inchoantur vitæ officia: (vt in sequentibus etiam planiū videbitur) in idem igitur referatur, necesse est: Manet igitur firma nostra assertio. ex qua statim sequitur prædicta opera & officia vitæ, quæ in bonum naturæ humanæ immediate tendunt, in Deum optimum maximum, tanquam in finem naturalem omniū vltimum & supremum (implicitè saltem) suapte natura ferri. Est enim Deus omnipotens simpliciter & sine ullo addito vltimus & supremus omnium finis. Ad ipsum igitur ex superiori ratione vltimi finis, omnes alii necessariò referuntur. Item lex, ratio, & quæ ex virtute prodeunt actiones, quas bonum humanum continere diximus: ab omnipotenti domino, tanquam à lege æterna, & omnium bonorum principio originem ducunt: suam insuper vim & efficaciam fortinunt: in eundem igitur vel vna hac ratione referatur, oportet: iuxta regulam superiū positiā, à quibus initia aliqua egrediuntur, in eadem referri necesse est. Quod intento animo obseruandum est, vt rectè de actibus moraliter bonis de quib; Deo dante in secundo libro disputatio futura est: aliquādo discernere valeamus. & vt cognoscamus insuper, qua ratione in Deum ipsum actus morales suapte natura ab iis referantur, qui intra limites naturæ vitam agunt; vt philosophi, qui vsque adeò suis scriptis rationem ipsam colere studuerunt. Attamen nos, qui Christiano nomine censemur, Christiq; redemptoris nostri imitationem colimus, ipsumq; orbis redemptorem: verè profitemur: ipsum Deum totius boni & optimi autorem omni vita, omni insuper actione exprimere. & declarare debemus: vt ipsius duplē imaginē portemus.

portemus: alteram, qua homines, alteram, qua Christiani, ipso viuendi genere. Primo ergo imaginem Dei, qua nos homines esse ostendamus, referre conuenit. Dixit namque dominus Deus Genesios. i. cap. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, ut praesit piscibus maris, & latilibus caeli. &c. Ex quo aperte colligitur: hominem factum esse ad similitudinem omnipotentis Dei, in quantum mente & ratione, arbitrii que libertate ingenuè pollet: ut praesit (inquit) volatilibus caeli, & piscibus mari: rationem sanè similitudinis subiungens. idem etiam ratio ipsa imaginis declarat: id quippe ad alterius imaginem & similitudinem factum censemus, quod non solum catena membra, sed ipsius faciem aptè refert. Facies autem omnipotentis Dei eius mens est, atque libera voluntas: homo igitur mente, & ratione liberaque voluntate praeditus, ipsius Dei faciem refert: quod & philosophi cognouere iuxta illud Ouidii omissionis nunc pluribus aliis testimoniosis: quam salus Iapeto misera fluvialibus vndis fixit in effigiem moderantur cuncta Deorum exprimit. Reliquum verò creaturarum vulgus vestigiū: quod cum impressio quedam sit in puluere, pedem & non faciem referre potest. Quibus hoc consequens accedit: hominem quounque viuendi cursu, atque genere agat, quemcunque operationem exerceat, (interimque intelligētia, ratione arbitrii libertate ad sic operandum ducitur) se hominem esse opere testare: omnipotentisque Dei imaginem vitæ conuenientis penicillo, ostendere & declarare. Quando verò ratione corporis & voluptatis ipsi conuenientis, vitæ tradueit, eo ipso Dei imaginem deturpare, atq; hominis appellationem omittere, aut iniuria sanè eam retinere. Quare et si hominis vultum tunc circumferat, potius planta, aut animal brutum, quam homo est existimandus: iuxta diuinū illud elogium, homo, cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.

Alterani deinde imaginem cœlestis, idest, Christi redemptoris portare debemus, quan os verè Christianos esse vitæ ipsa exhibeamus. hæc autem ex doctrina & imitatio e simul Christi Iesu perficitur, ex doctrina quidem, ut nostrarum vi-

rium

rium imbecillitate explorata, iugiter à Deo optimo maximo auxilium & fauorem ad vitæ officia prestanta humiliiter requiramus: illum precādo nostras vires corroboret, adiuuet, atq; in bono confirmet: Deinde vt omni culpa & sorde ex carnis temeritate, atque mortalis corporis contagione contracta, diligenter excussa, & diuinis medicamentis inde purgata veram fidem, spem, & charitatem in Deum vita ipsa declareremus. Quod à vero Christicola beatus Iacobus obnixè petebat, cum aliquando dixit: ostende mihi fidem tuam ex operibus &c. Vnde quia præfata adminicula super natura dona Dei optimi sunt: fit, ut vita, quæ ab his cum integrō liberi arbitrii vsu procedat: tota fructus plena sit: in Deum q; ipsum super naturali ratione cognitum, integrè tota referatur, iuxta regulam superius positā, à quibus initia aliquæ vitæ officia profiscuntur, in eadem tanquam in finem referantur, oportet. Qua ratione, ita omnipotentis Dei pius homo imaginem refert, ut beatus Petrus prima sua canonica euæ diuinæ naturæ consortem non dubitet appellare. Cuius gratia considerare conuenit: quod sicut soli aliquid dupliciter assimilari contingit: primo quadam luminis per radium quendam & splendorem communicatione: deinde integra luminis consequuntione: ita & soli iustitiae Christo redemptori ostro dupliciter quis conformari potest, uno modo quadam diuini luminis comunicatiōe, seu infusiōe diuina dona, quæ supra retulimus recipiendo, per quæ ad esse & viue re diuinum quodammodo homo hic extollitur, dum ex ipsis operatur. Deinde integra luminis consequuntione: quando in patria, prout vniuersaliusq; vita, & merita postulabūt sicutusq; propriæ capacitatib; extenderit, premia recipiet. Atque cum præsenti vita prioris luminis communicatione suffulti, ex imitatione Christi Iesu, cuius vita nostra est institutio, vitam in obedientia Dei patris sanctitate, & iustificatiōne agimus, imaginem Christi redemptoris nostri operante ostendimus, & declaramus: cuius imago & imitatione, vita superioris descripta existit: iuxta doctrinam Pauli saepe nos admonentis, quod portemus imaginem cœlestis, sicut aliquando terrestris portauimus, & nos exhibeamus conformes imaginis filii eius, idest, absolute vitæ unigeniti filii.

filii æterni patris. Latè igitur haëtenus explicuimus expref-
fiorem illam imaginein, quam Christi athleta diuino ore pe-
culiariter edoëctus, vita sua declarare & ostendere debet: &
eam etiam, quā homo quatenus homo est, vita & actiōibus
referre conuenit, sed insurget iam aliquis, qui ergo prior-
rem illam imáginem veri Dei vita exprimunt, implicitequé
omnia sua opera in Deum omnium principium referunt, al-
tiori cognitione destituti, suarum animarum saluti sufficien-
ter consuluisse videbuntur: quippe ad nihil amplius teneré-
tur, quam ad id, quod cognitio naturalis necessarium osten-
deret: interimq; altiori lumine reuelatiōis caruissent, vt fue-
runt antiqui philosophi Pythagoras, Socrates, Plato, Aristo-
teles, Cicero & huiusmodi, quorū accuratè de moribus ex-
tant conscripti libri: qui legis naturalis ipsos elegantes culto-
res testari videntur. Quare animarū saluti sufficienter pro-
spexisse videntur: ac proinde rationi consentaneum appa-
ret: eos legein naturalem adeò seruantes, à Deo optimo ma-
ximo de necessariis ad salutem consequendam fuisse erudi-
tos ac institutos, atque ea ratione tandem saluos.

Duo præsentī difficultate queruntur: primum, vtrū qui
ita legem naturalem custodire curat, vt secundū rectam ra-
tionem semper operetur, implicitequé eo modo, quo dixi-
mus, suas actiones in Deum referat, is sufficienter se dispositū
præbeat, vt misericors Deus eum de necessariis ad salu-
tem illuminet: siquidem per regulam magistralē theolo-
gum, facienti quod in se est, Deus præsto adest, ad ipsum ea
docendum, quæ sibi ad salutem sunt necessaria: per prædica-
torem, aut internam animæ illuminationem. Deinde quid
sentiendum sit de salute eorum philosophorum, qui adeò
morigeros suis scriptis se posteritati commédarunt, eādem
difficultate inculcatur. Qua de re non semel à viris philoso-
phiæ, & eloquentiæ studiosis sollicitè sum rogatus. quibus
omnibus hic simul respondere decreui: & expediens iudi-
caui pro his omnibus, qui superioribus studiis sunt addicti.

Prior difficultas expeditur sequenti propositiōe. licet ad
hoc q; actus moraliter sit bonus, vitaq; studiosa, sufficiat eā
in materia ex genere bona exerceri, & propter honestum:
vel quia sic præcipit recta ratio: quæ à Deo profecta est, & ea
ratione

ratione propter ipsum Deum implicitè: non tamen sufficit,
vt aliquis dicatur agere, quod in se positum est, vt à clemen-
tissimo domino de via proprię salutis specialiter doceatur.
Prior pars nunc supponitur: quæ partim etiam ex dictis con-
stat, posterior hac ratione probatur: ad hoc quod aliquis fa-
ciat, quod in se est, hæc duo requiruntur: primum diffidētia Initia p-
propriarum virium ad omnem fugam mali, & prosecutio- paratiōis
nem boni absq; speciali numinis auxilio: posterius vt nego- ad affe-
tum salutis animę omnipotenti domino commendetur: to quendam
tumq; se homo instruendum atq; docendum de via, qua ad benevolē
vitam itur, illi se prebeat: perinde atq; discipulus vitæ magi- tiam na-
stro, omniumq; rerum per modos sibi placitos moderato- minis.
ri. Prior ergo illa dispositiō, quā actus bonus moraliter re-
quirit: non sufficit, vt quispiam, quod in se positum est, dica-
tur agere. Antecedēs tamen huius illationis ex viris illis san-
ctis primò colligitur, quos ex gentium ac flagitiosorum ho-
minum consortio clementissimus dominus ad veram fidē,
rectamq; salutis viam vocauit: vt de Abraham, Job, & Cor-
nelio centurione, qui omnes Deum timebant: à malo rece-
debant: & si inter flagitiosos agerent: totoq; suæ vitæ cursu
per sua opera Deo placere nitabantur, auxiliumq; continuò
petebant, vt omni actione ab ipso Deo dirigerentur. Quòd
si hæc omnia suis actionibus tota vita præstabant, aperte se-
quitur eos suis viribus bona, quæ agerent, non adscribere,
nec iisdem fidere: sed totam suæ salutis spem & fiduciam in
Deo repositam habuisse: quod ratio superior intendebat.
Hæc autem, quæ in probationem assumpsimus, planè scrip-
tura diuinia testatur: Job capite primo, quando inquit: Erat
vir in terra Hus nomine Job, & erat vir ille simplex & rectus,
actumens Deum, & recedens à malo: Atq; idem intellige de
Abraham tempore, quo à Deo vocatus fuit. At dices, tales
se exhibuerunt patriarcha Abraham, & beatus Job, postquā
per internam reuelationem omnipotentis Dei de ipsius co-
gnitione, ac vera fide mediatoris Christi Iesu sufficiēter fue-
runt instructi, & edoëcti. Hoc tamen nostram rationem mi-
nimè infirmat. Nam licet verum sit: quod post internam re-
uelationem, & peculiarem Dei instructionem, prædicta do-
na timoris, & amoris cumulationora habuerint, singulaq; ope- C ra

ra charitate informata quam primum Deo accepti & gratia fuerunt, praestiterint: ante horum tamen supernaturalium donorum infusionem, quædam ipsorum initia & inchoationes quantum naturæ vires se extedere possunt, in huiusmodi viris praecesserunt. Propter quæ clementissimus pater sua misericordia motus, eos exaudire dignatus est: multo excellentiora, & ampliora dona illis praestando, quam ea, quæ antecessissent, licet hæc & illa diuinæ prædestinationis libralia dona extiterint. Atq; ideo diuina scriptura de iis viris, (vt de beato Iob iam allegatum est) præstissima hæc bona tempore suæ vocatiōis adesse refert: vt nimirum similia infra limites naturæ secundum quandam imperfectionem indicet, præcessisse. Quod clarius etiam cernere licet in vocatione Cornelii, quam refert beatus Lucas Actuum. 10. capite, cùm inquit: Erat Cæsareæ Cornelius vir religiosus ac timens Deum cù tota familia sua, praestans eleemosynas multis plebi, deprecansq; Deum semper: quibus statim subdit eius vocationem dicens: hora autem nona vidit angelū ingressum ad se, ac dicentem sibi, orationes tuæ, ac eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram Deo, & nūc mitte viros in Iopem &c. Ex quo testimonio aperte colligitur: quod antequam à beato Petro Cornelius fuisse baptizatus, de viaq; suæ salutis instructus, Deum timebat, ipsumq; deprecabatur: vt præsidio salutis ipsi foret: ad quam rem assequendam, continua eleemosynis, & beneficentia operibus benevolentiam numinis captare contendebat. His tamē existentibus nondum erat iustificatus: quia Christi Iesu redemptoris, & inter Deum & homines mediatoris, fidem nō habebat: hoc siquidem orationibus & eleemosynis iugiter petebat. nec angelus, cùm ei primò apparuit, de fide peculiarter instruxit: Sed remisit ad Petrum. Quod si dicas, remisisti, vt fidem explicitam assequeretur, simulq; à Petro baptizaretur: habuit tamen ante fidem implicitam, quæ sibi ad iustificationem tunc sufficiebat. Sit sane, adhuc tamen sequitur id, quod intēdimus: quod ad hoc scilicet, quod aliquis à Deo optimo maximo per se, vel per alios de necessariis ad salutem expressè erudiatur, quod in controversiam hic vertitur: necessariū est ea, quæ diximus, illum obtinere. Quini-

nimo neque fide implicita aliquis vñquam iustificatus fuit, in quo prædicta duo pro naturæ viribus, non præcederent: propriæ scilicet ad omne opus bonum imbecillitatis cognitio: & Dei omnipotentis insuper auxili: diuinæq; propensionis imploratio: quibus eius animæ saluti dignaretur prospicere, vt ex locis allegatis apertissime cōstare videtur. Vbi consideratione dignum est, quod licet ex viribus naturæ aliquis hanc propositionem colligere possit, eidemq; adhærere: Deus est moderator, ac prouisor omniū, & gubernator per modos sibi placitos. cum ea tamen firmitate, stabilitate, & immobilitate, quam fides necessariò exigit, ei præstare a sensum minime potest: nisi impulsu ac tractu patris aeterni sit adductus: id diuina veritate attestante, nemo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eum. Vnde prædictæ propositionis assensus licet fidei implicitæ rationem tenere videatur: eius tamen rationem nullo pacto attingit: nisi prædicta firmitas & immobilitas ex tractu diuino prius adsit. Quæ cù aderit: is qui suæ vitæ ac salutis, finis, atq; exitus huius vitæ, totam spem & fidutiam Deo optimo maximo depositam habet, si huiusmodi fidei ac credulitati vitam suam accommodauerit, fidem sanè habet implicitam: qua, accedente charitate iustificatus & Deo gratus euadit: quam tamen Deus nunquam ipsi tribueret: neque ad tanrum dignitatis gradum ipse ascenderet: nisi ad totius boni consecutionem propriis viribus diffideret, Deoq; optimo maximo totam huius negotii summae affereret: fuga vitorum, ac bonis operibus, continuo ipsum precando.

Sed occurret iam aliquis contra assertam conclusionem vrgendo, quod cognitio naturalis ad præfatam dispositiōnem homines attollere non valeat, nec ea, ducti talem gradum efficere: vt quicquid boni egerint, omnino ipsis, propriæq; rationi non adscribant. Hæc tamen obiectio ad excusationem intentam parui momenti est: quod sequentibus rationibus aperte constat. Principio inter sapientum præreta, quæ passim ab omnibus circumferebatur, hæc duo potissimum celebratissima extitere: sequi Deum, atque seipsum quemq; noscere. Quorum primo planè affirmabat, Deum optimum maximum, humanæ vitæ magistrum, ac totius cur-

suis, atque eiusdem vita exitus, prima gubernacula tenentē. vnde in vita instituenda ratione ipsi tanquam discipulos se ipsos committendos, ac moderandos præbere indubitāter præcipiebant. Alterum deinde præceptum dupliciter intelligi potest, primum vt propriæ naturæ dignitatem & excellentiam vt ab ea nunquam degenerarent homines agnoscerent. Quare pro foribus templi apollinis pendere voluerūt. Secundo modo: vt propriā imbecillitatē, atq; ad totius boni prosequitionem, ignorantiam faterentur: continuam pugnam corporis cum omnibus suis perturbationibus aduersus rationem ipsam experiendo: atq; insuper se inuitos tandem ab hac vita discessuros agnoscendo. Quæ duo omnipotenti domino semper maxime fidendum esse: nobis autē qui adeò ad malum proclives, & propensi sumus: non tantū virium ad salutis negotium vendicandum, esse, apertè demonstrat. Ex philosophorū igitur ore prædictā dispositionē homines cognoscere posse, viribus naturæ suffultos aperte constat. Quare obiectio posita nullius ponderis est. Preterea philosophi ipsi fatebantur esse & conseruari ab æternō Deo accepisse, ab ipsoq; continuò penderē: igitur & totum nostrum viuere, propter quod esse accepimus, & in eo conseruamur, ab ipso Deo, diuinaq; prouidentia omnino penderē confiteantur, oportet: iuxta regulam illam vulgatam, propter quod vnumquodq; tale est, & illud magis. Antecedens autem manifestum est, ipsorum philosophorum opera legenti. Nam aperte id docet Plato: in Timæo, & Aristoteles in libro Metaphysicorum, tum etiam in decimo huius operis: deinde Cicero in libello eo de vniuersitate, quem ex Timæo Platonis træstulit. in tertio itē lib. de finibus hac de re in hunc modū differit: Cùm Deum Optimum maximū dicimus, cumq; eundem salutarem, hospitalem, statorem: hoc intelligi volumus: salutem hominum in eius tutela. minime autem conuenit, cùm ipsi inter nos abiecti, neglecti q; simus, postulare à diis immortalibus, chari simus, & ab eis diligamus. Hæc Cicero, Quibus aperte ostendit Deum continuum prouisorem esse nostræ salutis, quod probare intendimus. Planius autem secundo libro de Legib; vbi ait: Sit igitur hoc iam à principio persuasum ciuib; dños esse om-

nium.

nium rerum ac moderatores Deos, eaqué quæ gerantur eorum geri iudicio ac numine: eosdemque optimè de genere hominum mereri, & qualisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente qua pietate religiones colat, intueri, piorumque & impiorum habere rationem. &c. & confirmatur idem, quia opposito dato è medio diuina prouidentia tolleretur; quam ipsi philosophi libenter confessi sunt, vt ex dictis patet. Sub ipsa autem cuiuscūq; rei ad proprium finem destinatio, & directio continetur: est igitur humanæ vita moderamen potissimum omnipotenti Deo committendum: atq; vt nostras vires adiuuet, opera dirigat: continuis precationibus ab eo petendum. Postremò idem planè indicauit beatus Paulus primo capite eius epistola, quæ ad Romanos extat, omnes philosophos damnans, cùm nostræ conclusionis causam subiicit. Nam cùm Deum (inquit) cognouissent: non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egérunt. quasi apertè diceret: excusatiōe minime digni sunt, quia omnem honorem, & gloriam ex operibus bonis Deo debitam, quod ipsi cognoverunt, viuere insuper, & sapientiam omnium, sibi ipsi tanquam propriis autoribus asserebant: neque aliqua bona Deo accepta vnuquam retulerunt: propriis viribus, ac elationibus intumescentes. Quod maximè ad Romanos scribens fecit beatus Paulus: quia ipsi potissimum ad se totius Græciæ sapientiam transtulisse gloriabantur, vt vna voce simul omnes inexcusabiles ostenderet.

Hinc iam secundæ difficultatis solutio fermè patet, planius tamen ex sequentibus percipietur. Atque primum hoc indubitatum apud catholicos supponitur, neminem assere posse, salutem prefatos philosophos, ac sapientes mundi consecutos fuisse: vt testimonio Pauli adducto satis apertū est. & insuper quia fidem non habuerunt, sine qua placere Deo neminem posse in epistola etiam ad Hebraeos constanter afferit. quod etiam ipsiusmet veritatis elogio Ioannis: 14 firmatum est, cùm inquit: nemo potest venire ad patrem, nisi per me.

Secundo dico, quod afferere credibile esse ab omnipotenti Deo eos fuisse illuminatos, atque tandem de necessaria

riis ad salutem instructos, qui adeò accuratè legem naturalem obseruassent: temerè & absque ratione casseritur. Ex eorum siquidem testimonii eos legem naturalem minimè obseruasse, planè patet. Quod ut facilius percipiatur, ipsorum testimonia, quæ ad hanc rem potissimum agunt, in tria capita redigere decreui. Primum est: quod in propriam famam, gloriam & honorem, virtutes omnes, atque virtutum opera reserabant: nec altius scopus eorum virtutibus propositus fuit: quam se apud populum studiosos, & omni honore dignos exhibere, ad quam rem omni virtute se esse preditos simulabant, cum penitus ea caruissent. Secundum est, quod ad omne opus bonum præstandum propriis viribus fidebant. Quare sibimet omnem virtutem, & virtutum opera, tanquam primis autoribus, finemque insuper, ac vita felicitatem afferebant. Tertium est, quod propria sapientia tyrannidem quandam in plebem exercebant: cum ciudem auari, quæ aliis expedire cognoscabant, ex professo negabant: adeò ut non aliud ferè omnium ore sapientum circuiferreretur: quam curam potissimum esse de non reserandis mysteriis Sacrae philosophiæ. Quare si aliquis ea de re quipiam edidisset, statim alii tanquam alienæ felicitatis inuidi, querebantur: quæ omnia contra rectam rationem, legemq; naturalem esse manifestè constat: ita ut nullus nisi perpera, eos accuratè legem naturalem obseruasse vlo pacto possit affirmare. Nam priora duo contra religionem, & Dei cultum immediate, qui de lege naturali omnibus est, proferuntur: siquidem omnes duabus his de causis rationem quendam Deitatis: sibi usurpare nitebantur: iuxta illud Psalm. 9. Constitue Domine legislatorem super eos, vt sciant gentes quæ homines sunt: id est, incute Domine illis timorē, vt principes & Gentium sapientes intelligent se homines esse: id est, mortales & caducos: & ea conditione natos, vt eorum res florentes possint deteriores fieri, & rebus asperis cominutari, nec rationem numinis aliquam habere. Postremū vero contra naturalem proximi charitatem extat: quam benevolè tenetebantur exhibere: secundum illud iuris naturæ principium, quæcumque vulnis faciant vobis homines; eadem facite illis. Singula tamen capita eo ordine, quo sunt

proposita

proposita, eorum testimonii iam deducuntur. Primum autem cum latè pateat omnibus eorum scriptis, præcipuè tamen locis sequentibus: ac primo ex Cicerone, qui totius Græciæ sapientiæ præclarus extitit expitor: qui in somno Scipionis curam de salute patriæ medium aptum & commodum esse, ut quis ocyus ad cœlum, sedemque propriam ex presenti vita peruolet, iudicauit: vbi aperte fama & gloria proposita est omnium actionum vita Scopus: quo animæ optimè prospectum esse existimauit. Deinde secundo libro officiorum, vbi prodigos homines, ac patrimoniorū profusores eò reprehendit: quod ex talibus largitionibus breuem, aut nullam sint memoriam relicturi, quia his (inquit) huiusmodi profusiones bonorum sunt, in quibus cu ipsa saecitate, moritur & voluptatis memoria. Quando autem huiusmodi largitiones ad amplissimos honores in Republica consequendos exercebantur: eas omnino excusat, imo qui minori sumptu ea, quæ in Republica preciosissima habebantur: adepti essent, vehementer commendauit: iureque eos gloriari debere censuit. Deinde etiam cum liberalitate agit, eos quā plurimis beneficiis debere affici docet: quorum liberis, posterisque huiusmodi beneficentia prodatur memoria, atque nullo pacto ingratos esse liceat. Ex quibus aperte colligitur memoriam apud posteritatem, adoptionēq; eorum magistratum, qui in Republica amplissimi haberentur, tota vita scopum liberalitatis illis propositum fuisse: ac proinde ceterarum virtutum. Quare saepè honestum id appellabant: quod suo nomini & famæ consuetaneum esset, licet suapte natura turpitudinem includeret: vt est illud, quod quilibet lacepsitus iniuria nocere prouocanti possit. Honestum enim hoc putabant antiqui: non quia in se tale esset, sed quia iniuriam non propulsare, cum turpitudini à populo daretur, suo nomini non consentire iudicabant. Visque adeò tandem proprium nomen colere studuerunt: vt insania correpti prætextrū virtutis, diuinos honores in vita, aut saltem post mortem sibi debere impedi magnoperè curarēt. Quapropter etiam operam dabant, vt in ciuitatibus, rebusque omnibus publicis in excellentis virtutis, & præcipue fortitudinis præmium, designatum es-

C 4 . scr:

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

set: eorum memoriam, qui optimè de Republica meriti fuissent, Deorum immortalium honore perpetuo fore consecrandam: vt tertio libro de natura Deorum autor est Cicerone. Cuius rei cùm adeò cupiditate flagrarent: et si omni virtute destituti essent: ingenuè tamen eiusdem simulators, ac hypocritas, se populo ostentabant: vt videre est etiam apud Ciceronem primo libro de natura Deorum: vbi postquam de pietate in Deos (vt inquit ipse) quædam loquutus fuisset, sic inquit: in specie autem factæ simulationis, sicut reliqua virtutes, ita pietas inesse non potest: cum qua simul sanctitatem & religionem tolli necesse est. Ex quo aperte colligitur hypocritam, gratia gloriae, & honoris comparandi non solum in Iudeorum populo, sed etiam gentium, altas egisse radices, & vtinam in populo Christiano beneficio omnipotentis Dei radicitus euulsum cerneremus. Eadem etiam colliguntur ex Platone in epistola ad Dionysium, vbi cùm pauca de fama in posteros propaganda dixisset, inquit: Cuncta verò haec ideo dixi, vt illud ostenderem: quod etiam cùm mortui fuerimus, de nobis homines non filebunt. Et in ea item oratione funebri, quæ Epitaphius, sive Menexenus inscribitur: quam habuit Aspasia doctissima fœmina sic inquiens: Postrem atque per omnia omni diligentia contendite, vt nos, & maiores nostros gloria supereritis. Alioquin scitote, si vos virtute præstemus, victoriā hanc nobis dedecus allaturam: sin superemur à vobis, felicitatem. Ita verò maximè nos superabimur, vos autem superabitis, si ea ratione vitam instituetis, vt maiorum gloria non abutamini: nec eam (vt ita dixerimus) expendatis, erogetisque, scientes viro aliiquid esse se existimanti, nihil turpius posse accidere: quām seipsum honorandum, non propriam ob virtutem, sed ob superiorum gloriam præbere. Hactenus Plato loquitur autem per prosopopeiam sub persona mortuorum. Ex quo duo colliguntur: primum, quod suam felicitatem integrum illi sperabant exaucto honore, & gloria, in posteris: deinde quod viui virtutem ipsam propter honorem & gloriam tantum colebant: quod probandum assumpsimus. Atque planè idem etiam afferit Cicero secundo libro de legibus, dum mortuorum exitium iudicio & gaudio viuorum

COMMENT. CAP.I.

21

viuorum comprobari affirmat, secundum quod eorum fama apud viuentes relicta postulauerit. Secundum in ordine caput erat, quod ipsi philosophi sibi ipsis tanquam primis autoribus omnem virtutem, felicitatemque omnem humanam ex propriarum virium tumiditate vendicabant: cum ad omne opus bonum propriis viribus valere glorarentur. Quo factum est: vt nunquam opere virtutem degustassent: quam verbis usque adeò efferebant. Assumptum *suis viri* tamen hoc pacto colligitur: primo ex Cicerone quinto libro Tusculanarum quæstionum, vbi docet: sapientem nihil *bus philo sophi* debere expectare quasi certò futurum; nihil cùm acciderit *debant*. admirati, tanquam in opinatum, ac nouum, accidisse videatur. Sed omnia debere ad suum arbitrium referre. Quinimo codem ferme loco propter quem cuncti flatur, aut fortunæ reflatum, immobilem suum sapientem constituit: secundum antiquum illud præceptum nihil nimis. Quo sanè intelligebant: sapientem non immodicè latari ob prospera, nec ob aduersa mœrere debere. atque hoc, non propter Deum, quem omnium bonorum agnoscebat autorem, sed ob hoc (inquit) quod semper in seipso omnem spem sui repositam habet. Quare statim subdit: ab affectu, metu, timideitate, & ceteris perturbationibus nūquā vincī posse. Quod etiam tertio libro definibus eisdem ferme verbis docuerat: cùm in sapiente positum decernit, quicquid expetendum sit. Imo ipsum sapientem omnia humana infra se ducere debere: sibi tantum confidere: & suæ vitae, & actæ, & consequenti, atque de se tantum optime iudicare. Quæ omnia tumorem querendam propriarum virium in ipso sapiente aperte indicant: quod diuini illius spiritus illuminationi opponitur, & immediatè resistit. Atque si exclusionem diuini auxiliī aut omnipotentis Dei fauorem & prouidentiam ad bona virtutum præstanda neglectum cernere cupis, audi Socratem apud Ciceronem primo academicarum quæstionum libro resonantem: cùm de emendanda vita per philosophiā loqueretur. Vbi inquit: cœlestia vel procul esse à nostra cognitione, vel si maximè cognita sint, nihil tamen ad bene vivendum conferre. Atque planius idem Cicero tertio libro de natura Deorum hoc idem sub his verbis afferit: omnes

C 5 mortales

mortalē omnem commoditatem; prosperitatēmque vitæ à Diis immortalibus se habere affirmant: virtutem autem nemo vñquam acceptam Deo retulit: nimisqùm inquit recte; propter virtutem enim iure laudamur, & in virtute recte gloriamur: & paulo infra: Num quis, quod bonus vir es-
set, gratias diis egit vñquam? At quod diues, quod honora-
tus, quod incolumis, louemq; optimum maximum ob eas
res appellant: non quod nos iustos, temperatos, sapientes ef-
ficiat: sed quod saluos, incolumes, opulentos, copiosos &c.
Qui nulla maiore insania aures vñquam occupari potuisse
constat. Quare merito sapientia huiusmodi secundum quod
vas electionis Paulus diuino spiritu afflatus dixit: stultitia
est apud Deum.

Tertio loco propositum fuit eos sua sapientia tyranni-
*Cognitio
nē veri* dem quādam in plebem exercere; propriæ gloriae, & amplif-
*Dei phi-
losophice
teris oc-
cultabāt.* simo nomini semper consulendo: bonūq; insuper, ad quod
alii aliqua veritate edocti aspirassent, continuo inuidendo.
Quod plane videre est, prīmo apud Platon: in epistola ad
Dionysium vbi cūm quādam de perceptione diuinorum
dixisset, sic, inquit: Cauē tamē ne excidant hēc vñquam in
aures hominum, disciplinæ, eruditioñsque expertium. At-
que deinde in Timæo quando sic docet: Opificem quidem
& patrem mundi huius inuenire, difficile: & cūm iam inue-
neris prædicare, eloqui vulgo impossibile. quam sententia
Cicero libello eo, quem de vniuersitate edidit, sic transtulit,
cūm pauca quādam de vniuersitatis, ac mundi generatio-
ne dixisset: Atque illum quidem quasi parentem huius vni-
uersitatis inuenire, difficile: & cūm iam inueneris in vulgus
indicate, nefas. nefas (inquit) est, notiriam veri Dei in vulgus
ac plebem indicate, qua ad cultum, aterni numinis (de quo
eo loco sermo habetur) è media plebe forsitan plures assurge-
rent: timentes hoc assuerisse crediderim, ne statim ab illa di-
gnitate sapientiæ, iurēque illius Deitatis, cui aliquando co-
fecrari sperabant, depellerentur. Quem sensum explicatius
Cicero prosequutus est tertio officiorum libro, vbi interce-
lare, & tacere distantiam constituendo: sic inquit: Neque e-
go hunc te celo, si tibi non dico, quæ natura sit Deorum;
quis sit finis bonorum, quæ tibi plus prodeßent cognita,
quām

quām tritici vtilitas. Sed non quicquid tibi audire vtile est;
mihi id dicere necesse est. Imo vero (inquiet ille) necesse est:
si quidem meministi esse inter homines natura coniunctam
societatem. Memini (inquit ille) Sed num ista societas talis
est, vt nihil suum cuiusque sit. Hæc Cicero. Vbi immānem
quandam inuidentiam in genus hominum propriamque
cuiusque sapientis sapientiæ possessionem, vt patrimonii cu-
iusdam aperte deprehendis: imo strictiorem forsan: cūm
hoc vendere, atque ex eo largitiones facere liceat: illam ve-
rò quoquam pacto communicare nefas esset. Quam ob cau-
sam beatus Paulus in epistola ad Romanos capite primo
quasi hanc sententiam tunc animo versans, philosophos omi-
nes impietatis & iniustitiae damnavit: quando dixit. Reucla-
tur ira Dei de die in diem super omnem impietatem & iniu-
stiam hominum illorum, qui veritatem Dei in iniustitia
detinent. Isti siquidem veri Dei cognitionem in vulgus ip-
sum propagari, vt ad ipsius cultum tota plebs assurgeret, vir-
tutumque ornamenta quereret, omaino impediabant. His
igitur explicuimus, quibus, tanquam è fontibus quibusdam
perennibus, tota stultitia, ac philosophorum dementia ema-
nauerit. Quod animaduersione dignum censui, vt cūm ipsi
forum scripta legerimus, ab eorum vita, & abusu, separata:
cum natura vero hominis coniuncta: ac si ipsa natura nobis
cum loqueretur, suamque vim (intra limites rationis expri-
meret) attendamus. Et insuper, vt quæ ipsi (præter virtutis fa-
nè naturam) sibi in venenum conuerterunt: eadem nos in-
gloriam & honorem omnipotentis Dei (ad quæ virtutes
suæ natura tendunt) pondere corporis animos leuantes;
referamus. Rationi quippe consentaneū est: vt eoruia qui
iusto bello superati sunt, spolia, non ad hostium; sed ad pro-
prios, & veros virtutis viis viatores accomodent. Qua ex-
re maxima quādam initia i lustrum virtutum ad vitam in-
stituendam capiemus, & vere ac Christianæ religionis ma-
iestas illuftrabitur: dum ea, quæ rationi apud omnes natio-
nes consentanea sunt: & in quibus omnes mundi sapientes
ratione & lumine nature duicti conuenierunt, per Christia-
nam & ditinam religionem omnino perficiantur: illustrer-
tur, & augeantur. Atque hēc circa sensum & significatum
huius

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

huius primi principii ac dignitatis posite: & item circa predicatum eiusdem dicta sint. Quare tantum restat, subiectū siue id, de quo predicatum dicitur, discutere, ut integra maneat expositio.

Atque ut clarius procedatur, contra dictam assertionem illud argumentum obiicitur, quod contra primam etiā sententiam adduximus, de sceleribus nempe & peccatis, que cō muniter in ciuitate grassantur: de actibus insuper hominū desperantium, qui humanū esse videntur, cūm deliberatione fiant: non tamen excentur propter honestum, bonūq; rationis: iuxta ea, que diximus. Assertionē igitur hęc Aristotelis non in vniuersū verum continet.

Quae operatio censetur humana.

Quod hoc argumento in dubium vertitur, est, utrū omnes operationes, que ab homine egrediuntur (de liberatione & consilio precedente) humanę sint: an sit aliquis hac in re delectus habendus? Pro quo expediendo (ut suprā etiam insinuauimus) supponendum est: de actibus puerorum, qui extatē discernendi nondum attingerunt, nullam hic mentionem fieri: siquidē ab homine libero vtente arbitrio nō proficiscuntur: neq; proinde de actibus subitis: quibus aliquādo homines inconsiderate rapiuntur. Cōtrouersia igitur est de iis actionibus, ad quas exercendas homines ratione & liberatione inuniuntur, an omnes tales humanę dicātur? Pro qua difficultate expedienda animaduertere oportet, actionem humanam duplicitate posse definiri: primo modo, ut ea humana dicatur, que ab homine ratiocinatione, & liberatione ad sic agendum vtente, egreditur, que merito humana actio videtur appellari: siquidem homo ratione & arbitrii libertate à ceteris animalibus porissimum differre cōstat. Secundum quā rationē tā operatio studiosa, q̄ prava humana dicitur dum modo non sit subita, sed que per rationis subductionem cōstinetur. Secundo modo strictius definitur, & in ea sententia commodius ac proprius, ut ea operatio humana censeatur, que ab homine secundum rationem ipsam, que semper ad optimum inuitat: & rectam insuper rationem proficiscitur: quo pacto tantum operationes bone & studiose, que legitimū rationis examen subiere, humanę iudicātur: & quod hęc sit operationis humanę vera & propria

COMMENT. CAP.I.

23

propria cōstimatio, atq; menti Aristotelis conformis, primo sic ostenditur. Præfatae operationes ita à ratione egrediuntur quid nullis ea est affectibus perturbata, nec sensuum tenebris circumfusa: neq; appetitus sensitivus, ad earum efficiētiā principii deliberantis villam rationem habet: ut in operationibus prauis, quas complectebatur superior definitio: sed tantum vicem gerit executoris, ac pedissequi famuli, de liberata per rationem exequentis. Merito igitur huiusmodi operationes humanae solum censendae sunt: siquidem ab eo principio solum, quod homini proprium est, procedunt. Secundo idem suadetur ex mente Aristotelis nono libro huius operis, vbi hominem iuxta subiectam materiam, id esse censet: quod eius vita & actiones. Ex quo loco hāc rationē colligo: vniuersūq; esse penes vitam & operationes quas exercet, attenditur in moralibus: & merito sanè: quādoquidem per operationes sensibus subiectas, principium quod primō vitæ arbitrium teneat, attēdimus. Vnde si homo sensuum voluptatibus indulget, quia huius vita principiū appetitum sensitivum esse cernimus: brutum aliquod animal habetur. huius autem, aut illius generis animalium secundū quid iis, aut illis voluptatib⁹ magis gaudeat. Si verò ita corpus demulceat, ut cibi & potus se eximium anatorem exhibuerit, quia vegetādi vim dominium vitæ habere videmus: quod plantis accommodatè conuenit: arbor quadam seu planta meritō cōstimatur: ut similiter si otium vehementer amet, opereq; omnino vacet, in animis cuiusdam rationem subire videtur: quid vitę principio penitus carerē cernatur. Quibus exactè consideratis hoc solum restat, ut homo aliquis tunc iure censeatur, quando rationis operationibus liberè vacat: immo tunc solum: siquidem ipsa ratio quæ humana vitæ proprium principium est: hoc genere vitæ solum dominatur, & prima gubernacula tenet. Erit igitur solum operatio humana, quando secundum rectā rationis examen ab homine producta fuerit. Ex quibus satis aperte constat: quā præclarè Christus redēptor noster Marci vltimo euāgeliū prædicandū Apostolis cōmittens omni creaturā in vulgandum præcepit: hominem sanè, omnem creaturam appellando: quia iuxta ea, que diximus, homo potestate quamlibet

*Operatio
nibus vi
tæ homo
affiman-
dus.*

bet creaturam ipso viuendi genere referre potest: à quo eius esse in moralibus pendet. Secundum etiam doctrinam positam non ineptè ad mores componendos hominum, intelligi potest illa transmigratio animorum in diuersa corpora ex mente antiquorū, & p̄cipue pythagoræ. Non q̄ ab humano corpore in aliud animalis bruti te ipsa, & suppositi dissolutione migrant: sed more tantum, atq; hominū cōsuetudine: qui pro cuiusq; libidine & voluptate, sponte sua in hunc, aut illū brutorum animaliū, aut plantarū morem, pro labi cōsueuerunt. Quē sensum suis fabulis & fictionibus sequentes poetæ perpetuis carminibus celebrarunt. Nec in congruū est: hūc etiā sensum ipsum pythagorā prætendisse, & si sub tegumento fabula ad mores hominū emēdādos, p̄scriperit à carnib⁹ esse abstinentiū: ne aliquādo inquit ipse: cōtingat filiū patrē ipsum deuorare: qua re maximū stupore in esu carnīū homines perciperent: atq; prōptius inde ab esu earū abstinerent. Sed si re vera transmigratio hēc ex mente Pythagorē intelligenda sit, an solū moraliter, forsitan in sequentibus tangetur.

Præterea tertio eadē humanæ operationis acceptio ex ipsa interpretatione siue nominis éthimologia, quæ propriæ naturæ & vitæ continua: exhortatrix existit suadetur. Nā nomen hoc Latinum homo ἀνθρώπος, quod est conuenio siue societas dicitur. Secundum quā interpretationē homo animal ciuile appellatur: hoc est, qui bene beateq; viuit,

*Hominis
appella-
tio p̄pria
vite ad-
monitrix*

quoad se, & ad familiā, atq; ad ipsam ciuitatē: Quare quādō sic nō se geret, absq; dubio nominis appellationē amittet. Itē Græcē ἀνθρώπος secundū Platone in Cratilo ab ἀναγέν, idest, contéplans dicitur: quasi ἀναθρώπος ἀνθρώπε, idest, contéplas, quæ vidit: alia(inquit)animalia, quæ vident, nō cōsiderant, neq; animaduertūt, neq; contéplantur. nō em̄ expédūt, quæ vidēt: homo aut & videt simul, & contéplatur, animaduertitq; quod videt. Hæc Plato. Vbi intelligis in sui nomē clatura illā orationē animal rationale, hominē includere. Quādiu igitur secundū rationē nō vixerit, nec nominis merebitur appellationē. Alii idē nomē ab ἀναθρώποι dicūt, quod est sursum vergens. Secundum quam interpretationem celebratū illud Ouidii: O homini sublimē dedit, celūq; videre iussit.

iussit. &c. Per quod speculationē rerū sublimiū homini cōmissam insinuare videtur, atq; in idē cū superiori interprætatione reddit. Confirmatur iā postremò hæc sententia ex mēte Aristotelis præsenti loco. Nam quæro, quæ est ratio, quare partes subiecti enumerando artē, doctrinā, actus, & electio-nes, quæ bonū quoddam appetere dixit, id nō probauit, sed tanquā omnibus manifestū assumpsi? sanè non aliā rationē poteris reddere: nisi q̄ eo ipso, q̄ predicta tale bonū non apeteret, nō ē appellatiōne neutriū retineret, nec artes, nec doctrinæ vlo pacto p̄dicti habitus diceretur: vt neq; homo mortuus absolūtē dicitur homo, sed cū addito: neq; fortunæ prosperitas si exuperet, impedimentūq; afferat vitę ex virtutibus agēdæ, nō mē retinet: nec prosperitas est appellāda: ex mēte Aristotelis. 7.lib. huius operis. ca. 13. Ex quibus colligi tur res omnes in vniuersum interim q̄ à propriis functionib⁹, ad quas à natura ordinata sunt, deflectūt: proprium nō mē amittere: eoq; indignas esse. Quare nec ipse homo dū à tramite rationis declinauerit, propriū nō men iure retinet: cum aut̄ secundū rationē vixerit, propriā rationē hominis, atq; Dei imaginē in quantū homo est, iuxta superius dicta, operibus exprimet. Meritò ergo operatio ea humana dicitur, quæ ab homine propriā dignitatē & nō mē retinente procedit: imdō in eā rem nomē in dītū illi est: vt eius appellatione assiduè monitus, secundū propriā dignitatē operetur. Atq; iuxta diuinī spiritus sententiā per Ezechielē cap. 1. corā facie sua semper curet ambulare, quod est in agēdo nō esse sibi absentē, sed semper se ante seipsum ponere, quod nō est aliud, q̄ omnibus actionibus se tanquā aliū attēdere: vt semper animaduertat, maturoq; cōfilio perpēdat, & excutiat: quæcūq; cogitat, loquitur, & operatur: ac nullo deniq; tēpōris momēto propriæ vitæ custodiā negligat. Quo iacto fundamēto manifesta est iā argumēti solutio: quia operationes prauæ & vitiosorum hominum, atque desperantium iuxta Aristotelis sententia, subiectamq; materiā humanæ censenda nullo pacto sunt. Nam licet ab homine operante, vt à supposito egrediantur: non tamē secundū rationē agente, quod requiritur vt supra probatum est. Quare Aristotelis conclusio firma manet, & si operationes prauæ bonum illud.

illud honestum quod diximus: non appetant, quia neq; ea-
rum hoc loco meminit philosophus: cū rationis examen
penitus transgrediantur: & merito quidem: nā sanis & pru-
dentibus hominibus operationibus studiosis, & non prauis
cæteros ad rectam viuendi normam traducere constitutum
est, quod hoc opere Aristoteles intendit.

*Actione
est finis
hominis
sequendus*

Vt igitur ad interpretationem nostram redeamus, ex su-
periori disputatione hæc cōclusio ex mente Aristotelis col-
ligitur: alius finis est homini in hac vita destinatus à na-
tura, ad quem primò & immediatè omnes suas referat actiōes.
Secunda conclusio iam notanda est: quod homo non in o-
cio, sed opere & labore p̄dīctū finem assequi potest. Quæ
ab Aristotele formaliter nō ponitur, necessariò tamen p̄-
intelligitur, vt sequens litera contextus p̄cedēti cohereat
& annexatur. Est insuper & omni cōsideratiōe digna, quia
potissimum principium ad vitam rectè instituendam profe-
cto est. Quam primò Aristoteles insinuavit, cum hominem
arte, doctrina, actu, & electione suum appetere finem con-
stituit, quasi apertè docens: quiete & ocio ad eum consequē-
dum minime aditum patere. Sed ratione iam primò sic ostē-
ditur. Nam si naturam ipsam, quę non aliud est, quam rerū
totius vniuersi naturalis quidam ordo & dispositio: vt p̄-
senti disputationi deferuit, contemplemur: p̄dictam asser-
tionē vndiq; oculis nostris subiectam videbimus. Quocun-
que etenim nos vertamus, rem omnem natura constantem,
perpetuum odium cum ocio & quiete gerere, vel inuiti de-
prehendemus: omnis quippe talis, continua operatione suā
perfectionem assequi contendit, vt cernere primò licet: in
ipsis elementis, atq; coeli orbibus perpetuò se à loco in locū
girantibus, nec vñquam quiescentibus, id nimirum propria
requirent natura: vt hac ratione tandem suis perfectioni-
bus potiantur. In angelis etiam orbium motoribus, hoc ma-
nifestè patet, qui perpetuo torno cœlos torquendo, otium
fugiunt: inferiora hæc conseruant, & tuentur: vt ea etiam ra-
tione proprium finem aptissimè cōsequātur. Neq; ipse po-
strem summus opifex rerū, cum æterna atq; summa quiete
semper potiatur: ab opere & actione, cuncta creando, cō-
seruando, prouidendo, atq; specialiter in proprios fines di-
rigendo

rigendo, se eximere voluit: neque igitur homo, quoniam à
feruitute naturalium rerum liberatus sit: totiusq; corporeæ
molis per rationem & arbitrii libertatem dominus constitu-
tus: ab exercitio, & propriis actionibus, quibus destinatum
sibi à natura finem consequatur, exemptus erit, tātum ocio
indulgendo creatus. Quod p̄clarè beatus Job indicauit,
cū aliquando dixit. Homo natus ad laborem, sicut avis ad
volandum. Quasi diceret: sicut avis proprio volatu, & labo-
re suum finem attingit: ita homo non ocio, sed continuo
opere, & malorū tolerantia ad suū tādem finem deducitur.

Item ex propria ipsius hominis natura, idem sic suadetur.
Si aliquid ab operatione & actione pro p̄senti vita homi
nem liberaret, maximè cōtemplatio, seu speculatio, cui in-
tētus, forsan aliquis existimare posset suam p̄esse assequi fe-
licitatem. Sed hoc profectō minus benè afferitur: vt ex se-
quentibus facile patebit. Primum, quia hac ratione contem-
platiuus intellectus suam solūm exerceret functionē, & pra-
ticus siue actiuus in otio perpetuò maneret: ac proinde fru-
stra homini à natura esset datus. Deinde quia intellectus ille
cognitiuus nullatenus suam perfectionem, & veritatis com-
prehensionem, atq; dulcedinem expedite venari potest: nisi
practicus intellectus illustratione quadam virtutum sit prius
quoquā pacto perfectus, & à perturbationū fluctibus libe-
ratus. Interim enim, q; hominis animus continuis perturba-
tionum incursibus infestatur, veritatem ipsam, ac veras re-
rum cōtemplationes non nisi per caliginem, ac densissimas
tenebras cernere, aut consequi valet. Qua ratione Aristote-
les ductus, per nouem primos huius operis libros devita dis-
putauit actiua: qua intellectus, praticus ornatur, & perfici-
tur: & tandem in decimo de contemplatiua vita, qua eam,
quam actiua dicimus: p̄supponit. Præterea speculatio
non est propria hominis in quantum homo est: non est igi-
tur medium à natura destinatum, quo solum homo fretus,
suam naturalem possit attingere perfectionem: ex propriis
siquidem operibus cuiusuis generis natura absoluatur, &
perficitur. Assumprum tamen sic deducitur: homo ea ratio-
ne, qua homo est ex corpore constat & anima: tunc igitur
in quantū homo est operabitur, quād ovtrīq; parti actiones

*Specula-
tionō est
ppria ho-
minis ope-
ratio.*

*Triplex
rerū esse
secundum
Platone.*

cōgruentes, legi insuper & rationi cōmensuratas, quales cōmuniter veros ciucs ecclesiæ Dei, vitamq; ciuilē agētes, de-
promere videmus, exercebit. Idē præterea docet Aristoteles primo politoricū lib. vbi cōstanter affirmat: hominē ex-
tra societatē hominū agentē nō verè hominē esse, sed Deū,
aut bestiā quampiā. Atq; iure id quidē, nā si hic, mentē tantū
colat, speculationibusq;, ac contēplationibus semper indul-
geat, & ea deniq; ratione vitā traducat ex operationibus fa-
pietiae, ac si in corpore fermē non esset, cūm tantū id ipsi tri-
buat, pro quo vegetandi vis solicitat, Deus sanē munere &
officio est: hoc est angelus, siue intelligentia separata: cuius
inter res creatas proprium est intellectū semper exercere. Si
verò gratia corporis indulgēdi tātū, more ferarū vitā agat,
societatē declinās, ad quā tāto perè eius natura propēsa exif-
tit, bestia quedā nimirū censenda erit: in eius siquidē vitā est
delapsus. Homini igitur in quantū homo est, eas operatio-
nes cōgruit exercere, quæ vtriq; parti ex quibus cōstat, sanē
cōsentīunt. Idē assūptū, etiā probatur: ex mēte Plaōtis triplex
esse intellectui, sicuti cāteris rebus tribūtis: causale scilicet
formale, & participatū. Causale inquit habet in Deo, quia
causa est omniū intellectuū, sicut aliarū etiā rerum: formale
verò in angelis, qui ab omni materia & corpore separati sum-
plices sunt intellectus: participatū postremō in hominē: nō
q; in eo verè & realiter intellectus non sit, sed quia impurus,
& corpori imministus adest. Atq; exēplo rē explicat: calor ait,
causale esse habet in celo, qđ eū in hāc inferiora influit: in ig-
ne deinde reperitur formaliter, vt in corpore, ad huiusmo-
di qualitatē ex propria natura apto: in ferro tandem ignito se-
cundū esse participatū inuenitur. Habet igitur calor hoc tri-
plex esse, quod diximus: atq; similiter de cāteris rebus intel-
ligit. Specialiter tamen de intellectu afferit. Primo modo ha-
bere esse independēs, sicut cēterē alię res: aliis autē modis de-
pendēs. Secundū quā rationē intelligēdus vēnit: quādo affir-
mat in Deo intellectū, aut intelligere nō esse: scilicet depen-
dēter. Quē etiam modū loquēdi plures ex posteris philoso-
phis vsurparūt. Hoc ergo iacto fundamēto ad nostrū insti-
tutū talis ratio colligitur: speculatio in homine reperitur p-
intellectū, qui in eo habet esse participatū & materiā immis-
tum,

tum, in angelo aut̄ formaliter: aptē igitur speculatio vt pro-
pria operatio, in angelo reperitur, vbi sua perfectiōe natura
lī debita, inter res creatas omnino gaudet. Nō est igitur pro-
pria hoīs operatio in quantū est homo. Omnis siquidē ope-
ratio modum essēdi principii, à quo immediatē emanat, fe-
quitur. Restat igitur, vt quādo homo speculatiōe & contē-
plationē exerceat, vita ipsa, quantū corporis nodus permit-
tit, ad vitā sublimiorē, & angelī, quodāmodo ascēdat. Pro-
barur p̄terea idē assūptū hac itē ratione. Speculatio nō cō-
uenit homini nisi media ratiocinatione, quē vt propriū ipsi
accōmodo data est: speculatio ergo nō est propria hominis ope-
ratio ea ratione, qua homo est. Nā sibi primō & immediatē
cōueniret. Antecedēs tñ est manifestū, cū vel ea ratione, om-
nibus cōperrū sit, hominē nullo pacto scire, nec veritatē vllā
assequi posse, nisi per ratiocinationē & discursum, veluti per
antecessiones quādā: quā recōdita & abstrusa erāt, colligen-
do: angelus verò omni procul discursu, quādā simplici intel-
lectus appulsiōe, rem omnino penetrat: ac vnicō intuitu,
quicquid in ea est, simul cognoscit. Quod sanē nō aliūde ei
cōuenit, nisi q; speculatio ita propria operatio angelī est, vt
in eo tantū inter res creatas suā adipiscatur perfectionē: que
intellectū à corpore & materia separatū, semp̄t insequi ha-
bet. Vnde meritō homo ille, qui huiusmodi intellectus ope-
rationibus assiduē vacat, ita vt ex ipsis vitā omnē traducat,
nō simpliciter homo ab aristotele cēsetur: sed homo diuin⁹,
aut Deus quidā, idest angelus: cū sua vita eius imitator exis-
tat. Sequitur insuper, cū cōtéplatio, seu veritatis speculatio
quibus vita hāc contéplatiua absoluītur: nō humanæ, sed di-
uinæ operationes sint: nō bonū humanū cēseri debere id qđ
sequūtur: sed sublimius potius ac diuinū: vt p̄fata rationes
ostēdere vidētur. Quod maximē obseruādū est: vt plura lo-
ca, aliās obscura in Ethicis, & Politicis, planē intelligātur: in
quibus aliquādo bonū humanū, aliquando diuinū, hominē
sequi dicitur. Sed v̄rgebit iam aliquis cōtra ea, quē diximus.
Nā si homini ea ratione, qua homo est, nō cōuenit specula-
tio, ac rerū cōtéplatio: in quē igitur finē, atq; vsum talis ope-
ratio ipsi cōcessa est, atq; ad eā exēcendā, speculatiōe intel-
lectu munitus? Ex duobus hāc difficultas facilē expeditur:

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

Hominis
dignitas.

primum est q̄ intellectus speculatiuus, siue vis illa contemplādi, ac veritatē indagandi animæ hominis in sui cōditione insita est, vt integrè homo ea ratiōe cōstareret. & vt totius naturæ contéplator, & veritatis indagator existeret: à summo etenim cōditore in hæc in feriora præposituram accepit, vt quis hūc honorē cōtulerit sc̄iēs, in ipsius gloriā & honorem eandē aptē gerere curaret, sibiq; hac etiā ratione sufficienter prospicēret, sibi cōuenientia à noxiis discernēdo. Quod autē ex Aristotelis mēte asseritur, est: q̄ si hæc duo munera cōtéplandi ac veritatē speculādi, & rationē gratia actiōis subducendi, sibi in uicem conferantur, atq; de ordine quo homini cōueniant, certent: prius suapte natura ratiocinari: q̄ speculati aut contéplari homini cōuenit: quia illud, vt proprium & ad equatum ipsi asseritur: istud autem, vt mutuatū quodammodo: quoniam ad æquatē & cum omni sua perfectione coniunctū, altiori naturæ, angelicæ nemp̄ accōmodatur. Vnde cū in moralibus ex modo viuendi vt supra constitutum est: esse & nomen, quod cuiq; cōueniat discernatur: merito Aristoteles hominem secundū id, quod sibi proprium est, operantem, & hominem appellat: & eius vitam humanam: sicut finem, in quem sic tendit, humanum bonū cēset. Cū verò ad altioris gradus vitam aspirat, illius naturæ ipsum nomine donat: & angelum appellat, eiusq; vitam diuinam, & diuinum etiā finem ad quem ea ratione contendit. Secundo dico, q̄ homini in: cum vñsum speculatio à natura tributa est, (quantum ad præsens spectat in institutum) vt interim q̄ in hoc mortali corpore agit, veritatis cognitio ne munitus, id opere præstet, quod in hac vita inchoatione quadam felicitatis gultum afferre valet: vt ea diuinæ contéplationis dulcedine homines dispositi: ad illā expediti properent: quā beneficio Christi Iesu in futuro sēculo cōsequi speramus, quæ in visione & fruitione omnino perfecta ipsius Dei consistit. Manet igitur ex prædictis rationibus nostra cōclusio firma, quod homo actione, & operatione proprium finē aequi debet, nec ullo pacto per contéplationem ab actione eximitur: siquidem ea non est propria hominis operatio in quantum homo est: vt vel ipsa natura edicti, confundantur importunissimi homines, ac hæretici nostri

COMMENT. CAP. I. 27

nostri temporis; qui negant actiones & opera ad iustificationem & salutēm esse necessaria in vna contemplatione per fidem totam vim nostrā iustificationis ac salutis collocaentes. Sic etenim asserentes, & integro animo, proprio munere intellectum actiuū priuantes, hominem orbant, & in ipsam naturam iniurios se exhibent: cuius Christus redemptor noster, non destrutor, sed reparator, illuminator, & reformato aduenit. Quare conclusionem nostram Matthæi. 12. cap. apertissime docuit, cū de omni verbo ocioso aliquando nos rationem reddituros admonuit. Vbi non aliud; quā temporis semper habere rationem, omnesq; illius occasiones diligenter captandas esse commendatur: vt earum singulis proprias actiones reddentes, operationibus semper occupati simus, atque tempus ipsum (quod omniū rerum maximè nostra subest potestati) nostrum faciamus: cuius exactissima ratio in die Domini exigenda indicitur. Tempus Quoniam autem amissionis temporis causa, verbum ocio noſtræ cōsum existit: quod tunc contingit: quando de nulla re fit, aut missū posse fine, vel eo vano: vt temporis occupationem nobis cōtestati mendaret, verbi ociosi mentionem intulit: eo siquidem ad praua disponimus, & officia deinde eo tempore debita omnino negligimus. Quare tempus inane abiit, quod ex Dei omnipotentis benignitate ad vitam lucrandam peculiari ratione interalia nostra commissum est libertati. Nostrum igitur finem præsentisque vitæ felicitatem continuo operationum exercitio omni studio petere debemus: pro quibus vt recte fiant, & absque dæmonis item interpolatione: omni humilitate Deus optimus maximus semper nobis precondus est: vt sua præfentia, & auxilio, nostram imbecillitatem & ignorantiā illuminādo, virēisque reficiēdo, semper adesse dignetur, vt gratum aliquod opus, & macula omni purgatum, eius maiestati aliquando exhibere valeamus.

Tertia conclusio in ordine est, cum opera & operationes quibus ad finem destinatum iter agitur, functiones artium atque earum fines existant, in supremæ artis opere finis humanus quærendus est. Prima pars huius conclusionis quam Aristoteles in litera supponit: vt ex priori constanter, sic suadetur; ex positis, omnis operatio quæ ad finē hu-

Operatio
nibus ar-
tiū semp
finis aſſe
quendus.

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

manum assequendum viam præparat, rationis examine difficulta, atque diligenter probata esse debet: necessarium ergo est, eam ab aliqua virtute dirigi, quæ eius regula, & norma existat, quæ mensura & virtus, vel est intellectualis habitus, qui quidein non agit potentiam tamen & facultatem operandi præbet, vt artes sunt omnes liberales, & mechanicae, & ceteræ facultates, atque scientiaæ actiuæ, quæ artes ab Aristotele censentur, & inter virtutes intellectuales, in sexto buius operis libro numerantur. Aut est virtus aliqua moralis, aut omnes simul, quæ vsum rei præbent, & in actione versantur, vnde & recte viuendi artes, infra à philosopho nuncupantur, vel tandem erit ipsa prudentia, quæ ante genitam moris virtutem sub imperfectione quadam est: & ea existente absoluta manet: quæ cum ceterarum virtutum dux, & gubernatrix existat, totius humanæ vitæ ars iure dicitur. Quare cum non sint plura genera virtutum, quibus humanæ operationes dirigantur, atque hæc omnes (vt ostensum est) artis rationem non fugiant: apertissimè constat: actiones omnes, & opera quibus ad finem humanū via sternitur; secundum artem aliquā esse: si ab ea iam parta homines egrediantur. Deinde artes omnes ex diuino amore, & benevolentia generi hominum datas esse, celebrant antiqui philosophi: & præcipue Plato in suo coniuvio, & item in Dialogo de regno, vbi artes, & omnia humanæ vitæ adminicula opera, & beneficio huminis cōparata esse testatur. Ad bonum ergo aliquid hominem præparant: & virtutes quædā sunt, quarum operibus dum homines occupantur, & sibi necessaria parant, & ad virtutes morales ceu quibusdam calcaribus instigantur, ad quas exercendas natura ipsa dirigente in lucem editi conspicuntur. Idem præterea nomen ipsum indicat: nam ars & ἡ τέχνη πρᾶξις, quod est virtus, dicitur. Unde & virtutum magistra artes etiam solent appellari: artū igitur operationibus, quibus via virtutis paratur: ad felicitatem humanā properamus. Postremo cuiusvis vilissimæ rei & abiectæ, ars à natura destinata est: qua eam homo assequi possit, apteque in ea se exercere: felicitatis autem quæ ad beatitudinem beateq; viuendum valet: qua etiam totius vitæ moralis momentum vertitur; nulla ars censebitur: indignum sane libero

COMMENT. CAP.I. 28

bero homine est hoc affirmare, atque parum consideratè loquuntis. Felicitatis igitur humanæ via, operationibus artū seu alicuius eximia querenda est. Ad posteriorem ergo iam partem dictæ conclusionis probandam textus ingreditur, dicens.

Finium autem differentia quedam esse videatur &c.

Vbi ante omnia est aduertendum: quod hoc loco Aristoteles expositione vtritur: exponit namq; Thesim illam, quam in principio capituli protulit:

Omnis ars omnis q; doctrina. &c.

Explicando: quot & quales sint artium fines, & opera. Sed occurret iam aliquis: quare igitur artium tantum hīc rationem explicat, aliarum autem partium, quas præfata propositione amplectitur, non meminit: ad quod in promptu est responsio, omnes quidem partes subiecti dictæ propositionis hīc Aristotelem exponere: nam quod de finibus artium docet, in vniuersum verum est: tam in mechanicis, & liberalibus, quā etiam in mōrū artibus (quas virtutes appellamus.) exempla tamē de his produxit, quæ vsu atque corporis functione absoluuntur, quod nobis manifestiores, & sensui magis expositæ sint: vtpote quæ humani pectoris algore adeo nostra negligentia in terrena delapsi, in vita frequentiores, quam morum artes existant. Quod ex mente autoris esse inde colligitur, quoniam dum exponit: eorum omniū quæ proposuerat, mentionem facit: quando inquit.

Cum autem multæ actiones & scientiaæ & artes sint. &c.

Vbi vides ordine inuerso omnia quæ principio posuerat enumerata, quo supposito, duobus enuntiatis iactis, suū Aristoteles præbat intentū. Primum est, artū oportatiōes in duos ordines distribui, & quasdam esse quæ sibi ipsi fines existat: vt in citharizandi arte, saltandi, canendi, & similibus. In his enim præter operationes ipsas nulla expectantur opera. Alias vero esse quæ sibi non sunt fines, sed via tantum ad primum appetitum finem assequendum: vt earum artium opere

rationes quibus præter ipsas opera quedam queruntur: vt in exstruendarum edicium, atq; nauium artibus. Præter operationes enim hec nauem, illa domum querit: vt freno factiuars frenum, & sutoria calceum: Itaq; in qualibet harum artium duos fines semper reperies: operationem scilicet & opus, ea tamen ratione coeuntes: vt opus operatione quæ ad ipsum ordinatur, præstabilius semper inueniatur. Nam cū finem tanquam bonum semper experamus, is nimirum qui primò expetitur, præstantior est eo qui ad hunc ordinatur, & dirigitur: quod operationi respectu operis manifestè accidit: quare ipsa semper præstabilius existit. Vt in naturalibus videmus: id quod genitum est, semper ipsa generatione prestare. Vbi animaduertendum est: hos duos fines ira ad agens à quo egrediuntur, comparari, vt opus prius sit in intentione operantis, tanquam primò mouens: secundariò autē ipsa operatio: sine qua opus haberi non potest: si autem ad ipsum, atq; rei exercitium referantur, prius ipsa operatio vt via sternitur: quam vltimò tanquam viè terminus opus ipsum sequitur.

Cum verò plures sint actus & artes atq; sciètiae. &c.

Ordo finium. Hoc loco secundum iam ponit enuntiatū, quod huiusmodi est. Cùm diuersè sint hominum actiones & artes, quibus ciuilis hec vita iuuatur, quarum quilibet proprio munere & officio gaudeat: fit vt earum varii ac diuersi fines existat: ea tamen lege dispositi, quod quando aliquæ arres ad aliquā superiorem potentiam seu facultatem, vt ipsius administratrices reducuntur, earum etiam fines præstantioris fini tanquam digniori & primò expetito famulantur & seruit. Priorem huius enunciati partem diuersarum artium diuersi fines in medium producendo, manifestat: vt sanitatem nauē, diuitias insuper, & victoriam, & cetera id genus, que diuersarum artium existunt fines. Posteriorem deinde partem ostensiè etiam suadet: nam vt freorum ars ceterūq; instrumentorum equestrium effectrices, sub equestrē subiiciuntur: ita & earum fines in præstantioris huius finis sufficiantiam & absolutionem ordinantur. Quemadmodū & ipsarum

ipsarum artifices ad equitem, qui præscribere illis agenda habent, atque omnino imperare, & petere, ad quemvis opus propriè artis conficerē debeant, & rursus ars equestris: cum suis pedis equis, & omnis insuper actio bellica, vt actus sagitandi, iaculandi, arma gestandi peritia, ad militarem facultatem, quæ omnibus præest: tanquam ad principem & architectonicam referuntur: & simili modo earum fines ad viatoriam: quemadmodū etiam equites, sagittarii, laccarii, & ceteri, qui aliquo rei bellicæ munere funguntur, ad Ducem & Imperatorem, qui omnibus præpositus est: nam vt viatorix tanquam potissimum & primo expetito fini, ceteri inferiores fines parari & exerceri debent: ita equites & cuiusvis ordinis milites duci parere, primasque in omnibus ferre debent: vt ipsi etiam cum omnibus actibus bellicis vni viatoria aptè accōmodentur: quæ militaris facultatis postremus finis existit. Sed quod predictus ordo inferiorum finium ad superiorem semper obseruetur, ea ratione philosophus probat, quod inferiores fines ob superiore semper appetamus atq; sectemur: vt in eadem arte militari facile cernere licet. Quippe eques nunquam frenum ab artifice peteret, quo aptè coercere & flectere equum posset, ceteraque ad id munus accommodata instrumenta: nisi eius appetitus ab optima equitatione primo esset excitatus. Neque opulentus apparatus equorum, magna insuper copia nauium, Ducem sollicitaret, nisi appetitu victoriæ prius etiam fuisset percitus, in cuius virtute illa mouent. Fines etenim humiliores persequimur & sectamur vt perfectiorem & potissimum aliquando adipiscamur, quæ primum semper intendimus: licet ultimo exequamur, quia is est actionis siue executionis ordo, vt ab inferiore fine incipiens usq; ad postremum & potissimum progrediatur, in quo tandem quiescit. Quibus expositis facile ex Aristotele ad inductam conclusionem talis colligitur ratio, vnaquæque ars vt superior & præstantior existit, ita præstantiorem & absolutiorem inferioribus finem sortitur: vt nuper ostensum est. At nos hīc præstantissimum atque absolutissimum finem, propter quem homo tali natura in lucē editus sit, querimus: vt prima Aristotelis propositio ostendit: in suprema igitur & præstantissima arte huiusmodi finis

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

quērendus est, omne siquidem bonum, & operationem réctam ab aliqua arte semper perendam esse, & supremū bonum, à suprema etiam arte: satis diffuse probatum est. Manet igitur firma nostræ conclusionis sententia, quam hoc loco Aristoteles principaliter intendit.

Neq; tamen interest quicquam. &c.

Solut hoc loco Aristoteles scrupulū, quē aliquis sibi obiūcere posset, ea quæ de ordine finium in primo enunciato afferuit infirmando: nam si ita est quod dignitas & præstantia artium penes opera, & earum operationes attendenda est, & opus semper operatione prestat: aperte videtur sequi artē frenorum effectricem, cum eius finis opus sit, ipsa arte militari perfectionem esse: quæ ipsa operatione tantum contenta est. Huic ergo obiectioni Aristoteles respondendo ait: ad perfectionem finium discernendam, nihil referre eos opera esse aut operationes, quando ad vnam & eandem artem non spectant, sed ad diuersas, quæ inter se ordinem habent: nam tūc finis præstantioris, siue opus sit, siue operatio, semper inferioris artis finem perfectione vincit: vt contingit, in artibus in argumento præsumptis. Quando vero opera & operationes intra eiusdem artis limites continentur, nullum referre: vt prædictum enuntiatum afferit. Nam tunç semper operatione opus est perfectius: cum ad ipsum tanquam ad finem dirigatur, & ordinetur.

Secundum quam rationem in vniuersum dignitas, & ordo finium semper est discernendus.

CAP.

CAPUT SECUNDUM.

Igitur agēdarum rerum finis aliquis est, quē propter ipsum, & propter quē alia volumus, neq; omnina ob aliud eligimus: (infinitus enim ita fieret progressus vanusq; & inanis appetitus noster effet) perspicuum est, eum summum bonum, atq; optimum futurum. Nōnne igitur magnum ad vitam cognitio ipsius momentū affert? nam si quemadmodum sagittarij, scopū habeamus, magis bonum & honestum assenti possemus. Quod si ita est experiendum, quidnam is sit, figura cōpræhendere: cuiusq; scientiæ, vel facultatis cōficitur. Videretur autem esse eius quæ maximè principalis, maximeq; Architectonica est. Cuiusmodi ciuilis apparent: quippe quæ quasnam esse in ciuitatibus sciētias oporteat: tū quales quemq; discere, & quousq; constituit. Videamusq; vel maximè honorabiles facultates, qualis est militaris, familiaris, & oratoria, sub ea esse collatas. Cūm enim cæteris actiuis scientijs hæc vtratur, quid item agendnm, à quibusq; abstinentium prescribat, ac sanctiat: eius finis alia-

rum

rum omnium fines complectetur: efficieturque, ut is bonum ipsum humanum sit. Nam si etiam & vni homini & ciuitati bonū idem sit, bonum tamen ciuitatis & acquirere & cōseruare, maius quid ac diuinus videtur. Ac contentus quidem esse etiam vniusquisq; potest, si vni soli: pulchrius tamen ac diuinus si genti ac ciuitatibus bonum efficiatur. Hęc igitur sunt, quae discendi hęc via quae ciuilis quādam est, appetit.

Debus propositionibus tota huius capituli sententia p̄stringitur, prima est. Finis is quē omni actio ne hominē petere supra statuimus: summū bo nū humanū atq; optimū est: cuius cognitio ap primē homini est necessaria. Secunda talis est. Ars illa supre ma inter humanas, quā bonū hęc humanū nobis subministraturam diximus: ciuilis facultas iue potentia existit. Afferatio prima quod ad priorem eius partem sic ostenditur, bonū id quod omni actione hominem affectare diximus, eius ingenii est, vt ad ipsum omnia quae recte fiunt referantur, ipsum autem in nullum: est igitur summum & optimum bonū. quandoquidem ratio hęc posita, definitio est ultimi & optimi boni: ab omnibus philosophis ynaminitet recepta, & passim suis ē scriptis tradita. At quod præfato humano bono prædicta ratio conueniat, ex eo Aristoteles firmat: q̄ ex op̄p̄ito in infinitum esset abitio atq; progressus, ab uno in alium finem tota vita discurrēdo, cum in nullo vñquam sisteretur. Quod omnino absurdum est: cum quia nulla esset hominis operatio, omnis siquidem inferioris qui in actionem cadere contingit, in virtute primi & superioris finis mouere habet: quare si primus non detur qui appetitum primō excitet, neque mouebit inferior, vt neq; frenū equitem

tem aliquando solicitauit, nisi ab eleganti equitatione ipse prius excitus & tactus fuerit, neque rursus ipsa equitatio, ni si prius victoria vel ipsius appetitio quoqua pacto militem inuitauerit, & pelleixerit: quare nulla esset futura operatio. Tum quia desideriū, & appetitus humanus res omnino vana, & inanis esset: quod naturam ipsam carperet, & reprehēderet, quod appetitionē homini indiderit, carentem tamē debito & naturali fine, ad quem tenderet, & in quo adepto aliquando quiesceret. Est ergo bonum aliquod humanum ad quod cetera quae recte fiunt referantur, ipsum autem ad nullum in genere positum: quod prima prior pars propositionis int̄edit. Quo ad posteriorem verò quae ea parte textus habetur vbi dicit.

Nōne igitur magnū ad vitā cognitio ipsi^s & c.

Hoc pacto ab Aristotele suadetur. Prædictum bonum humanum totius humanæ vitæ scopus & signum est: necessarium igitur est ipsum homini cognitum, & exploratum esse: nullus quippe artem sagittandi aptè parare poterit, neq; partam probè exercere, nisi propositum scopum, & album habeat, ad quod primō sagittā collimare int̄edat: quare proinde neq; homo vitæ rationem & artem probè discet, neque edoc̄tus eam aptè depromere poterit, nisi propositum signum & scopum habeat, ad quem suas actiones omnemque vitam continuò referat. Præterea idem sic patet. Ex ipsa ratione extremi boni planè sequitur totius vitæ inuersio, atq; omnium officiorum abolitio, quod ex eo manifestum est: quod si in quavis alia re prætermisum aut ignoratum sit quippiam, tanti in commodi accidit, quanti res illa est, & afflatur, in qua neglectum aut prætermisum est aliquid: quare si in humanæ vitæ institutione id quod eius principiū est, ignoratur, apertè sequitur tāti incommodi subinde accidere, quāti totius vitæ institutio & formatio est, sequetur ergo vitæ omnis confusio, & ignoratio: vt in quem portum homines se recipiant, omnino scire non possint. Bonū ergo illud extrellum quod prima vita gubernacula teneat, necessariō homini cognitione & exploratum esse debet. Postremō, hac item ratione idem sic constat, homo physicè consideratus si à primo

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

à primo & vniuersali principio, Deo optimo maximo à quo propriam essentiam & speciem habet excidat, & à proprio esse naturali ipsum excidere, atque in nihilum abire necesse est: si ergo in esse morum cōsideretur, & à primo & optimo bono, ad cuius normam vitam suam instituit, per ignorationem excidat, & à quolibet fine, & priuato bono, ipsum excidere manifestum est: quare nullum officiū nulla recta exercetur operatio, quod probandum assūpsimus. Etenim quemadmodum res omnes quantum ad esse & conseruari à Deo omnipotenti tāquam ab vniuersaliori principio pendunt, ita & in genere morum, ad eorum directionem, & reūtitudinem, quantum ex parte hominis intra ipsius naturae limites expectare licet, ex cognitione huius optimi boni etiam ipse homo omnino dependet: est igitur huiusmodi boni homini necessaria cognitionis, nisi in vita institutione perpetuis tenebris seipsum offundere velit: totamq; viuendi rationem ignorare, quod intendebat assertio posita.

Circa cam tamen dubitari quispiam poterit, quo pacto eam de fine humano in hac vita operationibus attingendo explicuerimus, cum philosophi textus de Deo ipso optimo maximo vltimo omniū fine procedere videatur. Quod ex parte ipsius optimi boni primò sic colligitur. Nam finis vltimus est ad quem cætera omnia referuntur ipsum autem ad neminem: vt supra protulimus. At Deus optimus maximus est, cui ratio hæc solum competere videtur: ipsum ergo vt finem vltimum hic Aristoteles indicat. Deinde ex parte etiam humani desiderii idem sic patet. Quoniam ex eo textus probare videtur, hoc bonum optimum esse dandum: vt eo adepto humanum desiderium aliquando quiescat, facietatemq; inueniat: at nulla alia in re infra Deū humanus appetitus quiescere aut expleti potest: procedit igitur sermo de Deo ipso omnium rerum fine atque principio. Quare cōstabit ratione sententia illorum, qui in primo capite predicatum illud quoddam bonum vltimum simpliciter finem atque Deum ipsum indicare dicebant: imo hæc fuit præcipua ratio qua suam interpretationem fulciebant. In hac difficultate duo queruntur. Primum, de quo fine hoc loco Aristoteles loquatur, deinde vero, supposito quod de fine

humano

COMMENT. CAP. II. 32

humano præsenti vita consequendo, sit disputatio: Cum rationes quæ in dubio adducuntur, Deum ipsum supremum atq; optimum finē, felicitatēq; hominū, planè videantur asserere. Quare de tāto bono ab Aristotele alisq; eximis philosophis p̄termissa fuit disputatio. Primum facile expeditur hac notatione præhabita, q̄ bonū hominis apud Aristotelem est duplex, quod etiam supra ex parte tetivimus: quod- bonū di- dam est bonum quod dicitur humanum, & est id quod ho- uinū & mini cōtingit, in quantū homo est, idest, in quantum in so- humānū. cietate hominum, ac cīui iter iuxta rationis præscriptū vitā agit: secundum id quod superiori capite expositum est. Atq; in hoc viuendi genere bonum illud ad quod cætera referuntur, ipsum autem ad nullum: vltimum atq; optimū bonum humanum appellatur. Aliud est diuinum bonum in altiori viuendi genere, & cursu constitutum, & est id quod in vita cōtemplatiua, operc tantum ipsius intellectus contingit, & qđ ex aſcēſu, vniōne, & relatione ad Deū, eo pacto quo ipsi philosophi intelligere potuerunt, homini præsenti vita vel futura accidere potuit. atque in hoc genere vita id bonum ad quod omnes perfectiones, & quæ intellectus maxima sunt, referuntur, diuinum bonum, & omnium quæ in hac vita homini contingere possunt, optimum & supremum habitum est. Nam diuinitatem tribus in rebus antiqui philosophi cōstituerunt, vt ex Platone colligitur, in Deo, angelo, & rationali anima: differēter tamē, quippe in Deo, tanquam in primo fonte, & origine eam asseruerunt: in angelo verò, & anima rationali dependenter, & secundum quandam participationem: quare has tres res diuinas appellare consuevēre. Ea tamē ratione vt Deus ipse omniū rerū finis & principiū, diuinū bonū, primum & simpliciter appelletur; deinde angelus & anima rationalis, eo modo quo ratio diuinitatis cōmunicata est. Vnde planè colligitur quanta cum ratione sapientia ipsa, atq; eius operationes, bonum diuinū cēseātur. quandoquidē ipse hominis animus cui superiora oīa ornamento sunt: res diuina est: & vt talis ab Aristotele in decimo huius operis libro celebratur, sicut eius bonū, siue felicitas. Hoc iacto fundamento dico: quod de optimo bono primi ordinis disputatio hoc loco habetur, non autem de bono diuino.

Diuinita
tē tripli-
ci generi
rerū com-
munica-
bant anti-
qui.

uino secundi ordinis, præcipue si accipiatur pro ipso Deo. quod hac ratione facile cōstat. Nam de eodem bono h̄c fit mētio, de quo in primo capite disputatio præcessit: at ibi de fine vltimo ciuilis vitæ vt explicuimus, sermo habitus est: eundem igitur & nunc præsens litera seztatur. Quod velini tiū ipsius capit⁹ planè indicat inquiēs: Si igitur &c. vbi cōiū ctio illa si, iterationē planè dicit, illius quod præcesserat. Idē etiā processus literæ sequentis ostēdit. Siquidē prædictū bo num in facultate ciuili quērendum esse docet: hēc autem bo num illud humanum primi ordinis docet, ad ipsiusq; assēcutionem viam parat, de eo igitur tota h̄c assumpta est disputatio. Sed fām id quod secundo loco propositum est vrgere videtur. Quare scilicet Deum omnium bonorum parentē, humanarum operationum finem vltimum, a chominis felicitatem philosophi non constituerint, cum ad eum quērendum, rationes in argumento adductæ omnīn o cogere videātur. Pro cuius difficultatis expeditione animaduertēdū est: quod Deus vt finis vltimus omnium rerum ac prōinde humanarum, ratione naturali ab Aristotele, & cæteris philosophis, qui inter sapientes nuncupantur, cognitus fuit. Quod omis̄is autoritatibus, caratione manifestum est: quod ita à natura omnibus rebus constitutum sit, vt in orbem se girando, in idem principium tāquam in finem vltimum propriis operationibus redeant, à quo primò per generationem siue creationem esse proprium accipiendo, exierunt: vt ex regula illa quæ in primo capite posita est, aperte constat: à quibus scilicet inītiis aliqua proficiuntur in eadem referantur est necesse. Nam eandem vim habet in moralibus, atque naturalibus: sed sic est: quod omnia à Deo optimo maximo tanquam ab vniuersali principio, primò effluxerunt: in ipsum ergo tanquam in finem conuertātur oportet. Quare eo bono adepto, quod cuiusq; naturę accommodatum est, per id maximè vniuersali ac communī bono pro rata cuiusq; portione, vniuantur, & concilientur, maximè conuenit. Est igitur nō solum vt principium vniuersale omnium rerū Deus naturali ratione cognitus: sed tanquam finis etiam omnium vltimus in quem omnia quoad fieri potest, se cōuertere debeant. quod fluminum & omnium aquarum in mare regres-

sus

fus à quo primò exierunt, vel cęcutienti oculis aperte subiicit. Similis etenim reciprocatio rerum in Deum est, illi aquarum regressu: quem nobis protulit sapiens, cum aliquando dixit: omnia flumina egrediuntur amari, atque iterum in ipsum redeunt. Hactamen ratione solū vt finis naturalis omnium Deus cognoscitur: vel ea ratione quod hanc cognitio nem homo viribus propriæ naturæ suffultus venari potest: vt ipsis cōtigit philosophis. Alio modo cognoscitur à Christianis, & Theologis, vt creaturæ rationalis Deus beatificatus est, per propriæ essentiæ exhibitionem clara visione: at que vt sub unitate essentiæ trinitatem retinet personarum: sub aliisq; rationibus sub quibus peculiari ratione Christianæ fidei assensum terminat. Secundum quam rationē Deus super omnia bene dictus cognitus, finis supernaturalis appellatur: quia scientia tantum reuelata, de cæloq; lapsa, Christo Iesu redemptore nostro prædicante, & spiritu sancto apostolis & prophetis sugerente, tali ratione Deum maximum cognouimus, omnes qui Christianum nomen profitemur. Quibus diuina lux adeò illuxit, vt sicut ex parte intellectus, sic etiam & volūtatis, explicitè, & omni procul hesitatiōe, nostris precationibus & actibus in Deum ipsum supernaturali hac ratione cognitum, tēdere debeamus: ac multo excellentiūs quā philosophis ipsis, quibus eo modo quo cognoscebant fe in Deum naturalem finem conuertere sufficiebat. Atque hac ratione ducti, mundi sapientes, sapientiam ipsam seu Metaphysicam, & Astrologiam cum his quæ ipsi ancillantur: ut diuinās facultates coluerūt. Nam illa qua ratione Deus optimus maximus vniuersale principium rerum omnium & finis existeret docebat: quoniam Deum ipsum pro obiecto sortiebatur. Ista verò ipsius Dei sedilis hoc est cæli, totiusq; eius ambitus rationem & ordinem exprimebat. Quarum rerum speculationi cū voluntatem appulissent, vt ea contéplatione fruendo, omni gāudio & lætitia perfunderentur, se beatos ac felices nuncupabant: immisto siquidem ex duabus iis rebus contemplatione scilicet totius naturæ, ac voluptate subinde emahāte, huius vita felicitatem ac beatitudinem constituerunt: quam sapientibus tantum patere pāsim suis scriptis affirmarūt. Christus verò

E redem-

rede[m]ptor noster quia omnium hominum illuminator, & magister aduenit: sicut verus existit amator: inuidiam & ignorantiam huius seculi sapientum arguens, in ea re huius vietate beatitudinem & felicitatem constituit: que futuræ initium est: & ad quam omnibus volentibus facilis, & perius esset additus: in fide nepe illa viua Christi Iesu: quæ per dilectionem & amorem operatur: secundum illud Ioannis 14. Hæc est vita æterna ut cognoscant te Deum verum, & quem misit Iesum Christum. Loquitur autem, de cognitione per veram & viuam fidem spei, ac charitatis plenam: quam etiam æternam vitam appellat. Quia in homine ad finem usq[ue] perseverante, in æternum duratura est. Longè tamen differentius nunc & post huius vitæ exitum: nam videmus nunc perspectum & in ænigmate, vt inquit beatus Paulus: qua etia[m] ratio & fru[m]tū: tūc aut facie ad faciē. Vbi ipsa diuinitate pleni, illis bonis quæ oculus non vedit, nec auris audiuit nec in cor hominis vnquā ascenderunt, Deo dāte pereniter fruemur.

His suppositis difficultatem motam sequentes rationes facile expediunt; prima est: ea de causa philosophi suæ vitæ finem, & felicitatem Deū non constituerūt, quia ipsum ut finem naturalē omniū rerū cognoverunt: ea ratione qua carundē, vniuersale principiū existit. Quare & si in Deum ipsum omnium supremū & optimū finē, excellentius hominē q[uod] ceteras inferiores creaturas, propter naturæ sublimitatē quā sortitus est: conuerti debere intelligerēt: nō ramē alia ratione ipsum attingendū existimarent, q[uod] per conuersiōne in bonum, hoc inferius naturæ humanæ accommodatū, quo vniuersali & supremo omniū bono, vt natura ipsa fert, cōiungeretur: perinde ac ceteras res per accommodatos sibi fines: eo modo quo Deus omnium conditor ipsis naturas proprias distribuens, constituisset, in eundē quoad natura propria permittebat, cōuerti cernebat. At tq[ue] cū de ratione alia peculiari tendēdi in Deū specialiter nō fuissent edocti: in scopū suæ naturæ accommodarū, statim tendendū esse cōstanter asserabant. Quod sanè ipsis sufficeret, ad ampliores progressus in vita faciēdōs, maiore q[uod] illuminationem à Deo optimo maximo promerēdā: si ea, quā semel à natura instituti acceperāt, probē, ut parerat, fuissent vsi. Secūda ratio est: q[uod] plures anti-

quorum

quorum dubitarunt de immortalitate animorū: & qui inter eos elegatiores extiterūt, vt Socrates, Plato, Aristoteles, Cicerō, qui omnes opinati sunt: Animos hominū immortales esse: vt infra forsitan videbitur: ei tamē rei quia humana opinio tantū erat, cū formidine & suspitione contrarii semper adheserūt: neq[ue] firmā & stabilē huius rei p[ro]suasionē aliquādō habuerūt. Vnde neq[ue] status animorum prosequēti a[u]to eos plurimum solicitauit: atq[ue] eō potissimum q[uod] statū illū animorū post exitū à corporibus minimē in æternū duraturū sanxerūt. Quirimo anno illo Platonico elapsō, qui triginta sex millium annorum spatio conficiebatur: corundē in corpora regressum docuerūt: & breuioribus etiā spatiis: inter uallo scilicet septē milliū annorū cōtinuò mundū interire: ac rurus per generationē, sive creationē renouari: asseruit etiam Plato. Quare præcipū munus suæ vitæ p[re]senti seculo proprię naturę vires excolēdo: homini cōtingere césuerūt. Accedit p[ro]terea, & quod ad ré maximē facit: quod animorū felicitatē post p[re]sentē vitā in hoc potissimum collocarūt: vt libertatē à miseriis, & pressuris huius calamitosæ vitæ: cōsuetudinēq[ue] suorū Deorū ac bonorū hominū, in celo, loco p[er]fissimo: aspergerentur, vt autor est Socrates in Phædone. Quod etiam his tantū animis contingere dicit: qui iudicio Radamanthi, Æaci, & Minois, vt videre est apud Platonem in gorgia: & apud Ciceronē Tusculana prima: cādidi & puri ab omni cōtagiōe & affectu corporis apparerēt. Alios verò, qui cōtractis corporis sordibus nihil sanū habētes cōparerēt in ima, & subterranea loca iudex trāsmittebat: vbi in perpetuum meritas subirēt p[en]as, vt Tatalum, sisyphū, & ceteros: quos perpetuas luētes p[en]as depingit Homerus. Alii postremo qui cicatricib[us] & sordibus corporis distincti, corā iudice sisterēt, aliquid tñ sani habētes, sanabilitaq[ue] peccata cōmisissē ostendētes: ita iudicis arbitrio dabāt p[en]as, vt apud deos & ho[men]es (vt verbis Platōis vt ar) vtilitatē aliquā exēplo punitio[n]is referrēt: ita tñ vt cruciatu & dolore tāde ab iniustitia librarētur. Hec in sentētia Plato. que etiā in sōno Cipiois eleganter trāstulit Cicero. ex quib[us] planē colligitur: eorū aīos postq[ue] corpora exuissēt, p[er] cōmorationē in loco illo cœlesti ab omni iniuria & miseria libero, quib[us] iste inferior est obnoxius,

Quæ felicitas in celo secundum philosophos.

Anima
vehicula
secundum
Platonē.

adiuncta suorū Deorū consuetudine: bearī, ac felicitatē cōsequi: absq; hoc quod Deus optimus maximus aliqua peculiari ratione eorum beatitudinem augens, aut efficiēs, quoquā pacto ingredetur. Cui statim agnascitur: vt dum in corpore agerent, eximia atq; præstāta vītæ munera, totūq; animi bonū, sūa naturā: propriis itē viribus, atq; sapientiē: in sui exitū impīc, & impudenter, adscriberēt: Deumq; ipsum omnium bonorum autorē, penitus obliuiscerentur. Atque hinc, signū illud ad quod hominis natura ex sui conditione propensa est: optimū & summum bonū appellarunt. Quorū occasione eleganter doctores Theologi quæstionē illam agitarunt, vtrū viribus naturā quis fretus, beatitudinem æternam consequi possit? atq; cōtra horū hominū audacē impudentiā definierūt: neq; viribus propriis eā sibi hominē parare neq; quantū uis neruos extēderit absq; auxilio & beneficio Christi Iesu vñquā consequi posse. Accedit insuper in confirmationem huius opinionis de felicitate futura secundum mentem antiquorum, quod per clarā D ei visionem (vt patet ex supra citatis) nūquam eam somniarunt: neque si in mentem hoc aliquando venissem, possibile iudicarent, vt eorum scripta facile ostendunt: & p̄cipuè Platonis de cuius diuino fonte (vt inquit Cicerō) cāteri biberunt. Ex quibus hæc ratio colligitur, hominis animus & terrestre corpus, propter vnius præstantiam & alterius ineptitudinē & vilitatem, ex sententia saltem Platonis, in vñū suppositum coire minimē potuerūt, nisi medio quodā puriori corpore, de natura celi aut stellę illius, à qua animus demigrasset, in quo veleti in quodam tertio conciliarentur: atque in eo primò animus veheretur: ob quod etiam à Platone vehiculum appellatur: atque deinde ratione quadam corpori communicaetur terrestri. Quoniam corpus hoc animū informare Plato non concessit: sed tanquam nautam nauī eidem assistere. Ex quo apertè colligitur: cūm in infinitum maior distantia sit, inter Deum super omnia benedictum, & hominis rationalem animam: quām inter ipsam & corpus: vñionem animā cum Deo per clarā diuinę essentię visionem & notitiam impossibile omnino eos iudicasse. At quod ip̄i impossibile existimarunt, vñgenitus Dei filius nō solūm

solum verbo & doctrina nos erudiens, planum fecit: sed facto etiam ipso: cūm diuinam ac ineffabilē vñionem, nostrā carnem in vnitatem suppositi assumens: mirabiliter effecit. Multò siquidem maiori interuerso corpus nostrum mortale à diuino verbo distat, quām anima ipsa rationalis, quā res spiritualis & diuina saltem secundum participationem vt su pra diximus, existit. In hac igitur vñione animē rationalis cū Deo per claram eius visionem, & perfectam fruitionem, vera hominis beatitudo consistit. cuius philosophi nunquam meminēre: neq; quoquā pacto possibilem existimarunt. Vnde secundum hanc rationem qua Deus omnipotēs creaturā rationalis beatificatius est, meritō supernaturālis finis (iuxta ea quā ante diximus) cēsetur. Ac proinde etiam apertè colligitur, eleganter diuum Thomā definitio: beatitudinem homini rem omnino supernaturalem esse. & ex parte cognitionis, quē r̄euelatione tantūm accepta est, & ex parte *Quareve* etiam ipsius animā intra limites sūa naturā: quā, nīl lumine diuino, & supernaturali eleuetur, tantum bonum nulla *ra felici-* ratione attingere valet. Restat tamen probandum, idem A- *naturalis* aristotelem de felicitate illa futura sensisse: quod Platonē do- *dicatur*. cuisse protulimus. Atque hoc eius libri finem legenti, quem de mundo ad Alexandrum scripsit, apertè constabit. Vbi ex sententia generosi Platonis (vt Aristotelis verbis vtar) hæc profert: quibus etiam ipse subscribit. Deus etenim ipse, sicuti antiquorum sermo confirmat, principium, & finem, atq; medium etiam omnium rerum in suo tenens arbitrio: natu- raliter vniuersa lustrans, quām rectissimē singula complet, atq; perducit ad finem: quem quidem perpetuū comitatur ipsa iustitia, vtrix nimirum, atq; vindex existens ea, eorum, qui à diuina lege deflectunt. Huius autem iustitiā statim ab incunabulis sit particeps, & alumnus oportet, qui futurā felicitatis, & beatitudinis se se sperat fore partipem. Hæc ille. Vbi apertè vides, diuinam prouidentiam, atque animorum immortalitatem ipsum fateri. Quād ad difficultatis proposita expeditionem longius volui discutere, ne cūm aliquis Aristotelem, & Platonem adeò ingenii neruos extendisse vi- derit: vt felicitatem vñtimam futuram in cælo afferant: his, qui hīc inferius à corpore nullam sordeū, alicuius rei stu-

dio & immoderato affectu in animam contraxissent. apparent etenim in anima, conspicuaq; iudici Radamantho se præbēt omnia scelera, & flagitia, quæ ex corporis affectibus inerant: perinde atque in hominis mortui corpore cicatrices, omniaq; plagarum vestigia, atque distorti, vel fracti membra deformitates, saltem ad tempus apparent: quæ, dum vivēret, impressa fuerunt. Ne ergo aliquis hæc legendo existimet, beatitudinem, atq; æternam vitam diuinitus nobis reuelatam: eos intra limites naturæ agentes ratione aliqua attingere potuisse: hæc longius (vt dixi) aliquātulum sunt producta. Ex quibus planè colligitur, præsentem Aristotelis disputationem de bono humano in hac vita tantum esse. Quia hominem hinc moribus formandum suscepit, quantumque in eo naturæ vires valerēt explicandum: vt, vel eo præstito, ad eam nimirum felicitatem futuram, quam ex philosophorum mente explicuimus, se virtutibus, & sapientia operationibus homines prepararet. Ex quibus iam perspicua manet earum rationum solutio, quæ in principio difficultatis adductæ fuere. Nam prima eò labefactatur, quod Aristoteles, & alii philosophi de eo fine tantum loquuntur, qui humanarum operationum, atque exercenda virtutis principium existit: & ad operandum primò mouet. Hoc autem naturæ à proprio fine excitatae tribuentes: Deo optimo maximo impiè, & stultè satis denegarunt. Asserebat enim omnipotentem dominum nō alia ratione, quam naturam (quam considerat) conseruando, & vegetando, in finem suum dirigere, sufficienterq; hac ratione ipsi prouidere: neq; ampliorēm humanarum operationum curam Deo tribuerunt. Unde nec virtutem, quam docuerunt, opere depromere potuerunt: omnia suis viribus, & sapientia (vt supradiximus) adscribentes. Atque hinc ingenere finium, qui ad operandum mouent, & quibus actiones humanæ diriguntur, eum, qui obiectum primum naturæ existeret: & qui omnes alias fines contineret: extreum, & optimum bonum appellariūt. Secunda ratio facilè etiam hoc pacto soluitur, nam satiatem, & expletionem humani desiderii in hoc solum constituebant: quod ab huius vite calamitatibus liberarentur in felicitate illa futura, quam ipsi constituerunt. Item quia ratio

Aristotelis.

Aristotelis non procedit de vniuersitate hominis appetitu, & desiderio: sed ipsius tantum naturæ humanæ: quæ in sui naturalis obiecti consecutione quiescebat, unde & ultimum humanum bonum id appellauit: secundum quod ultimi boni ratio superius posita illi congruit.

Reliquum est iam propositionem eam examinare, quam secundo loco probadam proposuimus, quæ in ea parte textus habetur ubi dicitur.

Quod si ita est, experiendum quidnam is sit figura comprehendere cuiusque scientiæ vel facultatis censeatur. &c.

Vbi primò philosophus insinuat, præfatū finem figura quādam & non exacta doctrina esse in hoc opere inquirēdum, vt sequenti capite latius hoc idem prosequitur. Deinde propositam subiicit conclusionem: facultatem scilicet ciuilem esse quæ eum finem persequi & inquirere habeat. Quam statim deducit, suppositis primum his, quæ facultas ciuilis præstare & suppeditare habet, quæ tria numero esse Aristoteles docet. Primum est, discernere atq; examinare quæ artes in ciuitatibus admitti debeant: & quæ rursus excludi. Vt inutiles & vanæ quæ cum maxima morum corruptione in otio & luxu homines detinent: sicut quæ pernicioſæ sunt, & quæ ciuium pacem, & trāquillitatem perturbare habeant: penitus eiificantur. De qua etiam re superius non nihil diximus: quæ verò viles & frugi erunt, ad hominum vitam emendādam, omnino admittātur. Atque ne plus iusto in graue reipublicæ damnum in his perdiscendis adolescentes & iuuenes detineantur, vel ab iisde immaturè discedant: ac proinde in epite aliqui & sine aliquo delectu extraneas, & minime sibi congruentes artes aggrediantur, quapropter totius vitæ cursu errabundi agerent: quæ artes & à quibus, quantoq; rursus tēpore, discenda sint, præscribere habet. In quo sanè maximā quandam dominandi vim supra reliquas artes, ciuili facultati inesse satis apertrè declaratur. Secundum munus quod hæc facultas præstare habet, est: leges & statuta condere: quibus elegantiores artes, & quæ magno in honore in republica habentur

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

bentur, ut militaris facultas, rei familiaris gubernandę peritia, atque oratoria facultas, quibus ciuitas quęq; & regnum ab hostibus defenditur, & necessariis deinde rebus affluēs, in vita & in optimo insuper virtutis studio augetur, & sustentatur: prædictis legibus & sanctionibus regantur, & modarentur: ad opes q̄s insuper fines recto tramite perducātur. Quę res ciuilem facultatem maxime extollere & commendare videtur. A m̄plum siquidem & regiū est, eximiis & laudatissimis artibus agenda præscribere, perpetuoq; imperio iisdem dominari. Tertium munus (quod etiam ciuilem facultatem in summa imperādi, ac dominādi arce constituit) est, quod non agit, neque unquam ad opus aliquod exercendum accingitur, sed suo munere tunc plenè fungitur, quando inferioribus artibus imperat: atque agere vñtib⁹ ope-
ra præscribit. Et dum rursus etiam cognoscit, quę ad tantū imperiū aptè gerendum, munia necessaria sunt: & quę item in ciuitate maxima sint: quidq; decorum & opportunū ha-
beatur, quid etiam contra. In quo, quod potissimum ciuilis
facultatis est, sicut esse videtur, magnoperè siquidem hoc
pac̄to eius dignitas & maiestas pellucet. Quod verò ad ceteras
inferiores facultates pertinet, est nimurum agere: huic ob-
bedire, atq; omnia eius mandata diligēter transfigere. Quod
ex eo manifestum est, quod rex per se quidem non agit, sed
per alios qui eius iussa capessunt, & executioni mandat. At
potentia hęc siue ciuilis ars regia nuncupatur, cūm
ea, dignitas regis potissimum cōdecorari & muniri habeat,
nec minus hanc auream suppelletilem ad munus regiū. re-
cte obeundum, exigit: quām corpus ipsum in sui tuitionem
præclaras, vestes, atque imperatorię maiestati cōueniens or-
namentum: ac decentem: insuper comitatum postulare vi-
deatur. Quocirca, & facultas regia merito à Platone in Dia-
logo illo de regno hęc ars ciuilis appellatur. Ex quo etiam
totus hic Aristotelis locus desumptus est. Ex quibus apertè
elicitur, ad hanc facultatem spectare: cognoscere, ac dispo-
nere, quę per inferiores facultates effici debeat, simulque
agenda ipsius præscribere: quibus vt debitum famulatū præ-
tent, continuo conuenit, operari: atque debitū pensum per-
soluere. Ex quibus iam ad propositum, talē Aristoteles colli-

Facultas ciuilis q̄ necessaria regi.

git

COMMENT. CAP. II.

37

git rationem, ad eam facultatem maximè spectare videtur, humani boni inquisitio, & prosequutio, quę vt principalis & architectonica ceteris imperat, & dominatur. hac etem ratione in superioribus definitum est, in supra arte supremum bonum quārendum esse, quia eius finis omnes inferiores perfectione superat, sicut ipsa omnes inferiores artes tanquā dominā, complectit. Talis autem est ciuilis facul-
tas, vt ex officiis supra expositis manifeste patet, ea igitur est,
quę finem humanū perfequi, & nobis suppeditare debeat.
Est tamen pro maiori explicatione huius partis textus obser-
vandum: quod nomine scientiæ, facultatis, & potentiar, ar-
tes actiua. Aristoteles intelligit, quas nomine potentiar, cen-
set: per similitudinem quādam ad materiam primam. Nam
sicut hęc contrariorum susceptiuā est, atq; ob id primò potē-
tia dicitur: ita & ars non semper idem præstat, sed in vtrāq;
partem vim etiam habet, nam dialectica vtramque partem
verā, & falsā probabiliter concutit: & oratoria item, v-
trāuis persuadere laborat. Ac similiter de ceteris artibus di-
cendum est, quae conjectura maximè valent: vt medicina, ci-
uilis facultas, & similes. Quare non immerito communiter
nomine potentiar, & facultatis effunduntur, et si ad vnam par-
tem exercendam suaptè natura omnes propendantur.

Nam si etiam & vni homini & ciuitati bonū
idē sit, bonū tamē ciuitatis & acquirere & cō-
seruare, maius quid & diuinius videtur. &c.

Posset quispiā dubitare, quid ciuilis facultatis nomine hoc
loco Aristoteles intelligat, & ea forsitan facultatē esse suspicari,
quā in libris de republica philosophus tradidit: quod &
nomē ipsum indicare videtur: aut prætoriā artē siue iuri spe-
ritorum facultatem, quę sub politica continet. Et profe-
cto si ita esset felices harū facultates cultores cēsendi essent,
cūm in bono humano sibi & aliis acquirendo, & conseruan-
do, assidue versentur. Atque cūm tantum bonum aliis sup-
peditare valeant, si id curent, nescio qua ratione passim ca-
lumnientur & arguātur. Huius igitur dubio hoc loco Aristoteles
occurrit, atque vt eius sententia clarius percipiatur mo-

E 5 ralis.

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

Moralis
philo-
sophie par-
tes.

ralis philosophiae partes quæ communiter ore omnium cí-
cúferuntur, hic imprimis distinguendæ ac definiendæ sunt.
Has autem tres numero esse communiter perhibetur, Ethicam népe, politicam, & œconomicam, quas etiam ingenuè
& cæteris fanè philosophis præstantius, propriis ad id nego-
tium expediendum libris editis, Aristoteles persecutus est.
sed quoniā omnes circa hominis rectam institutionem, ac
bonum versantur, cognitionem maximā inde habere vidé-
tur: verūm hac ratione distingūtur: quod ethica hominem
considerat, non quidem solitariè agētem, vt quidam perp-
ram voluerunt: nec in hoc illo ve domus, aut ciuitatis gradū
constitutū: sed indifferenter vtcunq; ad prædictos gradus se
habeat. Nam hac ratione solum huic arti subiicitur, in quan-
tum scilicet in seipso optimis moribus formandus venit, &
insuper vt virtutibus benè formatus, ad humanam felicitatē
recto tramite & absque errore est deducendus. Politica ve-
rò eundem hominem instituere curat, ut in gradu tamen ali-
qro ciuitatis constitutus est: idest, vt ciuis aut ciuilis homō
existit: qui in societate hominū aliquo munere ciuis, aut ma-
gistratu publico fungatur. Præcepta quippe tradit, quibus &
ciuiis & ciuilis hominis officium quisq; (quacūq; etiā fulgeat
dignitate) ingenuè exercere, & eleganter insuper præstare va-
leat. Vt vel hac ratione tota ciuitas in pace & tranquillitate
agēs, ad virtutis rationem & examen vitā traducere possit.
Postremò œconomica in domo, & familia hominem con-
stitutū, in rei familiaris ratione instruendū suscipit. Præscri-
bit namq; ea quibus ad vxorē, liberos, & seruos, aptè quispiā
se gerere possit: & quæ insuper opera & officia cuiq; conue-
niant, docet. Vt vel hac ratione in quadā bonorum fortunæ
sufficientia vita traducatur, & bonū virtutis semper augea-
tur. Atq; hę sunt partes, in quas primò moralis philosophia
distribuitur, vt patet ex philosopho. 7. Politicorum. & i. œ-
conomicorum. Nam alia quas quispiam ipsi adiungere ali-
qua ratione forsan posset: ad aliquam prædictarum partitū
potius reducuntur, vt iurisperitia, prætoria ars, oratoria, at-
que militaris facultas, quæ ad societatem hominum conti-
nendam necessariae sunt: & magnis encomiis semper ab
omnibus celebrantur. Ex quibus duo (quæ ipsa litera tangit)
fatis

COMMENT. CAP. II. 38

satis notanda colliguntur. Primum quod idem est cuiuslibet hominis & totius ciuitatis bonum: constitutum siquidem est, ethicam & politicam (quæ cuiusque & totius ciuitatis bonum procurant) idem subiectum, hominem scilicet suis præceptionibus habere: quare & idem erit utriusque facultatis bonum, & finis intentus. Secundum est, quod licet ita sit, quod idem bonum utrobique petatur, excellētius tamen, ac Diuinus est ipsius ciuitatis, quam cuiusque priuati hominis bonum, quippe & si ita sit quod idem homo utriusque facultati considerandus subiiciatur, sub alia tamen atque alia ratione. Nam ethicæ, vt ea ratione instituatur, quod in ordine ad se, bene beateque vivat: politica vero, vt in ordine ad alios, congruè & decenter vitam etiam instituat. Vnde idem bonum quod utraq; facultas considerat, hæc pluribus hominibus acquirere, & partum cōseruare curat: illa vero tantum singulis. Quare idem bonum ut politica subiectum, pulchrius ac excellentius existit, vt splēdidior illa lux iudicatur, quæ maiori diffusa loco: minus te-
Bona sui:
ipius se-
per diffu-
siuum.
nebrarum relinquat. Item & diuinus etiam est. Nam bonū aliquod quanto magis extensum, & diffusum est, tanto diuinus discernitur, & iudicatur. Eius namque ingenii & conditionis omnia bona sunt, quæ nobis à Deo optimo maxi-
mo summa liberalitate elargiuntur: vt latè semper pateant: omnibusq; larga manu communicentur, suiq; diffusiua semper existat. Vnde & boni humani procurator quātò id magis ad plures extēdere curat, tātò amplius & Deū ipsum omniū bonorū autorēsuo, modo sequitur: & imitatur. Meritò ergo & humanū bonū qđ hac ratiōe diffuditur diuinus à philosopho appellatur. Ex quo infert: cōtētū vnūquēq; esse debere, si vni soli bonū efficiatur: cū hoc maxime ciuciūq; amabile sit, primoq; loco semper expetatur, pulchrius tamen iudicandum id: censem: quod genti, idest, sua familię & cognationi cōfōert. Vbi per gentē propriam generis familiā, & afili-
nes omnes intelligit, sicut per gētile id quod ad cognitionē & genus pertinet: vt aliquādo in lib. politicorū adnotauimus. Atq; aptè hoc loco gētis, & familię meminit, vt œconomicæ etiā cū aliis duabus philosophiæ partibus mentio-
nē faceret. Etrursus, vt bonū id quod ad omnes ciues se ex-
tenderet,

tendefet, pulchrius & diuinius esse existimadum, probaret: maioriq; cum ratione propter hoc ipsum quemlibet maximè contetur esse debere. siquidem quilibet eo bono, quod sua genti & familiæ cōuenit, eò quod ad plures extenditur, licet non ita ut ciuitatis bonum: magis semper cōtentus est. Quare pro bono publico semper procurando; proprium atque priuatum postponendum est: vt aperte hoc loco Aristoteles docet.

Ex his iam vt ad propositum dubiu veniamus, planè constat, per facultatem ciuilem politicam hac parte philosophū non intelligere. Hæc quippe non docet, quid sit, aut in qua re consistat, id quod querimus humanum bonum: sed qua ratione potius ciues id sibi poterunt parare: & partum aptè & ingenuè conseruare. Officia siquidem, quæ hūc tendant, & opera, tantum præscribit. Supponit igitur bonum id iam exploratum, & examinatum esse: vt quid sit, & à qua insuper re peten dū, minimè ignoretur. Sed ex prædicta Aristotelis sententia ciuilis facultas hoc inquirere, & examinare habet: atque in qua re prædictum bonum consistat, docere: nō ergo per ciuilem facultatem politicam intelligit, quæ ad id bonum homines dirigere, ac solum præparare habet. Imo non aliud hoc loco ex professo Aristoteles probare videtur: vt facile patebit literam consideranti. Quapropter inepte satis quidam hunc locum exponentes, contrarium asséruerunt: non aduententes, hoc opere philosophum bonum humanū velle inquirere, & indagare: ea sanè ratione quod talis consideratio, & inquisitio ad ciuilem facultatem proculdubio pertineat: quare non aliud hac parte textus videtur docere. Clarè igitur constat, quod diximus: philosophum per ciuile facultatem politicam minimè intelligere. Ob eadē etiam rationem sequitur, facultatis ciuilis nomine prætoriam artem non intelligendam esse, quā gubernator & reipublicæ moderator in regendis, & ad debitum finem dirigendis ciuibus, (vt muneri iuncto satisfaciat) exercere debet. Huius enim munus prædictum bonum conseruare, & augere est: non autem inquirere vel quid id sit examinare, vt eius officium planè indicat, quod non est: leges condere, nec agēda aliis præscribere: (quod ciuilis potentia proprium diximus):

sed

sed potius, agere, ad opusq; ipsum se se continuò accingi. Cū sit, vt ait Plato, legum & reipublicæ custos. Præcipue siquidem ipsi incumbit, omnigenos ciuium contractus considerare, quidq; iustum iniustumq; continet examinare: vt ad normam legum quas rex ipsi condidit: semper iudicet. Ad quod ingenue præstandum, hoc imo pectore reponendum est: nullam rem esse quæ adeò iudicē expugnare, à iustitiaq; defletere, valeat: perinde atq; proprium lucrum & commodum. Quapropter in hoc totum studium & diligētiam adhibeat oportet, vt in ineundo quo quis negotio, definiēdoq;, ab omni specie avaritiae animum & intentionem liberā habeat: hac etenim depravata existente negotii tractationem atq; diffinitionem errore infici necesse est. Vnde apud Thebanos optimè legibus cautum fuit: A d nullū reipublice munus quempiam prius assumi posse, quām legitimè probaret: per integrum decennium à mercatura abstinuisse. In ea em suam delegisse sedem avaritiam arbitrati sunt. Vt vel hac ratione vsus tractandi nūmos penitus antiquaretur. & ipsi magistratum gerentes liberè omnino iustitiæ vacarent, quæ moderationis reipublicæ mentem & animum cōtinuò occupare debet: vt neq; muneribus neque odio aut amore ductus, transgressis legibus mutuas accusationes aliquādo dissolvere audeat, neque ipsas nascentes audire. Quod liberè quisque præstabit qui mente continuò versari assueverit, magistratum (quia iustitiæ tantum cultor existit) neq; amicos neque inimicos habere. Vt hinc administrator publicus discat, amicitiæ aut inimicitiæ ratiōes (neglecta iustitia) nullius momenti apud ipsum esse debere. Quod accuratè perpendens quidam philosophus, ad magistratus assumptus dixit: hic amicitias omnes atq; inimicitias depono. Constat igitur vel ex proprio munere artis prætoriæ quod descripsimus: ipsam ciuilem facultatem minimè censeri debere: cū sub ipsa cōtineatur & perinde atque administratrix semper anclletur. Quemadmodum etiā & ipsa oratoria, quæ & eidem subiicitur proprio munere suadendi aut disuadendi debitū semper famulatum præstando, ciuilis namq; facultas an vi & armis, an potius persuasione, Cum his, & hoc insuper tempore, sit agendum deliberat: atque cū oratoriæ artis functio delibera

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

Oratoria
faculta-
tis mun.

deliberatio aliqua petatur: seipsum morigerā offert: pro arbitrioq; iubentis operam natūrat. Deseruit deinde advirtutes suadendas, dissuadendaq; in publicis contionibus vitia, quae tantum momenti ad societatem hominum continendam habent, vt ratione hac (vti glutine quodam) ciuium pax & perpetua tranquillitas firmetur. Et hoc item modo omnes ciues à torpore corporis excitentur, & ad Dei optimi maximi cultum augendum, a lacres accingantur. Continetur igitur oratoria ars sub ciuili facultate: quod probare intendebamus. Et perinde de militari facultate sentiendum est. Républicam namque hæc, armis & potentia defendit: deliberat insuper, quo tempore bellum cum hostibus sit conserendum: & quo rursus pax in eunda: sub ciuili igitur facultate tanquam pars etiam quedam contenta est. Quare de iurisperitia tandem restat dicere, an ciuilis facultas sit? Nam inter eas artes quæ ad hominum societatem tuendam conferunt: hæc maximam vim & momentum habere videtur: unde non abs forsitan eam, facultatem ciuilem quispiam existimare possit. Quæ enim agenda sunt, & à quibus item abstinentium, legibus edictis præscribit, & sancit, quod bonum humanum & præsentis vitaæ absolutio esse videtur. Cùm in declinatione à malo & continua boni prosecutio ne secundum mentem Aristotelis humana felicitas constituantur: vt latius infra patebit: & præsens etiam litera planè testari videtur. Cæterum de hac, idem quod de reliquis superioribus censendum est: immo idem omnino quod de politica: cum eadem sit, aut quedam eius extensio & lata explicatio. Quare bonum humanum quid sit, & in qua rursum re positum, hæc vt politica etiam supponit: & tantum quia via ad ipsum properandum sit, & quia insuper ratione in plures diffundendum docet. Nam curat sane quo pacto bonum hoc virtutis per communicationem & diffusionem quandam in omnes populos, & ciuitates extendi queat. Vnde & præstantissima quedam ac penè diuina facultas censenda est. A sua tamen dignitate & antiquo nitore nostris temporibus quoquam pacto degenerasse videtur; cuius causam esse arbitror, quod quidam de truncata eam,

&

COMMENT. CAP. II. 30

& à propriis radicibus abscissam comparare contendant. Vnde i Multorum etiam deinde vitium accedit: qui dum eius risperi- partipes & alumnos se esse profitentur, insignes eiusdem apud peruersores existunt: dum eam à proprio fine auerten- tes, ad suum commodum & corporis luxum atque appa- ratum penitus accommodant. Iuris quippe peritia cum degenera in philosophia morali proprium truncum multis ac ma- gnis actum radicibus teneat: nescio qua ratione, ea negle- cta, ad ramos & eiusdem viro rem nudis legibus apparen- tem: fructus percipiendi cupidi, absque arboris cultura, quidam toto conatu properant. Quo fit vt cum à radici bus (vti à capite) nulla virtus istorum industria, & diligen- tia in ramos, hoc est in leges ipsas deriuetur, eas nudas ac ma- terno succo omnino defitutas, amplectatur. Ob quod mi- nus aptè & exactè, eas intelligere valent. Cui rei forsitan non parum expediret, lege, ac statuto cauere: neminem ad iuris honorem ascendere posse, nisi prius definito tem- pore in philosophia morali progressus aliquos fecisse pro- baret. Et me præterit sane qua ratione, neque ad Theolo- giam, neque ad Medicinæ facultatem, absque Dialectica & Philosophia vñquam aditus pateat: iuris autem peritia om- nibus volentibus (illotis vt aiunt manibus) absque philo- sophia morali (quæ eius caput & principium est) larga ma- nu sit exposita. Hebescit præterea hæc facultas quorun- dam abusu, quoniam è propria sede eam deturbantes, eius naturam & dignitatem penitus euertunt. Nam cùm eo omnes leges stabilitè sint: vt earum adminiculò lex nature continuâ incrementa suscipiat, semperque locu- pletetur, & augeatur, mentibusque hominum explica- tius adhærescat: ii proprio commodo tantum studentes, eam suo lucro omnino accommodant: ac penes quæstius arbitrium omnia semper iura deflectunt. Vnde & magis cupiunt proprias domos ab his frequentari, quæ neglecta ratione, affectus impulsu in varia criminâ pro- lapsi sunt: vnde & indefinibiles & longissimas lites con- texunt: quam ab his qui animè medendi gratia, super aliquo contractu celebrando, aut opere agendo, vel yitando, eos consultuti

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

consulturi accedunt. Quibus forsan potius expediret, propria ratione ad agendum duci, quā illorū vt arbitrio, qui sūi commodi causa, in vanas & pernitosas lites animos consilientium inducentes: eorumdem patrimoniorum diligentes profusores existunt. Sed tamen ipsius iuris longe alia est intentio. Nam primò quidem homines iuuare, instituere, atque optimo ducatu ad humanam felicitatē perducere nititur: quod si hac suauī ac placida ratione legibus nempē directicibus vtēdo: præfatum bonum minus præstare valeat: secunda tunc vtitur nauigatione, leges eas instituendo, quæ delictorum punitionem respiciunt: vt vel hac ratione poena & dolore veluti freno quodam eos compescat, & coerceat, qui priori illa nauigatione iter agere, inhumanæq; felicitatis portum spontaneæ & tranquillè sese recipere renuerunt. Quam iuris intentionem animaduertant, oportet aduocati omnes: qui boni humani procuratores ac officiorum omnium ciuilis & humanæ viræ publicos se esse magistros profitentur. Quia ratione & muneri iniuncto plenè satisfacent & suę facultatis præclara auctione: virtutem omnem & républicam ipsam continuis officiis promerebuntur: vt tandem cursu consumato: tanquam eximii iustitię cultores, & defensores, eiusdem premio Dei optimi maximi beneficio perpetuis sicutiis afficiantur. Innotescit igitur tā ex ratione in principio huius disputationis posita, quā ex iurisperitiꝫ vñ, (quem aliquo modo hic produximus) eam ciuilem facultatem hoc loco non censeri: sicut nec ceteras quas supra recessimus: & sub ciuili facultate contineri diximus. Est enim ciuilis facultas quæ bonum humanum, statuere ac docere habeat: cuius quilibet ex his quæ recensuimus: famula & ministra, bonum humanum acquirendo, & conseruando, in ciuitatibus existat. A sufficienti igitur partium enumeratione id solum restat, vt per ciuilem facultatem philosophiam moralem Aristoteles intelligat: quæ omnes supradictas partes complectitur, & à qualibet in particulari abstrahit. Vnde & in solutione positę obiectionis duarum partium principaliū politice nempē & econome munera (vt supra expusimus) philosophus terigit, vt ab iis & suis assēclis mun' hoc bonū humanum inquirēndi, se iunctum esse doceret:

Pro

Quidfa-
cultas ci-
viles.

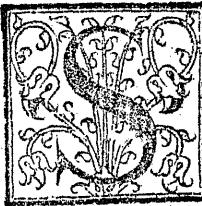
COMMENT. CAP. II. 41

Pro eodē igitur philosophia moralis & ciuilis facultas hoc loco accipiuntur. Atque hæc inter omnes humanas artes suprema illa facultas est: à qua bonum hoc humanum experēdum, & requirendum, in primo capite Aristoteles docuit. Quod etiam in Dialogo illo citato de regno Plato aperte confirmat: vbi cū artem regis adiustè & optimè gubernandum quæreret: non aliam, quā morale philosophiā inuenit: quam adeò regi necessariam indicauit, vt regio nomine cam céserset, facultatemq; regiam appellaret. Cui etiam sententia planè subscribit Cicero secundo libro officiorum: vbi ex professo docet, artem benè beateq; viuendi ipsam philosophiam esse. Sed diceret iam aliquis: cū philosophia moralis multis partibus constet: & per eas quidq; ipsi incubat, doceat, & operetur: cū ferme omnes ī à prædicto negotio expedieris, secundum quam tandem partem bonum hoc humanum, intra limites naturæ sistendo: suppeditare arbitraris? quem scrupulura statim Aristoteles diluit. Dicendo: quod hoc bonū nos docere & præstare appetit, hæc doctrina siue discendi via, quæ ethica dicitur, cuius rationem subiiciens inquit: cū hæc sit quædam ciuilis facultas: aliis dignior & sanè principalior. Nam articulus quædam, hoc etiam loco emphasis dicit, secundum id quod primo capite adnotauimus.

P CAP.

CAPVT TERTIVM.

 Atis verò hac de re dictū existimetur: si perinde explicatum fuerit, ac subiecta materia postulat, nam exacta tractatio nō simili modo in vnoquoq; genere exquirenda est: quemadmodum neque in artium opificijs. Honestā autem & iusta de quibus ciuilis considerat, tantam differentiā tantumq; errorem in se habent, vt lege, non natura esse videantur. In bonis etiam talem quedam errorē inesse propterea patet, quod multis damna ex ipsis eueniunt: nonnulli enim ob diuitias, alij ob fortitudinem perierte. Contenti igitur erimus, si nos cùm de talibus & ex talibus discerimus, pingui quadam minera, atque adumbrata figuraione verum ostendamus: siq; cum de his, quæ plerunque eueniunt, dicimus, ex his similia concludamus. Eodem modo etiam vnuſquisque debet ea quæ de aliquo dicuntur, admittere. Etenim eruditī eatenus exactam in vnoquoque genere explicationē requirere, quatenus pati rei ipsius natura potest. Nam & mathematicum suasionibus vtente m approbare: & ab oratore

oratore demonstrationes exigere, simile vitiū videtur. Verūm vnuſquisque ea rectè iudicat quę cognoscit: atque eorum bonus iudex est. Vnamquamque igitur rem benè iudicat, qui in ea: absolutè vero omnia, qui in omnibus eruditus est. Atque hinc fit, vt iuuenis auditor ciuilis idoneus esse non possit: quippe qui imperitus actionum vitæ sit, ex quibus & de quibus rationes conficiuntur. Adde quod cū perturbationes sequatur, frustra & inutiliter audiet. Finis enim non cognitio sed actio est. Interest autem nihil, iuuenis ētate, an moribus iuuenilis aliquis sit. Non enim defectus penes tempus est: sed quia & viuit, & singula persequitur ex perturbatione. Talibus enim cognitio, perinde atque incontinentibus inutilis euadit. Illis autē esse perquām vtilis potest: qui secundum rationē, & appetiones, & actiones suas moderātur. Ac de auditore qui dem, & quomodo admitti huiuscmodi rationes debeant, quidq; proponamus: hactenus exorsum sit.

Ententia huius tertii capituli duabus propositionibus continetur, quibus reliquas duas prōcēmii partes, Aristoteles absoluit. Quarum prima est, de proposito fine disputatio, atque modus docēdi, non erit exactus ac demonstratiuus, quomodo

do scientiæ mathematicæ & similes, solent procedere: sed tantum ostensiuus quadam explicacione & singulorum agibilium illustratione contentus. Quapropter & cundem auditor efflagitabit, neque demonstrationes propter quid & portissimas requiret. Secunda talis est: iuuenis philosophie moralis non est idoneus auditor. Prima propositione auditores dociles facit, dum facilem disciplinæ modum se obseruatrum pollicetur. Hac etenim re certiores omnes facit ob difficultatem Methodi, seu doctrinæ, nullum iusta ratione animum despondere posse: siquidem nullus locus, adeo dumetis & salebris impeditus erit, quem facilis docendi modulus planum & perspicuum nō reddat. Nam ita expositum & omnibus peruum iter philosophus ad hanc sciëtiam parandam, proponit, vt nemo sit, qui hæbetudinis, aut tarditatis ingenii prætextu, quo minus huiusmodi disciplinam capessat legitimè se excusare valeat. Secunda vero propositio ne eosdem auditores cautos & attentos reddit: dum omnes iuuenes, hoc est, homines moribus perturbatos qui affectibus semper ad agendum ducuntur: ab hac lectione & morib[us] doctrina vñutiles reiicit. Vt vel haec ratione homines de prauati & vitiosi dum impudenter in vitio perseuerant: virtuti, & morum honestati, sùi immemores, importunè satis & periculose ianuam occludere intelligent: atque hinc etiā omnes huius doctrinæ contemptores opere ipso se iuuenes moribus declarare cognoscant. Efficitur igitur ex his, vt caute & diligenter fugam & declinationem malt omnes procurent, qui huius disciplinæ idoneos auditores se præstare & exhibere volunt: ii enim vberrimos huius doctrinæ fructus decerpere valent: qui amore virtutis quoquam pacto sunt incensi, & continuo honestatis desiderio flagrant. Sed operæ pretium est iam, ad probationem dictarum conclusionum accedere. Atque prima quoad eiuspriorem partem, quæ mundum doctrinæ concernit: hoc pacto ab Aristotele suadetur. Materia quæ huic facultati subiicitur, minimè constans & firma est: ita vt perpetuo tenore contingat, sed tatum vñ plurimum. Non igitur demonstrationibus potissimis, quæ ex necessariis & his quæ eodem modo semper se habent, constant: doctrina hæc procedere debet.

*Qui philosophie
moralis
fructusca
piant.*

nis

nis ex esse rerum quas pertractat, ita pendere videtur, vt nō maiorem disputationem ineat, quæ res ipsæ subiectæ pati, & permittere possint. Est quippe omnis scientia, mensura quadam rerum: quæ vti norma, & apta regula, animus res ipsi subiectas metitur, verūmque earum esse, examine recto probat, atque æstimat. Talis igitur debet esse doctrina: quæ rerum visu flicti & accommodari facile posse: aliter enim rationem mensuræ amittat oportet. Perspicuum igitur est, modum rei semper insequi docendi modum: vnde & contingentes res rigorem exacti & demonstratiui processus, omnino subire recusant. Præterea aliarum artium similitudine producta, idem sic philosophus suadet. Si aliqua verbi gratia imago fabre facienda sit, aut opere artis imitanda: cadémque diuersis opificibus proponatur, perspicuum est, non æqualem absolutionem & perfectionem ab omnibus esse exigendam, sed maiorem, aut minorem, secundum quod artes quibus vñtitur, magis aut minus sibi tractabilem subiiciunt materiam. Vnde & à pictore maiorem imaginis absolutionem requirere soletus: quia materiam maximè obsequentem & tractabilem habet. A factore vero qui cera & luto vñtitur, minorem: & minorem rursus à conflatore, sculptore, & marmorario, quia circa magis contumaces materias, suas artes exercent. Perinde igitur docendi modus & doctrina, tradenda erit, atque res ipse subiectæ patiuntur, & consentiunt. Quare cum hæc doctrina moralis ars quadam sit, iuxta ea quæ superius Aristoteles docuit: reliquum est vt sicut cæteræ artes ita & ipsa materia, circa quam versatur, se accommodet. Sed quod materia ipsi subiecta omnino contingens & variabilis sit, dupli ratione autor ostendit. Prima, quia res, quæ hic tractantur, actiones hominum atque opera iusta & honesta sunt: quorum singula maximum varietatem & mutationem in seipsis: atque hominum opinione & æstimatione patiuntur. Mutata quippe, temporis, personæ, aut loci circumstantia aliqua, & rationem iusti siue honesti mutari necesse est. Ea ratione vt quod paulo iustum & honestum est, Petro non item: imo neque ipsi paulo, alio tempore, aliâve regione, sed turpe & indecoru iam factum sit. Non ergo in seipsis iusta & honesta opera fixa manent.

F

3

*Scientia
mensura
rerum.*

manent, neque eadem pulchritudinis & honestatis facie, continuò perseuerant: quinimo pro cursu fermè ipsius temporis mutationi, & errori semper sunt obnoxia. Neq; etiam hominum opinione & aestimatione, certitudinem aut firmitatem habent. De eodem siquidem vtili commertio & contractu, iisdem circumstantiis ornato, cùm in dubium vertitur, rationem ne iusti, aut honesti induat? variaz omnino sint hominum sententiæ: & iudicia. Vt satis perspicuum est, de his quæ à Cicerone tertio libro officiorum, & à Theologis in quarto libro sententiarum, super rationem iusti & honesti huc atque illuc magnis controvcrsis continuò agitantur. Imo vñque adeò de quauis minima re hominum opiniones & sententiæ variantur, vt quidam, secundum quod inquit autor: in hunc errorem prolapsi sint, vt afferant: nihil iustum aut honestum esse, nisi quod lege, & ciuii hominum institutione firmatum, & stabilitum sit. Quin potius iustum aliquid & honestum affirmant, quia legitimum sit: & non è contra: ideo legitimum quia iustum & honestū. Quo nullus error perniciosior potest contingere, vt quintolibro Ethicorum latè philosophus probat: & Cicero primo libro de legibus. Cui errori occasionem existimo præbuisse, tantam ingeniorum varietatem, ne rectius dicam immodiā inter homines ingeniorum contentionem, & arrogantiam, dum alii, alios facile ingenii dexteritate & habilitate superaretoto studio, & conatu ostēdere curant. Qui quodā ambitionis genere ducti: nō ob aliud, q; vt cæteros rep̄hēdāt, suaq; laudent, id operis assumpſiſe videntur quod in causa est, vt aliquando quæ minus rationi consentanea sunt, ipsi etiam edifferat. Patet igitur ex his, singula iusta & honesta (vt quæ natura constant) fixa & semper eadem nunquam permanere: quare neque de ipsis vtpote de fluxis & contingentibus, scientiam (quæ de necessariis habetur) tradendam esse. Secunda ratio ex obiectis circaq; honesta ipsa versantur, sumitur, eo loco vbi textus habet.

In bonis etiam talem quendam errorem &c.

Quasi sic argmētaretur, bona ipsa externa, corporis & fortunæ circa quæ honesta & iusta versantur, in seipſis instabi-

lia

lia sunt: & mutationi semper obnoxia. Pulchritudo enim corporis eodem vultu & flore nunquam sibi semper constat, neque robur item, nec sanitas: neque ipsa denique fortuna continuo flatu honorum & diuitiarum alicui semper spirat. Neque tantum in se hēc fixa non manent: sed hominem ipsum variis & diuersis casibus, iisdemque calamitosis continuò incessunt. Multi etenim ob honores, diuitias, robur: dum iis fidunt, atque bona sua defendere & alis rapere conantur, ab eisdem interficti sunt. Multi deinde propria sanitate, robore, & pulchritudine, ad praua opera abutentes, interierunt: ab humanisque rebus exempti sunt. Eadem igitur mutationem, & errorem & ipsa iusta patientur: quare de ipsis exacta doctrina tradi nullo modo poterit. Quapropter contenti inquit Aristoteles: erimus, hanc doctrinam tradentes: si rationes & syllogismos eo pacto nec tamus, vt ex iis quæ vt implurimum contingunt, procedat, similesque conclusiones eliciamus. Est tamen hīc obseruandum: quod per fortitudinem non virtutem animi, sed corporis robur, viriumq; præstantiam hoc loco Aristoteles intelligit: de obiectis siquidem quibus virtutes ipsæ exercentur, sermo est. Sed nomine fortitudinis, corporis robur significavit, indicans sanè: in bonis ipsis corporis, quæ cōtinuò oculis nostris subiecta sunt, quædam virtutum animi menta, benignam ipsam naturam oculis hominum obiecisse: quibus ad animi candorem, & pulchritudinem desiderandam, continuò incitarentur. atque hac ratione quemad lectu ita modum, visibilium rerum consideratione intellectus ope- & volun- re, in cognitionem, & contemplationem Dei omnipotente exre- tate ascendi- tis ascendimus: ita & bonorum corporis, quorum amore in bus obie- nobis, & in aliis, statim capimur, continuo obtutu, in virtu- tis ascenden- tum animæ (quæ pulchritudinis sanitatis, ac cæterorum bonorum corporis quædam naturæ radices & principia sunt) dum. voluntatis amorem excitemus. Ac deinde in Deum ipsum, totius pulchritudinis, ac bonorum omnium primum autorem & parentem à bonis corporis per virtutes, ac animæ ornementa, gradum faciendo: vti scala quadam ab omni fece corporis expediti, prōptè & liberè amore ascēdam. Quod autem animæ virtutes, natura ita instituente, bonis corpo- ris,

*Externi
habitus
corporis
virtutum
anima &
fiduci mo-
nitores..*

tis, vti quibusdam simbolis & indiciis sese exerant, & depro-
mant: vtrarumque virtutum rationes consideranti, & inui-
cem conferenti, cernere in promptu est. Nam sensuum in-
tegritas, bonitas, & viuacitas, prudentiam indicat. Bonitas
siquidem tactus qui toto corpore, & omnibus sensibus dif-
fusus est: ex doctrina philosophi in libris de anima, bonita-
tem semper arguit intellectus. Nam si tactu & ceteris sensi-
bus integrè & perfectè omnia sensibilia percipimus, & agi-
bilia singula circa quæ prudentia versatur: negotio intelle-
ctus optimè iudicare & discernere necesse est. Perfectio igi-
tur prudentiæ sensuū bonitatem, vt proœmio & indicio quo-
dam naturæ certo quodam modo sese insinuare videtur.
Fortitudo deinde, & animi magnitudo, corporis robore &
& virium præstantia: perinde ac ingenuus artifex sese oc-
cultans: eleganti tamen & accommodato instrumento ad
magnarum rerum usum omnibus exhibito, Luce clarius ma-
nifestatur. Pulchritudo præterea corporis temperatiam re-
fert: quemadmodū enim pulchritudo in dispositione qua-
dam partium corporis temperata, atque eleganti membro-
rum concinitate, colorisque apta misione, consistit: ita ani-
mi temperantia omnium appetitionum, atque partium ani-
mæ pacato, & correspondenti ordine valet. Et postremo iā
sanitas, & bona corporis valetudo, iustitiam significat: vt e-
nim illa æquabilitate quadam humorum constat, & viger:
ita hæc iudiciorum & bonorum operum, quadam concini-
tate erga omnes quibus cum homo versatur, fulcitur, qua-
ratione maximo ornamento cæteris virtutibus, & ipsi ani-
mo est. Insinuant igitur prædicta corporis bona, animæ vir-
tutes & dotes: perinde atque indices & quidam naturæ le-
gati, qui semper nos ad eas excolendas admoneant. *Quis i-*
gitur erit adeò vecors, qui vocibus naturæ aures obturet?
Surdumque se omnino exhibeat, in his quæ ad tempus fo-
lium, corpori adiacent, sistendo, cursumque animæ detinен-
do. sed danda opera erit, vt ipsius naturæ ordini nos morige-
ros præstando: ab iis indicibus, in animæ pulchritudinem:
& ornamentum nos ipsos recipiamus, & tandem in Deum
ipsum omnium conditorem. Ingentes semper illi gratias a-
gendo: quod tot modis ad se attrahere, & ad ipsius amorem.

in

inuitare placitum fuerit. Ut vel hac ratione virtutibus cor-
poris quas oculis cernimus: & manibus tractamus. virtutes
anima contemplari, & opere exercere discamus, & Christo
redeemptori nostro qui continuo ad officium, animi hostiū
pulsando inuitat nos, totos exhibeamus.

Eodem modo etiam vnuſquisque debet ea
quæ de aliquo dicuntur admittere. &c.

Positæ conclusionis posterior pars hoc loco iam suadetur;
argumento sumpto à bono nomine & honore ipsius disci-
puli, cui maximè prospicere semper debet. Atque in hunc
modum argumentatur. Eruditæ ac multarum rerum peritia
prædicti est, pro natura subiecti in quo versatur, accommo-
datas, & conuenientes rationes semper exigere: cōtrarium
enim imperiti ac stulti hominis esse videtur: & rebus ipsis
contra ipsarum naturam, violentiam inferre volentis: quan-
doquidem ea scientia & cognitione non est contentus, quā
res ipse patiuntur: sed ea tantum quam luxuria intellectus,
importunè ipse extorserit. At nos inquit Aristoteles erudi-
tos auditores atque minimè naturæ repugnantes, & contu-
maces querimus: crassum igitur & adumbratum docendi
modum (quem statuimus) libenter acceptabunt. Rursus idē
ex communi omnium eruditorum assensione confirmat:
qui eodem vitio eum teneri dicūt: qui mathematicum sua-
tionibus vtentem approbaret, atque illum, qui ab oratore
demonstrationes exigeret. Nam vt erque æqua lance rerum
naturas confundere videtur: cum æqualem euidentiam &
certitudinem ab his autoribus petat, ac si circa unius mo-
di res ambo pariter versarentur. Quod planè ipsorum igno-
rantiam & inertiam demonstrat. Nam cùm descendit via pa-
randæ scientiæ instrumentum quoddam existat, quod re-
bus cognoscendis, accommodari debeat: perinde atque ar-
tificis, materiæ quam tractat, & operi, quod arte ipsa præsta-
re laborat: fit, vt quemadmodum hic si aptum instrumen-
tum negligat, opus nunquam cōficiet: ita nec ille scientiam
perfectamque rei cognitionem aliquando assequetur: si mo-
dum descendit rebus ipsis attemperare noluerit. Sed rogabit
iam aliquis: cùm testimonio Aristotelis primo libro poste-
riorum

F. 5 riorum.

*Discendi
modus at
temporan-
tibus que-
re laborat:
dus que-
admodū
admodū
& scie-
tia ipsa..*

riorum oporteat, discentem præceptoris credere, ac se il-
li omnino obsequenter præbere: quare tam accurate hic
de acceptatione auditoris, eorum quæ toto opere traden-
tur mentionem fecit? Cuius rei geminam rationem red-
dere possumus, ex doctrina Aristotelis secundo libro me-
taphysicæ. Prima est, quod cùm sciendi modus parandæ
scientiæ primus aditus, & vestibulum sit: operæ pretium
est, cum, qui alicuius facultatis alumnus & particeps fie-
ri cupit, & quæ penitiora, & abstrusiora in ea sunt, com-
prehendere: discendi modum prius percipiat: in eoquæ
(vti in vestibulo) perinde ac is qui ad interiora alicuius do-
mus penetrare cupit, primum gradum faciat. Absurdum
quippe est, (inquit philosophus loco iam citato) simul
scientiam, & sciendi quæcunq[ue] modum: vbi ne alterum
quidem assequi facile est. Secunda causa est: vt omnes qui
huic facultati operam nauerint, scientiæ fructum, simul &
laboris præmium adipiscantur. Sunt enim quidam, qui
non tam altioris rationis participatione, quæ consuetu-
dine quadam proprium iactandi & efferendi ingenium,
cuius facultatis generi, & ciuilis præcipue infrugiferos fe-
pponunt: dum minimæ cuiusque ac notissimæ rei ex-
actam rationem, & potissimam demonstrationem requi-
runt. Hos igitur vt frugi labores subeant: pro natura re-
rum mansueti, atque non eas sibi discendo, sed se ipsis
attemperare debere docet. Maximè autem huius rei audi-
torem moralem admoneri oportuit: quia ciuilis faculta-
tis principia, contra aliarum scientiarum hoc peculiare ha-
bent: quod eorum assensus non tantum negotio & opere
intellectus expositis terminis, comparantur: sicut aliorum
principiorum: sed quandam insuper appetitus ad honestū
& bonum propensionem vt integrè percipiatur, requirūt.
Atque optimo id quidem iure, quia scientia hæc non ad co-
gnitionem, sed ad actionem tandem ordinatur: cuius prin-
cipium simul cum intellectu vel ratione, & appetitus ipse elec-
tiuus existit. Est tamen aduertendum, quod notanter di-
ximus: aliquos non tam altiori participatione rationis, quæ
consuetudine quadam, forsitan ambitione ducta: importu-
nos se discipulos exhibere. Quo non est animus negare,
propter

propter diuersas rationis participationes, diuersas etiam ho-
mines rationes, variasque eiusdem rei confirmationes re-
quirere. Nam compertum est: eos, qui majori rationis illu-
stratione pollent, aptè & conuenienter conuincentes intel-
lectum, rationes exigere: & eos rursus, in quibus sensus ma-
ximè valent, ad fidem adhibendam, semper exemplum pe-
tere: & alios postremò probabilem tantum rationem. Sed
eo dicto asserere volumus, ad hoc etiam negotium plu-
rimū consuetudinem valere: nam id genus probationis au-
dientes exigere semper videmus, cui maximè dediti sunt,
magisque in eo se exercuerunt: Vt Rhetorem exemplum,
poeta carmen, in quauis scientia versentur, sicut importu-
num etiam Dialecticum, semper demonstrationem. Quam
sententiam philosophus loco iam citato, in hunc modum
profert: Auliculationes propter consuetudinem fiunt: nam
vt consueuimus, sic & oportere dici censemus: Vt ea, quæ
præter eas (scilicet consuetudines) non similia, sed ob inso-
lentiam ignota nobis, alienaque magis videtur. Hæc Aristote-
les: quæ clare continent ea, quæ nuper diximus: nam pla-
nè inquit, quod quando ea, quæ dicuntur, his, quibus affi-
facti sumus, consentiunt, consentanea rationi existimamus:
quando verò præter consuetudinem, omnino peregrina &
aliena videntur. Maximum igitur momentum ad rectè iu-
dicandum habet, quæ in bonis rebus firmata est consuetu-
do: quam ab auditore Aristoteles postulare videtur: vt clari-
us in fine huius capituli videbitur.

Verum vnuſquisque ea recte iudicat quæ co-
gnoscit. &c.

Ex modo quo auditor, siue lector orationes docentes &
præcepta artis debeat acceptare, occasionem naectus: de in-
strumento, quo quis ad rectè de re aliqua, vel scientiæ
præceptionibus iudicandum: muniri debeat, hoc loco
autor differit: vt qualem auditorem desideret paulatim
ostendat. Afferit ergo: quod exacta rei, siue præceptio-
num alicuius artis cognitio, aptum & necessarium in-
strumentum est, ad rectè de rebus sic cognitis feren-
dum iudicium. Quod hoc pacto suadetur. Exacta & per-
fecta

*Exacta
cognitio
rebus in-
dicij re-
gula.*

fecta rei cognitio perinde se habet ad sententiam & iudicium de re quapiam proferendum, vt lumen & medii illustratio ad hoc: quod corporeus oculus rem aliquam videat, de eiusque quantitate, & qualitate, aptè aliquid valeat enuntiare. At lumen ita necessarium est in visione corporea, quod absque eo oculus tenebris offusus, non potest rem aliquam cernere: nec de ea aliquid iudicare: igitur nec intellectus absque perfecta rei cognitione, ignoratione impeditus, iudicium aliquid rectum ferre poterit: quare solùm ille rectè de re aliqua discernere poterit, qui eam integre & perfectè cognoscet. Præterea, tunc aliquis liberum & rectum iudicium de quantitate alicuius rei edicere potest, quando certa & explorata regula & norma eam metitus est: hac enim ratione publico mensurarum exploratori, fidem omnes adhibemus: & edificatori insuper, & lapidum incisori, afferentibus lapidem aliquem alicui loco conuenire, aut ab eo discrepare. Habent etenim omnes hi, regulam illam exploratam, per cuius applicationem, rei quam examinare intendunt, facile quantitatem, & dispositionem inueniunt: quibus cognitis discernere aptè possunt, si proposito finires conueniat, an omnino inepta sit. Nam si regulæ congruat, statim vt conuenientem laudent: si autem eius examen forte transgrediatur, vt discrepantem omnino vituperant. At perfecta & optima rei cognitio, eiusdem mensura & regula certa existit: humanus quippe animus cognitione ipsa, rerum omnium explorator, & examinator adest: qui igitur rem aliquam integrè & perfectè cognoscit, regulam certam procùl dubio habebit, qua nimur eiusdem rei quantitatem, & dispositionem omnem atque esse metiatur: quare per eius applicationem rei quæ discernenda est, facile inuenire poterit, quid de ea re existimandum sit. Nam vt regulæ adhibitæ, ipsa res congruat, vel discrepet, perinde iudicium de ea conueniens ferre poterit, quod omnino ignoratiā impediret: est igitur hæc iudiciorū regula certa, quare & maximè memoria cōmen-

*fr. ter nō dādū. Vnde iudicia illa in primis fratrū absentiū, qui in soda-
litas, & hominū cōfuetudinibus frequēter cōtingunt,
ut temeraria, leuitatis ac vanitatis plena, omnino redarguū-
tur.*

tur. Quippe non integra rei cognitione, sed suspicione tantum, ex proprio cuiusq; promptuario desumpta, perniciosa in alios proferuntur. Quapropter vel hac ratione ne abstinentibus leues, & temerarii cōstīmemur: nec ab absentibus insuper cum rescuerint, quæ diximus: damnemur, tantundemq; & ipsi patiamur, cum nostros etiam defectus illi incecerint: à iudicio proximorum penitus abstinentum est. Quamobrem cùm talis sese obtulerit occasio, antequā tua lingua caleat, aliorumque sanguinem tuis dicteriis temerè fundas, in tui ipsius considerationem descendit, & propriæ concupiscentiæ farraginem contemplare, & expende: statimq; propriæ vanitatis murinur, & strepitum te ipsum accusantem, circumspicies. Quo remedio vti medicina morbum præcauente, vsus: propriæ leuitatis rubore tintitus, libenter aliis parces, vel colloquium maximo cum fructu rūpes, vel ad frugaliorem sermonem ipsum reuocabis. Sed rogabit iam quis, qui sunt, qui huiusmodi cognitionem tā exactam habent, secundum quam ita integrum, & absolutum iudicium ferre valent? Hī sanè, qui cognitionem alicuius scientiæ, aut facultatis habentes, simul & rerum ad ipsam pertinentium experientiam habent: quæ quando sufficiētem sequitur cognitionem, eam facultatem maximè colit, & auget, cuius finis in actione positus est: vt in decimo huīus operis libro philosophus est autor, atque experientia factis compertum est. Constat enim, eū, qui in aliqua re est eruditus, quia integrum, & perfectam eius rei cognitionem habet, de ea etiam integrè & perfectè iudicare: sicut qui in omnibus est peritus, de omnibus etiam optimè discernere: vt carmen aptè iudicat, qui rationem catinum probè tenet: & imaginem aliquā optimè factam esse, qui perfectæ, & deficientis etiam imaginis cognitionem integrum habet. Vn- Dubitate aliquando & beatus Hieronymus eos artifices felices re, prim⁹ censebat: quorum opera à sapientibus iudicarentur. Ii e- & nece- enim sunt, qui de rebus ipsis aliquando dubitarunt, & tandem gra- dem à dubio se expedientes: perfectam cognitionem sunt *dus ad re* assecuti: secundum id, quod tertio Metaphysicorum Aristoteles docet: quū inquit: Operpretiū est benè eos dubitare, nitionem qui consequi percipiunt facultarē, posterior enim facultas *parandū* solutio.

solutio est eorum quæ prius dubitabantur. Ex quo aperte constat, eos, qui rem aliquam nunquam in dubium reuocant, nec difficultatis nodus eos aliquando prescit, eius perfectam cognitionem nunquam asscitos fuisse: tantum abest, ut de ea aptum possint ferre iudicium. Vnde & eadē mēsura ignorantie, tam exacta, quam imperfecta opera, metientes: in propria ignorantia semper deprehenduntur. Tantum siquidem ii qui sciunt, & alicuius generis rerum eruditio habet, quia ex cognitione, qua pollut: rationes vtrinq; contendentes, perinde atque aduersarios, equi iudices audiunt, optimè affecti sunt, ad iudicandum. Est ergo Aristotelis regula notanda, qua dicit cognitionem & eruditioem ad recte iudicandum, instrumentum conueniens & necessarium esse: quæ cognitio doctrina variaq; eruditio & rerum peritia parari solet. Sed dicer iam quispiam, sit sanè quod is de aliqua re optimè solum valet iudicare, qui in ea peritus & eruditus existit, sed quorsum hæc? Nam hīc de cognitione ea & iudicio sermo est, quod nondum sciens, sed discens habere debet, vt doctrinam & sermonem de moribus conuenienter valeat acceptare. Cui obiectio ita respondet: quod maximè ad propositum prædictam doctrinam philosophus induxit. Nam si aptè iudicant, qui exactam rerum habent cognitionem: probè etiam iudicabit, qui in aliquo genere rerū expertus, aut quoquis pacto institutus, aut propensione quādam, ad verum id quod in rebus ipsis quæ docentur, existit, benignitate naturæ, aut optima institutione inclinatus est: quando de iisdem rebus doctrina seu cognition, ipsis traditur. Atque prædicta dispositio auditoris præcipue in hac doctrina morum necessaria est, cum circa ea versetur, quæ in continuo fluxu & contingentia posita sunt. Nam cùm rebus his quæ honestiores sunt, assuefactus aliqua ratione fuerit, libenter acceptabit, ea quæ de iisdem præcipiuntur, secundum quod anteā insinuauimus. Et hanc cognitionem siue dispositionem per consuetudinem, experientiam, institutionem, aut naturę liberalitate partam, Aristoteles hīc intendit: licet, ad eam paulatim ex perfecta cognitione, quam absolutū iudicium requirit, deduxerit.

Hoc iactō fundamento, secundam propositionem principalem

Iuuenis
philoso-
phie mo-
rali in i-
doneo au-
ditor.
cipalem huius capitinis sic Aristoteles suadet: iuuenis ob æta-
tis defectum actionum humanarum inexpertus est, & omni-
nino imperitus: ergo vt qui nullo honestarum rerum desi-
derio tenetur, neq; ad ipsas quoquam pacto est propensus,
ide iisdem minimè apte iudicabit. Quare neque rationes vni-
uersales quæ ad ipsas adducētur, nec quæ ex his eruentur cō-
clusiones, vitæq; præcepta, lubens admittere: aut æquo ani-
mo acceptare poterit. Ex præhabita siquidem doctrina, ne-
mo potest aliquid recte iudicare, cuius omnino ignarus &
imperitus existat. Deinde ex vitæ ratione quam ipse iuuenis
persequitur: aliud sic depromit argumentum. Iuuenis supe-
rata & neglecta ratione semper affectu & sensus perturba-
tione ad agendum ducitur: erit ergo facultatis ciuilis inido-
neus auditor. Quippe huius finis non cognitio sed actio est:
cum autem iuuenis moribus, aut ætate appetitum habeat ad
corporis voluptatem procluem: ea tantum quæ eidem con-
sentanea sunt ad operandum eligit: esto ita sit, quod intelle-
ctum scientia & honestarum rerum vera cognitione muniri
habeat. Perinde inquit Aristoteles: ac incontinens, qui
verè cognoscit, & iudicat malum agendum non esse: quia
eo grauiter Deus offenditur, proprio insuper ornatu gra-
tiae & virtutis anima spoliatur, & grauibus plagis immani-
ter afficitur: præsentis tamen delectabilis titillatione semper
vincitur: ac in se malum adinitit, propria scientia tanquam
re inutili ad agendum neglecta & superata: similiter ergo de
iuueni & moribus homine perturbato sentiendū est: quare
quicunque talis facultatis ciuilis inidoneus auditor existet.
Solum enim auribus quæ dicentur capiet, nullam inde utili-
tatem percipiendo, quia quæ docentur, nunquam eius ani-
mo verè adhærebunt. Duplici igitur ratione iuuenis hic ini-
doneus auditor iudicatur: prima, quia proprio fine hæc do-
ctrina frustrabitur, deinde quia principiis quæ de actionibus
humanis statuuntur, non verè & ex pectori assentier: sed tā-
tum verba necet, inaniterq; aerem verberabit: qua ratione,
neque præceptionibus, quæ ex ipsis principiis deducuntur
fidem adhibebit. Manet ergo ex his secunda principalis con-
clusio firma in cuius deductione litera capitinis finitur. Con-
tra eam tamen statim aliquis sic occurret. Ab Aristotele plu-
ribus

ribus locis huius libri doctrina hęc moralis, medicina quędam animorum censetur: imo sępe eam cum medicina corporum curatiua confert: at medicina mōrbūm respicit: mōrbus autem in iuuenib⁹, & sensu perturbatis existit: erit igitur hęc doctrina huiusmodi hominibus per quām vtilis, iuxta elogium illud diuinum: Non est opus valentibus medico, sed malē habentibus. quare iuuenes vtiles auditores huius disciplinę erunt, adeò siquidem ipsis conducens existit. Dubium hoc sensum, & intelligentiam positę propositionis p̄cipiū quęrit: supponit tamen, iuuenes semper moribus perturbatos esse: atque de hoc prius videndum erit. Vtrum ita sit? & vnde item, hoc illis contingat? Pro quorum expeditione, eandem conclusionem Aristotelis statuo: Iuuenem cui recta magistri institutio, aut parentum educatione proba non accedit, vitam perturbationibus plenam semper sequi, quę sic patet. In iuuenib⁹ huiusmodi, totius vītę arbitrium penes sensus & appetitum sensituum est: semper ergo affectibus & perturbationibus ducti: ad operandum accingentur. Sensuum namq; iudiciū, voluptates corporis, & tantum quę ipsi consentanea sunt, probantur: quibus cū statim etiam appetitus capiatur: ad eorum amplexum & profectionē vehementer iuuenes omni actione, & vita conciātur, & corporis oblectamenta absq; cōtradictione sequuntur: morem semper propriis affectibus gerendo, quod est, perturbatè viuere. Sed dicet quispiam, ratio ipsa cui vītę gubernacula à natura commissa sunt: quia semper ad id quod optimum est inuitare habet: cùm sensu ipso validior sit, voluptates negliget, sensus ipsos superando, quare hac ratione & iuuenum etiam vita corrigetur. ad hunc scrupulum diluē dum duo animaduertenda sunt. Primum, quod anima rationalis quām primum corpori vīta est, minimē vim rationis exerceat, sed vsq; ad certum & statutum à natura tempus (quoad hanc vīm exercendam) otiosa manet, neque rationem ipsam quoquam p̄acto exerit, neque eius usui accommodatur. Cuius duplex potest esse ratio: prima, quia anima rationalis cùm recenter corpori vīta est, tantum hāc vītionē non vīunionem conseruare, propriumq; esse in corpore, cuius avitatur. more capta est, tueri curat, atq; ad hoc primum officiū exercendum,

*Quare à
primor-
diis vite
homora-
tione non
more capta est, tueri curat, atq; ad hoc primum officiū exer-*

cendum (ipsa natura rerum ita exigēt) anima omnibus suis functionibus (excellētiora penē munera oblita:) conuersa est, hoc primo sui cursus tempore. Deinde etiam corpus ipsum firmare, stabilire, elegantioribusque muneribus in progressu vītæ exercendis, aptum reddere curat: ad quā p̄stāda tanta teneritudine, & corporis breuitate, minimē homo accommodatus est, habet se igitur anima hoc tempore, non secus quām generosus & illustris vir, qui domum aliquam humilem, & continuo ruinam minitātem, inhabitandam suscepit. Nam quod primum eum sollicitat est, qua ratione eain fulcire, cémenta firmiora supponendo: nouam ædificationem etiam inchoādo, poterit, vt firmiori reddita, usibus propriis etiam reddatur commoda. Ita nimirum & anima ipsa dum inter exordia nascentis naturæ, quamuis in unoquoque homine sua vī, & essentia tota integra sit, ac tanta quanta tempore usus rationis existet: vim tamen rationis tunc non exerceat: sed tantum proprium esse in corpore conservare studet: ipsiusque, vt proprię domus firmitatem, cōmoditatem, & futuris usibus aptitudinem, omnino querit. Atq; maximē, id cum ratione: nā sicut operari esse rei, quā debet agere, p̄supponit: ita & instrumentorum aptitudinem, & accommodationem in ea p̄requirit: hęc autem non nisi homini, corpus iam ipsum firmum, cæteraq; membra, debitè quanta habenti, accedunt: merito igitur corporis functionibus anima ipsa ad tempus intenta, ad vim rationis & hominis propriam functionem exerendā, veluti corpore consopita, propriique generis, & dignitatis quasi immemor, depresso iacet?

Quod secundo loco animaduertendum diximus, est: tēpore iam accidente firmioris ætatis, animam sui ipsius proprii illustrisque generis fieri memorem: per quandamque à predicto corporis somno excitationem, in se ipsam conuersti: atque ultimi sui exitus, & finis inire considerationem: cuius rei scilicet gratia creata fuerit, ad quid tam ingenuas, & liberas potentias acceperit, & cui tandem muneri exercendo, ipsa sic munita, in lucem prodierit. Cui illico bonum & malum tanquam duo fines offeruntur: hac tamen ratione, quod bonum & honestum quia cum ratione ipsa commen-

G surationem

*Quid ho-
mini pri-
mum de-
liberanti
offeratur*

sugationem habent: cum eadem cognitionem quandam & affinitatem contrahunt. Ob quam ad id semper quod honestum est, ratio ipsa semper inuitare & excitare habet. Malum verò quia corpori semper consentaneum est, & affine, ob corporeas & sensibiles res, quas cōtinuò sequitur: ad ea quæ corporis sunt, continuò pellicit: qua ratione animam profus deprinere conatur: perinde ac honestum à sordidis corporis voluptatibus eandem semper leuare. Vnde ea partiū animæ oppositio est: vt sicut ratio ad id optimum est, semper inuitat, & deprecatur; ita & sensus atq; eius appetitus quia corporei, & materiales sunt: ad malum, & quod corpori suave est, incessanter irritant, atque impellunt. Quibus stateribus constituta anima, si in bonum se conuerrat, idq; sibi semper amplectendum statuat, quia sic in Deum ipsum implicitè (eo modo quo cognoscit) conuertitur, adimpletque præceptum illud domini: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos: gratiam assequitur, & peccatum originale remittitur. Sin minus peccat mortaliter. Vnde constanter asserit diuus Thomas, & eleganter quidem: cum originali peccato veniale nulla ratione consortium habere posse. Quo habitu est rursus aduertendum, quod anima iam rationem exercens, in seipsum erecta, corpus ipsum sensibus & appetitiis facultatibus præditum: vt puerum bonis institutis rebelle, nulloque pacto rationis freno obsequentem, aut dominatum: non secùs quam pedagogus, & magister quidam, instituēdum suscipit. Quod primū sursum attollere, proprijsq; ipsius animæ moribus formare curat: ante omnia tamen rigorem illum deorsum quæq; trahendi, rationēm quo ipsam continua insultibus impetendi, vt amittat: instare nō desinit. Ad tantum tamen munus exercendum, debitumq; hoc officium præstandum, remissoribus viribus & penè imbecilla inuenitur. Cūm ob stuporem illum, ex affectibus & perturbationibus prima illa axtate contractum, quæ nondū discussit, neque velamen illud ignorantia, quo palliata extiterat, vt cognoscere sciat, quæ agenda sunt, semperq; peioribus meliora præponere, ad bene operandum: detraxit. Tum ob appetitum etiam (à quo intellectus seu ratio, ad agibilia deliberāda mouetur) in malum propensum: quem adhuc

huc homo habet, qui cūm magnas egerit radices, non facile excuti potest. Atque hæc in malum proclivitas ex duabus potissimum causis semper viger: prima est, consuetudo indiuidua, semper corpori indulgendi, quam ab ipsa natuitate homo sibi parauit. Esse namque corporis, eius denique vegetatio, & firmitas, quibus usque ad rationis tempus solū hominem vacare, diximus: non nisi amplexu omnium voluptatum, & eorum, quæ corpori maximè placent, continentur. Ex tot igitur, tantoque tempore, repetitis actibus, habitus, & consuetudo parata erit, qua quæ corpori consentanea sunt, & suauia, lubens appetitus depereat. Existente autem hac appetitus in malum propensione, rationem seu actuum intellectum, ipsi appetitui conformia semper eligere oportet: vt Aristoteles est autor tertio huius operis libro. Quare vel hac de causa contra impetum sensuum ratio ipsa infirma quodammodo facta est. Secunda ratio eiusdem etiā imbecillitatis est peccati originalis fomes & poena, quo primitus hæc facultatum inordinatio introducta est: & continuò vigeret. Eo enim totus homo in ipsos sensus (veluti in tyrannum domesticum) prolapsus est, pœnāque & supplū illius homo continuò sentit. Hac forsitan ratione, vt ab eo continua plagis, & flagellis affectus, tanti facinoris pœnas debitas, iugiter pédat: & illius etiam felicis status memoriā semper repeatat, vt tantam dignitatem animo versans, ad eam ascendere pro viribus nitatur, cauteq; sic in posterū vitam agat, sensibus semper eius quod honestum est, continua oppugnatoribus, penitus dominari studens. Ex quibus manifestum iam est, vnde homo statim quoddin lucem editus est, ratione non vtratur, sed præfixum à natura semper tēpus habeat expectare, & quo pacto insuper iuuenis ex se, cui nulla recta accedit institutio, aut educatio, affectibus semper, & sensibus perturbationibus agatur, talēmque vitam traducat. Quam etiam iuuenilium in orum cœnū Dominus edixit Esaiæ cap. 65. puerum centum annorum maledicto subiacens: & beatus Paulus in prima ea Epistola quæ ad Corinthios extat: cūm pueros effici sensibus omni studio vettat. Quibus locis cūm ii qui sensuum perturbationes tota vita sequuntur, cuiusvis aetatis fuerint, pueri & iuuenes cen-

seantur, planè sequitur: vitam perturbatam, pueros & iuuenes vt propriam sedem delegisse: & merito etiam Aristotelem viros & senes etiam in decrepita constitutos, si moribus perinde ac iuuenes perturbati fuerint, à suo gymna-
sio, & lectione depulisse: ita vt nulli ætas, sed tantum re-
cta educatio, aut recte instituendi vitam studium suffra-
getur.

Sed rogauit iam quispiam: vnde tanta luxuries vitæ hu-
ismodi senibus accidere potest, cùm grandior ætas, & se-
nior prudentia ei omnino obiare videantur? cui nihil aptius
responderi potest, quām officinam propriæ libidinis (quam
isti ab adolescentia compararunt) in causam producendo.
Hæc enim rationi, & prudentiæ semper obsistendo: per in-
crements ætatis semper inualuit, maiorēsq; vires continuo
acepit. A tempore siquidem usus rationis, in malum, & id
quod turpe est, ii statim deflectentes, usque adeò corporis
voluptatum vehementes amatores extiterunt, vt absq; Dei
omnipotentis timore, & hominum etiam pudore, totius vi-
tii campum excurrere non sint veriti. Vnde & dictam offi-
cinam sibi pararunt. Nam, postquām collum iniquitati sub-
iugarunt: eos veluti columbari, & vinculo quodam iniecto,
adeò tota prauitas deuinxit, vt omnino ipsi dominetur,
suōq; imperio, & dominio, (quocunque libuerit obsequen-
tes trahat). Suo etenim pondere ita rationē ipsam deprimit,
& grauat: vt in terram ipsam semper hominē pronū reddat:
eius fruitiones, & voluptates, semper despicer cogēdo: nū-
quam autem suspicere, aut quavis honesta consideratione,
sursum attolli, permittendo. Id sanè operante tanta pertur-
bationum caligine, quæ oculū mentis, & rationis quasi nu-
be quadam obiecta, sic impedire habet, vt fermè honestum
ipsum, & bonū agibile, transpicere, & planè videre nō sinat.

Conscientia peccata Vnde tot iniquitatis plagi, & cicatricibus, propria consci-
entia, atque anima ipsa affecta est, vt tali strage mens ipsa, to-
torū iictū- tisque animus occalluisse videatur. Visque adeò vt nullum
bus occal- iictum, neque malī percussionem, ob stupore contractū, pro-
let. ratione damni sentiat: sed omnia ex æquo ita permittat, vt
quæ suaptè natura bona sunt, etiā spernere videatur, iuxta il-
lud sapientis: Malus cùm in profundum malorum venerit,
contemnit.

contēnit. In huiusmodi ergo statum delapsi sunt ii, qui cum
i uuenili ætate ingenium, & mores exuere renuerunt. Neq;
vicissitudinem ætatum, statuto ordine sibi succendentium,
mutationem vitæ & morum postulare, eam continuo ocu-
lis subiiciendo, nunquam considerarunt. Temporisq; insu-
per lapsus, qui continuo roboris, pulchritudinis, totiusque *Mortem*
viroris edacitatem mortem ipsam nos admonet: imo quodip *ab ipsa*
fa mors predicto modo continuo à nativitate, & primo or-
tu, suam iurisdictionem exequatur: nūquam perpenderūt. *te in ho-*
Vnde nec predicta damna, horum cor saxeum cù ipso cor-
pore, immutare potuerunt: quod maximè cum natura ipsa, *mine suā*
ipsiusq; dispositione pugnare videtur. Nam cùm hæc sem-
per ultra progrediatur, longiusq; ab initio distet: ipsi cōtra,
vita, morūque in compositione, in idem continuo regre-
diuntur: vnde & in totius vitæ cursus fine, in eiusdem initio
commoratos se esse deprehendunt: à quo lōgius vita, & mo-
rum institutione distare debuissent. Quapropter meritò hu-
iismodi homines iuuenes appellatur: & ciuilis facultatis in
idonei auditores ab Aristotele censemur. Nam & si possint
quodcumq; bonum agere, in bonumq; omnino se conuer-
tere, propria delicta conterendo: & virtutes prosequendo:
quia tamen sensuum illecebris semper obediens consue-
runt, penes appetitum prauum, rationum omnium animæ
medentium, quæ huic rei accommodatæ adducentur, accep-
tatio: & arbitrium erit. Vnde nec rationib⁹ veris vñquam
ex pectore credent: neque ad bonum exercendum & si pos-
sint, aliquando se accingent. Sed quod bonum est, ore tan-
tum efferent, & dentibus terent, quod tamen nunquam
deglutient, neque in stomachum traiicient. Perinde ac fe-
bricitantes, qui propter infectū gustū, licet dulcia, & sana ore
circumferant, nunquam tamen ea in stomachum mittūt,
sed statim eiiciunt: stomachum ipsorum minimè ea recipi-
re posse affirmantes. Quibus id, quod in argomento suppo-
nebatur, satis discussum manet. Sed id, quod primò & prin-
cipaliter quærebatur, restat expediendum: quod huiusmo-
di est. In his, qui perturbatis sunt moribus, hæc ars in utilis
est: studiosi autem, & qui bona in dolis sunt, ea minimè in-
digere videntur: quibus ergo hæc facultas proderit ad quod

Cuiusq; neri ho-
minū phi-
losophia
morale p-
xtilē esse
respondetur. Primum, eam cuius generi hominum qui à vi-
tiis reuocati sunt, & ad bonum vt cunque aspirare nituntur,
vel maximè vtilem esse. Nam licet hi quadam naturę benigni-
tate, diligentia insuper, diuina benevolentia adiuncta, à vi-
tiis abhorreant: caliginē tamen cuiusdam ignorantia impe-
diti, ad singula quæ bona, quæq; mala sint, discernenda, pro-
gressus maiores in virtute facere non valēt. Nam ad hoc au-
ditate quadam virtutis, & quodam erga honestatem animi
ardore, & si figura quadam agenda cognoscant, nimis in-
digent: quæ omnipotens domini beneficio, peculiari quadam agibilium consideratione, & perscrutacione, quam hęc
facultas tradere nititur: iugiter homini contingūt. Cuius de-
fectu, quidam ipso limine, primoque gradu, in via honestatis implicati, iter ipsum, & media, quibus compendiose vita
agatur, ignorantes, sicutū. Ad cognitionem igitur eorū quæ
fectanda & fugienda sunt accipienda, & ad ampliores insu-
per virtutis spiritus in generandos, ipsiusq; liberā prosecu-
tionem intendendam, rationibus. vitium deturpatisbus, vir-
tutis autem pulchritudinem, & ornatum, commendatibus.
sursumq; ad cœlum usque attollentibus, indigent: quæ omnia
ciuilis facultas plenè trudit. Maximè ergo huiusmodi ho-
minibus erit necessaria. Item licet ante huius facultatis asse-
cutionem, hoc genus hominum id quod honestū est, assue-
tudine quadam, sequatur: ad ipsumq; suas actiones dirigat:
non tam ea promptitudine, certitudine, & facilitate, qua
cum rationis artem, ac morum facultatem assecuti fuerint:
id opere præstabunt. Nam cùm rationis arte edocēti fuerint,
omniaq; vitæ præcepta peculiariter cognoverint, quidq; ho-
nestum, & quid contra se habeat, exæctè intellexerint: ad id
ipsum sectandum, & adipiscendum, audius omni conatu,
& studio properabūt. Ita siquidem natura comparatum est,
vt in qua te quisque clarus existat, ad eam vehementer pro-
peret: maioremq; diei partem illi impartiat: vt & ignoran-
tiam omnino supereret, magisq; conspicuus tandem ipse euadat.
Clarithudinem autem hanc, & artificem rationem, hone-
stas actiones sequēdi, doctrina hæc moralis suis præceptio-
nibus præstat: maximo igitur commodo eius cupidis, ciuilis.
hæc facultas existet. Quod si adhuc in consuetudine sistas,

affe-

afferatq; honesti exercitium, emendationem vitæ sufficien-
ter facere: atque ad id ostendendum, solam rationem cuiq;
sufficere, vt intra naturæ limites vita ipsa dirigatur. Respon-
deo, quod hoc iam esset omnes artes ē medio tollere. Si qui-
dem opera quæ ipsas præcesserunt, & quibus inuentæ sunt:
humanæ vitæ commodis æqua lance prospicerent. Nā ante
dialectica artem aliquid inuentum, & probè iudicatū fuit,
disputationesq; ratione ipsa ducente, exercebantur: sicut an-
te oratoriam artem viri diserti extiterunt, & ante quām lite-
ris musicæ præcepta comprehensa fuissent, homines cecine-
runt: neque Hippocrates qui medicinæ artem inuenit: pri-
mus morbum cognovit, remediaq; conuenientia, & pro fu-
tura, est meditatus: & primus etiam morbum leuavit. Fue-
runt igitur ante artium inuentionem, opera & facta, his quæ
arte præcipiuntur similia. Non tamen propter hoc artes vñ
quam neglecte fuerunt: quinimo ob tatum beneficium, ea-
rum autores quotidie summis laudibus effeſtūt: maximo-
que ipsa in honore, & precio in omni republica habentur:
quæ tamē ex operibus quæ ratio ipsa probauit, & cum pro-
batione obſeruauit: omnes emanarūt. Ex eo enim quod cre-
bro aliqua facta sunt, & eadem fini intento, semper respon-
dere, diligentes homines obſeruarunt: artes & artium præ-
cepta cæpere: atque indiēs pro venere præ clara hominū in-
genia, quæ dispersa colegerunt, confusa disposuerunt, atq;
rudia tandem, & imperfetta, polire, & explere, magna cùm
laude procurarunt. Vt non modo iam facta, sed quæ fieri e-
tiam possent, compendio artis ingenuè sunt amplexi. Vnde
secutum est, vt in posterum homines non quia aliquid fac-
tum est, idē fieri debere iudicarent, (vt ante artium inuen-
tionem contingebat) sed quia debere fieri arte comprehen-
derent, idē debere fieri, & opere exequi, existimarūt. A n-
te inuentionē igitur artiū, earūdem opera præfuerunt: nō ta-
men quæ ex arte exercecerunt: nā cum ea certitudine prō-
pitudine, & scientifica ratione, qua ab arte egrediuntur ante
artium inuentionem nullo pacto exercebantur: cùm neque
particulares agibilium rationes perfectè tenerentur. Perin-
de igitur de ipsa morali philosophia cùm ars vitæ quædam
sit, censemendum erit. Ita tamen vt ante philosophiam ipsam,

Quomo-
do artes
inuentæ.

G 4 ratio-

rationisq; artem, nativa prudentia, & ratio, rudi quadā mineraua quid honestum, quidq; malum esset, actioniq; minimè conueniens, suppeditabat: at post philosophiam, moralisq; vita artem partam, artifici quadam ratione & non temerè virtutum opera exercentur, maioriq; cum promptitudine, atque certitudine, propter peculiarem agibilium cognitionē. Perinde igitur vt cæteræ artes necessariæ sunt, ad vitam commode traducendā: ita & moralis philosophia, imo tanto maiori cum ratione: quanto anima ipsa corpore prestat, quod cæteræ artes primo respiciunt. Hæc autem animæ virtutem tōto studio augere, & colere nititur: rationes, quibus ad se virtus inuitet, animamq; ipsam augeant, & ornent; peculiariter ostendendo: & eas insuper, quibus vitium: imo diabolus eius fuso vtens, in mentes hominum obrepat, & abditis accessibus imaginem fallens, serpat, à quo & serpentis nomine accepit. Vt vel hac ratiōne ipse, & omnia vitia, quibus vt propriis armis vitur: eximiè conterantur, & conculentur. Ostendit postremò quot virtutū sint utilitates: quot etiam vitii fucati morsus incommoda: non solum ad vitam animæ spiritualem perpendam, sed & ipsam vitam naturalem ex corpore & anima constatē. Quibus cognitis ad fungam vitii, virtutisq; prosecutionem, maximè homines existantur, & quotidiana consuetudine, & exercitio, in bono ipso colendo, omni studio & conatu firmantur. Est igitur ars hæc quām maximè necessaria: quæ vt certa via ad finem naturalem homini destinatum dirigat. Quod & si natura ratiocinatrix, id etiam suo modo efficere posset: ars tamē certior dux ipsa natura ad id præstandum existit. Quod in arte benedicendi quarto libro de finibus Cicero ostendit, cū inquit: aliud est more poetarū. verba fundere, aliud ea, quæ dicis arte, & ratione distinguere. Summo ergo studio ob eius utilitatem, ab his præcipue, qui aliquo scientiæ genere excellere cupiūt: hæc ars amplectenda est. Nam præter hoc, q; intellectum, & voluntatem agibilium cognitione, morumq; cōpositione, (vt supra deduximus) maximè ornat: materia etiā suppeditat, qua publicè, & priuatim, in cōmuni cōsuetudine, alios docere, & exhortari liberè & ingenuè quisq; possit: multaq; insuper ex antiquitate, & ratione ipsa viuēdi

in

in medium producit: quæ non minus illustri colloquio, quæ libero hominē digna existunt. Secundo loco assero facultatem hanc etiam iuuenibus, moribusq; perturbatis, profuturam esse. Nam cūm ex ea id, quod naturę hominum conueniens, & consentaneum est: didicerint, & in quam insuper miseriam vitii voluptatum amplexu deuoluti sint, apprehenderint: quāmq; à vero bono longius recesserint, perspectum habeant: veluti quibusdam stimulis (nisi penitus stolidi sint) ad corrigendam vitam in futurum, elapsæq; verè & ex animo, pœnitentiam & mœstiam subeundam, omnī diligentia excitabuntur. Est quippe, vt in argumēto dicitur, hæc moralis facultas, quædam animorum medicina. Hec autem & valentibus bonam habitudinem cōseruare, & agrotatibus pristinam sanitatem restituere habet. Ars igitur hæc quæ medendorum animorum, præceptionum vitæ exhibitione, exhortatione, & admonitione, facultas dicitur: vtriusque muneris vim, & rationem habebit. Quapropter quemadmodum medicorum facultas, quæ corpora considerat: quædam in optima suæ naturæ constitutione firmare, & cōseruare habet: & quædam alia rursus, quæ à naturali dispositione in eam, quæ præter naturam est, sunt delapsa, restituere, & reuocare, curat: ira sanè & hæc, quæ animos concernit: proprię naturæ finē, & præcepta virtutū, quibus ad ipsum via sternitur, docendo: atq; humanæ dignitatis curam admonitione, & exhortatione, commédando: veluti quibusdam adhibitis medicamentis, iisdem mederi, & prospicere curabit. Quod præcipue præstabit ei generi hominum, qui simplicioris naturæ existunt: & ad virtutem, simul & honestatem, insitam quandam propensionem habent. Ex quibus difficultas proposita satis explicata manet. Sed quid Aristoteli respondendū est, qui adhuc, cūm omnes iuuenes ab hac lectiōe excludat: vrgere videtur. Cui primò dicerem: ipsi tāquam auditorem inutilem, iuuenem ab hac lectiōne reieciſſe: non tamē asseruisle eam ipsi futuram inutilem. Sed magis ad rem secundò dicendum arbitror: eos tantūm exclusiffe: propter appetitum prauum, & in malum propensum, quem ex consuetudine sensus sequendi, sic infecissent: nam penes tales appetitus proclivitatem (vt supradiximus) sem-

Philoso-
phia ma-
ralis ani-
morū me-
dicina.

G. S. per:

*Quem in
uenem à
sua lectio
ne philo-
sophi ab-
legane-
rit.*

per ii iudicabunt, rationesq; omnes quæ ad præcepta virtutum adducentur, percipient. Atque cum in hunc usum omnes inducantur, vt visa sensuum reprobentur, atque ipsi ex opposito pugnent, sensuum iudicio omnia metienda esse, afferentes: in eptos sanè huic doctrinæ percipiendæ se prestant: cùm eius principiis nullo pacto adhærent: quales fuerunt aristipus, eu doxus, epicurus, eorumq; sequaces, qui sollem padalem existimarent: quia huius quantitatis sensui apparebat. Atque corporis voluptates finem omnium actionum continere: quia sensus vt sibi prospicerent, tales eas iudicabant. Quo circa hos præcipue & eorum sequaces ab scho la sua hoc loco excludere Aristoteles ob rationem dictam nitebatur: qui appetitum nempe depravatum omnino habent, quem semper sequitur, rationis iudicium erroneum. Atque quia propositio hec in doctrina hac primi principiū vim habet: neq; aliter quam principium ea probare potuit, cùm rationibus intellectum cōuincētibus, ea probare non posset: vt importunos, & indociles homines, ob id quod principia negarent, sensui, & eius appetitui gubernacula vita committentes, à sua lectione morum excutere decreuit: contra quos potissimum, prædictam sententiam produxisse crediderim. Sed tamen est aduertendum: quod illis temporibus quibus iudicia sensus, eiusq; obiectamenta, passim ab hominibus probabantur, forsitan dicta sententia congruit: quia nulla veritas certa stabilis philosophis erat: sed ea per tenebras & caliginem quandam, obscurè & cum trepidatione quadā cernebant. Nunc autem quando cuiuscunque actionis veritas, totiusq; humanæ salutis ratio, ore diuino Christi Iesu propalata, & reuelata est: omnibus ad hanc doctrinam aditus iam patet. Scripturam quippe sacram diuinamq; veritatem, vt regulam infallibilem, & normam, qua omni actione doctrinamq; morum, & quavis alia facultate omnia metienda sint: habemus: ex qua illuminatione quantumuis quisq; prauus sit, certò cognoscit & exploratum habet: sensus, & ea omnia, quæ illis consentiunt, homines ipsorum sequaces in æternum præcipitum agere: nec altius quam quo pacto homines à recta veritatis via deflectant, procurare. Tale nāque est ingenium demonis per eos instigatis. Quo principio accepto,

cepto, cum iudicio sensus mordicus nulli iam adhæreant, vt illi, contra quos Aristoteles hīc agebat: sed rationis dignitatem agnoscent, semperq; & si ab ea declinauerint, eandem tamē semper suspiciant, & venerentur: rationibus, quæ virtutum præcepta tradent, fidem adhibebunt: atque tandem ipsis perceptis, diuini numinis beneficio, ad actionem eisdem consentaneam, se accingent: in qua huius doctrinæ finis constitutus est.

Restat tamen hīc aliud dubium expedientum, de tempore, quo hæc facultas discenda sit, ac ordine, quem inter alias disciplinas habeat, vt aptius, & conuenientius parari possit. Nam ex sententia Aristotelis hoc loco videtur: prius alias disciplinas esse parandas, vt per eas iuuenes dispositi ciuilis facultatis idonei auditores possint cuadere, ob cuius defectū à lectione morum eos nunc reiicere videtur. Idem præterea videtur indicare ordo librorum quos Aristoteles reliquit. Nam illi qui de philosophia naturali conscripti sunt, hos de moribus procedere videntur: siquidem ex iis ad illos nos sepè remittit. Et ratio deinde idem postulare videtur: nam docetur illic, quanto interuallo ratiō ipsa, viresq; animæ superiores sensum & appetitum dignitate excellant: ex quo statim sequitur ipsam in homine perpetuò debere dominari: quod hec ciuilis facultas in primis presupponit: cùm eius potissimum munus sit, imperium hoc & rationis dominii extollere, & magnificare: facultatesq; omnes sensitivas ē cōtra deprimere: ipsi q; obsequentes reddere. Item in eo philosophia genere docetur: quorū sint animæ partes, & quo ordine distributæ, ad humanas functiones obeundas, omnes disponantur: horum autem cognitio morali philosopho per quā necessaria est: vt quo subiecto gaudeat virtutes, quibus rursus potentissimis, seu facultatibus earum officia exerceri debeat, compertum habeat: primum ergo oportet, in physicis disciplinis iuuenem exerceri, quam philosophiam moralem parare contendat. Pro huius difficultatis expeditione animad. ne discuerendum est: scietias & facultates omnes adeò affines in- pline pa- ter se, & cognatas esse, vt mutuam inuicem operā ad suige- randæ. Quo ordi- nationem, & perfectionem requirant: ac mutuis deinde auxiliis ita se adiuuent, & perficiant, vt vel cœcutienti cog- natio-

na: ironis vinculo (vt diximus) mixtas, & colligatas esse, manifes-
tè pteat. Quod non alia probatione indigere videtur, q
propriæ conscientiæ cuiusque testimonio, qui aliquem pro-
gressum indisciplinarum aliquo generc fecerit. Nam quan-
tumcunque facultatem aliquam perfectè adeptum fuisse, ar-
bitretur: cùm aliis disciplinis deinde comparandis, animum
apillerit, in medio criterq; eas assēcutus fuerit: multò perfec-
tius se antiquam, & priorem illam disciplinam tenere, inge-
niū fatebitur. Ex qua doctrina hæc conclusio planè colligi-
tur: eam disciplinam prius discendam esse, ac parādam, quæ
minus aliarum opera, & functionibus indigeat, neq; ad sui
acquisitionem quoquam pacto alias præsupponat. Hacem
ratione distinctius, & facilius quælibet parari poterit, & ad
sapientiæ culmen aptius quispiam peruenire: cùm à primo
aditu, & fundamento, per paulatinos progressus ad sapientiæ
fastigium, & absolutionem, peruenire curet: non autem
contrà: in quo omnis rerum confusio consistit. Ex qua con-
clusione iam aptè sequitur, dialecticam, quæ omnium scien-
tiarum instrumentum est, ob quod minus etiam earum ope-
ram requirit: primo loco discendam esse. Cui statim rhetori-
ca coniungenda est: quia etiam ab aliarum scientiarum fun-
ctionibus magis libera existit, Dialecticæq; sequax est: vñ in
procemio suæ rhetoricae Aristoteles est autor. Quo etiā lo-
co & poësis céseri poterit. Neque his obiat: quod perfectus
orator ex sententia Ciceronis, omnium disciplinarum gene-
re præditus, & ornatus esse debet: vnde & postremum lo-
cum inter sciétias, cùm omnes præsupponat, ars benè dicē-
di, obtinere videtur. Hoc tamen conclusionem positam nul-
lo pacto inficit. Nam si ita esset, vt prædicta ratio docet: aper-
tè sequitur: nunquam vel solum in fine vita, quantumuis a-
liquis diligens literarum cultor existat, oratorem euadere.
Cùm prius omnes sciétias, quas oratoria ars pro materia re-
quirit, discere, & parare debuisset: & tūc demum artem rhe-
toricæ, præceptaq; benedicendi ediscere, atque eadem exer-
cere, quod omnino absurdum est. Est igitur ordine posito
hæc ars discenda. Cuius præcepta cùm semel tenueris, & ad
alias disciplinas te contuleris, materiam semper parabis, qua
cadem præcepta aptè exercere possis. Quod diligenter facere
curabis

curabis: quo exhibito tandem sapiens & orator euades, vt
docet Cicero in partitionibus, atque in de oratore. Propter
eādem etiam rationem mathematicæ facultates statim post
prædictas artes, descendæ sunt: ab aliarum enim functioni-
bus maximè sunt exemptæ. Item quia cùm res à materia sen-
sibili sciundas tractent, plurimum imaginatione indigent:
qua iuuenes maximè valere dicuntur. Vnde iam ad nostrū
propositum sequitur: ante sciéncias naturales, vt metaphy-
sicam etiam includamus, sciétiā hanc morum rationibus
adductis non obstantibus, discēdam esse. Minus quippe iux-
ta rationem positam aliarum ope indiger, & quia magni e-
tiam momenti & ponderis ad cæteras disciplinas aptè pa-
radas existit. Siquidem appetitum rectum hæc facultas suis
virtutibus facere habet, à quo omnis rectè iudicandi, verita-
tēmque liberè contemplandi, aptitudo primò emanat. Sed
quod minus etiam aliarum indigeat, manifestè patet: ratio-
nes (quas adduximus) eādem oratione soluendo. Atque in
primis dico: quod & si hæc ciuilis facultas perfecta, & om-
nino absoluta, sine aliis haberī non possit, vt planè suadere
videntur argumenta adducta, ad mediocrem tamen, & suf-
ficiēntem morum institutionem, & cognitionem parandā,
se ipsa absque aliis sufficit. Praesertim quod cognitio natu-
raliū scientiarū (quam præsupponit) non specialem tractatū
requirit: sed tantum admonitionem quandam: quæ præcep-
toris ope facile constare poterit, qua præsupposita, aptè à
quouis singula quæ hæc facultas tradit percipientur. Item si
ætati iuuenum non aptè huiusmodi morales scientiæ con-
uenirent, sequeretur: quod cùm virilem ætatem quis assēcu-
tus esset, quæ operatiua est, & multis officiis inter homines
præstandis idonea: tunc eorundem officiorum cognitione
occupari debuisset, arque artem tunc rectè agendi discere:
quando agere debuisset, quod absurdum est, & maximè éta-
ti illi importunum, atque hominibus ipsis aliis negotiis, &
operibus, quæ tunc pro ætate præstare debent: diftentis, per
graue & molestem. Item sequeretur: fœminas, & cæteros
homines, qui cultui literarum non incumbunt: ex virtute
minimè operari posse, neque studiosos euadere: quod om-
nino absurdum est. Imo eorum quilibet in quantum debitè
operator,

*Quo tem-
pore dis-
cenda fa-
cultas mo-
ralis.*

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

operator, felicitatis civilis, & humanæ particeps ab Aristotele censetur, afferente in libris de republica, eam ciuitatem in qua mulieres studiose non sint, in dimidio à felicitate deficit. Non igitur ad felicitatem humanam comparandam, quæ hoc libro traditur, aliarum scientiarum cognitio necesse faria est: & si ita sit, quod eius perfectio, & absolutio aliarum scientiarum cognitione maximè etiam gaudeat. Neq; prædicta assertio Aristoteli obiat, iuuene à sua lectione excludenti: nam de iuuene omnino fero, & indomito, qui neque educatione parentum, neque magistri institutione, rationis freno aliquando parere consuevit: neque eius quod bonum & honestum est, quoquam pacto spiritus aliquando concepit: nam hoc sufficeret, vt frugi auditor esset, secundum quod explicatius infra Aristoteles docet, hoc loco sermo habetur. Vel dicamus, vt (suprà etiam exposuimus) cùm de iuuene hoc loco in idoneo moralis philosophiæ auditore, Aristoteles mentionem fecit: contra eos tantum sermonem conseruisse, qui cuncta iudicio sensus omnino discernenda esse iudicabant.

CAPVT QVARTVM.

Nunc iam dicamus repetita oratione, quoniam omnis cognitione, omnisque electio bonum quoddam appetit: quidnam illud sit, quod ciuilem appetere dicimus: quidq; illud, quod omnium agendorum bonorum summum est. De nomine sane inter omnes ferè constat. Nam & plerique & elegantes felicitatem id appellant: & felicem

COMMENT. CAP. III. 56

felicem esse idem, quod benè viuere, beneq; agere esse opinantur. De felicitate verò, quæ nam sit, dissentunt. Neq; simili modo & vulgaris & sapientes eam definiunt. Nonnulli enim aliquid ex ijs, quæ euidentia, manifestaque sunt, vt voluptatem, vt diuitias, vt honorem: alij aliud eam esse dicunt. Sepe etiam fit, vt idem de ea diuersa opinetur: cùm enim ægrotat, sanitatem: cùm pauper est, diuitias summum bonum putat, qui autem ignorantia & conscientijs sibi ipsis sunt, eos admirantur, qui magnum quid, ac supra vires suas referunt. Nonnulli verò præter multa hæc bona, aliud quoddam per se bonum esse existimarent: quod esset in causa, vt omnia etiam hæc bona sint. sed omnes velle opiniones exquirere superuacaneum fortasse est: satisq; erit, si eas solum modò inuestigemus, quæ extant maxime, ac supereminent: vel videntur rationem aliquam in se habere. Neque tamen illud nos lateat, differre inter se disputationes, quæ vel à principiis fiunt, vel ad principia. Rectè em etiam Plato de hoc dubitabat: quærebátque, vtrum ne ab initijs, an ad initia via esset: perinde atque in stadio, à munerarijs ne ad metam, an è contrario. Nam à notis est incipendum

dum. Ea autem duobus modis sunt, alia em
sunt nobis, alia absolute ac simpliciter nota.
Fortasse igitur ab ijs nobis est incipiendum,
quæ nobis nota sunt. Quocirca benè morib'
institutus esse debet, qui de honestis & iustis,
ac omni deniq; ciuili re est conuenienter au-
diturus. Principium enim est, quod sit: atque
id si satis constiterit: nihil amplius erit opus
indagare, cur sit. Et qui eiusmodi est: vel iam
habet: vel accipere principia facile potest,
cui verò neutrum horum adest: hec iudicium au-
diat hæc dicentem:

*Optimus ille, potest qui ex se cognoscere cuncta.
Ille bonus, monitis qui aliorum obtemperat. at qui
Ex se nec nouit, nec quæ benè consulit alter
Percipit, admittitq; animo, est ignarus inersq;.*

 Bsoluto proœmio, h̄c iam rei tractatio incipit,
atque illius boni: quod primo capite proposuit,
disputationem hoc loco inchoat, vbi postquam
de bono, & fine humano quæstionem, an sit de-
finiuit: quam sedem & subiectum idem bonum
habeat, quidq; sua substantia & ratione sit, inquirit. Nam
quæstio hæc secundum locum obtinet earum, quæ ab his,
qui exactè & diligenter re aliquam disquirunt, primò absol-
uenda sunt, iuxta ea, quæ secundo libro posteriorum Aristoteles tradit. Dictam tamen disputationem exordiens, ean-
dem propositionem repetit, quam in initio ipso constitue-
rat, id nempe bonum se inquirere dicens: quod omnem co-
gnitionem & actionem illic appetere constanter assuer-
uit.

uit. Quod nostram sententiam in expositione illius loci po-
sitam euidenter confirmat. Quia tamen rerum ordo id exi-
git (secundum quod Aristoteles docet primo libro de caelo)
vt qui de re aliqua proprium iudicium & sententiam pro-
ferre debeat, prius de ea re contendentes audire, & eorum ra-
tiones perpendere & examinare oporteat, in hunc namque
modum inquit: Nūc dicenda magis creditur, si sententia-
rum earum, quæ in controvërsiam veniunt, iura prius fue-
rint audit, absentes enim cōdemnare minus videbuntur:
etenim eorum, qui satis iudicauerint veritatem, non adver-
sarios, sed arbitros esse oportet. Hac igitur ratione de huma-
no bono, ciuiliq; felicitate sententiam propriam Aristote-
les dicturus, prius antiquorum opiniones de ea re his duo-
bus sequentibus capitibus in medium profert, eorumq; iu-
ra audit, rationesq; contendentes perpendit, & examinat.
Vt autem ordinatè iuxta doceendi præceptū à genere ad spe-
ciem sermonem deducat, primum in hoc capite (in quo om-
nes antiqui de ciuili felicitate disputantes conuenient, & in
quo rursus dissenserint) proponit. Secundo loco huius occa-
sione modum, quo rationes tam confirmantes, quam con-
trarias conclusiones excludentes construi debeant, edifferit:
vt iter, quo in posterum procedendum sit, planum auditori
faciat: de quo etiam non nihil docet, quale ingenium potissi-
mum in eo desideret, explicando. Hanc igitur conclusionē
primo loco statuit: omnes scilicet antiquos, qui de bono hu-
mano aliquando mentionem fecerunt, nomine ipso, quo-
res appellaretur, conuenisse: de sede autē & subiecto, in quo
resideat, & à quo felicitas ipsa sit petenda, vel quam maxime
dissensisse. Quorum primum hac ratione ostendit. Quia si
ue per nomen simplicem dictionem, (quæ rei, cuius est no-
tio, contracta quedam definitio dicitur) intelligas: siue eius-
dem rei definitionem, (quæ explicatum nomen continet)
omnes vñanimiter felicem eum appellarunt, qui benè bea-
teq; viueret, & felicitatem ipsam oratione hac (bene scilicet
beateq; viuere) sufficienter explicare, eiusq; naturam inte-
grè comprehendere tam vulgares, quam docti & elegantes
homines existimarunt. Quo planè constat eos ad felicitatis
cognitionem parandam (quod in quavis disputatione ob-

*Veritatis
indagato
res nō ad
versarios
sed arbit-
ros esse
oportet.*

*Nomē rei
eiusdēfi-
nitio.*

feruandum est) in pace & cōcordia primum gradum fecisse. Quare primum constat, quo pacto scilicet in nomine ipso felicitatis omnes conuenēre. Secundum etiam, in quo scilicet discrepauerint, iam ostendit. Nam de re, in qua tale bonum propriam sedem haberet, satis varia fuit eorum sententia. Vulgus namq; seu pleriq; (quippe numero multitudinis semper gaudet) à sapientibus, & his, qui eruditione, elegātia, & sermonis lepore p̄r cæteris valent, maximē (inquit philosophus) dissentunt. Nam plerique in rebus manifestissimis, quæ sensu percipiuntur, eiusq; maxime iudicio probantur, felicitatem collocarunt: sapientes verò, vt Plato; eiusque sequaces in bono quodam vniuersali ab inferioribus bonis se parato, (quod tamen causa sit, vt quæ apud nos sunt, bona sint, & appellentur) bonum humanum & felicitatem ipsam constituerunt. Vnde constat, quantum in ipsius rei esse, & substantia inquirenda discrepauerint, & si in nomine, & appellatione ipsa vnanimes antiqui conuenerint. Quippe nec tantum vulgares à sapientibus (vt nuper assertum est) inquit. Aristoteles, sciuūtī sunt, sed pleriq; ipsi inter se pro varietate & diuersitate rerum, quibus maxime deletabantur, aut quarum copiam vehementer desiderabant, & indigentia contra premebātur, perinde in hac vel illa re felicitatem respondebant, quam etiam rem, vt Deum quendam venerabantur, & colebant. Vnde ambitiosi in honore, opulenti & copiosi homines in diuinitiis, voluptuosi in voluptatibus, quia his maxime oblectabantur, felicitatem constituebāt: & rursus secundum quod eorum quisque huius aut illius rei vehementi desiderio tenebatur, è contraq; eius indigentia vexabatur, in ea totam suam confidentiam, perinde ac felicitatē collocabat, secundum quod de pluralitate Deorū apud vulgus ipsum Plinius lib. secundo naturalis historiæ sentit. Qui postquam infinitum Deorum numerum recensuit, inquit: Quod fragilis & laboriosa mortalitas in partes ista digesit, infirmitatis suæ memor: vt portionibus quisq; coleret, quo maximē indigeret. Ita nimirum felicitatem non solum plures homines multis & variis rebus adscripserunt, sed unus: atque idem homo pro status, & appetitus mutatione modo in re hac, modò in illa eandem constituebat, sic vt cùm aliquis.

quis pauper esset, diuitias vt felicitatem desideraret, cùm au tem eger, sanitatem diutiis posthabitis. Neque solum isti sic de felicitate censem̄bant, sed eam rem, cui coniunctam esse cernebant (quod maxime impium est) vt Deum quendam colebant, diuinosq; honores illi impendebant: quod planè sequebatur, ad eam siquidem rem omnes suas actiones referebant: suāmq; virtutem & fiduciam, omnem denique spem sui in ea collocabant: summo nimirum oblectamento semper ipsam futuram existimantes. Pro Deo igitur cuique sic appetenti talis res erat. Vnde omnes avaros tanquam à Deo suo à diuinitiis possellos, avaritiaeq; somno cōsopitos his verbis propheta dñmnauit, cum inquit: Viri diuinarum dormierunt somnum suum, & nihil inuenérūt in manib⁹ suis. Et beatus Paulus voluptuosos homines, sensuīq;, ac esculentorum & poculentorum voluptatibus deditos, ventris vt sui Dei, cultores appellat: Quorum Deus inquit: vēter est. Quibus testimoniis mānifeste sententia posita comprobata est, quod ea res scilicet cuiq; pro Deo sit, quam suarum actionum & appetitionum finem vltimū constituerit, & quā suā vitē felicitatem existimauerit: vt vel hac ratione omnes avari, in honesti, & ambitiosi homines, qui continuo corpori indulgent, & quā solum ipsi consentiunt, semper amant, quam censuram eorum vita subeat, in quamq; ipsi miseriā, & seruitutem misericordiā sint prolapsi, in propriam ipsorum confusionem planè intelligent: atque sic intelligētes in meliore frugem vitam ipsam studeant commutare. Maxima ergo dissensio de felicitate ciuilis vitæ inter plebeios, vulgaresque ipsos homines extitit. Quod ea de causa huiusmodi hominibus contingit, quia illa, quæ nesciunt, se scire nimiri existimant: à qua ignorantia (quæ propriæ inscītia dicitur) vti à perenni fonte, quæcumque hominum falsa & vanæ opiniones sunt, proficiscuntur. ob quod maximē disciplina indigere videtur, vt ea redarguti, in verasq; rationes se erigentes, erubescant, atque ita repulsis veræ doctrinæ impedimentis, idest falsis opinionibus conceptis, ad veram scientiam & cognitionem amplectendam, idonei euadant. Neq; alia præter illa, quæ vere noscunt, nosse se amplius arbitrentur. Vt hac sancte ratione perinde ipsorum animi currentur,

atque corpora à peritis medicis: Quæ non prius salubribus epulis nutritienda tradunt, quām impedimenta morbum efficiētia, radicitus inde pellantur. Alii autem sunt, qui licet inter plerosque computentur, non tamen ea in scititia, qua superiores laborant, ut existimant se scire, quæ nesciunt: sed sibi concīci sunt à vera scientia, atque doctrina deficere. Vnde & sapientiae studiosi sunt, eiusq; maximè cupidi, ita ut sapientes semper admirantur, ad earum dogmata, & instructionē spectantes. Quod supra quām ipsi possint, cognoscant, & differant. Quapropter bi longo interuallo superioribus antecellunt, ad id siquidem, quod verum est, veramq; rerum cognitionem accipiendam, paratos se exhibent, quod superiores omnino renuebant.

Neque tamen illud nos latet. &c.

Iam id, quod secundo loco proposuimus, constructionem scilicet rationum, quibus ad aliorum sententias infirmadas, propriam verò confirmandam vterur, nos admonet, hañc que conclusionem constituit: licet ita sit, quod rationes & disputationes, quæ ad principia, vel à principiis procedunt, vi & efficacia magnam differentiam admittant: his tamen præsenti disputatione vtendum erit, quæ ab actionibus, & effectibus ipsis ad principia & causas progrediuntur. Priorē partem autoritate Platonis fulcit, qui reēte inquit: dubitabat, an via docendi, doctrinamque aliquam tradendi, vtendum sit rationibus, quæ à principiis & causis desumuntur, an his, quæ ab actionibus, rebusque effectis ad principia pergunt? Quod & exemplo illustravit, ut in stadio inquit: licet idem spatiū sit à munerariis & his, qui prēmia ponunt, (qui principi & initii locum tenent) ad metam seu stadii calcem, & è contra: cursoribus etiam hac vel illa ratione cursum arripiant, multum refert. Nam lōge velocior agitatio cernitur, cùm ad munerarios, & principium contentionis spe brauiū præcipendi, cursus dirigitur, quām si è diuerso disponatur.

*Qua ratiō currēdi in ebriſtianæ vi-
ta cursu-*

Quam celerem, & contentiosam currēdi rationē in Christianæ vitæ stadio obnixè nobis commēdauit beatus Paulus, in epistola ad Philippenses. cap. 3. cùm inquit: Vnum autem: quæ quidē retro sunt obliuiscens, ad ea verò quæ sunt prior-

ra extendens me ipsum, ad destinatum persequor, ad brabiū supernæ vocationis &c. quod prius etiam Corinthios docuerat. Perinde igitur dicendum erit, de rationibus quæ in disputatione aliqua, & docēdi ratione ad principia tendūt, vel si à principiis ipsis eadem proficiscantur, longe inter se vi & efficacia differre. Posteriorem verò partem, (quæ huius dubitationis definitio existit) sic Aristoteles ostendit. Ratio docendi à cognitis & manifestis nobis ad ea, quæ incognita, & abdita sunt, ducere habet. Ita enim natura comparatum est, ut per ea, quæ nobis notissima sunt ad ea, quæ recedita & abstrusa latent, manu ducātur. At ita est, quod ex virtute actiones, & operationes humanae, nobis notiores ipsa felicitate existunt: vt pote quæ semper oculis subiiciantur: & non item felicitas, quæ principium finale, atque ob id effectuum earum est: rationes igitur, quibus in frequentibus vtemur, (ut rectam docendi viam obseruemus) ab actionibus ipsis humanis sumendas sunt, atque ita per eas ad felicitatem, (quæ earum causa & finis existit) ascendendum: & ad ipsarum etiam virtutum cognitionem, quæ principia effectiva studiosarum operationum similiter existunt. Felicitas nimis, quæ finis humanarum operationum afferitur: ut virtutes ipsæ principiū effectuum & formale: quia earundem actionum cauæ sunt, vimq; efficiendi continent: simpliciter & secundum naturam ipsis actionibus notiores existunt: ipsæ autem actiones nobis: ut singularia quædā, & quæ nostris sensibus continuò contemplanda se offerant. Iure igitur ad felicitatem ipsam commonstrandam, cognitionēq; ipsius afferendam, ab actionibus deprenduntur argumenta: ut facile ab omnibus percipientur, & tradendis in hoc opere, omnes sponte auditores se exhibeāt. Est tamen hic obseruandum: prædicta Aristotelis definitionē modū docendi à notioribus prescribente: Platonis etiā extitisse sententiam quā tamen nō aperte propalauit, sed questione mota, & in vtrāq; partē agitata, in discussam reliquit: quia academia specialiore definitionē eo tempore nō patiebatur. Quod in causa fuisse crediderim, ut Aristoteles dubiū hīc determinare, & specialiter definire statuerit. Vnde & verbum fortasse adiecisse etiā suspicor: ut sermonē attēperaret, & cōmuni con-

suetudini suæ æratis moré gerédo, ceteros philosophos sibi, suisq; scriptis vel hac ratione cœciliaret. Quia etiam de causa hanç phrasim loquendi suis operibus semper obseruauit, vt cùm rei alicuius mométi & pôderis definitionem exhibeat, verbis his, quæ modestiam quandam, & cunctationem præ se ferût, continuò vtatur: vt videtur, fortasse, & similibus: & etiam nonnunquam interrogatione: cùm ex professo alteram partem questionis definiat. Vt in sequentibus passim videntur, & in initio etiam ptoemii fecit, cùm omnem humānam actionem constitutum finem semper appetere constanter asseruisse, verbo tamen (videtur) vñus est.

Quocirca bene moribus institutus esse debet, qui de honestis & iustis. &c.

Ex his quæ immediatè dixit, infert Aristoteles, quod tertio loco proposuimus: qualē scilicet auditorē hīc sibi optet, & desideret. Sed statim occurret aliquis, in superiori capite de auditore moralī lōgū sermonē philosophus cōtexuit: quorū ergo hoc loco eundē repetit? Atq; similiter obiicere poterit cōtra id, quod immediatè antè in hoc capite de modo procedēdi & docēdi dixit. Nā ex professo intertio capite idē docuerat: atq; eadē toties inculcare ignauum autori, & ipsis auditoribus per molestū sanè est. Ad quæ facile respōdetur, q; magno artificio & semper sui similis hīc. etiā Aristoteles incedit. Quippe & si eadē materia hīc & in locis superioribus subiiciatur, lōge tamē alia ratione hīc, & ibi differit. Nā de modo procedēdi, figura quadā, crassissim; minerua, nec exacto modo, promisit se omnia supra traditurū. Cū autē hæc in genere dicta sint: & sub perspicuo, & non exacto modo procedēdi plures rationes doctrinæ (vt ex dialecticis patet) includātur: reliquū fuit, vt ordinē doctrinæ seruando, à generē ad speciē descendendo, vt idē peculiarius hic traderet. Quod & præstitit: genus rationū, quibus in futura disputatiōe vñsus est, explicādo. Vel secūdo & forsan mēti Aristotelis magis consonū, dicendum arbitror: q; quia immediatè promiserat, se in ipso operis vestibulo cū aduersariis acturū, quod disputādi genus exactas rationes propter quid, & omnino intellectū cōuincentes requirit: vt idē Elenchorū lib;

prima

primo docet: ideo ne hīc insufficientis processus redargueretur ab illo, cui eius rationes minus efficaces, (quia causam nō dicent) videretur: opere pretiū hoc loco duxit, lectorē ipsum admonere, rationibus planis & à rebus sensui subiectis in hac controuersia se esse vñsus. Quoniā etiā lucta cum aduersariis conserua, exactaq; disputatio, exactius etiā disserēdi genus postulare videatur: subiecta tamē materia id nulla ratione permittit: vt latius in superioribus cōmonstratū est. Quare vt omnibus huius facultatis studiosis cuiuscunq; ingenii & eruditioñis sint satisfaceret, secundum exigentia subiectæ materiæ sermones, & rationes omnes, se in posterū temperaturū promisit. Aliud itē, quod obiiciebatur, facile etiā soluitur. Nā doctrina id exigēte: eleganter hoc etiā loco de auditore moralī mentionē facit. Quoniā in superioribus tantū quos auditores à sua lectiōne reiiceret, docuit: docendū autē supererat, vt quos etiam aptos & idoneos iudicaret, quosque ipse deligeret, & desideraret, nobis exponeret, quod præsenti loco eleganter exhibuit. Quare nulla est eiusdem sermonis inutilis repetitio. Sed iam ad explicationem loci veniamus. In quo Aristoteles hanc conclusionem statuit: bene moribus institutū esse oportet, qui ea, quæ de moribus hīc tradentur, probè est iudicaturus. Quare principio videndum est, quem bene institutum moribus philosophus censeat, vt probè eius mens percipiatur. Vbi quia vt aliás ipse docuit: contrariorum eadem est disciplina, considerandū primò est, quē male moribus institutum sentiat, vt inde eius contrariū ad nostrū propositum deducamus. Atq; in superiori capite eū inutilem auditore iudicauit, qui ex praua cōsuetudine ad ea, quæ corporis sunt, sectanda, proclivitatē habet. Quia is tantū ea amplectetur, quæ corpori cōsentanea videbūtur, atq; ea solū libēter accipiet: ad virtutes ipsas, atq; res honestas eligēdas, grauatione quadā, atq; corporis torque, & pondere oppressus, cōtinuò iacēs. Arq; eundē in modū is, qui rebus honestis insuetus, minimeq; expertus est, vel quia breuiori tēpore, q; oportet, iisdē est exercitari: vel quia quadā naturā tarditate ipso corpore est cōsopitus, ab eiusq; somno nulla accedente parentū aut magistri admonitione, nunquā est excitatus: nec quauis alia ratione rerū honesta-

H 4 rum

Quis id rum cupidus aut studiosus factus: qui etiā vt iuuenis & inuti
litis auditor supra explosus est. Ex quibus patet id, quod quæ-
nus hu- rimus eū hīc bene moribus institutū Aristotele censere, qui
ius facil rebus iustis & honestis, omniq; actione, quæ in cōmuni ho-
tatis audi minū societate frequens est, exercitatus, & assuefactus exis-
tor. tit. Nā hinc consequens est, vt de eisdem rebus rationes dis-
serentes libenter audiat: ac de eisdē etiā traditam doctrinā
percipiat: quia suæ nimirum consuetudini maximē conser-
tant. Et item eū, qui licet ob defectū ætatis non vsque adeò
rebus honestis assueverit, mediocriter tamē eisdē instructus
est, ita vt differentiā, & distantia eā, quæ inter honestas & pra-
uas actiones intersit, aliqua iā ratione cognouerit, atque eo
pacto ad honestas amplectendas propensionem quandam
acceperit, earumque rerum cupidus magis, & studiosus exis-
tat. Siue id contingat ex iusta parentum educatione, siue pe-
dagogi, aut magistri proba institutione: quæ pueris ipsis fa-
cile inseritur. Qua explicatione vt fundamēto iacta corolla
riū, siue cōclusionē positiā sic aristoteles suadet. *Quia* inquir:
Principium enim est, quod sit,
Id est, (vt ante diximus) quia initium disputandi facimus,
rēmque ipsam incipimus: ab actionib; humanis, quæ à vir-
tutibus simul & felicitate efficiuntur: à quibus omnes ratio-
nes pro disputatione sequenti, desumentur.

Atque id si satis constiterit.

Inquit: id est, si is qui audit, iisdem assuefactus est, beneq; in-
stitutus, (cū ex superioribus secūdū cōsuetudinē auscultatio-
nes fiāt) facile, quæ dicētur, percipiet, & eisdē absq; repugnan-
tia credet. Quare subdit. Neq; amplius opus erit indagare.

Cur sit.

Hoc est dictis rationib; & ostētionib; cōtentus, demon-
strationes propter quid, & potissimas causas, propter quas
res ita se habeant afferētes, eisdēq; innitētes, minimē requi-
ret. Ad quas causas afferēdas, ex ipsisq; demonstratio-
nes procedētes cōstruendas, totā animē substantiā, mentē scilicet &
rationē, cū omnibus aliis potentiis, ex philosophia naturali
pfectē cognoscere oporteret. Vbi planē indicatur quod su-
pra nos afferuimus: doctrinā morū, scientiā ipsam naturale-

&

& metaphysicā quæ perfectè ea, quæ de anima diximus, tra-
dūt, p̄cedere debere. Siquidē hac ratione à demōstratiōibus
dicētibus cur est, hīc philosophus se abstinet. Quibus consti-
tutis planē cōstat, eo modo quo diximus: probē moribus in-
stitutū auditorē esse oportere, vt lectio & auscultatio huius
doctrinē ip̄i sit profutura. Quā cōsequentiā Aristoteles p̄-
bat: quia qui p̄dīcto modo institut⁹ accedit, principia huius
doctrinæ ex se habet, vt illud, bonū semper esse agendū, ma-
lū vitandū: quęcūq; volumus, nōbis faciat hoīes, eadē & nos
ipsis faciamus: & cetera similia: vel si nō habuerit, facile &
absq; repugnatia ab ipso p̄ceptore accipiet. Quibus adeptis
necessario à principiis ipsis ad assensus cōclusionū ducētibus
spōtaneus deueniet. Qui verò ex se, atq; ex domo ipsa, prin-
cipia cognita nō affert, neq; ita dispositus est, & insititus, vt
ea facile capiat à p̄ceptore proponente, & terminos ipsos
exponente, in utilis auditor huius disciplinæ profectō acce-
dit. Quod sententia Hesiodi: quā ex libro, qui opera & dies
inscribitur, citat. q̄ si signauus in ersq; ad culturā animi oīno
est, operēptiū illi erit: corporis robur exercere, & seruili, ruf-
ticoq; operi, se accōmodare. quib⁹ litera ipsa capitū finitū.

Est tamen vt clarius quę diximus, percipientur, aduerten-
dū: propositionem illam

Principium enim est, quod sit.

Quā ad disputationē, & tractationē, per ratiōes ab actioni-
bus vim ducentes, à quibus hīc Aristoteles exordit, retuli-
mus: aliter & forſitā nō minus aptē explicari posse, ita quod

Principium

Nō ad disputationis modū, siue rationē doctrinæ referatur,
quæ talē auditorē, qualē depinximus, exigere videtur: sed ad
ipsum tantū auditorē. Sic vt pro primo huius doctrinē prin-
cipio accipiatur, quod ita in primis requisitū in auditorē ipso **Geminū**
fit, vt absq; eius cognitiōe nullus in hac doctrina morū, gra- *ad hanc*
du aliquē facere possit. Id autē principiū duplex est, intrinse- *sciētiām*
cū & extrinsecū: internū principiū auditoris est, propēsio & *cōfessiō*
inclinatio illa appetitus in bonū finē: qua existēte tanquam *ēa princi-*
norma & regula primō dirigēte, omnibus propositionibus, piñ, in an-
quę secundū exigentia propositi finis adducētur, credet: vn ditore re-

H̄ § de quistum

de & virtutes, & omnia, quæ ab illis proficiuntur, tanquam media necessaria ad destinati finis aſſectionē, libet ampleſtetur. Itaq; ſenſus erit: q̄ dictū principiū quilibet docēdus, ex ſe habere debeat, atq; ex domo ipſa afferre. Externū dein de principiū eſt, finis ipſe propositus, eiusdēq; cognitio: qui extrinſecus ſui appetitiones excitādo, ita actiones oēs, omnēq; vitæ institutū ad ſe adducit, vt penes eius arbitriū omnes viuendirationes ſemper tēperentur: quare & auditor moralis philoſophia ad eundē modū cūcta diſcernet. Hoc aut̄ principium nullo pačto habebit, niſi moribus eo pacto, quo ſupra diximus: aptē institutus ſit. Prædicti igitur principiū eſſe cōpotem, q̄ maximē necessariū eſt illi, qui doctrinæ ciuilis, vtilis & idoneus auditor accedere cupit. Eſt tñ diſfētia hęc inter hāc & priorē expofitionē aduertēda: q̄ ſecundū hāc interpretationē, præfata Aristotelis propositio immeđiatē antepoſitā cōclusionis cōfirmatio eſt, eius ſcilicet:

Quocirca bene morib⁹ institutus eſſe debet.
Secundū aut̄ priorē non iť: Sed illatio illa præcipuē confimari videtur: ex eo (ſcilicet) oportere auditorē bene moribus institutum eſſe, quia ab actionibus & rebus notissimis, quas facile percipit, qui illis affuetus eſt: toto doctrinæ proceſſu, argumenta ſumenda ſint. Quæ diſferentia valde notanda eſt, vt ſententia Aristotelis clarius percipiatur.

Sed cū tanti momēti ſit ad virtutis amplexū, moralēq; disciplinā, & omnē alia doctrinā integrē percipiendā, p̄dicta appetitus in bonū propenſio, quæ poſt illud, quod naturę liberalitate largitur: & id in ſuper, quod aſſiduis orationibus, & precationibus, à Deo optimo maximo, ipſi parentes filiis impetrat, cū ex optima educatione & institutione pendeat, qualis hāc eſtē debeat: vt à procluitate illa in ſenſa, ad proprieſionē honesti, p̄cipuē parentū educatione, qui adeò tenerimē filios amāt, auocētū: & ſi hoc longiore disputationem, ſpecialemq; traſtatum requirat: obiter tamē vt magis litera Aristotelis explicetur, lectoriq; etiam ex parte aliqua ſatisfiamus: & cōmune in ſuper omniū deſideriū q̄ optimē filiis proſpiciendi, adiuueamus: admonitione quadā hoc perſtrinere conſtantaneum duxi: pro eo tempore tantū, quo non dum filiorum cura præceptoribus & pedagogis demādata eſt

est. Quare ſolū proponam in genere & figura quadā, quæ ad ipſos parentes attinere videntur, vt hominibus (criuſuis ſtatus & cōditionis ſint in republica) ex equo defruire poſſint. Cætera ad librū cōeconomicorū &. 7. Politicorū relegando. A tq; in primis immodicus parentū amor, quo indulgen tiſſimē filios prosequuntur: omneq; deliciarum genus ipſis procurant, & ſi intrinſecus ardeat, extrinſecus ramen omnino moderandus & cohibēdus eſt. Cui rei plurimū hęccō *Qua rafferre* crediderim. Priuū, ſi aduerterint amore illū, qui adſiſtione filiorū indulgentiā, atq; delicias, adeò impatiēter tendit, non à parenti verū amore eſſe, ſed concupiſcentiā quandā ſenſuū affectibus excitatā: quibus etiā iumenta & pecudes, ceteraq; bruta gendi animalia ſuos natos, & filios prosequuntur. Quorū affectus ad corpora ipſa filiorū nutrieda, & vegetanda, tanquam ad proprias ipſorū partes ſolū extenditur. Sed quidā obſecro, tā abiectius & vilius, homo ducere debet, q̄ in ratione filios procreandi, & diligēdi, cum brutis ipſis animantibus penitus conuenire, nec vno (vt aiunt) villo ſe ab illis ſurſum attolere? Quod non ſolum in ipſorum parentum confuſionem, ſed & in filiorū ignominiam, cum eorūdem etiam maximo detriumento cedit: dum ea ratione liberos educant, ac ſi homines non eſſent, animāmque rationalem, adeò Deo optimo maximo chariſſimam non haberent: ſed vt partem ſuī corporis præcise ſenſu præditam, atque vt effectum omnino & integrē ab ipſis procedentē, ignoranter ſatis, & abiectiſſimē procurant. Meminerint ergo hi oportet, amorem verum rationis moderatione adeò gaudere, vt eo neglecto nomen ipſum amittat, neceſſe fit. Considererent in ſuper, libris ipſis corpus naturali quodā ordine tantū effeciſſe ac prætitile: animām aut̄, men temq; ipſam, quæ in hominē prætantifſimū quid exiſtit: Dei optimi maxiſi largitate absque naturalis cauſæ cōcurſu, creatā omnino extiſſe: vnde & in ipſum Deū à quo totā accepit eſſentiā: tendere habet, omninoq; in ipſum ſe tollere & cōuertere. Cui operi corpus ipſum (quod hominis opus eſt) perpetuò famulari, & ancillari tenetur. Turpe igitur, & res abiecta omnino eſt, parentes ipſos adeò indulgentia, & deliciis, corpus ipſum natorum, laſciuire, & ſuperbiē facere, vt cū diſcretionis, & prudētia tempus

tēpus adūtauerit, quo corporis adminiculo potissimū. anima ad prædictū munus exercendū vsura sit; indomitū ferū, ac omnino iugo rationis ineptū, parentū culpa, penitus inueniat. Vnde secundo loco maximē confert ob oculos semper ponere, indomita ipsa sensus cupiditate, ac propria feritate manente, iuuēt, atq; grandiori etate hominē constitutū, cū perfectō prudētiæ fonte semper careat: omni bestia intractabiliorē tandem euadere. Insidiosissimus quippe, acerrimus, & petulantissimus bestiarū omniū, ipsa feritate indomita id suppeditatē, cōtinuō cernitur. *Quod elegāter politi* corū primo Aristoteles adnotauit: cū hominē improbū, brutorū etiā animaliū pessimū esse afferuit, ob id nimirum, q̄ in eo armata iniustitia importunissima sit. Ad tantā igitur immanitatē virandā, & vt suis etiā cōmodis parētes consulant, dū sibi morigeros, & in omnibus obsequētes filios faciunt, multis frenis eos deuincire conabūtur: vt à fera & indomita sensus natura (qua cōtumaces & repugnantes, vti immanes quādā feras, se parentibus p̄bent) ad benigniore rationis, & virtutū cultura ipsos reducere valeat. Quas ratiōes ad filiorū amorē moderandū, & iuxta rationis regulas regendum, q̄ plurimū cōferre arbitror: & ad eā insuper curā, & diligen-
tiā in filiorū educatione adhibendā, quā hoc loco philos-
 phus requirere videtur. Ex quib⁹ optimē perspectis, hæc ad-
 monitio cōtinuō sequitur: delicias q̄ plurimū optimæ filio-
 rum procreationi obesse. Difficiles nāq; morosos, iracūdos
 ac leui de causa excitabūdos, iuuētū mores efficiūt: sicut cō-
 trā nimia, & atrox seruitus, abiectos, illiberales, atque ad hu-
 manā consuetudinē ineptos reddit. Quorū causa est, quia hic, nūtquā magnū animū, nec ingenuos spiritus, quoquam pacto cōcepit: ille verò, quia nec muscas strepitū, molestia aliquādo affectus fuit, quando omnia pro consuetudine, nō suppetunt, facile affectus, qui voto semper potiri consuec-
 rūt, permouētur: quo rationē ipsam à propria sede eiiciētes qui illorum mos est: à propria dignitate cōtinuo hominem deturbat. Sunt igitur, quātum ad deliciarum genus spectat, ita liberi educandi, vt paulatim cupiditates, & affectus oēs, superare discāt, & ad id semper in posterū faciendū, cōsuetu-
 dinē parēt. Secūdo loco sequitur obscenos & futiles catus,
 sicut

sicut ne cludos, pueris minimē esse permittendos. Facilē etenim huiusmodi rebus affectus excitari solent: cū his, quibus quispiam asluefactus sit, similia semper eligat. Quare si huiusmodi res, voluntati corporis consentaneæ fuerint, earundem statim ingenuum procuratorem appetitum ipsum, ac sensus rationem habent. Cui rei (vt arbitror) satis prospetum erit, si à conspectu parentum effrenes, per vicos & plaeas minimē abire permittantur. In quo maxima cura adhibenda est. Nam pro aliorum libidine, fero etiam, & indomito appetitu, cuiusq; concupiscentia (vti cotis cuiusdam attritū) ad ea, quę sibi consentiunt, amplectenda, continuō acuitur: ac veluti ignis pabulo sibi apposito, semper nutritur, crescit, & augetur. Qui abusus cum maxima pernicie, & impudenter satis, communī cōsuetudine, impunē peruagatur. Honestis igitur ludis tantūm pueri exerceri permittentur: quorum etiam solū copiam habebunt: atque ea moderatione, vt à conspectu parentum, nutricis, aut alterius, qui domi curam aliquam gerat, nunquam discedant: qui eorum ludis, & consuetudine, modestiam, & in compositionem etiā obseruet: vt pro ratione excessus statim puniantur. Castigatio namq; maxime necessaria est, ne ea neglecta nimium deliciosi, propriam semper cupiditatē expletas, pueri reddātur. Est tamen absque contumelia cum moderamine rationis semper adhibenda: ne abiectionis ratione, in iracūdiam efferantur, animūq; ipsum ad magnas actiones despondeat. Sed maximā suā indolis spem semper indicando, omnēsq; item contribuētes magna sui virtutis expectatione teneri: atque consimilia producendo: quę & animū, & magnos insuper spiritus concipere faciunt. Quibus & magnum virtutis ornamentum cupere incipient: atque ad ipsum aspirare. Tertio loco danda opera erit, vt honestis laboribus exerceat. Otiū futur, commodisq; rebus semper occupentur. Maximi quippe hoc momenti est, ad stimulos quosdam virtutis percipiē nānihil dos. Lasciuia enim corporis, quæ otio luxuriat, & succrelcit: aentem hac ratione coercetur, & temperatur. Nam cū ab exterioribus rebus obiectis, affectus aliquis motus, agitationem & perturbationē intulerit, exterior motus, (quo impeditus sibile, & occupatus est) internum illum furiosum, & terribilem, vincet.

Obscen
 & futiles
 catus in
 pueri vi-
 tandū.

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

vincet, atque sic affectus superare incipiet: quod ad iter virtutum sternendum, non patrum negotii est. Quapropter tempore etiam infantiae, quam minimum dolore, metu, tristitia pueros affici conandum est. Nam hac ratione pacatior, & tranquillior pueri animus reddetur. Atque si semel affectus ea aetate, qua facile quippiam imprimitur, & firmas etiam radices agit: inualescere, & vigore cuperint, maxima cum difficultate a suo robore, imperio & dominio dimouebuntur. Legitimè ergo pueros occupari, ad bonam educationem maximè confert: & etiam ad ipsam sanitatem tuendam, aptis laboribus exerceri: potissimum primis quinque annis (secundum quod refert Plato) vbi plurimum solet nutrimentum affluere. Quod si haec, ita strictim facta, a parentibus in educatione filiorum obseruetur, si accesserit pedagogi, aut praceptoris institutio, sic moribus institutus iuuenis, & grandævus aetate factus, ad ciuilem facultatem accederet, ut idoneus eiusdem auditor ab Aristotle censeatur.

CAPVT QVINTVM.

Ed nos eò redeamus, vnde dicensi sumus. Bonum enim & felicitatem non absque ratione homines ex variis viuendi modis videtur existimare. Plerique quidem atque importunissimi voluptatem esse putant: vnde etiam fruitioni dedicatam vitam amant. Tres enim sunt quæ maximè excellunt vitæ, haec, quam modo dixi: tū ciuilis: ac contemplativa tertia. Plerique igitur seruiles prorsus videntur, cum pecudum vitam

COMMENT. CAP. V. 64

vitam eligant: ea verò ducuntur ratione, quia multi ex ijs qui in potestatibus sunt constituti, dissolutam, perinde ac Sardanapalus, vitam traducunt. Elegantes verò & ad agendum idonei honorem esse felicitatem existimant: hic enim ciuilis vita ferè finis est. Sed hic tamen remotior aliquātulò ab eo ipso, quod querimus, bono videtur: magis enim in ijs qui honorem exhibent, quam qui eo afficiuntur, consistit. Bonum verò ipsum ciusmodi esse diuinamus: vt proprium quoddam sit, quod auferri facilè nequeat. Præterea sectari honorem ob id videntur, vt seipsi bonos esse credant. Querunt enim à prudentibus, & ab ijs à quibus cognoscuntur, & ob virtutem honore affici. Perspicuum igitur est, horum etiam ipsum sententia, honore virtutem esse potiore: vnde fortasse etiam aliquis magis esse eam ciuilis vitæ finem existimaret. Sed imperfectior tamen etiam ipsa est. Videtur enim fieri posse, vt qui virtutem habeat, vel dormiat, vel in vita nihil agat: malis præterea affligatur, sitq; maximè infortunatus: cuiusmodi hominem sanè felicem appellari nemo, nisi qui seruare positionem velit. Ac de his quidē hactenus: satis enim etiam in circularibus de ipsis dic-tum

tum est. Tertia vita est cōtemplatiua, de qua in sequentibus considerabimus. Pecuniaria verò violenta quædam est: & diuitiæ neque ipsæ proculdubio sunt id quod queritur, bonum: sunt enim utiles, alteriusq; causa comparantur: ideo ea potius quæ prius dicta sunt, esse fines aliquis existimaret, eò quòd propter se expetuntur. Sed neque illa tamen videntur: licet multæ ad ipsa hæc coniectæ rationes fuerint. Hæc igitur missa faciamus.

Am in hoc capite Aristoteles ad id, quod in genere superius de summo bono, humanaq; felicitate, secundum variam antiquorum sententiam proposuerat, specialius tractandum descendit. Atque in primis quatuor opiniones recenset, quæ suo tempore celebriores extiterat, simulq; eas impugnat. Quia tamen ab hoc negotio ad docendi modum, & ad eas insuper partes explicadas, quas in auditore exigeret: sermone supra diuertit: ad idem nunc disputationis principium se conuertens, digressionem factam innuens, verbo illo redeamus utitur. Atque in ipso disputationis principio, antequā singulas sententias referat, & discutiat, una eademq; oratione omnes simul antiquos reprehendit, quoddam rem tanti momenti, ut summum bonum, humanaq; felicitas existit: non ratione, & methodo, quasi firma aliqua & stabili regula ut par erat: in dagaunt: sed pro vario cuiusq; viuendi appetitu, & libidine alii in una re, alii in alia atque alia felicitatem sibi constituerunt. Oportebat namque, finem ipsum totius humanae vitæ cardinem, non sensui, singulisq; hominum appetitionibus inuestigandum committere, sed rationi, eq; parvissimes atque totius vitæ gubernacula possidet. Sed postquam vitæ

Ex vario viuendi modo variis atque totius vitæ gubernacula possidet. Sed postquam vitæ rectam

rectam id inuestigandi neglexerunt, ex modoq; viuendi, ac variis hominum appetitionibus finem inquirendum statuerunt, optime inquit: & magna cum ratione: secundum q; vitæ, seu modi viuendi in varias partes dissecti, & distributi sunt, fines etiam ipsos digestos, ac in varias & diuersas partes felicitatem fuisse partitos. Etenim cum secundum exigentiam finis constituti media, & actiones, atque vita omnis dirigatur, aptè secundum q; genus vitæ, & operandi, ab illo sciunctum, & separatum est, sciunctum etiam & separatum finē, seu felicitatem pro ratione vitæ afferuerunt. A fine siquidē ipso vita omnis regitur, & gubernatur. Secundum quam regulam quatuor de felicitate recenset opiniones. Prima est eorum, qui voluptatum fruitioni vitam omnino deditani amant: finem ultimum atque felicitatem ipsam voluptatem afferentes. Secunda est eorum, qui vitam ciuilem sectantur: qui secundum q; hæc vita in honorum, & virtutis acquisitionem partitur, ita honore, virtutem ut felicitatem, partiti & ipsi, coluerunt. Tertio loco qui contemplatiua vitam secundum sunt, in bono separato, ut Plato, eam posuerunt: sicut qui quarto loco pecuniis congerendis tota vita studuerunt, pecunias sibi felicitatem fore opere confirmarunt. Cuius sententiae in fine capitil philosophus meminit, ob id quoddam violenta sit hæc vita, cum vim quandam naturæ humanae inferre videatur: ut suo loco patebit. Voluptuaræ igitur vitæ amatores, pro summo bono, felicitateq; humana, voluptatis assertores existunt. Qui à philosopho vulgus, & importunitati homines eò appellatur, quoddam in secundis voluptatibus adeò frequentes, & impetuosisimi sint, ut saturi, & quieti quantum vis ipsis indulserint, nunquam evadant, neque abscondent: quinimò dum magis ad eas properant, voluptatumq; iter celerius atripsiunt, magis instabiles, inquieti, & earum sitibundi redduntur. Idem item & onerosissimi ab eo dicuntur: q; grauedine quadam, & inutili pondere, absq; fructu aliquo, tum irritatione quadam alios premant: tum etiam terram ipsam continuò calcibus conculcent: secundū q; eleganter horum quemlibet telluris inutile pondus existimat Homerus. Est tamen aduentendum, per vulgus hoc pondus, loco Aristotelem non tantum intelligere homines è media

*Homo vol
luptuo-
sus terræ
inutile
pondus.*

I plebe

Vulgus.

plebe, qui continuò huc atque illuc absque ratione, & rerū delectu temerè diuagentur, sed eos etiam qui & si literis parandis operam aliquam dederunt, appetitu tamen, & sensu iudicio, ad aliquid de felicitate hominis discernendum, perinde atq; inepti, & ignorates homines ducti sunt. Quorum princeps Aristippus extitit: deinde Eudoxus, & Epicurus, qui præcipui voluptatis assertores fuerunt. Quos etiam suo modo secuti sunt Hieronymus Rhodius, qui in vacuitate doloris felicitatem cœsunt, & Carneades, qui in iis, quæ secundum naturam prima sunt, vt in pulchritudine, valetudine, & aliis huiusmodi, eam collocauit. Omnes enim ii ad voluptatis assertionem tendunt, quemadmodū & illi, quos in superiori capite pro varia rerum appetitione, & indulgētia, varios, & diuersos in vita fines constituere dixit. Quare bant sanè omnes voluptatē, hac vel in illa repositam: quēad modum & hi, quos nuper recēsimus. Meritò igitur varias sententias vulgarium hominum, & eorum etiam, qui dum literarum cultores se exhibuerunt, iudicio sensis, & vulgi ad felicitatem stabilendam ducti sunt, in vnam classem philosophus reduxit, simulq; voluptatis assertores existimauit. Vnde omnes iam simul reprehendit, atque eorum sententiam his verbis excludit:

Pleriq; igitur seruiles prorsus videntur, cùm pecudum vitam eligant. &c.

Quo loco duæ insinuantur rationes: prima, quòd vita hæc voluptuaria omnino voluptatibus subdita sit, atque proinde seruiles, & mancipiorum vitæ, quæ non propria libertate & voluntate, sed tantum domini ducuntur, persimilis existat. Ratio etenim sensus & appetitus ancilla, & serua facta est: eorum quorum à natura imperatrix & domina est constituta. Atque hac ratione, propria hominis prauitate in misera seruitutis conditionem, à tanta spiritus dignitate desiecta est. Imo & ab ea prefectura, & dominio, quod in cæteras corporeas res in prima sui conditione accepit: cùm in ipsis iam proprium finem, & felicitatē constituat: vegetationi quandoquidem, & nutritioni, atq; cæteris sensuum voluptatibus, effrenatē indulgedo, in brutum aliquod animal, aut plantam

plantam, moribus & vita, (vt superius dictum est, vita & moribus euadat. At vita, quæ felicitati humanae viam parat, libera & ingenua est, ductuq; rationis semper agitur, ipsosq; etiam homines dominos, liberos, & claros reddit: non igitur vita voluptuaria humanae felicitatis via, aut iter commodū est. Quare nec eius finis felicitas: sed qui maximè ad eā consequendam oblit: & impedimento sit. Secunda ratio huiusmodi est. Quòd vita hæc voluptuaria, ac perinde eius finis, pecudibus, & omnibus animalibus brutis cum homine, cōmunis sit. V oluptatem enim ipsam, aut eius fruitionem tanquam ultimum, & proprium finem omni actione bruta animalia appetere videtur. Quod vel hinc colligi facile potest, quòd si asino, cani, aut sui, facultatem loquendi concessam fingas, quærasq; ab eis, quid sibi velint, cùm fœminas tam rabilè conseruantur, vt vix diuelli queant, cibumq; & potum huius rei gratia negligant: aut cur alios mares abigat: vt nec vici quidem absistant, sed à fortioribus sæpe contriti eò magis infestentur: aut cur nec imbreis, nec frigora pertimescat, nullum periculum recusent, omnem denique laborem fusciant? Non aliud sanè respondebunt, quām felicitatem illorum esse corporis voluptatem: atque propter eius assecutionem usque adeò laborare. Est igitur corporis voluptas propria brutorum felicitas, atque ad eam parandam vita voluptuaria certa via. At homo per aliquid commune sibi & brutis beari nullo pacto potest: quod diuersa à natura tributa instrumenta plane indicant. Etenim quemadmodum brutis animalibus aliquid proprium datum est, vt feris dentes exerti, armatis cornua, volucribus pennæ ad sui tuitionem, propriiq; finis assecutionem concessę sunt, ita hominatio, quæ longe prædicta omnia superat: tributa est: eò igitur vt proprium finem, atque felicitatem per eam assequatur, feroxrumq; deinde animalium impetus industria supéreret, & manus sua ea sibi, atque obsequientia faciat. Non igitur corporis voluptas homini postremus finis, & felicitas existit, neque vita voluptuaria ad eam parandam apta via, quæ brutis animalibus accommodata est.

Ea verò ducunt ratiōe, quia multi ex his. &c.
Non contētus philosophus cum ea impugnatione opinio-

nis, quæ adducta est, vnde jam potissimum ansam, & occasionem, vulgares homines ad eam afferendam acceperint, hoc loco exponit: nō tantū (quātū cōiectare possum) vt vulgus ipsum excusat, q̄ vt eos arguat, & reprehēdat, qui ipsiſ cauſam, & incitamentum ad ſic ſentiendū, & agendum pŕeſtitere. Quos eos homines afferit eſſe, qui publici existūt in re-publica magistratus, magnisq; in honoribus, & potestatibus ſunt cōſtituti: quando pro propria ipſorum libidine voluptatibus ſemper vacant, atque ex ipſis ita vitam traducunt, vt perinde, ac Sardanapalus, viuant. Vnde cūm ipſi praui ſint, exemplo vita ſuos ſubditos, atque vulgares omnes, proprie prauitatis labē etiā inficiunt. Pro quo aduertendum eſt: Sardanapalum regem: fuiffe Aſſyrię adeò voluptatibus corporis deditum, vt ſui regni proceres muliebrem habitum, & vitam, in eo minimē ferentes, eum tanquam indignum, qui hominibus dominaretur, proprio regno ſpoliare conati ſint. Adeò enim hic dum vixit, voluptates omnes corporis perſecutus eſt, vt morti proximus epigrammate quodam diceret: ſe omnes ſecum libidinum voluptates abſtuliffe. Cuius iſtaniam aliquando Aristoteles hiſ verbis irriſit: Quod enim ne viuus quidem diuitius ſentire poterat, quād dum trubebatur, quomodo id potuit mortuo permanere? Sed exē plo relicto ad explicationem ſententia veniendo, hoc altamente omnibus magistratibus, & publicis functionibus in re-publica potentibus, obſeruandum eſt, ita natura comparatum eſſe: vt plebs, hominesq; vulgares, eos continuo moribus & vita ſequantur quos magiſtri morum fuſcepereūt: arbitraentes nimirū, tantam eſſe connexionem inter doctrinam, ſeu ſcītiā, & cuiusque docentis mores, ac vitam, vt perpetuum melos, & cōcinnam harmoniam, hēc indiuidū ita ſeruent, vt nec minima re aliquando diſcrepent. Vnde fit, vt quorum doctrina pabulum accipient, eorum vita, & mores imitentur: atque hoc ſemper ita ſeruandum, in animū inducūt. Ab ipſorum ſanē vita, qui re-publica aliquo docendi munere, aut gubernandi officio pŕefident, doctrinæ, & sermonum, quibus alios iſtituere conantur, potiſſimum argumentum, & confirmationem petentes. Quam ſi doctrinæ forſan diſcrepātem, deprehenderint: ſtatim verba- fuifſe

fuiffe tantum eorum pŕeceptiones, ac nullius ponderis, & momenti ad vitam traducēdam credunt ad hāc forſan reīn huiusmodi homines, & re-publica principes, in ſui excuſationem producere poterunt, q; eorum criminā cāteros late re poſſint. Sed quanti hoc momenti ſit, ipſi videant. Sunt enim veluti in ſpecula quadam constituti, in quos oculi omnium ſtatiū coniiciuntur: ita vt quid agant, & quomodo etiam viuant, ſemper inquirant. Quare ac fi in clarissima luce ſemper verſentur, ita eorum mores, & actiones omnibus ſunt manifeſte: tantum abeft, vt eorum dictum aliquod, aut factum vñquam obſcurum eſſe poſſit. Neque pŕeterea ſi celari eorum errata poſſent, hoc ad turpe aliquod admitte-dum apud eos valere debet: bonis ſiquidem viris non occulta, ſed honesta queruntur, atq; hinc non plus ſibi licere pēc care, cūm celandi oportunitate potiūt, existimare debēt, quād ſi in luce meridianā, & in loco inſuper edito, ab omnibus cernerentur. Oportet igitur, vt iuxta pŕeceptum Socratis, tales pŕediči viri ſe exhibeant, quales ab omnibus vi-deri volunt, & quales doctrina, & ſcientia, quam alios do- cent, ſeu ad quam prouocare contendunt, requirit, & futu-ros eſſe pollicetur. alioqui certo ſciant non tantum ſe ipſos propria prauitate inficere: ſed & omnes alios, quorum pŕe-fecturam aliquo docendi, aut gubernandi munere gerunt: in quos imitatione quadam eiusdem pŕauitatis ſtudiu propagatur. Quod ſapiens Eccleſiaſt. io. aliquando enunciavit, dices: Vt tibi terra cuius pŕinceps puer eſt, & cuius principes mane comedunt. Et iterum per beatum Marthāum à pŕedi-cta pérſuasione principes, & doctores, vita & moribus ſcili-cket eſſe ſequendos, liberans, dixit. In cathedra Moſi ſederūt principes, & ſacerdotes, quæcunq; dixerint vobis, facite, ſe-cundum autem opera illorū nolite facere. Explicans nimirū, q; & ſi in rebus humaniſta ſit, q; quando vita & mores docentium doctrinæ pŕaftitæ non conſonant, eam infir-morem reddant, quia corum autoritatē tantum nititur: ra-men in doctrina ſacra longe aliud euenire: quia cūm hominiſ autoritati minimē innitatur, eius deprauata vita nulla ra-tione eam inficere poſt, & ſi ita ſit, quod optima, & legi di-vinae (quam docet) cōformis vita iſtituio, magnos ſtimu-

Magiſtra-tus crimi-na occul-tari non poſſunt.

Humanæ doctri-na docen-tis ho-ri-los auto ritati in-nititur ſe-cus aut di-nina.

los ad eam exercendam in aliis generet. Vt cunque tamen se gerat, diuina lex nullo pacto ratione ipsius, autoritate augeatur, aut minuitur, cum diuina penitus sit: deiq; verbo omnino innixa: atque eius subscriptione tandem firmata. Manet igitur ex his praedicta conclusio firma: vulgus scilicet ipsum ut proclive est, vt à magistris, & excellentibus in republica hominibus erudiatur: iuxta illud beati Job, boues arabant, & asinæ pascebantur iuxta illos: ita etiam, ut eorum opera & mores imitetur. Quia conclusione satis admonetur, qui officium in republica aliquod gerunt, quanta cura, & diligentia, omnem vitæ labem vitare, & fugere debeat, & quam leniter bonæ vitæ exemplo (ipsa natura docente) ad honestatis culturam, & exercitium, plebem promoueant: & quam perniciose contraria eorum casus, & flagitia, ipsam la befactent. A qua etiam cura non eximuntur, equites, viri illustres & excellentiores in republica, quos veluti exemplaria quædam ceteri continuò intuentur, & eorum dicta probant, atque studiosam vitam etiam demirantur. Quod si tantum current, suorum subditorum, & ceterorum cuium studio virtutis posthabito, qua potissimum ratione familiam augeant, terminos suos dilatent, atque extendant: & qua ite ratione cutem tantum curando, suauissimis sensibus fruendo, subditis dominentur: grauissime etiam ut superiores, peccant. Nam præter iniurias, quas subditis necessariò inferrunt: proprios labores, & sudores extorquedo: ut suos sumptus faciant: propriamq; libidinem effrenes exequantur: ad carundem etiam rerum studium, ad similiaq; flagitia rudem plebem, & ineptam trahunt: cuius pastores, & gubernatores esse debuissent. Sunt ergo & huius generis hominum causas grauissimi, sicut mores ingenui, quos, ne à suis maiorib; & ab eo, quod præstare ceteris tenentur, degenerent, colere habent: maximè existunt commendabiles. Magna igitur cù ratione Aristoteles ignorantis plebis, ac subditorum depravatam vitam, ac perditos mores, in impotentium, & magistratum negligientiam, flagitosamque vitam, tanquam in originem & primævum fontem reiecit.

Elegantes vero, & ad agendum idonei. &c.

Hoc

Hoc loco eorum opiniones improbat philosophus, qui ex vita ciuili finem postremum & felicitatem venati sunt. Atq; hos elegantes, & iucundos homines ob id appellat, quod ad actiones, quæ ad societatem hominum continentam plurimū valent, idoneos, & aptos se maximè præstant, cù omnia ratione & electione quadam prosequantur. Sed hī in asserta etiam felicitate partiti sunt. Nam eorum maior pars, & qui politioris cultus se exhibent, quapropter & particula illa, Fere, vīsus est philosophus: honorem felicitatem existimant: reliqui verò virtutem: propter quam, eiusq; perfectiō nem assequendam, nullos labores esse recusandos censem. Atque hi pauciores numero sunt, vtpote q; hæc vita nō tantum appetitui, sicut superior donet: & eorum etiam sit, qui doctrina, & scientia finē humanum persecuti sunt, vt Stoici philosophi, Zeno, Polemon, Arcecielas, & ceteri horū sequaces. Omnes em̄ hi virtutē humanū esse bonū, & felicitatem docuerunt. Atq; ut exēpla aliqua horū producamus, prioris generis fuerūt Achilles, Hector, omnesq; equites, & viri geroſi, qui maluerūt potius honestē statim cū gloria mori, quā diu obscurè, & cū ignominia longā vitam traducere. In quod idolū ferè omnes, qui in republica clari haberī cupiūt, inclinati sunt, atque in eius cultum facile incident, nisi cautè honore ipso ut instrumento ad Dei cultum augendum videntes: cum ipsius timore vivant. Pósterioris verò ordinis caput se præstitit Socrates, & alii ciusdem sequaces. Qui nūl lūm vitæ, nec mortis periculum ob virtutem ipsam seruandam recusavit, sed imperitè sanè, cū suis viribus fissus, sui curam omnipotenti domino committere noluerit, ut eum illuminaret, & de necessariò agendis peculiariiter instrueret.

Sed hic tamen remotior aliquantulo. &c.

Ad examinationē prædictarū opinionū iā hīc philosophus *Honestitas* descēdit, atq; priorē his rationibus expludit. Prima, felicitas *in honore proprium opus est ipsius felicis*, ita ut in eo existere debeat, *rante*. ad felicis appellationem præbendam: eo enim q; albedinem corpori inhērcere videimus, ab eoq; ut propriū opus sustētari & omnino pendere, corpus aliquod albū dicimus: at honos nō est in eo, qui honore afficitur. Sed in eo poti, qui eundē

I 4 exhibit

exhibit. Etenim vt scriptio proprium opus scribentis est, & deambulantis deambulatio: ita, & honos honore afficientis propria operatio, seu opus existit: ad ipsum tamen honoratum, tanquam in signum, & testimonium probitatis, quam colitur ab efficiente dirigitur. Ita namq; natura comparatum est, vt eos homines, quos virtute, & probitate, ceteros antea reputamus, atque tum omni dedecore carere, tum etiam iis vitiis, quibus alii non tam facile obsistere possunt: ex admiratione quadam ad eos cohonestatos, & augēdos, in propriæ virtutis testimonium, signa quādā honoris tribuamus. Præterea idem sic probatur. Nam honorem exhibere actionem quandam dicit, quæ ad prædicamentū actionis etiam refertur, quæ & nullo insuper pacto ex iudicio & libertate honore affecti p̄det: alias enim honore aliquem affici, si ex propria cuiusque voluntate se ipsum estimantis, penderet, non usque adeò sanè aliquem honoribus affici apud homines magni fieret. Honore autem aliquem extollī, pati est: & quod ad prædicamentum passionis pertinere videatur, cū in homine nihil pro tempore aliquo agente, vt dormiente, honos possit reperiri: atque de novo ipsi accedere. Vt si in uitissimus Cæsar magnis honoribus præfatum hominem afficiat, de ipsis penitus nihil cogitantem. Non est igitur honos in ipso honorato, sed potius in honore aliquem afficite, honoresq; exhibente. Item cū honoris virtutis signum, & testimonium sit, in honoris distributore liberum, & integrum iudicium sanè requirit, vt pro cuiusq; meritis præmia continuo rependantur. At affectu, quo nos ipsos diligimus, excæcante, in propriæ virtutis, ac probitatis causa, liberam sententiam, & iudicium proferre nullo pacto possumus: quo quis igitur afficitur honos, in ipso exhibente, & non in acceptante est. De ratione siquidem honoris est actio, qua, qui afficitur honore, omnino caret. Est tamen in ipso efficiente, atq; ita ex libertate aliena p̄det. Ob quod magno in pretio ab omnibus habetur, quia ex alterius iudicio nostra merita, & virtutem, justa lance pensantis, nobis accedit. Quare euidenti argumento colligitur honorem minime felicitatem existimari posse, cū ipsa ita in potestate felicis sita sit, vt ab ipso solo pendeat.

Bonum

Bonum verò eiusmodi esse diuinamus &c.

Alia ratione eandem oppugnat opinionem, quæ huiusmodi est. De felicitate licet quicquam haec tenus demonstratum non sit, eiusmodi (inquit) bonum esse diuinamus, id est conjectura quadam astruimus, vt in sequentibus planius fieri: ut ab ipso felice inuitio nullo pacto, aut difficile afferri queat: quia ita proprium ipsius est, ut ex eius potestate & arbitrio solum pendeat. Sed honos (vt ex superiori ratione aperte constat) ex aliena potestate dependet: atque ob id facile ab eo, qui honore affectus est, ipso inuitio afferri potest: temerè igitur asseritur, honorem felicitatis rationem continere.

Præterea sectari honorem.&c.

Tertio loco iam sic arguit. Honos semper expetitur propter aliud, & non propter se, non igitur boni vltimi, & felicitatis momentum habere potest. Id tamē, quod assumptissimus, quā finis eleganter probat. Nam omnes inquit: honoris sectatores, vt: statuedus suæ probitatis, & virtutis rationem, sufficienter apud alios commendent, & viris probis & laudatis, quorum sententia: & iudicium semper ab omnibus probatur, firmum, atque ratum habetur: laudes &c. virtutis testimoniorum quarunt. Solidus enim honos, neque adumbrata laus, sed vera & consentiens bonorū opinio, incorruptaq; vox, ex virtute bene iudicantium existit, qui quia recte factorum comes est: virtutis tanquam præmium resonat: ob quod à viris etiam bonis minime repudiatur: vel hac vna ratione q; honore ipso, & clara opinione, continuò ad virtutem, vt quibusdam calcaribus stimulati, quadam contéitione aspirent. Et si ita sit, q; qui hac in re laxioribus, vt tūt habēnis, & plus æquo honori tribuūt, hac ratione solū vt bene apud multitudinem audiant, boni q;, & studiosi apud plebem habeantur; honorem expectant: quem non à quo quis, sed à sapientibus, & prudentibus etiam consequi contendunt: vt cùm horum testimonio, ipsorum fuerit declarata virtus, ab aliis cōtinuo suspiciantur, et timentur & magni fiant. Hac sanè ratione appetitum glorie vanum, atque populi vocem promerētes, quo uno præmio contenti sunt: & merito: siquidem elogio diuinio iam suam hi mercedem receperint: Nulla igitur ratione nēc

hos elatos homines, neq; apud superiores, honos felicitatis vim retinet, cùm ad aliud semper ordinetur, quod apprimè Aristoteles insinuavit, quando huiusmodi homines superbos eò à prudentibus honore affici cupere dixit, & ab iis qui eos cognoscunt, vt ipsi inquit: se bonos esse credat. Etenim cùm nullo pacto virtutis sibi cōscii sint, sed ea potius vacuos se penitus agnoscant: continuoq; ob id propria conscientia eos accuset, q; aliud foris ostentent, aliud verò intus habeat: quapropter vt hypocritas, ac virtutis simulatores reprehendit: vt sibi ipsis, & propriæ conscientiæ vocibus, quoquā pacto latisfaciant, se decipi consentientes, cùm propria renueente conscientia, hac in re sibi suffragari minimè possint, alia de opitulari querunt: à prudētibus nempe, & notis, siue probitatis testimonium ea ratione, qua possunt, exigentes. Qua ratione cùm vera virtus quietam, & tranquillam vitam ipsis reddere non valeat, saltem adumbratā eius effigiem, quæ in leui notorum consistit testimonio, ad vitæ tedium quoquā pacto leuandum, requirunt. Elatorum ergo, atq; ambitionisorum hominum vita penitus futilis, & vana ex hoc loco censenda est: cùm ea ratione solum, vt coram hominibus alicuius ponderis, & frugis, in virtutis bilance esse videatur, honorem in virtutis attestationem expectet. Atque hæc de ambitionis hominibus dicta sint: qui virtutis umbram tantum colunt: honorem eum, (quem diximus) attendentes: vt proprio appetitu, ceterisq; hominibus satisfaciant. Ceterū qui solidæ virtutis cultores existunt, verū honorem seu solidum virtutis testimonium (in eiusdem auctionem, & splendorem, solum à prudentibus acceptant. Sed tamen vtcunq; ab his, aut illis honos expectetur, satis expositis ratiōibus plenum est: ipsum felicitatis rationem minimè continere.

Vnde fortasse etiam aliquis. &c.

Ad tertiam sententiam impugnandam iam hoc loco accessit. Finis non dit eorum, qui ciuilem etiam vitam colere dicebantur. Sed in virtute statuēt, qui ratione superiori conuicti virtutem, propter quam viri boni, & elegantes, honores maxime acceptant, ultimum ciuilis vitæ finem & felicitatem afferant. Hanc igitur felicitate ipsa, extremoq; fine, multo inferiorem, imbecillioremq; esse duabus rationibus potissimum ostendit: quam breuissime esse

mè ab ea se expediens. Et primò sic arguit. Id quod imperfēctum est, & deficiens: nulla ratione habentem, perfectum & felicem reddere potest. Est quippe felicitas bonum sufficiēs & perfectum (vt infra latius videbitur). At virtus huiusmodi non est: siquidem cùm non operatur, sua perfectione, & absolutione minimè gaudet: qua sanè cùm ad operandum se accingit, potitur plane ergo sequitur operationem ex virtute, virtute ipsa præstatiorem esse. Est siquidem ipsis finis, & extremum bonum: quapropter & præstantior iuxta ea, quæ primo capite philosophus docuit. Non ergo virtus virtæ extremum, & felicitas erit: quandoquidem eius ratio virtutis ipsi minimè accommodatur. Secundò idem sic ostendit. Quia dato opposito, sequeretur dormientes homines, & nihil omnino per totam vitam operantes, dum modo virtutum habitus tenerent, & si eos nunquam depromerent, vel quia perpetuo somno vt Endymion, essent impediti: vel quia facultatibus ad virtutes exercendas carerent: quod magnificis sape contingit: felices venirent omnino cœsendi. Sed & omnes insuper, qui continuis morbis, corporis etiam doloribus, tque maximis tormentis, vehementissimè crucientur, dum modo virtutibus prædicti essent, eadem etiā ratione felices, & fortunati essent existimandi. Quæ usque addidit absurdita, & contra rationem sunt, vt nemo ea cœcedat, nisi qui positione inquit: seruare velit, id est, nisi ille, qui opinionem absurdam alicuius, qui in philosophia claruit, probandam, tuendamq; suscepit, vt Parmenidis, qui omnia unum esse defendebat, & plura etiam alia, quæ hodie disputationis, & ingenii tantum ostendandi gratia defenduntur. Nulla igitur ratione virtus felicitas, & extremum bonum censenda est, vt latius inquit philosophus: hoc in circularibus demonstratum est, id est in congressibus gymnasticis, ubi circumfusis discipulis, de hac & similibus rebus querentiibus, dictare solitus fuit. Aut si malis intellige per circularia opus illud, quod circularium carminum inscriptum est, quod Aristotelem edidisse pluribus placet, atque de hac re & aliis ad philosophiam moralem spectatibus multa tradidisse. Restabat iam de contemplativa vita, quam proposuit, ac de eius fine differere, quam Plato amplexus in bono separato

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

parato felicitatem constituit. Sed quia hæc longiorem exigit disputationem, atque ob id ab his separatam, in sequens caput eam reiicit. Quare ad disputationem quæstuatione tandem in calce capitis se confert, dicens:

Pecuniaria vero violenta quædam est &c.

Vbi primò considerandum est, quod cum hæc vita, non addèt, vt superiores excelleret, quam obrem simul cum aliis eā supra recensere noluit: suos tamen cultores, & sectatores etiam habet, qui quia hominem diuitem, copiosum, & opulentum, idem atque felicem esse existimant: totum vitæ studium congerendis pecuniis tanquam propriæ felicitati parandæ, impendendum esse censuerunt. Est tamen in primis animaduertendum, quod ea ratione vita hæc ab Aristotele violenta appellatur, q̄ eius asseclæ vsque ad eum cumulandis pecuniis intenti sint, vt nullis ad hanc rem conferentibus dolis, nullis vñquam fraudibus parcant. Quinimo si opus fuerit, atque impune id liceat, imbecillioribus vim inferunt, vt eorum bona rapiant, & diripiant: Atque mille insuper insidiarum genera huic negotio semper machinantur, quibus pacatæ, & tranquilla hominum societati: quæ à natura intēta est (vt eleganter primo politicorum probat philosophus) violentiam irrogat, atque eam omnino deturbent. Quam obrem in numero modorum viuendi ciuiliter hæc vita ab Aristotele numerata non est, & tandem violentanuncupatur. Vnde & eius cultores cum pecuniarum cupiditate acti, parum ab insania absint: sicut illi etiam, qui voluptatum libidine in principio huius capitis semper solicitari diximus: poterit fortis, ac fæcis hominum in societatis habetur: & si distantia quædam sit, quod horum vita societatem hominum, ad eam deturbandam, non inuidit, sicut illorum. Ex quo colligitur, hos (cum pecuniarum copiam finem suæ vita vñtimum, & felicitatem existiment, omne inq̄ sui spem in diuitiis ipsis repositam habeat, vt pecuniarum cultores à regno cœlorū merito excludi, secundum illud domini: Facilius est enim camelum, per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum Dei: quasi diceret: impossibile est: nisi diues (intellige) esse desinat, idest, nisi à cultu diuinarum defistat,

Vita
vio-
lenta.

COMMENT. CAP. V. 71

defistat, & liberalis, ac beneficus possessionem ipsam ad usum deducendo, quem tanquā finem spectat: euādat. Quæ animæ mutatio adeo Dei auxilium speciale requirit, vt absque eo homo semper somno diuinarū dormiat. Quapropter statim rogantibus Apostolis, quis ergo poterit faluus esse respondit dominus: Omnia possibilia esse apud Deum, appetere insinuando se talem mutationē facere posse: cui si homo operanti consentiat, aditum ad vitam statim inueniet. Contra hos ergo diuites hoc loco philosophi sermo dirigitur. Ad quos redarguendos & si dicta ratio sufficeret, duas tamen alias subiungit, quibus aperte horum perditissimorum hominum errorem de felicitate condemnat. Atque primò sic arguit. Diuitiae in rebus utilibus censentur, immo inter omnes maxime utiles existimantur: sunt igitur propter aliud, in quod suapte natura referuntur. Quod enim in usum hominum venit, medium utile, & quasi utensile ad finem expectatum consequendum dicitur: nullo ergo pacto felicitas pecuniarum copia censenda erit. Ratio: siquidem finis ultimi nullo modo ipsis conuenit. Secundò sic agit. Voluptas & virtus, quæ potius finis, & felicitatis, rationem tenere videtur, cum tanquam fines etiam expectantur, vt ad id probandum multæ rationes ab Aristippo, & Stoicis adductæ sunt: felicitatis, & ultimi finis rationem non habent, vt sufficienter rationibus superioribus ostensum est: non ergo diuitiis, quæ multo longius à ratione finis distant, ea dignitas conuenire poterit. Obiat quippe maxime regula illa Aristotelis, si cui magis aliquid inesse videtur, non inest, nec cui minus.

Atque hoc pacto tam liberorum hominum de felicitate sententiæ, quam seruillum ac violentorum sufficienter explosæ manent.

CAP.

CAPVT SEXTVM.

Melius verò fortasse est, vt vniuersale consideremus, & quomodo dicatur, inquiramus. Quanquam arduam nobis hāc questionem futurā esse video: propter ea quòd amici sunt, qui formas introduxerunt. Sed forsan rectius esse, & oportere videtur: vt pro veritatis salute vnuſquisq; & pr̄ſertim philosophi ſua quoque propria refutarent. Nam licet amici ambo ſint, ſanctū eſt veritatē iſpis in honore anteponere. Qui igitur hanc opinionem attulerunt, in illis ſpecies nullas faciebant, in quibus prius & poste riū aliquid diceret. Vnde neq; numerorū ſpecie, idest idea cōſtituebant. At bonum dicitur & in eo quod eſt quid, & in quali, & in eo quod eſt ad aliquid. Quod verò per ſe eſt & ſubstantia, prius eo natura eſt, quod eſt ad aliquid, eſſe enim hoc appendix, quēdam videtur atque accidēs eius quod eſt. Quare cōmunis aliqua in his idea eſſe non poteſt. Præterea cùm bonū totidem modis dicatur, quot illud quod eſt (nam & in ſubſtātia dicitur, vt Deus & mēs: & in qualitate, virtus: & in quātitate,

titate, mediocre: & in eo quod eſt ad aliquid, vtile: & in tempore, occasio, & in vbi, diuerſatio: & alia huiusmodi) perſpicuum eſt com mune aliquid vniuersale atque vnu eſſe non poſſe. Non enim in omnibus denūcupatio nibus, idest prædicamentis, fed in vno tantū diceretur. Præterea in ijs, quæ vnam habent ideam, vna quoque ſcientia eſt: atque ita bonorum omnium vna quēdam ſcientia eſſet. Sed multæ ſunt ſcientiæ eorum etiā, quæ ſub vna denunciatione conſtituuntur. Vt occa ſionis: in bello, militaris ars: in morbo, me dicina: & mediocris in alimento medicina. in laboribus exercitatoria. Dubitaret autem quiſpiā quidnā velint per ſe vnuquodq; di cere: ſi & imper ſe homine & in homine vna & eadem ratio hominis eſt. Nā quatenus ho mo, nihil different. Quòd ſi ita eſt, neq; quatenus bonum, quicquam diſtabunt. Veruntamen neque quia ſempiternum aliquid eſt, ideo magis bonum erit: ſiquidem neq; albū quod diutius, quām quod vno die tantū du rat, albius eſt. Probabilius autem de ipſo pythagorei dicere videtur: cùm vnum in bonorum conſortio conſtituant: quos quidem ſe cutus videtur etiam Speusippus. Sed de hiſ alia

alia sit dissertatio. In ijs verò, quæ dicta sunt, cōtrouersia quædam subest: propterea quòd non de omni bono rationes dictæ sunt: sed se cundum vnam speciem ea dicuntur, quæ per se amantur & appetuntur: quæ verò hęc conseruant, aut efficiunt quodammodo, aut contraria prohibēt: propter hęc, alioq; modo bona dicūtur. Per spicuum igitur est bona duobusmodis dici: alia per se, alia, propter ea quæ per se dicuntur. Seiungamus igitur bona hęc per se ab utilibus: ac cōsideremus an ea secundum vnam speciem dicantur. Qualia verò esse per se bona aliquis statueret? an ea quæ vel si sola relinquuntur, persequimur: ut sapere: ut videre: ut sunt voluptates nonnullæ, & honores? nam licet hęc ob aliud quippiam persequiamur, esse tamē ex ijs quæ sunt per se bona, statuere aliquis posset. An ne aliud quidē quippiam prēter ideam? quare vana erit species. Quòd si hęc quoq; per se bona sunt, necesse erit eādem in omnibus ipsis boni rationēm existere: quemadmodum eadem in niue & in cerussa albedinis ratio est. At honoris prudētię, & voluptatis in eo quòd bona sunt, diuersæ ac differentes rationes reperiuntur. Nō est igitur bonum commune quid in vna idea

idea. Sed quo nam modo dicūtur? non enim videntur esse æquiuocā à fortuna: nūquid eò quòd ab uno sunt, vel ad vnum omnia ipsa conferuntur? an magis secūdum proportionem? nam quemadmodum in corpore est vi-sus: sic in anima est mens: & aliud in alio. Sed omittenda in præsentia fortassè hęc sunt. Exactè enim de his tractare ad aliā magis philosophiam spectat. Simili modo etiā de specie. Nam etiam si vnum aliquod sit, quod cōmuniter denuncetur bonum, aut separabile quid ipsum per se sit: manifestum est id, neque agi, neque acquiri ab homine posse. Nunc autem tale quid queritur. Melius verò fortassè alicui videretur esse, si ipsum cognosceremus ad ea quæ acquiri atque agi possunt bona. Nam quasi exemplum id habentes magis ea quæ nobis bona sunt cognoscere, & si cognouerimus consequi etiā possemus. Hęc quidem ratio probabilitatem quandam habet: à scientijs tamen videtur dissentire. Omnes enim cùm bonum quoddam appetant, idq; quod sibi deest, inquirant: cognitionem eius prætermittunt, quāquam absurdum est omnes artifices tantam opem ignorare, nec requirere. Dubium sanè etiam est, quam vti-

ditatem cōsequetur textor aut faber in sua arte: si bonum ipsum cognoverit. Vel quomo-
do medicus ad medendum: aut dux ad impe-
rādum peritior reddetur: si ideam ipsam con-
templatus fuerit. Nam neque ita speculari sa-
nitatem medicus videtur, sed hominis sanita-
tem: imo verò fortasse huius hominis sanita-
tem: quippe cùm singulis medeatur.

Xplosis sententiis eorum, qui ciuilem vitam, vo-
luptuariam, & pecuniariam sectabantur, reliquū
est corum opinionem examinare, qui contépla-
tiuam vitam profitentur, & colunt, (quam ter-
tio loco inter eas, quæ in societate hominum po-
tissimum versantur) superiori capite recensuit: cuius sectato-
res quarto capite sapientes, & elegantes simpliciter appellauit. Nam vt hæc obiter annoteamus ciuiles homines, & rei-
publicæ primores, qui ad gubernandā rem publicā valerēt,
nō elegates absolute quinto capite nominauit, sed addidit,
(Et ad agendum idonei)

Vt eos sanè à prioribus distingueret. Hæc igitur contemplatiua vita (secundum quod Aristoteles Platonem huius vita-
primum assertorem in Parmenide, vbi potissimum de sepa-
ratis formis, & ideis sermonem habet) interpretatur, bonū
quoddam separatum per se subsistens, vt ultimum finem &
felicitatem continuò sequitur: & veneratur. Quod vniuersale bonū
bonum ideo appellatur, quia in se & per se formale bo-
num, & pulchrum est: cætera inferiora & participata bona,
quæ apud nos sunt, formaliter complectens: & eorum cau-
sa, vt bona sint, existens. Quemadmodum si mente conci-
pias totam essentiam, & hominis quiditatem formaliter in
cælo subsistentem, (quam ipsum hominem Plato solitus est
appellare) à qua per quādam ipsius participationem singuli
homines

homines, qui apud nos hīc inferius agunt, descendant. Vt enim ad illam primam formā, & hominis essentiam tanquam ad finem, à qua vt à primo fonte singuli homines esse accep-
perunt: referantur, necesse est: ita & omnia huius vitæ parti-
cipata bona per singulas portiones ab vniuersali illo bono
tanquam à plenissimo fonte, & origine totius bonitatis pro-
fluunt: & tanquam in ultimum finem, & cōseruaticem cau-
sam in idem referuntur. Ex quo apertè sequitur, vitam hāc,
quæ inferiora hæc & parricipata bona affectat, vniuersale il-
lud bonum tanquam extremum finem & felicitatem festa-
ri: quod pro virib[us] Aristoteles hoc capite nititur impugna-
re. Quia tamen moralem philosophum, qui aliorum mores
componere studet, se iisdem ornatum præstare maximè de-
cet: cùm Platonis philosophi præstantissimi, ac eiusdem Aristotelis magistri, sententiam discutere aggrediatur, in pri-
mis eum sibi conciliare curat: ab ea nota, nempe se eximen-
do & purgando, quam temerè quisquam eidem inurere pos-
set: quod nō eo honore magistrum prosequeretur, eius sen-
tentiam labefactando: quem ipse docet parentibus & magis-
tris, & etiam amicis omnes debere impēdere. Inquit igitur,
quod licet amicus sit Plato, & omnes, qui formas introdu-
xerunt: cùm tamen amicitia, & veritas in discrimen descen-
derint, de honoreq[ue] certauerint, non solum oportet in simili
contentione amicitia veritatē præferrere: sed pium & sanctum
etiam est à propria sententia desistere, vt veritas conti-
nuò splendeat, & semper in columnis seruetur. Est enim veri-
tas quid diuinum. Quapropter non dixit iustum est, quod in æqualitate fulcitur, sed sanctum & diuinum. Quod phi-
losopho, qui vsq[ue] adeò veritatis cultor, & venerator existit,
obseruare maximè conuenit. Atque idcirco quoniam amici
opinionem disputaturus accedebat, verbis etiam dubitan-
di, vt videtur, fortasse, principio ipso usus est. Quia excusa-
tione præmissa, huius sententia impugnationem hoc ordi-
ne aggreditur: vt primum probet ideam illam boni separa-
tam nullo pacto esse constituendam, sed merum figmentū
esse: deinde quod & si ipsa existeret, nullo pacto felicitatis ra-
tionem continere possit.

Qui igitur hanc opinionem attulerunt. &c.

*Veritas
amicitia
anteponitur.*

Primam iam construit rationem, qua bonum illud, siue idea boni separata destruere nititur, quæ huiusmodi est. Idearum, siue formarum assertor in his rebus ideam non ponit, quæ prioris & posterioris ordinem seruant. Enim uero idea forma quædam simplex est, quæ ex æquo omnia participata continet, ac æqualiter in ea singula, quæ ex ea profluunt, & vnius modi reperiuntur, influit: quod ratio prioris & posterioris in rebus alicuius generis omnino excludit. Propter qd nec in numeris, nec in figuris (quæ prædictum ordinem admittunt, idea siue formæ separata non ponebantur. At bona singula, quæ apud nos sunt, prioris & posterioris ordine gaudent. Nam in omnibus generibus ipsa reperiuntur. Est enim homo bonus, & tempus bonum, & virrus bona, & etiam statio & sessio: prædicamenta autem ordine prioris & posterioris constituta sunt: est enim substantia genus prius, deinde prædicamenta accidentium, quæ ipsi agnoscuntur, ac veluti appendices quædam, & propagines vitæ, ea præsupponunt: est igitur bonum aliud alio posterius secundum ordinem prædicamentorum. Quare non dabitur una idea, quæ omnium bonorum prima ratio & species sit.

Præterea cū bonū totidē modis dicatur. &c.

Secunda ratio contra eandem opinionem est. Omnipotens, quæ decem generibus continentur, una ratio communis & idea nullo pacto esse potest. Est enim iam vnum tantum prædicamentum, ac omnium rerum vnicum formalis ratio, at bonū æqualis amplitudinis & extensionis est cum ente, siue cum eo, quod est in omnibus prædicamentis & generibus, (vt nū per diximus) & exemplis etiam Aristoteles manifestat. Nā in prædicamento substantiae Deus bonus dicitur, & mens siue intelligentia bona: in qualitate, virtus: in quantitate, mediocre, hoc est moderatum, quod cū conuenienti modo & mensura factum sit: in relatione, vtile: (propter aliud enim semper in vsum venit id, quod vtile est) in tempore siue in prædicamento quando, occasio, quæ cuilibet refigibili temporis particula accommodata est: in prædicamento ubi siue loci, diuersatio & mora in loco salubri bona est, & alia huiusmodi, quæ bona censemur. Ex quibus patet bonū ad de-

cen-

tem nuncupationes siue prædicamenta, sicut ens, extendi: non ergo datur vnum vniuersale bonum, quod omniū bonorum formalis ratio & idea sit. Bona enim iam non in pluribus, sed in uno tantum prædicamento essent, cū omniū bonorum vnum tantum esset genus, quod idea illa vniuersalis nuncuparetur. Sed contrarium nuper ostensum est: nō ergo una idea boni ponenda est. Nam aliter implicationem defensor concedat, oportet: singula scilicet bona in decem generibus reperiri, & omnium bonorum tantum unū prædicamentum esse.

Præterea in ijs, quæ unam habent ideam. &c.

Hoc loco tertia ratio ponitur, quæ ex doctrina eiusdem Platonis desumitur, qua ideas ponere compulsus est. Dicebat quippe Plato, quod cū inter sensibilia entia nihil unquam detur, quod semper unum constans & firmum, in perpetuum sit, sed omnia corruptioni, & continua mutationi obnoxia cernantur: scientia autem de perpetuis, & vniuersalibus semper tradatur, necessariò dandum esse aliquod fixum & permanens, ad quod scientia primò tendat, & in quo possimum terminetur: quod ideam appellauit. Quo supposito sic ratio construitur. Quorum est una idea, est una scientia & facultas, quæ primò in ideam tendit, & per eam secundò in omnia, quæ ab ipsa participata sunt (vt ex doctrina supposita constat) erit igitur omnium bonorum cū eorumdem una species & forma detur, vnicum scientia & facultas, quæ singula bona doceat: quod adeò à veritate est alienum vt non solum omnium bonorum diuersorum prædicamentorum una scientia non sit: sed eorum etiam, quæ ad idem prædicamentum pertinent, plures scientiae, & facultates habentur: vt ostendere facile est. Nam in prædicamento quādo, tempus vt bello gerendo, rebusq; bellicis accommodatur, atque bonum & aptum discernitur, ad artis militaris cōfederationem spectat. Vt autem idem tempus rationivictus, cibiq; & potus vñi disponitur, atque medicamentis expurgantibus congruum, ad morbum, & ægritudinē insuper leuandā iudicatur, medicinæ subiicitur: atq; rursus, vt eiusdem occasio ad cibum & alimentum sumendum, expectatur: si-
cut quando deambulationi, cursui, ludis, ceterisq; corporis exercitiis

*Ocasio –
nū tempo
ris varie
faculta-
tes.*

exercitiis accommodatur, quatenus excessu aut defectu contra bonam valetudinem non peccetur, ad eandem artē secundū q̄ de tuenda valetudine considerat, pertinet. Atq; tandem si idē tempus ad commodē & aptē artem aliquam, (quæ corporis adminiculō valeat) comparandam, & corpus exercendum, vt labores aptē ferat, consideretur, ad artem & facultatem corporis exercendi nimisrum spectat. Quod si boni vi- nius prædicamenti tot facultates & scientiæ (vt ostēdimus) dātur, nec illius vna idea est: à fortiori, sequitur neq; omniū aliorum bonorum, quæ tantam discrepantiam admittunt, vt sub eodem genere consistere nequeant.

Dubitauerit autem quispiam. &c.

Quarto loco arguit. Eadem ratio siue definitio est cuiusdā hominis ex materia & anima rationali constantis & per se hominis, aut ipsius hominis, qui idea & simplex forma omni materia vacans, existit. Nā si quæratur, quid est hic homo quatenus homo est, & ipse homo? Eadem utriusq; assignabimus definitionem. Etenim materia, atq; individui ratio, extra substantiā & quidditatē totius posita est. Quod si eadem ratione quidam homo quatenus homo, & per se homo definiuntur, atq; eisdem naturæ limitibus distinguntur: planum est re ipsa nullo pacto differre. Sed tantum negotio & intellectus, opere, ea se iungentis. Ad eundem igitur modū, quidā homo, & per se homo, si quatenus boni rationem admittit, consideretur, oīno eandem rationē & definitionē exigent: ac perinde erit, si virtutem bonam, cum idea boni conferas, & mediocritatem, & occasionem, & cetera id genus. Etenim omnino similis ratio, quæ de quodam homine & per se homine. Quare extra singula bona non erit aliqua forma boni per se subsistens, sicut nec extra singulos & individuos homines per se, & vniuersali homo: sed eam ponere, res ficta, & vana omnino erit. Quia tamen aduersarij contradicta, & apparenter quidem: negare posset hominis cuiusdam, & per se hominis eadem esse rationem. Vel ob id saltem, q̄ hic homo, & singuli homines semper gerentur, & intereāt, forma autem hominis à materia corruptionem semper machinante, sciuncta, aeterna sit, atque perpetuo tenore semper eadem sibi constans. Quare non eadē erit:

erit utriusq; ratio & definitio. Cui obiectiō philosophus ref pōdens, inquit: quod perpetualū & nō perpetualū substantię rationē & definitionē minime variat, sicut nec finitū, & infinitū necessariū & contingens. Sūt enim modi rerū, extra earū substantiā & quidditatē positi: qui tamē eā iugiter sequātur: quare definitionē, substantiā, & naturā rei dicentē, minime ingredientur. Necessarii igitur, & contingentis (quando alia non aderit distatia, infra genus) e dē penitus erit definitio. Vnde & cuiusdā hominis, & per se hominis (vt dicebatur) sicut exempli gratia, diurni albi & diarrii, eadem erit definitio, quatenus ambo corpora alba existunt: nec vnum dici tur magis, aut minus albū altero. Perinde igitur nec ipse homo, magis erit homo, quam quidā homo, quatenus homo est, nec aliam ab ipso obtinebit rationem, seu definitionem. Quare integra, & sibi constans semper manet ratio posita. Ex quibus rationibus sufficienter satis explosa videtur manere Platonis sententia de vno & vniuersali bono, quod omnium bonorum caula existat, eo modo, quo ipse assertit. Imo inquit philosophus, quod si hęc sententia cum eo, quod de vno & bono Pythagorci dixerunt, conferatur: probabilior horum sententia videbitur. Hī enim duos ordines alterum bonorum, alterum malorum constituerunt. Atque in ordine bonorum vnum posuerunt: non vnum vniuersale bonum, quod aliorum esset causa vt Plato: sed quod principium numeri est, & partitionem omnem, atque divisionem negat: atque hoc bonum, & boni principium posuerunt. Vna quæque enim res quatenus alterius non est indigens, & simul in diuisa manet, suum bonum & perfectionē retinet: suoq; genere bona & perfecta dicitur: & ea ratione propriè vna. Alterius etenim non indigere, atque in diuisum permanere, vnum siue unitas importare videtur. Nam quod diuisum est, plura iam factum existit: & quod sibi non sufficit, & alterius indiger, illud etiam quodammodo est factum: quare iam quoquam pacto diuisum est. Vnde quia Deus optimus maximus penitus infinitè, & maximè bonus est, primum bonum, & optimum existit: & ceterorum bonorum causa. Et inter res creatas rursus, (quæ omnes deficiunt, & sub indigentia quadam, in primis Dei, deinde aliarū etiā rerum,

*Modi rei
efficiam
nō variat.*

*Maior p-
fectio in
maiori v-
nitate.*

ad suum optimum esse constitutæ sunt illæ, quæ magis ad vnitatem accederent, minusq; aliis indigerent, magis bonæ ab his censemantur. Quare vnu primo loco posuerunt, dein de alia, quæ ab ipso minus degeneraré, & absolutè inter res omnes consortia quædam statuerūt ex re ea, quæ diuisa est, aut deficit, & ex ea, quæ vna est, & à cuius perfectione altera deficit. Qua ratione in ordine bonorum vnum, impar, finis, dextrum, rectum, lumen, quadratum, quiescens ponebant, & horum opposita in serie malorum: quia ab vnitate & perfectione ipsorum deficiebant, atque horum singulū cum suo opposito consortium faciebat: quia ex utroque in suo genere sufficiens esse, & viuere, atq; vnu integrum redderetur: perinde atque ex masculo, & foemina. Quare cùm omnes res creatæ deficiant, & sub indigentia constitutæ sint, absolutè & simpliciter tantum Deum optimum maximum vnum esse censemant, qui solus tantum & simpliciter vnu est. Quapropter in numeris vnum: numerū totum præcisè posuerunt, numerum scilicet denarium, qui totus numerus est: & vnu insuper perfectum numerum in quolibet numero, vt in denario sex: in centenario vigesimum septimum: & ita in cæteris: quia Deus omnium vniuersale principium in ipsa vniuersitate rerum quid vnu infinitè perfectum & totum est. Quibus consideratis apertè patet de vno inter res creatas, nam de his tantum Aristotelem intellexisse planum est: rectius, & probabilius, quam qui formas introduxerunt, id est, quam Plato: (nam modestiæ causa numero multitudinis vtitur) Pythagoreos locutos fuissè. Quos (inquit) etiā se-
cutus est Speusippus discipulus, & nepos Platonis ex soro-
re, qui cum Xenocrate primus, Platonis rationem & auto-
ritatem suscepit. Quem deinde processu temporis fecuti fuere Polemon, Crantes, & Crantor, eximii philosophi, qui vnu in academia congregari, quæ à superioribus acceperunt, quebantur: & Polemonem rursus fecutus est Zeno, qui subtiliter disserebat, sed anteibat Arcesillas: quare disciplinā corrigere conat? fuit, vt autor est Cicero. Quod si ita est, quod neque doctrina magistri, neque cognatio, quin discederet à Platone, Speusippum continere non potuerūt, quid mira-
dū est, si nos (quasi Aristoteles diceret) ab eius opinione rece-
damus,

damus, Pythagoreosq; in hac parte anteponendos iudice-
mus? Sed si & ipsi recte dixerint, an secūs, alia (inquit) est dis-
putatio. Nunc autem cum iis, qui ideam introduxerunt, per
dem contulimus, atque quantum eorum sententia valeat,
examinamus. Quæ omnia vt se ab inuidia magistri excuseti
videtur protulisse. Quod si præstiterit, tu iudica.

In ijs verò quæ dicta sunt, controversia quæ
dam subest. &c.

Inuit hoc loco philosophus solutionem quandam, qua fa-
cile omnes adductas rationes aduersarii retundere possent.
Quam vt planè percipiamus, simulq; ordinem textus serue-
mus, intelligere in primis oportet, diuisiōnē bonorū, quæ
hoc loco ponitur: bona inquit: quædam esse per se, alia non
per se, sed propter aliud, cui conferunt, quæ bona vtilia so-
lemus appellare. Bona ea dicit esse per se, quæ propter se ip-
sa, hoc est, ratione sui amantur, & expetuntur: vt virtus: sa-
pientia, animæ gaudium, & cætera huiusmodi. Bona vtilia
sue propter aliud appellat, quæ ea, quæ per se sunt efficiunt;
aut conferuant: vel contraria prohibent. Exempli causa cor-
poris sanitas bonū est, per se, quam aliquando existente mor-
bo, efficiunt incisiones, medications, & pharmaciū: vt sum-
ptiones ciborum conuenientium cum moderato labore, eā
existentem conferuant: & tutelæ, & præcautiones, à medi-
cis exhibitæ contra suspectum morbum, vel ex cæli immu-
tatione, vel ex mala aeris corrupti temperatura, contraria
prohibent. Quare omnia hæc vtilia dicuntur. Eo dem etiam
modo de sapientia, & virtute dicendum est. Nam labores &
studiū sciétiam efficiunt: continua lectio cōfirmat: & virtus
ipsa quadam à vitiis abstinentia, contraria, quæ illi impedimento
sunt, continuò prohibet: quare omnia hæc, bona di-
cuntur propter famulatum & obsequium, quod bonis per
se, à quibus perficiuntur, vt diligentēs famuli, præstant. Vnde
vtilia bona tanti bona censenda sunt, quamdiu officiū
debitum per se bonis persoluunt: quamprimum verò ab eo
desistunt, sibiq; tantum student, propriamq; factionem con-
stituunt, vt pecuniæ causa exempli: nomine à bono per se mu-
tuatum, amittunt: nec amplius bona censentur. Ex quibus

Bonū vti-
le quid,
& quā-
diu tale
cēseatur;

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

definitionibus perspicuum est, ac in confessio apud omnes, bonum duobus modis dici: aliud, quod dicitur per se, aliud propter illud, cui confert. Quare controuersiam admittunt superiores rationes. Quoniam de bono vtili omnes procedere videntur, nō autem de bono per se, respectu cuius tantum detur ex mente aduersariorum idea. Nam bona vtilia ex se bonitatem non habent, sed ab alio mutuatam: quare ideam nullo pacto habebunt, sed ea tantum, quae sunt per se. Atque hanc existimo legitimam huius loci interpretatione licet alii per rationes hoc loco non argumenta adducta, sed ideas intelligant: minimè tamen ad mentem Aristotelis. Solutionem igitur hanc interpositam, (quae aliquo pacto rationes adductas declinare videtur,) iam philosophus impugnat. Atque ne ambigua procedat oratio, bona per se ab utilibus sciungit, atque si hæc secundum vnam ideam (vt solutio indicat) dicantur, discutit, & inquirit.

Qualiaverò esse per se bona aliquis statueret.

Bonū per
se.

Hic primum iam argumentum ponit, quod à nomine ipso, quod est esse per se bonum dicitur. Et querit, vt distinctius agat, quid sit bonum per se. Atq; bonum id esse statuit: quod si solum relinquatur, persequimur: quasi diceret, id est bonū per se, quod ita ex se appetitum inuitare habet, vt licet ex eius electione nullum aliud bonum sequatur, per se tamē secundum, atque omni inquisitione & electione dignum se exhibit. Quę diffinitio satis perspicua est, quam in lib. de republica Plato primò tradidit: cuius etiam exemplis eandem hoc loco Aristoteles illustrat: vt sapere (inquit) per se bonū est, quia operatio ex virtute procedens, hoc est ex sapientia existit. Nam dāto quod ad vniuersa vita commoda nō conferret, adhuc tamen per se sapere expetibile est. Videre, rursus ait: per se bonum, & expetibile est, quia plures rerum differentias nobis ostendit: licet ad noxia quæc; vitanda, & cōuenientia sequenda (præter id, quod diximus) in vita nō cōduceret. Quorum bonorum etiam numero, voluptates nō nullas item adscribit, vt quae actus sapientiae, & virtutis comitantur, atq; indiuidiē sequuntur. Honores itē qui à prudentibus, & iis, qui nos cognoscunt, & integrè de rebus sen-

tiunt

COMMENT. CAP. VI.

78

tiunt (vt supra dicebamus) quædam per se bona existimandi sunt, sicut quando ab stultis, & ignorantibus hominibus levitate quadam exhibentur, contemnēdi. Omnia igitur hæc, quæ recensuimus, bona per se esse existimat: quia huiusmodi sunt, vt licet ex ipsis nullum aliud bonum, aut cōmodum in vita sequeretur, ex propria ratione, electione digna existat. Quo supposito iam sic arguit, & querit, an hæc, quæ numerauit, iuxta definitionem traditam sint per se bona, an nihil est per se bonum præter speciem illam & ideam separatam? Quod si hoc vltimum dederis, idea iam profecto res futile & vana erit: cùm nullum bonum participatum ipsis tanquam exemplati, correspondat. Siprīmū, vt ratio adducta te affere cogit: cùm ita sit, q; in evidentibus & manifestis rebus per se bonum reperiatur, iuxta exēpla adducta, neq; ad hoc nomen obtinendum aliquo extrinsecus petitio īrdigeant: ideam separatam ponere superuacaneum sanè erit, ac proinde res adhuc futile & vana. Nam quae per se bona apud nos sunt, ea specie proculdubio non īdignent, vt talia existat. Si quidē nō mutuatā ab illo, sed ex se bonitatē habet. Neq; rursus est necessaria, vt ad ipsam tanquam ad finē, à qua suam bonitatē sortiātur: quæcūq; bona vtilia apud nos existunt, referantur: cùm ad ipsa per se bona, quae manifesta sunt, sufficiēter tanquam in fines proprios tendant, à quibus suam perfectionem accipiunt. Planè igitur ex quacūq; dilemmatis parte constat, ideam separatam rem inanem & vanam penitus esse, quare & nulla ratione ponendam.

Quod si hæc quoq; per se bona sunt. &c.

Secundo ad idem sic arguit ex cōcessis ab aduersariis. Ea quae vnicā specie, & ideā habet, vnicā etiā rationē, siue definitiōnē retineant, necesse est. Siquidē species, & forma totā substantiā & quidditatē continet participatorū. Nam quod singula & individua facit, extrinsecū & peregrinum est. Ratio igitur, quae, quod quid est speciei explicabit, participatorū etiam substantiam declarabit, & contrā. Sed eorū, quę nuper recensuimus, quę per se bona ab omnibus cōcedūtur: nō est vnicā ratio: sed alia, atq; alia, quaten⁹ bona sūt. quippehō nos signū in testimoniu⁹ virtutis exhibitū dicitur: voluptas, quædam:

quædam animæ diffusio ex delectabili præsente: prudentia, tandem recta agibilium ratio. Quæ rationes maxime inter se distat: non ergo vnicæ horum erit species & idea. O portaret, namq; supra dicta omnia vnam tantum habere finitionem, quemadmodum nūis, & cerussæ. Quam ad proprium candorem parandum exquisitè & magna opera, solitæ sunt elegantiores foeminae conficere. Etenim qui hæc diffinierit, quatenus alba sunt, eandem vtriusque assignabit diffinitionem. Non ergo per se bonorum idea aliqua ponenda est.

Sed quonam modo dicuntur? Non enim. &c

*Veræ vere
rū nomi-
natiōnes.*

Quia singula per se bona diuersas continere rationes immediate ante dixerat, opponit iam sibi, q; si ita esset, nō omnia bona vno nomine venirent appellanda. Nam quæ sub vna nuncupatione clauduntur, vnam etiam communè habeant rationem, oportet. Et insuper obiectionem hanc ponit, vt Platonis satisfaciati in cratyllo afferenti, q; si è medio tollantur ideas, quas primò nomina significant: cum sensibiles res nūquam in eodem statu persistant, sed semper mutentur, & defluat: verè rerū appellations nunquā cōtingerent. Nā qui: ait ipse: verè aliquid nominabis, si continuo id subter fugit necessarium erit ergo, vt dum primò exprimit, quid aliquid sit, deinde etiam, quale factum erit indices: vel quod dum loquimur, aliud ipsum, quod efferrimus: statim fieri, iugiterq; diffugere, nec tale amplius esse subiiciamus. Ne igitur his angustiis loquendi continuo premamur, vereq; res ipsas nominemus: cùm cæteræ res sensibiles semper currant, & ferantur, nec aliquando consistant: necessarium est ideas ponere, quas primò nomina ipsa communia significant, ac deinde, & deficiente ipfa participata. Vnde & æquioce omnia nomina idæ, & sub ea contenta significare dicebat: atq; nomina non ad placitum, sed à rerum proprietatibus nuncupationes esse desumptas, idest à rationibus idearum: secundum quam etiam rationem à Mose primò nomina ad significandas res imposita fuerunt. Quapropter coram ipso omnes res constitute fuerunt, vt acie mentis singularium earum proprietates contemplaretur: & secundum convenientes rationes, aptè eas appellaret. Quæ ratio imponendi

ponendi nomina semper ab Hebræis in posterum fuit observata. Huic igitur rationi respondens philosophus, in dubium reuocat: quo pacto nomen hoc bonum, aut per se bonum, cūcta bona significet, cùm rationibus inter se (vt vidi-mus) adeò distent: nec vnicæ idea (vt dicebat Plato) concludantur? Pro qua re expedienda tres ponit modos, quibus res aliquæ communè aliquod nomen, aut æquam vocationem sortiri possunt. Primus est à fortuna, inquit ipse: vt appellations, quæ absque ratione aliqua fiunt, qua res sic appellate conueniant, neque nuncupator aliquam rationem, aut causam habuit, cur ita fierent, præter propriam voluntatem. Sed vt fortè qui Cordubæ natus est, Petrus est appellatus, ita & qui Compluti. Quare vnam appellationem & nomen habent: fortuitum tamen, & à casu. Secundus modus est, quando aliqua eadem gaudent appellatione, ea tamen ratione, q; aliqua affinitate connexa sunt, aut quia ab eodem principio procedunt, aut ad vnum, eundemq; finem tendunt: vt gratia exempli instrumenta omnia, & artus cuiuscunque artis, vno nomine quidem césentur: èo tamen, q; ab vna arte oriatur, & ad eundem finem tendat. Qua ratione omnia iumenta musica, chordarum pulsationes, & cantus, qm ad voluptate aures hominum definient ordinantur: & quia ab eadem insuper arte musica procedunt: idem nomen fortita sunt, & res musicæ césentur. Vt medicamenta etiam omnia, curationes, atque medicorum libri, medicinalia appellantur: quia ad sanitatem omnino tendunt, & à medicina cuncta profiscuntur. Tertius modus æqualis appellationis aliquorum est ex proportione, & similitudine. Quando aliqua videlicet sic muneribus, & officiis aliquibus exercédis conueniunt, vt ad vnum tendant: vel sicut vnum ad vnum, ita aliud ad aliud quadam proportione se habeat: vt sicut oculus se habet in corpore, ita & meus in anima. Nam quemadmodum ille rerum cognitionem suppeditat, pulchritudinemque & rerum elegantiam animalibus offert: ita & mens omnium intelligibilium cognitionem exhibet, ornataq; & pulcherrimam animam reddit. Poterunt ergo hac ratione oculus, seu visus, aptè prædictæ res appellari: Ex quibus modis, quibus aliqua æquè cōtingit: nūcupari: ab appellatione bonoru: primum:

primum modum statim reiicit: rebus nempe, quæ tanta ratione constant, appellationem præter rationem aliquā contingere, minimè conuenire: decernens. Aliis autem duobus modis eandem nuncupationem cuncta bona habere posse insinuat: & si ad ultimum magis inclinari videatur. Cuncta ergo per se bona hoc nomine céseri possunt, quia à rationis commensuratione vniuersa proficiuntur, atque ad animā ornandam, ut ad eundem finem simul tendunt: & etiā qui proportione quadam se habent. Nam sicut honos, aut virtus, sua ratione se habent ad animam augendam, & locuple tandem, ita & sapientia, animæq; voluptas, & cætera huiusmodi. Quod ad hoc ut omnia prædicta bona, vno nomine nuncupentur, licet diuersas particulares rationes dicant: sufficit. Neque idea aliqua, in qua conueniant, ut sic appellentur, indigent. Quibus difficultas opposita expedita manet. Atque hæc de æquiuocatione inquit hic: dicta sufficient. Quare eum, qui amplius hac de re videre cuperit, ad quartū librum Metaphysicorum remittit, in quo longior huius rei habetur disputatio: si cut eum insuper, qui latiorem tractationem idearum desiderauerit: nam in duodecimo Metaphysicæ copiose de his differit. Hoc aut̄ loco de specie tantum boni (quia id materia postulabat) sermonem cōtexuit.

Nam etiam si vnum aliquid sit. &c.

Iam contra idem vniuersale bonum alia via insurgit, proba req; nititur, quod si ita sit, quod bonum illud separatum subsistat, nullam tamen rationem felicitatis, aut ultimi finis habere possit. Atque sic agit: Bonum id vniuersale, siue notionale quid sit, quod communiter, & de pluribus nuncupetur & prædicetur: qua ratione considerationem logicam subire potest: siue quid separatum à materia, & per se existens ponatur secundum quam considerationem, ad Metaphysici seu Theologi negotium spectat: vt cunque inquit: a scleratur, nec res est, quæ sub actionem cadit, agiq; ab homine possit, neq; actionibus, & vita studio acquiri, neq; quoquam pacto industria humana aliquando addisci contingit: non est igitur ultimus finis, aut humane vita felicitas. Nam ut ex superioribus constat: humanæ vita finis est id, quod ut scopus, & si-

gnum

ghum quoddam humanis operationibus attingendum, proponitur. Quare huiusmodi bonum, ut humana felicitas, minime statuendum est.

Melius autem fortasse alicui videretur. &c.

Quia vna ex rationibus, quibus motus fuit Plato ad ideas constituendas, fuit: ut exemplaria quædam operibus efficiēdis in natura existerent, ad quorum imitationem singula opera excogitarentur: hinc solutionem suę rationis innuendo, inquit: diceret iam fortasse quispiā: fateor bonum illud in actionem nostram non cadere neque operationibus ullo pacto esse assequendum: optimum tamen est, ipsum existere, atq; nos idem cognoscere. Nam exemplar quoddam est, quod si semel cognoverimus, per eius imitationem certius, quę nobis agenda sunt, ex cogitabimus, atque facilius proposito exemplo eadem consequemur. Facilius quippe quisque assequitur, quod nouit, si id aptè cōficitur: quam quod ignorat. Nam ignorantia impeditus, ab actione desistet, aut si operabitur, frequenter aliud, ab eo, quod quererebat, consequetur: aut si idem, non ea tamen absolutione, qua antea prænotatum fuerat.

Hæc qdē ratio probabilité quādā habet. &c.

Agnoſcit philosophus præfatam solutionem probabilitatē quādam habere, quibus verbis sati imbecillam eam esse insinuat: dum non solum probabilitatem, quæ apparētiā solum veri p̄ se fert: sed quandam, id est, modicam & tantillā habere dicit: atque ad hoc ostendendum, tribus argumentis contra eam insurgit: quæ ex operibus artium sumit. Primo ergo sic agit. Omnes artes & facultates, quod bonū est, semper appetunt, atque omni ratione eo frui, & tanquam proprio fine, omni diligentia eo ornari procurant: qua ratione si bonum aliquod sibi deest, id instanter omni studio inquirunt, & omnino assequi contendunt. Etenim cùm omnes artes ex sui absolutione, & perfectione pendeant, nam pro earum exacta ratione solum in republica estimantur, ita ut cū ab ea defecerint, nihil habeantur: pro huiusmodi perfectionis affectuōe semper anxie & vehementer solicitæ existunt. Quod si ita est: artifices, prædictarumq; artiuin au-

tores

tores, tantum adminiculum, tantamq; opem; sicut bonum id vniuersale est: ignorare minimè credendum est: nam absurdum sanè hoc esset: & quod eos maxime, ipsorumq; prudentiam, & industriam argueret. At videmus eos continuo huiusmodi boni ignoratione teneri, imo nunquam ipsius mentionem aliquādo fecisse: est igitur illis ad sua opera con ficienda, huiusmodi boni cognitione penitus inutilis. Quare nullius momenti erat adducta solutio.

Dubium etiam sane est. &c.

Secundo ad idem sic tendit: supponamus ideam illam esse exemplar, vt dicunt, atque hoc aduersariis donemus: tamen hoc datō non inueniemus aliquid opus artis perfectius, & absolutius, vñquam ex ideæ contemplatione, & diligēti insuper artificis inspectione factum fuisse: neque hac ratione opificem aliquem peritiorem, aut alteri in sua arte superiore euasisse. Nihil igitur eorum operibus conferre prædicti boni cognitionem planum, & apertum est. Quod enim bonum illud separatum, cōsortium cum opere textoris haber, vt ipsum contemplando, & imitando, exactius operetur? Atque similiter de fabro, medico, & duce seu imperatore, sentiēdum esse dicit. Nam qua, inquit, ratione: imperator ex contemplatione ideæ peritior ad imperandum, exercitūq; duendum euadet?

Nam neq; ita speculari medicus videtur. &c.

*Medici
scopus.*

Tertio, & vltimo iam sic arguit: si medicus, cū agrotum curat, sanitatem vniuersaliter conceptam consideraret, eamque curare studeret: forsitan tunc sanitatis ideam in bono illo separato contemplari, & speculari ad sanitatem, solum imaginatione constantem: efficiendam, conferret: at eam non querit infirmus, nec medicus inducere intendit, sed hominis: (& ne iterum ad ideam hominis confugias,) subdit: imo verò huius individui hominis sanitatem efficer, & morbum huius hominis expellere tandem contendit: singulis namq; hominibus, & non vniuersali medicus medetur. Quoniam licet medicus, & quicunque artifex vniuersalia specularur, quæ præceptis, & artis obseruationibus cōtincantur: cū tamen se se ad operandum accingit, singula, &c

& particularia considerat, quæ & operationibus artis conatur attingere. Est igitur illius ideæ, siue exemplaris cognitio ad opera artis exactè conficienda, penitus inutilis. Quare superior ratio efficax manet: nec solutio alicuius momētifuit. Atq; proinde vniuersale illud bonum, quod species omniū bonorum sit, minimè esse ponendum: neque si ponatur, humanae felicitatis rationem quoquam pacto esse existimandum, satis aperte ex superioribus rationibus constat: quibus sententia omnis, quæ in hoc capite cōtinetur, ad finem deducta est.

Sed quia forsitan non vsq; adeo, vt Aristoteles existimat: eius rationes cū rationibus Platonis consertæ sunt, neq; eius mentē attigerunt: quid de hac re Platonem sensisse crediderim, quantū ex diuersis eius dialogis potui colligere, in medium producam: vt liberè hac de re curiosus lector suā sententiā discere possit: & Plato etiam ab inuidia, & oppressione quoquam pacto vindicetur. Est igitur in primis aduertē dū, q; Plato suis disputationibus aliquando loquitur vt theologis, quando in Deum rerum omnium autorem, vniuersaleq; principium, sermonē cōuertit: aliquādo verò vt Meta physicus, & etiam logicus: quando substantias, & quiditates rerum, scientiasq; atq; earum terminos, & obiecta meditatur. Primo modo præcipue omissis aliis locis, in Parmenide agere videtur: vbi Pythagoram secutus, per vnum, & vnitatem philosophando, quam primō insensibilibus rebus inuenit: ea quippe, quæ similia sunt, similitudinis vnitatem habent, necesse est. Atq; deinde in rebus intelligibilibus, quæ sensu non percipiuntur, vt in ideis, atque rerū quiditatibus: quæ enim vnius generis sunt, vt vnum homo & aliis homo, vnitatem speciei, qua vnu esse hęc, quæ multa sensu videntur, sint: necessarium est. Quo etiam loco expressè dicit Socrates roganti Zenoni: Extra hęc sensibilia participata, seu simulacra, vt ipse loquitur: ipsum hominem, vel ipsum bonum (quibus nominibus rerum species nominat) nullatenus reperiri. Ad quam rem explicandam accōmodatisimō in Timao exemplo vtitur, si quis inquit: cunctas figurās ex vna eademq; auti materia factas, continuo in alias, & alias refomet, deq; vna quadā illarū præfens aliquis quid sit? quæ-

*Queruntur
ideæ.*

L rat:

rat: verè admodum & tutissimè respondere possumus, aurum illud esse: triangulum vero, aut aliam figuram earum, quæ in ipso impressæ sunt, & continuò permutantur: quasi re vera sint, dicere non licet: sed quale singulum horum licet appellare, vt triangulare, quadrangulare & cætera. Hæc Plato. Ex quibus ita subsumitur: Sed sic est, q̄ in illis figuris impressis aurum continebatur, ergo & rerum quiditates in ipsis rebus quæ generantur, & corrumpuntur, atq; materia, & accidentibus distinguntur. Et rursus infra etiam in eodē dialogo, ad intelligentiam nostram, & vniuersales notiones obiectis terminandas, & finiendas, vt logicus species & ideas asserit, officium autem hoc notiones terminandi, non exigit species, & rerum formas separatas, & per se subsistentes: (quod neque ipsum Aristotelem præterit) nam hac de causa, vt qui optimè dialogum legerat: in ultima ratione tex tus dixit: Id vniuersale bonum, siue communiter prædicitur, (quod notionale esse indicat: vt loco allegato asserit Plato) siue separatum quid sit, id manifestum est, neque agi, neque adquiri &c. Non ergo rerum species & ideas separatas ponebat: sed obiectiue intellectum terminantes, & tandem (vt ad ordinem dialogi redeamus) in unum, atque Dei optimi maximi unitatem ascendit: quæ maxima & prima unitas est, à qua cuncta alia procedunt, & cōseruantur, & sine qua nihil existeret. Itaque more Pythagoreorum, qui numeris omnia philosophabantur: ab unitate sensibilium rerum ad unitatem intelligibilium ascendit, atque inde, in unum Deum vniuersale omnium rerum principiam, in quo primo & maximè unitas reperitur. Quapropter primo loco unum tanquam principium omnium bonorum, (vt diximus) suis ordinibus Pythagorei constituerunt: & numerum etiam im parem, quia ad unitatem magis, quam par, qui multitudinem dicit: accedit, maximè coluerunt. Atque hinc crediderim manasse, medicos numero impar semper pilulas subministrare: quasi ipsa pharmaci præscriptione nomen domini, quo profuturum est, inuocent. Atque hinc etiam intelligendum est: in maximum probrum, & reprehensionem Aristotelem dixisse, rectius Platone Pythagoreos de uno bono locutos fuisse. Nam cùm hac ratione philosophandi ipsos

.fos sequutus fuisse, tenebatur sancè eos superare, aut saltem ab eorum doctrina non degenerare, vt non degenerasse ex discursu dialogi iam probauimus. Nam ipsummet Deum ideam boni separatam, bonumque vniuersale, & omnium bonorum originem constituit. Vt quantum hoc loco ab eius mente, & intentione Aristoteles aberret, planè patcat. Est ergo hoc dialogo Plato Theologus, inquantum totam suam disputationem in Deum ipsum conuertit: quo modo ideas vt exemplaria quædam in ipso constituit. Vt in Timaeo, vbi Deum optimum, maximum, cùm omniuinuidia, vt inquit ipse: & liuore careat, vt suam bonitatem communicaret, vniuersum mundum, & singulas etiam partes creasse affirmat: vnde & patrem seu parentem totius vniuersi nō dubitat eum appellare. Ecce Theologiam Platonis. Loquitur autem vt metaphysicus (vt suprà etiam insinuauimus) quando rerum quiditates confert, atq; ad unum reducit, & ea ratione ad Deum primum principium tendit. Sicut tunc loquitur vt logicus, quādo scientias omnes, carū principia, progressus, & fines, rationēq; insuper omnem intelligendi, & cognoscendi nostri intellectus, considerat: qualē se p̄buit partim in Parmenide, (vt ex superiorib⁹ cōstat) & omnino in Cratyle, vbi de ratione sciendi, atque vera nominum appellatione, tota habetur disputatione. Quo supposito dico, quod quando prioris generis disputationibus mentionem idearum facit, easque, vt exemplaria quædam constituit, nō extra per se subsistentes, vt imaginatur Aristoteles: sed in ipso met Deo collocat, vbi non re, sed ratione sola differunt. Atque tunc vniuersalia ante res ipsas appellat, vt patet in Parmenide: quoniam hac ratione ipse met Deus sunt, ad quarum imitationem res cunctas produxit. Quod ex mente Platonis esse, satis perspicuum est; cū Deū optimū maximū, totū vniuersum produxisse, & effecisse, libēter in Timaeo fateatur. Produxit autē (vt eodē dialogo paulò antē p̄miscerat) ad imitationē, & similitudinē cuiusdā mūdi idealis, cuius inquit: & singulatim, & generatim omnia, quæ creata sunt, partes existūt, & viuētia insuper oīa, quæ mente sola percipiuntur, complectit: quemadmodum hic mundus inferior nos, & cætra, quæ cernuntur, animalia cōtinet. Hic autem

Ideæ in
Deo collo
cantur.

idealis mundus; non est nisi ipse met Deus, cunctas res ante ipsarum existentias cognoscens, & intellectu penetrans. Quod ex eo est manifestum, quod tunc nihil erat creatum, in quo ideae existerent: sunt igitur in ipso Deo ante rerum creationem præexistentes. Item produxit sciens & intelligens, quoniam maximo, & constanti ordine res omnes effecit, ut ipse dicit: & in Parmenide perfectissimam scientiam (vt qui omnium rerum ideas, & ipsius item scientia speciem perfectissimè teat) solum Deum habere docet: præintellexit ergo, & sciuit omnia, quæ fecit, antequam facta fuissent. Idea igitur stabant, nec alibi quam in ipsa diuina essentia, vbi perfectius res representatur, quam in proprio genere: & perfectius etiam diuina cognitionis, ad ideas sic existentes terminatur, quam si ad res in proprio genere tenderet, quam ex sententia Platonis nullo pacto scientiam, & cognitionem intellectus, valeretur terminare: vt ex Cratyle suprà citauimus. In ipso igitur Deo rerum omnium species, & ideae ex mente huius philosophi collocatur. Quod etiam aperre colligitur ex decimo dialogo de republica, vbi sic differit, Ut faber (inquit ipse) producit lectum, & mensam, imitando mensam, & lectum ipsum in mente, qui perfectius esse habet, quam qui sit ad extra, immo lectus ad intra est id, quod est lectus, quod fabricatur autem, est quidam lectus, & quod est in mente, est idea lecti: ita inquit: Deus produxit cuncta. Quo sanè nihil apertius dici potest. Ex quo satis manifestum est, quantum valeant rationes, quas in fine capituli adducit Aristoteles contra ideam, quae est in mente artificis, illius rei, quam fabrefacere vult. Sanè mentem Platonis nullo modo attingunt, si eum nec priores: quia de uno bono Deo optimo maximo rerum omnium principio Plato loquebatur, vbi idea boni, & aliarum rerum sunt. Imo ipsum Deum uniuersale bonum dixit. Bene verum est, quod circa id, quod diximus, de mundo ideali inter doctissimos Platonicos controuersia sit, vtrum in Deo, vel extra Deum ponatur. Nam quidam afferunt Deum creasse primū angelū, atq; in eo omnes rerum species, & ideas produxisse, atq; hac ratione deinde mundū realem effecisse. Cuius sententia est Plotinus, quantum coniectare possum, hac ratione motus: qd Plato Deum solum, autorē & idearū causam

causam ponit, eo quod perfectissima & vera causa verum & perfectum debet habere effectum, cuiusmodi ideae ipse sunt. Homo autem, qui non est vera causa per se, sed in numero causarum ponitur, quia simul cum aliis causis agit, nō producere dicitur hominem, sed hunc hominem, & faber hunc lectum, & cetera, sunt igitur ideae vere & realiter productæ. Quare necessarium cenit mundum idealem extra Deum esse ponendum. Hoc tamen non labefactat, quod dividimus. Nam pater æternus intelligendo se, suaq; benedictissimæ essentiæ fœcunditatem, producit diuinum verbum, in quo omnes rationes, & ideae creaturarum eminenter lucet, & est realis, & perfectissima hec per intellectum productio. Vnde quidam Platonici, vt Iamblicus, Mercurius, Trismegistus, Platonem diuinum verbum, atque secundum personam in diuinis agnouisse affirmant, vt quadam epistola ad Hermiam, Erastum, & Coriscū aperte indicare videtur his verbis: Ut tendum inquit: vobis pacto & lege, etiam iureiurando (vt æquum est, interposito, non sine eleganti studio, atq; huius studii sorore disciplina: testando Deum rerum omnium ducem præsentium & futurarum, ac ducis & causæ patrem dominū, quem, si vere philosophemur, cognoscimus expertè omnes, quatenus felicis hominis natura pertingere potest. Hæc Plato, vbi planè filium ducem rerum omnium, & patrem dominum videtur agnoscere. Quod evidenter argumento est, plura ex iis, quæ benè differuit, à sacerdotibus Ægyptiorum, ad quos aliquando commigravit: atq; à Moses in super scriptis accepisse. Cum quo etiam stat sententia Plotini, quod in primo angelo produixerit rerum species omnipotens dominus: nō ita qd per eas tanquam per exemplaria, mundum produxisset, in Deo siquidem omnia efficiēte, has præfuisse necessarium erat: nam alias nec in ipso angelo eas posset producere. Sed vt per eas, res in tempore existentes intelligeret, quas beatus Thomas species congenitas appellat, per quas angelos cognoscere dicit. Nominat autem primum angelum Plato, quia secundum ipsum per primum, tanquam per perfectiorem substantiam, ideae aliis communicabantur, & ab iis animabus rationalibus: ad quas, cum à corporis somno excitatae se conuertissent, tunc primum scire,

& intelligere, afferuit Plato. Fuit enim in hoc errore, q; animalia cum suis astris erant, antequam corpori comunicarentur, vbi per ideas sibi insertas, scirent, & cognoscerent: cùm autem in corpora infundebantur, tanquam amentes factæ (vt inquit ipse) scientiam ipsam obliuiscerantur: quam pòst studio & labore resumebant. Quare nostrum scire tantum quoddam esse reminisci constanter in Menone, & pluribus aliis locis affirmauit.

Idee post natus rurales sales notiones.

Quando verò Plato loquitur vt metaphysicus, aut logicus, ideas non appellat exéplaria, sed species rerum, & quædam rotæ in partibus aut post partes: vt videre est in Parmenide. In partibus nuncupat, quoniam earū quiditates & ipsum esse, quod sunt, vt ipsum hominem, ipsum iustum, ipsum bonum, & cetera huiusmodi: in ipmis indiuiduis, quæ verarum rerum simulacra, & res participatas dicit: continentur, vt suprà explicuimus. Post partes verò appellat, atque tunc maximè logicum agit: quando species, non essentias & rerū quiditates quas veras res censem: sed notiones quasdam operi intellectus, ex ipsis simillimis rebus fabricatas, intelligit. Hæc enim vniuersale sunt mente, & intelligentiam terminantia. Quomodo etiam ideas ponere in Parmenide, logicæ eas considerando, suprà demonstratum est: quæ post genita indiuidua, ab intellectu generantur, & efficiuntur: quare meritò post partes, & post genita (vt diximus) ab eodem appellantur. Quod evidenter confirmat illud Aristotelis primo de anima, vbi dicit: vniuersale aut nihil est, aut posterius est. Quod autem quæ diximus, sint ex mente Platonis aperte probant ea, quæ ex Parmenide suprà retulimus: & ea insuper ratio, quæ ex libris de republica adducta est, fententiam Plotini referendo. Quibus locis planè substantiarum vnitates in diuersis rerum generibus existentes, species atq; ideas, appellat. Nam quasex Cratyllo produximus, aperte probat, ab illicis nullo pacto contingere veras rerum nominaciones: cùm nomina, notiones quædam insitæ idearum sint ex sententia eiusdem, id est quiditatum & substantiarum, quæ scientia, & nomine ipso comprehendimus. Quare nec cognitione, nec scientia (quod amplexius est) esse poterit, cum intellectu fixo & firmo, quod ipsis terminet, carcat, vt in expositione.

ditione textus latius hás rationes pròsecuti sumus. Idem etiā patet ex ratione alia, qua ad ostendendas ideas in Timæo vertitur. Venatur enim eas ex distantia & differētia, quæ est inter intellectum, siue scientiam, & sapientiam, quibus intellectus perficitur: & inter verā opinionē, quæ discursus phantasias terminus & cōclusio, siue affectio (vt inquit ipse) est. Vbi docet, intellectū facere, & constituere doctrinā, ex demonstratione propria constantē: opinionē verò, persuasionem. Quoniam inquit: intellectus nunquā sine ratione vera: absque tali aut opinio fit. Nulla itē persuasione intellectus est mutabilis: opinio verò mutationi omnino subiecta existit. Debet igitur dari species, & idea, quæ obiectū intellectus fixum, & immutabile sit. Aliud verò, quod huius similitudinē gerit, genitum, sensibusq; manifestum, quod semper fertur, & sustentatur ab alio, (à quiditate scilicet & idea) & quod in loco aliquo gignitur, rursusq; recedit, opinioni subiectatur, atq; opinione per sensus comprehendendum, obiectū statuatur. qua ratione manifestè ostendit Plato id, quod diximus. Ad quod etiam probandū alias duas rationes ponit in Phædone, quas, quia cum superioribus coincidunt, cōsulto prætereo. Ex quibus (vt summatim quæ dicta sunt, repeatam) aperte constat, Platonē nunquā somnia esse ideas, aut rerū species separatas per se subsistentes, (vt vult Aristoteles) sed tantū vt exéplaria quædā in Deo, quando vt Theologus loquitur: & insuper vt metaphysicus rerū quiditates in ipsis rebus existentes, ideas atq; species appellauit: & vt logicus notiones vniuersales, quæ intellectus proprio negotio efficit, ideas nūcupat: & tandem ideas etiā censem species intelligentibiles angelis inditas & insertas ipsa conditione, vt in epistola ad Dionysum suprà iam citata expressè est videre: quorū ministerio animis hominum, quas rerum pulchritudines frequenter Plato nominat. Atque cùm anima in ipsis se cōuerterit, tūc inquit: intelligit, & sapit, propriāq; pulchritudinē inspicit: à qua immutata, ad excellentiorē angelorū pulchritudinem, excellentioribus ideis ornatam, properat: atq; tandem in Deū ipsum totius pulchritudinis fontem deuenit: vbi elegatiores animæ sistentes, tantā pulchritudinē, & bonitatem, admirari & suspicere nō desinūt: qua ratione volūtate, &

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

amore, in Deum ascendere docuit, ut in dialogo de pulchro licet cernere: quemadmodum, ex unitate rerum sensibiliū, ad primum unum (Deum scilicet omnium rerū principiū) per intellectum in Parmenide deduxit.

Ad quē vsum sit busdiſp. ratiō. Sed ne ab speciebus, & universalibus his, (quae tanto pere-
Aristoteles, & omnes philosophi persecuti sunt) prius disce-
damus, quam earum utilitatem, fructū, & vsum, hic omni-
bus subiectiamus: animaduertēdā sunt duæ rationes, quibus
universali potissimum hæc universalia in vsum venerunt: quibus etiā,
quæ diximus, in summa comprehendētur. Atque prior est:
vt homo diuersarum rerum varias, ac diuersas perfectiones
unitate similitudinis & conuenientiæ (quæ universale dicitur)
metiretur. Deinde vt ordinem, quo bonū ipsum, & per-
ficiō diuersis rerum generibus, à Deo maximo omnium
rerū opifice, comunicata sit, perspicue teneret. Tertiū vt
eā ratione, propter cuiusque generis rerum unitate, in sub-
stātia & quidditate, quam speciem siue universale dicimus:
varias scientias, & artes excogitaret. Atque hoc modo tan-
dem, secundum & cuiusq; generis rerum dignitas postulas-
set, sic intentionem, & mentis aciem, in res ipsas dirigeret.
Sublata namq; similitudinis, & conuenientiæ unitate, quam
rebus ipsis natura indidit, & intellectus proprio opere & ne-
gotio, ex singulis rebus colligit: neque Aristoteles ab unitate
entis, res cunctas in decem genera distribueret, neque va-
riam in rebus perfectionem, dignoscere potuisset, neque ip-
sius perfectionis, & dignitatis ordinem, & dispositionem:
sed omnia confusa, & indigesta manerent, unde scientiæ om-
nes, & artes perirent. Quare Plato, cum unum primum bo-
num constituisse, à quo cuncta alia bona, secundum & bo-
na sunt, profluant: ad ipsum Deum, siue ideam primam bo-
ni in ipso existentem, eadem retulit. Atque secundum
quod hac, vel illa, unitate, suo genere gaudet, diuersas ratio-
nes, & species (vt etiam Aristoteles docet) habere dixit. Un-
de & si verbis philosophi hi differat, re tamen ipsa maximè
conueniunt. Posterior ratio potissima universalia hæc exco-
gitandi, fuit modus intelligendi nostri intellectus, qui sem-
per in unitate existit: ut tertio de anima Aristoteles est au-
tor. Ea enim, quæ sparsa, diuisa, & plura facta sunt, intellec-
tus.

COMMENT. CAP. VI. 85

tus congregat, colligit, & unit, atque sub unitate in unitate similitudinis in essentia & quidditate, tantum ea plura per-
cipit, & cognoscit. Vnde probè Aristoteles eodem loco asse-
ruit intellectum in unitate existit, quoniam tantum unita-
tum universalia est: quæ in unitate existunt. Cuius hæc
elegans est ratio, quia modus cognoscendi semper modum
existendi sequitur, perinde ut operari continuo presuppo-
nit existere: vnde anima, quia materiæ unita est, quæ princi-
pium multitudinis & divisionis existit: diuisim, ac singula-
tim, vnamq; post aliam, res cognoscit: atq; nullo pacto mul-
ta simul unitate sensu, aut imaginatione percipere valet. Sed
quoniam id quam maximè affectat: cuilibet rei peculiarem
intentionem adhibet, ut ea ratione tandem ad cognitionem
multorum peruenire possit. Intellectus autem, quia ipsius
animæ rationalis potentia multò altior est, nec materiæ im-
mediate unitur, nisi media ipsa anima (licet ita sit, & secundū
quod anima aptior, aut minus apto & preparato corpori v-
niatur, velocior, aut tardior intellectus ad intelligendi fun-
ctiones reddatur) semper tamen vim intelligendi multa si-
mul, in unitate retinet: secundum quod libro etiam Topicorum scitè Aristoteles idem notauit, cum
sententiam eam tristissimam protulit, contingit sentire plu-
ra, intelligere vero non. Ex quibus satis aperta colligitur ra-
tio, quare angelus, qui intellectus omnino separatus à mate-
ria existit: plura simul intelligat, nec discursu aliquo vta-
tur. Atque hæc de ideis, siue universalibus propriis, qui
huiusmodi rebus excutiendis, diligentiores
sunt, dicta sufficiant. Cætera suis
locis videantur.

L 5 CAP.

CAPVT SEPTIMVM.

C de his quidē hactenus. Nūc rursus redeamus ad id, qđ quērimus, bonum: quidq; id sit inuestigemus. Videtur enim aliud in alia actione, atque arte esse. Nam aliud in medicina, aliud in re militari, & reliquis similiter. Quid igitur vniuersi cuiusque bonum est? an id cuius gratia cætera aguntur? Hoc autem est in medicina sanitas: in arte militari victoria: in edificatoria dominus: in omni deniq; actione & electione finis ipse, cuius gratia reliqua omnia omnes agunt. Quare si quis communiter agēdorum omnium finis est, id agēdum bonum erit. Sia plures, hi ipsi. Iam verò digrediendo in idem deuenit oratio. Quocirca magis enitendum, vt hoc idem declaremus. Quoniam verò plures esse fines videntur: & horum quosdam ob aliud expetimus, vt diuitias, tibias, instrumēta, denique omnia: non omnes esse perfectos perspicuum est. at optimus finis esse perfectū quidem videtur. Quare si vnum aliquid erit quod perfectum sit, id erit quod quārimus: sūn plura, id quod perfectissimum horum est.

Id

Id autem quod per se secundum est, eo perficitius dicim⁹, quod propter aliud appetimus: quodq; nunquam ob aliud eligendum est, ijs quæ & per se & ob aliud expetuntur. Absolutè autem perfectum, quod semper per se: nunquam ob aliud expetendum est. Eiusmodi autem videtur felicitas maximè esse. Hāc enim propter se ipsam semper, & nunquā ob aliud appetimus. At honorem, voluptatem, mentē ac virtutem omnem etiam propter ipsa expetimus: quippe cùm eadem expeteremus, etiā si nihil inde nobis eueniret: felicitatis tamen causa etiam ipsa eadem expetimus, ex his felices nos futuros existimantes. Horum verò causa nullus felicitatem, neque omnino ob aliud quippiam expetit. Idē verò etiam è sufficiētia videtur euenire. Perfectum enim bonum esse sufficiens appareat. Sufficiens autem dicimus non ipsi soli qui vitam solitariam agit, sed parentibus, sed filijs, sed vxori, amicis denique ac ciuibus: quandoquidem homo ciuilis natura est. Horum tamen terminus aliquis statuendus est, nam si ad parentes, & nepotes & amicorum amicos hoc protenderimus: in infinitū res progredietur. Sed de hoc alias considerandum. Sufficiens verò id esse statuimus

statuimus, quod si solū relinquatur, sufficien-
tem atque expetibilem vitam, nulliusque rei
indigam facit. Talem autem esse felicitatem
ipsam existimamus. Quinetiam maximèom
nium expetendam, si cum alijs non cōnuine
retur: si verò connumeretur, perspicuum est
eam vel cum minimo quoq; ex bonis magis
expetēdam fore. Siquidem bonorum super-
eminentia fit id quod adiungitur. Maius ve-
rò bonum magis semper expetendū est. Itaq;
felicitas cum agendorum finis sit, perfectum
quoddam ac sufficiens videtur. Sed fortassè si
dicamus felicitatem optimū esse, concessum
quoddam ab omnibus videtur: adhuc tamen
desideratur, vt euidentiùs quid ea sit expona-
mus. Fortasseverò hoc fieret, si hominis opus
sumeretur. Nam quemadmodum tibicini &
statuario, alijsq; artificibus, & deniq; omni-
bus quorum opus aliquod & actio existit, in
opere bonum ipsum, & id quod bene est, vi-
detur consistere: ita homini quoque si modo
eius aliquod opus est, esse videretur. Vtrum
igitur fabri & tutoris opera sunt aliqua, & a-
ctiones, hominis verò opus est nullū, sed na-
tura homo ociosus est? an quemadmodum
oculi, pedis, manus, & deniq; vniuscuiusque

mem-

membri opus quoddam extat: sic etiā homi-
nis præter omnia hæc opus quoddam statue-
re aliquis posset? Quidnam igitur hoc erit? nā
viuere commune etiam cum plantis videtur:
nunc verò proprium quoddā est, quod quæ-
ritur. Vnde nutriendi augendiq; vita omnis
separanda est. Sequitur sentiendi vita: sed ea
quoque cum equo & boue & omnibus demū
animalibus communis videtur. Reliqua est
igitur actiua quedam vita, eius quod ratione
præditum est. Id autem partim rationi obtē-
perat: partim eam habet, atque intelligit. Sed
cum duobus modis etiam hæc dicatur ea que
est in operatione, statuenda est. Quod si est
opus hominis animæ operatio secundum ra-
tionem, vel non sine ratione, idemque gene-
re esse opus huius, & huius probi affeuera-
mus: vt citharædi: & probi citharædi, & abso-
lutè in omnibus, si excellentia virtutis operi
fuerit adiūcta: citharædi enim est cithara ca-
nere: probi citharædi benè id facere. Quod si,
inqua, ita est: & hominis opus esse vitā quan-
dam statuimus: eamq; animæ operationem
& actionem cum ratione esse affueramus: a
probi viri benè hæc recteq; exequi esse cen-
sus. Singula autem benè ex propria vittu

perficiuntur. Si ita est: operatio animę ex virtute bonum humanū efficitur. Si plures sint virtutes, ex optima & perfectissima, & insuper in vita perfecta. Ver enim neq; vna hirudo, neq; vnuſ dies facit: ita quoq; beatū & feli cē hominē neq; vnuſ dies, neq; breue aliquod tēpus efficiet. Bonū igitur ipsum ita circūſcri ptū sit. Oportet enim fortasse prius figurare, deinde postea depingere. Videretur aut̄ cuiuslibet esse ea, quę benè circūſcriptione sunt cōprehēſa, producere ac distinguere: & tēpus taliū inuētor, vel adiutor bonus esse. Vnde & artiū facta sunt incremēta. Cuiuslibet em̄ est qđ deest, addere. Oportet autē corū quę ante dicta sunt, meminisse: & exactā tractatiō nem non eodem modo in omnibus require re: sed in singulis, prout subiecta materia po ſtulat. Atque id catenus, quatenus arti vni cuique conuenit, faber enim & geometra di uero modo rectum angulum vtriq; confide rant. Ille quatenus ſolum modō ad opus utile eſt: hic cū veritatis ſpeculator fit, quid, & quale fit, indagat. Eodem modo in alijs quo que faciendū eſt: ne plura ornamenta extrin ſecus, quam ipsum opus, euadat. Neq; ſimili modo in omnibus cauſa requiriēda eſt: ſed eſt

in

In quibusdam satis, si benè demonstratū fuerit, quòd ſint: id quod etiam in principijs ip ſis contingit. Quòd autem ſit aliquid, primū ac principium quoddam eſt. Ex principijs ve rò alia ſunt, quę inducione: alia quę ſenſu: nonnulla quę affuetudine quadam: alia quę alio quodā modo cōſiderātur. Singula aut̄ ita ſunt tractāda, vt natura eorū poſtulat: dādaq; eſt opera, vt recte definiātur: magnū enim af ferre momentū ad ea quę ſequūtur, cōſueuer e. Videtur enim principiū plus qđ dimidium totius eſſe, cōpluraq; eorū quę in quētionē veniunt, per ipsum manifestantur.

N hoc ſeptimo capite ē medio ſublatis aliorum de felicitate opinōib⁹, quid ipſe de ea ſentiat; in medium iam prodiuit. Atq; vt ordine in do cendi: quem proposuit, à nōris & nobis manifeſtissimis ad ea, quę abdita ſunt, ſeruer: tres primō cōditiones ipſius ultimi finis & felicitatis ex rebus euidenti bus colligit. Quibus quandā in genere deſcriptionē, ac veluti rudē felicitatis delineationē tradit: vt deinde, perinde ac ſi proprios & viuos imagini miſceret colores, ſpecialē & propria diffinitionē exhibeat. quā ſtatim rationib⁹ & argumētis, ex ppria materia dēſumptis dilucidē probat, atq; tādem vt primum principium & fundamentum, ac veluti totum quoddam, totius operis proceſſu explicandū, & resoluendū, datam diffinitionem in fine capit⁹ proponit. Ad pri mu m igitur accedēdo pri mā conditionē felicitatis proponit: afferendo, cā bonū quid agibile, & quod ſub actionē cadat, necessariō eſſe debere. Quā vti per epilogū & concluſionē quandā, ex diſputatiōe cōtra Platōnē ſuperius habita, hic

Felicita
tē bonum
quoddam
agibile.

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

hic colligit: & insuper hac ratione. Vnaquæq; ars proprium finem habet, quo ipsa constat, & ab aliis distinguitur, & separatur. Est enim cuiusque artis finis id, cuius gratia eiusdem artis præceptiones obseruantur, & opere exequuntur: vt in medicina existit sanitas, in rei militaris disciplina, victoria. Finē enim artis censet non id, cui vniuersa opera artis adscribuntur, & in cuius utilitatem, & commodum continuo cedunt. Nam ipsi proculdubio in omnibus artibus homo est. Felicitas quippe, victoria, sanitas, & cæteri artium fines, ipsi homini ad vitam traducendam, commodo maximo & adiumento sunt. Sed id finem appellat: quod tandem obseruationibus, & propriæ artis exercitio acquiritur, & ad cuius consecutio nem quæq; ipsius artis minima ordinantur. Sed ita est, quod huiusmodi finis propriæ artis operibus res acquisibilis est, & penitus agibilis: domus nempe ædificatoria artis præceptis, & opera efficitur: sicut medicinae & artis militaris opera sanitas & victoria agitur, & cuiuscunque alterius habitus, & electionis finis. Quibus ita existentibus necessarium erit, supremæ artis finē (quem in superioribus felicitatē appellauimus) rem agibilem, humanaq; actione comparabilem esse: suprema siquidem ars & si dignitate, & fastu cæteris antecedat: ob id tamen rationem artis exuere minime est arbitrandum. Erit igitur eius finis, opera hominis agibilis, atque actione tractabilis, si unus finis assignetur: & si plures ob eandem rationem omnes sub actionem cadent. Quare subdit Aristoteles, quod digrediendo, & per varias opiniones ab una in aliam migrando, ad idem, quod in primo capite, principioq; ipso quarebatur, deuenit oratio. Ibi enim supremæ artis finem felicitatem esse censuit: atque propterea rem esse à nobis agibilem, & nunc post longam habitam disputationem in ipso principio adhuc fistit disputatio.

Quare magis enitendum, vt hoc ipsum declarerimus. &c.

Posita prima conditione, qua felicitatem bonum agibile & operabile contra Platонem afferuit, alias duas aggreditur, quas formaliter ex Platone in Philebo vbi de felicitate hominis in hac vita differit, desumptis: quarum prima est: felicitatem

COMMENT. CAP. VII. 89

citatein finem quandam optimum, & perfectum omnino esse debere. Quam primò exvnitate ipsius felicitatis persuadere nititur, contra Platонem forsan, qui in prædicto dialogo in mixto quodam ex sapientia & animi voluptate eam constituit: & alios etiam philosophos, qui ex pluribus in variis æqualiter coeuntibus, felicitatem aggregabant, vt fuerūt Cyrenaici philosophi, Calliphon, Diomachus, & Diodorus quidam: qui omnes ad felicem aliquem hominem afferendum, plura coniungerunt, vt honestatem cum voluptate: & Carneades insuper, qui in primis naturæ bonis, vt robole, valetudine, pulchritudine, & cæteris huiusmodi, ex equo felicitatem posuit. Hos igitur hoc loco, & similes tacitè Aristoteles reprehendit, statuendo: licet ad reddendum hominem felicem plura bona complicentur: necessarium tamen est, felicitatem, quandam rem simplicem esse, quæ potissimum hominem habeat reddere felicem: ita vt in ea potissima felicitatis ratio spectetur, vñq; adeo vñitas (vt suprà dicebamus) in omni re à natura intenditur. Quod etiam in sectione decimo libro huius operis Aristoteles docet, vbi beatitudinem contemplatiuam in artibus sapientiae potius & principium est, quā in voluptate, quæ sapientiae actus comitatur, quod possistere dicit. Ex quibus locis etiam ansam sumpserunt rissimum Theologi ad eam questionem disputādam ad eō celebrem, beat. utrum beatitudo patriæ potius in Dei visione, quā in eiusdem fruitione censeri debeat, & si ambae res cœlestem hominem beatum efficiant. His pro mente Aristotelis explicanda positis, suam sententiā iā sic probat. Licet ita sit, q; diuersarum artium diversi fines existant, quorum actiones in vita frequenter contingant: talem tamen ordinem inter se seruant, vt inferiores semper in superiores, & altiores ordinentur, atque propter eos tanquam propter perfectiores, cæteri ab omnibus amentur, & expertantur. Est enim hoc ita natura comparatum, vt quælibet res suam perfectionem magnopere semper desideret: quare ad eam rem suapte naturæ continuo properat, à qua suam perfectionem posse accipere præsentit: vt in rebus naturalibus satis perspicuum est. Sed inferiorum artium fines, cùm propter se non existant, ex se continuo deficiente sunt, & à superioribus quorum gratia

M. sunt

sunt, semper perfici & augeri habent: vt in diuitiis constat. Sunt enim œconomicæ artis finis, sed vt instrumenta quædam, quibus homo politicus in ciuitate viuere, atq; optimè se gerere queat. Is enim finis est, propter quem tanta solicitudine cæteri parantur: quare ad hunc semper referri debent. Item tibiæ, artis effectricis tibiarum finis postremus sunt: vt instrumenta tamen: quibus tibicen suauiter canat, melosq; appositum reddat. Ad hoc enim tanquam ad finem prædicta contendunt: propter quod etiam existunt. Est igitur manifestum ad superiores fines inferiores suapte natura ordinari, atque propter eos cōtinuò ab hominibus expeti. Nam cū appetitus ad perfectionem acquirendam motus quidā existat, in nulloq; inferiori fine eam inueniat, solum in vltimo, (à quo cæteri perfcientur) habet quiescere: gratia igitur illius omnes alios sub appetitum cadere satis perspicuum est. Quod si hoc ita est, plures fines perfectos & optimos minime existere posse manifestissimè cōstat. Perfectos quidem: quia cū omnium artium fines ad supremæ artis bonū ordinantur, idq; tantum vnum sit, quia vnius artis: solum huiusmodi bonum, & finis perfectus erit, cuius cæteri cōtinuò indigeant: optimos autem, quia inferiores semper homo propter superiores querit. Quare & si omnes fines ratione participant boni: is tamen, propter quem cæteri appetuntur, solus optimus erit, & præterea ex oposito cōtradictio sequeretur, nam si aliquid est optimum, cætera bonitate excedit: si autem par bonum habeat, id iam non excedit, quare cūcta excederet, simul & nō excederet. Est igitur in ratione finium tantum unus perfectus & optimus, quem si inueniamus, hunc felicitatem existimare conuenit: & si plures perfecti occurretint, quem perfectissimum horum arbitrabimur. Est enim felicitas quid optimum & perfectissimum. Quare & necessario vnum: ad vnitatem enim plura in quo- uis genere reducenda sunt: & ex ea iterum plura diducere scire oportet, vt perfectè rem aliquam probè tenere, & agnoscere quispiam iudicet.

Id autem, quod per se sectandum est. &c.

Secundo idem suadet partitione illa supposita bonorum per se,

se, & per aliud siue utilium, quām superiori capite contra Platonem agens constituit. Ratio autem est huiusmodi: bonum per se è est præstantius eo, quod est propter aliud, quod id quod est per se, ita appetitum inuitat & allestatur, quod dato ex ipso nullum aliud bonum nobis eveniret, quod appetitum possit mouere: adhuc ipsum propter se sectaremur: quod in eo bono quod est tantum utile, minimè contingit. Si ergo ita eveniret, quod inter bona per se aliquod ita excellens daretur, quod sic propter se semper appetetur, quod nunquam propter aliud: huiusmodi sane bonum quid optimum, & perfectissimum esset, & quod longo interuallo cætera etiam bona per se, quæ propter aliud aliquando appetuntur: excedet. At tale bonum est id, quod felicitatem appellamus: ad nullum etenim aliud bonum ordinatur, & alia bona, quæ per se dicuntur, semper ad ipsum referuntur. Honorem namq; à prudētibus viris exhibut, sapientiæ ac virtutis voluptatem, intelligentiam, & virtutē omnem moralem, siue intellectuālē, per se ipsa expetimus, & per se bona sunt: quandoquidem licet ex ipsis nullum aliud bonum nobis contingeret, ex propria tamen ratione semper sectanda veniret. Sed hæc propter felicitatē appetimus: possidere siquidem hæc cupimus: vt per ea aptè ad felicitatē properemus. Existimamus enim conuenientissima hæc instrumenta esse, per quæ ad bonum vltimum & perfectissimum ciuilis vitæ, (quod felicitatem nuncupamus) recta via gradiamur, ipsamq; aliquando consequamur. Ad felicitatē igitur ordinantur hæc, quæ magna bona, & per se censemur: felicitatem autem humanam nemo propter aliud expedit: est igitur inter humana bona, quæ hac vita cōtingunt, quid optimum & perfectissimum, quod probandum assumpsimus.

Idem verò etiam ex sufficienti videtur evenire. &c.

Tertia cōditio felicitatis hæc est, vt sufficiēs bonū sit, ac tale, Felicitas vt his bonis, quæ ad vitā in societate hominū agendā, conferant, desiderium humanum ita impleat, vt nihil amplius bonū sufficiens. requirere videatur, neque ad genus quodvis actionis ciuilis

obeyndum, alicuius instrumenti indigentia premitur: quin potius omnia necessaria abunde felici suppetant. Est tamen hic aduertendum, quod ita conditionem hanc Aristoteles inducit, vt tertia ratio sit, qua præcedente cōfirinet. Nam id inquirit: felicitatem omnes appellant, quod sufficiens bonum sit, sufficientemq; & abundantem felicem ex se reddit, atque ab omni indigētā liberat. Hoc enim in causa videtur, vt vel nomen ipsum felicitatis cunctos sibi homines conciliet, atque statim in sui amorem eos rapiat. Quo ita constitutus manifestum est bonum id, quod felicitatem appellamus, nullius rei esse indigum, vnde statim sequitur ipsum optimum & perfectum esse, vt paulo ante dicebatur. Sed iam p; felicitas sufficiens bonum esse debeat, post eam rationem, quam ex consensu omnium hominum immediate ante attulimus: hac item ratione probat. Homo quatenus homo, ciuilis maximè & socialis existit: ita vt solitariè agens absolu- tè & sine addito homo ex mente Aristotelis primo politi- corum minimè censematur, vt in superioribus etiam probatu- est. Non igitur sibi ipsi tantum sufficiens esse debet, sed pare- tibus, filiis, vxori, amicis, ac aliis conciubibus: quodam tamen termino praefixo & statuto, quem in octauo & nono libro huius operis, & in libro etiam I politorum philosophus as- signat. Nam aliás sufficientia termino careret, & in infinitū abiret, quemadmodū & societas ipsa, cui sufficere deberet: sed ita est, q; familia, amicorum sodalitates, ciuium confor- tria, quibus felicis hominis copia debere sufficere dictum est, varia ciuilium actionum genera requirunt, quæ & felicem valere, copiosum & opulentum esse exigunt, vt dictis actio- nibus vacare valeat, neq; ad id facultates ullo pacto desint, oportet igitur bonis ipsum externis corporis, & fortunæ, post bona animæ, quæ possidet, semper abundare. Atque in primis, bonis corporis indigeret, quæ sunt robur, pulchritudo, sanitas, & bona corporis valetudo, & cætera huiusmodi, quibus vel aliquo istorum deficientibus, aut debitum officium præstare vir studiosus non poterit, aut non ita aptè & comodè, vt decorum ipsum, & operis præstantia requirat. Enim uero cùm corpus instrumentum animæ annexum, & coniunctum sit, quo ad suas functiones exercendas utatur,

si debile & infirmum sit, aut infirmitate, aut morbo aliquo infestetur, impedimento erit, quod minus anima cuiuspiam virtutis opera, & laude verè digna exercere possit. Nam cū ægro corpore nō aptè viuit, sicut nec cum animo ægro. Et quando insuper, corpus deforme atque inelegans est, opera quæ præstat, non ita habent alios conciliare, quod felicem hominem maximè refert: vt eadem, quando ab elegā- tia quadam, & pulchritudine, ac quodam misere lepore vti sa- le condita, egrediuntur. Indiget igitur felix bonis corporis, & si ordine quodam, & non omnibus ex æquo:ne eius felici- tas impediatur, aliquæ ratione lœdi & commaculari vi- deatur. Indiget præterea bonis fortunæ, vt ad opera ciuilia præstanta, quæ ipsi incumbere diximus: facultates habeat, & eleganter insuper in conuictu, & societate hominum vi- uere possit. Diuitiæ etenim felici homini necessariæ sunt, vre- corum, qui ad se attinent, indigentiam leuare possit, & be- neficentiam in cæteros ciues, ac virtutes alias, quæ virū mag- nificum, atque magnanimum decet, expeditè exercere. Ho- nores item, quia potentiam quandam in republica ad ope- ra quædam ciuilia exercenda afferunt, ad quæ aditus aliter non pateret: necessarii sunt. Plura enim potest, qui in mag- na aliqua administratione constitutus est, quæ priuatus ex- ercerentur posset: & plura alia commoda secum honos af- fert, de quibus in quarto latius disputatur. Postremò etiam amici maximè conferunt. Plura siquidem, quæ per nosipso facere non possumus, per alios & amicos præstare valemus: vt latius hoc in octauo & nono lib. Aristoteles prosequitur; indiget ergo felix bonis corporis & fortunæ, vt sibi & aliis copiosè sufficere possit, & nullius rei, quæ ad actiones ciuiles pertineat, indigentiam patiatur. Est ergo felicitas bo- num sufficientissimum, quod tertio loco probandum fuit propositum.

Sufficiens verò id esse statuimus. &c.

Hactenus de sufficientia felicitatis ex parte hominis felicis, qui in ciiali vita pluribus indiget, Aristoteles dixit. Nunc ip- sius sufficientiæ ex parte eiusdem felicitatis considerat. Atq; tria hac ratione de eius sufficientia afferit, quæ quia litera

quoquam pacto implicata est, nec eius expeditio apud omnes expositores constat: notanda veniunt. Primo ergo sufficientiam felicitatis hoc pacto statuit: q̄ si sumatur id, quod potissimum felicitatem efficit (quod statim philosophus docet) cum omnibus instrumentis & apparatu, quo indigere diximus: sc̄ ipsa felicitas per se, integrum, sufficiēt, ac per se expetibilem vitam reddere valet. Ad quod dictum probandum non aliquam rationem hic adducit, quia ex consensu omnium hominum, ut supra explicitum est.

Quin maximè omnium. &c.

Dicit iam secundo, quod si id, quod potissimum in felicitate est. Quod actio secundum virtutem statim assertur: per se sumatur, seclusis instrumentis eam condecorantibus, & ambientibus, rem esse omnium maximè expetibilem, ita ut si in lance vna id, quod essentialiter felicitas est, ponatur: in altera verò, reliqua omnia corporis & fortunæ bona, quæ illic officium & famulatum præstant: necessarium semper est, ut in maioribus ponderibus impositis illam deprimi, hanc autem erigi, sustinere, leuari. Ex quo aperte colligitur, ex men-

Virtus of te Aristotelis bona animæ, nulla ratione pro bonis corporiis pro ristuendis commutationem subire, ita ut pro ipsis seruadis nullommodo officium virtutis, quod in præcepto est, deferere licet. Sunt lo pana enim hæc leuissima, & quæ in bilance à virtutis ponderes sursum occidimè leuentur. Sed quia dictum hoc, in quo, quod

commuta potissimum & essentialiter est felicitas, nūdè consideratur: cōtra doctissimos etiam Aristotelis expositores est: ex mente ipsius omnino esse placet confirmare. Atq; primò ex serie ipsius literæ constat. Nam si ita in secundo hoc dicto, sicut in primo felicitatis sufficientiam cum omni suo apparatu considerasset, in utilis sanè eiusdem rei repetitio esset: quandoquidem eam cum toto suo decore sumere, & cōtra quædam omnino accidentalia, ut optimam comam habere: aptius atque eleganter aliis incedere, & cetera huiusmodi: futilis & inanis sermo euaderet. Quippe hæc leuissima sint, nulloque pacto felicitatem re ipsa augere valeant, sicut nec opposita lədere, aut communiquerare. Item secundo phi-

losophus

Iosophus se ipsum explicat. Nam inquit: maxime esse expetibilem, si cum aliis non connumeretur, atque numerum faciat. Felicitas autem non connumeratur, aut numerum constituit, nisi cum bonis corporis & fortunæ, quibus ut instrumentis ad se ipsam exercendam, & manifestandam, vtitur: cum ipsis igitur hoc loco non consideratur, nec numerum facit: cum quibus in præcedenti litera connumerabatur. Nam iisdem nunc dicit non connumerari, quibus in præcedenti assertione connumerabatur: vel concedas, oportet in superiori dicto cum optimo incessu, eleganti coma, & ceteris rebus mulieribus, ut ex quibus tanquam instrumentis necessariis felicitas constet, connumerata in eam fuisc: quod nemo concedet. Item tertio idem innotescit ex prima ratione, qua ad probandum, felicitatem quid optimum, & perfectissimum, esse, est vñus. Nam ex unitate finis id persuasit, ubi subdidit: Quod si plures fines perfecti essent, is felicitas censendus esset, qui ipsorum esset perfectissimus: essentialiter ergo felicitas vnum, atque vnius artis finis, philosophiae sciencie, aut prudentie, est. Erit igitur huiusmodi finis à suis instrumentis sciunctus, maximè omnium expetibilis. Benè verum est, quod secundum mentem Aristotelis essentialis felicitas ab omnibus suis instrumentis sciuncta felicem vitam ciuilem, & per se expetibilem non valet facere, ut in sequentibus magis patebit: cum hoc tamen stat ipsam per se omnium eorum, quæ eam concomitantur, maximè esse expetendam: & quod essentialiter felicitas nūcupetur: ita ut cū aliis nulla ratione cōmutari possit, sine quibus tamē impedita sit. Quapropter & felicem vitam reddere non valet. Erit igitur vera superior interpretatio. Secundò potest etiam aptissimè explicari, ut cum suis etiam instrumentis ut alii volunt, hic consideretur: longe tamen alia ratione: ita quod felicitas cum omnibus suis instrumentis necessariis accipiatur, atque tunc inquit Aristoteles: omnium rerum maximè esse expetibilem. Neque comparatio fit ad sua instrumenta ut supra dicebatur: sed absolute ad quamlibet aliam rem, id est, ad quamlibet accessionem, quæ sua instrumenta augeri & ampliari possunt: ut

ad diuitias de nouo accedentes, ad nouos honores, ad præstantiores amicos, ad maius robur, & ad alia similia. Inquitq; q; si cū his singulis felicitas nō cōnumeretur, quæ sua instrumenta auctiora reddere possunt, quo niā adminiculis sufficiētibus & necessariis ad vitā ciuilē cū copia quadā studiosē & optimē traducēda adiuta est, & quæcūq; alia accessio redūdet: omniū maximē experiblē existere. quod philosoph⁹ insinuās verbo. eo, cōnumerari, vſus est: iā siquidē cū necesſariis instrumētis numerata fuerat. Quocirca hæc interpretatione huic loco vbi de felicitatis sufficiētia agitur, maximē cōgruit: superior verò, quæ ab Aristotele supponit, vera sententia est, vt ex præcedentibus patet: nam probatū eſt felicitatem essentialiter in vno tantū debere consistere. Perstādo igitur in hac interpretatione, ſecundū eā tertio loco iam docet, q; si felicitas cum suis instrumētis necessariis considerata, de qua statim diximus: alicuius boni accessionē accipiat, vt diuitiarū, honoris, aut cæterorum, magis expetibilis facta est: ac magis ſplendidā, & beatiorem vitā reddit. Quod probat: nā & ſi suis instrumētis integra, & abſoluta felicitas erat, quia tamen pedis equis bonis additio aliqua facta est, aggregatū ex præxistenti bono & accessione, excessum & supereminentiā habet ad id, quod præxiterat: quare maius bonū factū est, & ex cōſequenti expetibilius. Et igitur felicitas suis ornata, ministris, quibus decēter ſe ipsam exercere potest: ſi cōnumeretur cū aliquo bono extra necessaria, quæ ſibi iam habet, expetiblē reddita: nō tamen ea ratione, vt ſi id, quod accessit recedat, felicitas lēdatur, & cōmaculetur. Ex quibus duo ſequuntur. Primum q; id, quod potissimū & essentialiter est felicitas, vnu tantū est, vt antea dicebam⁹: quod tamen ſua exigit instrumēta, quæ bona corporis & fortunæ existunt: vt ſe per officia debita exerere, & de promere poſſit. Vnde ſicut artifex iis instrumentis contentus est, quibus ſuæ artis opera ſufficienter abſoluere, & pŕeftare potest: aliorumq; nulla cupiditate premitur, & ſi eorum accessu, ſua ars pulchrior, & ornatiō euadere poſſet: ita & felix hac ciuili vita hiſ ſortunæ bonis contentus eſſe debet, quibus ad virtutis opera pŕeftanda ſufficiens redditur. Quod ſi horū bonorum maior copia accesserit, ornatiō, & pulchrior eius felici-

felicitas apparebit: atq; expetiblē erit. Sed quia omnia, ultra ea, quæ virtus ciuilis necessariō exigit, redundant: corum cupiditate minimē homo ſolicitari, aut angustiari debet. Itaque hac ratione & ſi bona externa, bona ab Aristotele cenſantur contra Stoicos, vt ſtatiſ dicemus: quia tamen ea actionis, virtutis, & felicitatis, instrumenta appetat: vt aperte ſecundam explicando conditionē, de diuitiis dixit: conſtat ipſum per felicitatis, & officiorum ciuiliū exigentia, tanquam per mensurā quandā, immodo deſiderio, & effrenatæ hominū cupiditatī qui in hæc bona toto impetu feruntur: metam & terminū ſtatuiſſe: tantū vt virtutis ciuilis instrumenta appetenda eſſe affirmando. Secundū, quod ſequitur, eſt, hoc loco principaliter philosphum contra Stoicos docere, ipſisq; penitus aduersari. Dicebant enim ii tantū honestū bonū eſſe: robur aut̄, valetudinem, honores, diuitias, quæ hīc Aristoteles bona appellat, minimē bona existimāt: ſicut nec paupertatem, morbū, & cætera, quæ prædictis opponuntur, mala. Solum enim virtutes bona cēlent, & ipſum honestū, quod omniū virtutū confuſionē, ſeu conſeffum aſſerūt: quæ & felicitatē appellant. Quorū potiſſima ratio aliis nunc omissis, hec eſt: quia felicitas, ideſt virtus ipsa tantum proprio genere, & nō magnitudine gaudet: atq; hac ratione fibi contēta eſt. Quare cūm vi ſua propria, bona & pulchra, atq; elegans habeatur, & ſit: licet aliorū extenorū, quæ com muniter appetuntur, extrinſecus non indigeat: ſi eorūdem tamen ipſi accessio fiat, inquiunt iſtū: non maius bonū, aut pulchrius quid redditur. Imo quemadmodū ſoliſ luce lucernæ lumen offundit, & obſcuratur, & magnitudine itē maris Oceani ſtilla Baethis interiit: & vnu paſſus, in ea viā integrā, quæ hīc in Indiam eſt: ita ſplendore, & magnitudine virtutis quamcunq; accessionē, rerūq; aſſtimationem, quæ in corpore ſitæ ſunt, eiūſque ornatūto adſunt; penitus obſcurari, obrui, & perpetuis tenebris offundi, conſtanter aſſuerant. Quod etiam amplius exemplis aliis illuſtrant. Nam mel, dulcissimum cūm ſit, ita proprio ſaporis genere gaudet, vt confuſione ſeu comparatione cum aliis vt dulce ſentiantur, non indigeat: imo aliis quodam modo deſcifit. Ita nec virtutis aſſtimationem, nec magnitudinem, cūm vi ſua pro-

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

pria & dignitate optima sit: vt talis existat, aut appareat, minime aliis indigere dicunt. Et quemadmodum rursus opportunitas productione temporis non sit: maior: habet quippe suum modum quæcunque oportuna sunt: ita nec ipsum bonum: quod in eo positum est, vt semper naturæ rationis consentiat: nulla accessione vñquam crescere potest. Vnde assentunt: quod & si valere, expetendum sit, & etiam sapere: licet utrumque coniunctum magis sit expetendum, quam sapere solum: non tamen utrumque pluris estimandum est, quam sapere à bona valetudine separatum. Hæc Stoici, quæ expressè contradicunt his, quæ de felicitatis auctiōne hoc loco philosophus dicit. Quæ ideo adduxi, vt mens eius clarius percipiatur, & vt Stoicorum de felicitate sententia ex parte degustaretur, quos frequenter in sequentibus incessit.

Itaq; felicitas cùm agendorum finis sit. &c.

Ex dictis conditionibus diffinitionem quandam felicitatis in genere videtur eruere, quæ eiusmodi prædictato enuntiatur. Bonum agendum, sive agibile sufficiens & perfectum. Sed quia communiter omnes felicitatis nomine, bonum quoddam sufficiens, & perfectum intelligunt: adhuc tamē desiderant explicatus cognoscere, quid id sit, & cui rei coniunctum inueniatur: conandū inquit: est id exprimere, propriamq; & evidentem felicitatis tradere diffinitionem. Quā per singulas partes, quibus quæcunq; legitima definitio constare debet: diligenter querit, & colligit.

Fortasse vero hoc fieret, si hominis opus sumeretur. &c.

*Felicitas
in opera-
zione.*
Primo ergo loco statuit in operatione hominis eius felicitatem colocandam esse: quare primum bonum, vt genus in definitione, operatio tenere debet. Quod ex artibus tantum ex rebus manifestissimis sic probat: estimatio, bonum esse, sive quod bene se habet in artifice, ex ipsius opere & operatione sanè pendet: nam quod ipsum beatet, & felicem redderet, si artifex huiusmodi nomine donandus esset, absolutio sanè, & operum elegantia esset. Hoc etenim eos opinione hominum elegantes, & estimatione

COMMENT. CAP. VII. 94

matione dignos facit. Solerterem quippe artificem, & ceteris præstantem, eius absolute opera indicant, & demonstrant: vt in statuario, & tibicine, & absolute in omni artifice, cuius opus aliquod ingenue elaboratum existat, clare cernere licet. Bonum igitur ipsius hominis, & quod ipsum felicem reddet, in opere sive eius operatione iure optimo collocandum est. Artes præterea rationis humanae, effectus & genetiones sunt: & huiusmodi habitus, qui ipso homine, & hominis ratione posteriores existunt, & quorū fines hominis fini subiiciuntur: per sua opera & operationes perficiuntur, sive que autores suo genere perfectos, & estimatione dignos, faciunt: consentaneum igitur erit, vt ratio hominis propria opera, & functione perficiatur, quæ sic perfecta, ipsum hominem perfectum, & felicem reddat. Est ergo felicitas in operatione hominis omni prædubio constituenda. At ne aliquis diceret nulla operatione hominem gaudere: aut potius vt nihil intactum prætermittat, eiusque examen subterfugiat, quam vt hoc probatione aliqua & examine indigere videatur: id ostensione quadam oculis subiicit. Curiuicunque artificis inquit: sive eius ars opus aliquod habeat efficere, vt sutoris, & fabri artes sunt: sive operatione tantum contenta sit, vt tibicinis & citharedi: semper aliquod opus, quo se exercet, siveque vim, & dignitatem exerit, aut operationem habet, ad quam tanquam ad finem ordinatur: non igitur hominem, qui artium omnium autor, & inuentor est, & qui ad proprios fines, & usus, eas destinauit: ociosum fine & opera vacantem natura ipsa produxit, quæ nihil ociosum, nihil vñquā frustra, & absq; ordine fecit. Operationem igitur homo habet, ad operandūq; natus est. Præterea inquit: quod cūq; hominis membrū opus propriū, & functionem habet: substantiat enim corpus pedes: cursum insuper, & deambulationē faciunt: tangūt, & impellunt manus: congrua etiā attrahunt, & nocua repellunt: oculus videt, atque à longe cōuenientia, & cūtraria discernit: ac perinde ceteræ partes suas functiones, & operationes habent: ipse igitur etiam homo proprias operationes habebit. Habet siquidem membra, quæ ipsius organa & instrumenta sunt. Absurdum quippe

est dicere artificis instrumenta agere, suaq; opera efficere, artificem autem ipsum otiosum esse, nec dolabram ipsam mouere. Item, quod homo ipsius ciuitatis membrum existit, ut primo Politorum latè probatur. Est igitur ipsi necessariò aliqua operatio statuenda: ut vel officium debitum suæ reipub. impendere possit.

Quid igitur hoc erit. &c.

Posito iam finitionis genere, differentias ipsum coarctantes inquirit. Et primò cùm variaz, & diuersaz, sint hominis operationes, in quo illarum genere felicitas cēfenda sit, inuestigat. Atque prīmò vegetandi vitam, quæ generandi, nutriendi, & augendi operationibus constat à ratione felicitatis excludit. Vira etenim hæc, & operadigenus, herbis, & plantis cunctis commune est. Generantur namq; hæc, nutriuntur, & augmentur, quemadmodum & homines. Felicitas autē in propria hominis operatione sedem habet: vegetādi igitur operationes ad hanc rem posthabendæ sunt. Ob eandem itē rationem sentiendi vitam, quæ sensuum operationibus extat, ob quod manifestior, & certior vita, quam p̄cedēs habetur: reicit. Communis quippe inquit: est cum homine, equo, etiam & boue, ac ceteris brutis animalibus: est igitur ab hominis felicitate omnino aliena. Quare reliquū est, ut propria hominis operatio in tertia quadam vita reponatur, quæ ex duabus partibus constat: ex ea, quæ ratione p̄adita est, atque ex se, propriaq; essentia rationem habet, ut ipsam et ratio, & intellectus actiuus existit: atque ex ea, quæ ex se quidem ratione caret, habenti tamen, parere & obtemperare nata est. Quia licet ex se rationalis hæc pars non sit, ut sensus omnis, & appetitus sensitivus existit, ut parti tamen rationem habenti obsequitur, eaque moderatur, participatio rationē habet, atq; participatiue rationalis, ut communiter dicitur, facta est: ut latius infra suo proprio loco disputabitur. Sensitiva igitur pars vtrationi se morigeram p̄abet, rationalis quodammodo efficitur, quo etiam pacto particeps felicitatis est. Tertius ergo iste viuendi modus, qui vita actua & ciuilis dicitur, semper ratione p̄aditus est: quia ea dirigitur, & gubernatur. Atque item cùm nō solùm intellectus

intellectus actiuui operationibus hæc vita vacet, sed etiā sensuum, vt ab iisdem tamen rationi obtéperantibus, egreduntur: hinc est, q; in eas potētias, & partes, rationalem hanc vitam diuisit, quarum alteram ex se rationem habere dicit, alteram verò, quæ solūm ut obedientem, obsequētemque se p̄beat, eam participet. Quibus duas iam diffinitionis partes collegit. Altera est, quod felicitas sit hominis operatio, altera verò, per rationem, aut non sine ratione eandem esse. Cuius generis operationes tantum ad actiuum intellectum pertinent, & non ad speculatiuum, cuius opera non conuenit homini, in quantum homo est, siue in quantum ab Aristotele hoc loco consideratur: ut supra etiā iam explicuimus. Sed quia vita hæc actua, quæ cum ratione est, duplíciter considerati potest, uno modo in habitu & potentia, qua operationibus rationis fungi potest, non tamen operatur: secundo modo in actu, ut p̄dicto habitu & potentia vtitur, operationesq; rationis exercet. Atque cùm hæc vita, quæ in actu est, omnem amplitudinem, & potentiam, in actum reduxerit, suamq; perfectionē eo modo adepta fuerit, nec amplioram expetat: felicitas verò ultima perfectio ciuilis vita existat, nec aliud in ea ultra expetendum relinquatur: necessariò fit felicitatem in ea vita existere, quæ iam in actu est, & minimè in ea, quæ in potentia, & quæ ad actum tanquam ad suam perfectionem ordinatur. Est tamen aduertendum, q; cum h̄c intelligit philosophus in habitu, seu potētia, qui naturali facultatem habet ad operandum secundum rationem, quia actiuum intellectum, voluntatem, & ceteras potentias naturales habet: & eum insuper, qui habitum quidē ita agendi habet, non tamen habitum, neque potentiam, operationibus deproimp̄it. Qui & si in potentia, & via quodammodo ad suam perfectionem acquirendam sit, nondū tamen eam est assēcutus. Quare meritò in ea solū, quæ actu est, qua & superior perficitur, ciuilis felicitas collocatur.

Quod si est opus hominis animæ operatio secundum rationem. &c.

Quū igitur diffinitionis genus hactenus inuestigauerit, statueritq; hominis felicitatem ciuilem, operationem animæ esse

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

Qualem operationem felicitas requirat. esse secundum rationem, vel nō sine ratione eo modo, quo explicatum est: hoc posito & constituto, differentias, quibus restringendum sit, iam inquirit. Atque prima, quam statuit, est præfata operationem rationis ex virtute aut secundum optimam virtutem esse debere. Quam hoc pacto deducit: opus huius hominis, & huius alterius probi & studiosi hominis etiam opus, idem genere sunt: continentur enim sub hoc vniuersali, quod est secundum rationem esse, aut non sine ratione, quare sub idem etiam genus vniuersale subiicientur. Quemadmodum inquit: gratia exempli, vnius hominis, qui cithara canit, operatio, & alterius, qui bene & artificiose cithara etiam psallat, quia arte peritus: ad idem sicut genus hi cantus reducetur, ad hoc videlicet, quod est modulatè cithara canere. Hoc enim ambo faciunt, & audientiū aures, suo modo unus & alter demulcere valent: differunt tamen, quod hic, quia ex arte operatur, omnes præceptiones, & artis musicæ obseruationes, proprie & opportunitate seruat: quam obrem suauius & elegantius auribus blanditur. Ille vero, quia arte cithara canendi caret, & si natura magistra, vocem musicæ accommodatam acceperit, eamq; aptè & sonore ad citharæ modum flestat, ob quod etiam audientes pelli ceat, & nullo pacto offendat: quia tamen non ea promptitudine, opportunitate, & elegantia, qua primus: non adeò suauis & oblectamento omnibus est, neque cuius operatione tanta promptitudine, & facilitate, atque certitudine non erandi, sicut alterius, elicitor: Quia principiis musicæ artis caret, vel quia adhuc ex ipsis non excesserit. Sed est aduentendum hic pro iis, quæ infra dicentur, quod Aristoteles hoc loco non ponit differentiam inter citharædum, & probum citharædum ex operationibus ipsis, quod alterius errore careat, alterius vero non: sed tantum ex modo operadi. Quapropter & hoc aduertio benè vtitur, quod agendi modum solum designat. Quo posito aperte sequitur id, quod proposuimus, operationes hominis secundum rationem, aut nō sine ratione operantis, & probi & studiosi hominis, qui ex virtute agit, genere conuincire, in modo autem solum differre. Quia cum uterque bonam operationem exerceat, iste tamen, qui probus & studiosus est, virtutem quæ iam acquisitam

COMMENT. CAP. VII. 96

fitam habet, solum recte & bene: alter autem & si bonam; non tamen bene. & hoc vniuersaliter inquit Aristoteles: in omnibus operibus, aut operationibus verum est, vt excessus operis, seu operationis, quæ ex propria virtute, & arte est, adiunctus operi, aut operationi, qua in eadem materia, absque propria arte & virtute sit, genus non variet: sed in eodem genere opus semper, sive operationem relinquit. Quo posito philosophus suam conclusionem infert, quod si ita (inquit) est, sequitur, vt optimo iure in operationibus probi & studiosi viri, qui bene recteque semper suas operationes exequitur, felicitatem, & bonum humanum tantum esse censeamus. Quæ rationis subductio dupliciter patet. Primum vt hac ratione maiorem semper perfectionem felicitati adscriberet: nam cum maximam, & summam humanam perfectionem habere debeat, eam in vita activa constituit, quæ secundum rationem est, vel non sine ratione: & non in habitu, sed in opere & actu ipso, qui habitus, & potest, perfectione est. Cū igitur probi & studiosi viri operationes, perfectiores sint his, quæ recte sunt, nō tamē ab studiose egrediuntur: planè sequitur in huius studiosi viri operationibus tanquam in perfectionibus felicitate constituenda esse. Alias enim manca, & deficiens contra dicta, existaret: quapropter & minimè felicitatis nomine digna. Secundum idē probat. Nā in vniuersum in cuiuscunq; artis operibus hoc verum est, vt singula, quæ ex propria virtute, hoc est ex propria arte, & facultate, ad id genus perfectionum accommodata, egrediuntur, perfectiora sunt iis, quæ sine arte fiunt. Quare cum felicitas perfectissima inter humana bona esse debeat, ex propria virtute, & arte ipsius animæ, quæ virtus moralis existit, effici necessarium est. Vnde inquit: quod si plures virtutes in anima sint, vt fortitudo, temperantia, iustitia ex ea, quæ omnium optima est, & quæ cunctas amplectitur qualis prudenter censetur, quæ omnium virtutum moralium regina, oculus, & lucifer est: ob quod ars etiam virtutem merito ab omnibus recte sentientibus nuncupatur, fieri debet. Quod si hoc ita est, conclusio intenta euidenter sequitur, felicitatem nempe operationibus probi & studiosi viri tantum effici. Nam cum omnem perfectionem humanam haberet debeat,

tunc

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

tunc ea potietur, cum à virtute prudentiæ, quæ optima inter virtutes morales est, egressa fuerit. Vnde hactenus hæc felicitatis definitio constructa est, quod sit operatio rationis, vel non sine ratione, & secundum optimam virtutem, aut ex optima virtute elicita. Atq; hæc videtur huius literæ expositio, & sententia Aristotelis legitima interpretatio, in qua expositores maximè variant.

Sed ut hæc clarius percipiantur, queritur, cum differentiæ in definitione, genus ad speciem aliquam coarctare habeat, & insuper ab aliis ipsum differre facere: quo pacto virtus, operationem rationis, vel non sine ratione id efficiat? cum operatio rationis etiam bona sit, quemadmodum & ea, quæ à virtute egreditur. Hoc dubium exposita literæ explicatio ferè iam expeditum est. Sed quia nō desunt, qui propter rationem hanc aliter textum hunc interpretentur: ideo eorum sententiae hoc loco excutiendæ sunt. Dicunt ergo quidam, quæ differentia hæc secundum virtutem, ad excludendas eas operationes ponitur, quæ licet sint secundum rationem, fortuna tamen quadam, vel coactæ, aut alio impellente exercentur, vel etiam docente. Quare prædictæ operationes cum non egrediantur à propria virtute operantis ut requiritur: merito à ratione felicitatis, licet secundum rationem stant, excluduntur. Et rursus addunt necessarium esse, ut felix semper benè & rectè operetur, quando voluerit pro occasione occurrente. Is autem, qui virtutem operandi facilitate, & promptitudine dicta, non habet, non semper, quod s'opportuerit, benè operabitur: ut aliquis ex ampli gratia, non grammaticus poterit casu aliquo loqui secundum rationem grammaticæ; non tamen semper: ut ille, qui habet huius artis habitum. Quibus rationibus suam sententiam ii fulcire intantur. Nullo tamen pacto difficultatem expediūt. Nam prima ratione tantum excludunt operationes non spontaneas, & violentas: quæ ex se iam reiectæ erant. Quapropter neque earum Aristoteles meminit: sed de operatione rationis libera, & spontanea, tantum erat sermo. Aliás bruti etiā animalis ad nutum possessoris aliquando cursum agentis operatio secundum rationē hīc céseretur: quod omnino texuit, & rationi, repugnat. Secunda deinde ratione tantum excludit.

COMMENT. CAP.VII. 97

cluditur homo, qui habitum & promptitudinem semper bene operandi non habuerit, à numero felicium: non tamen eas operationes, quæ sunt secundū rationem in eo, qui nondum virtutem assecutus est quod Aristoteles specialiter intendit: reiiciunt. Nam de operationibus ad felicitatem non pertinentibus atq; de iis, quæ ad eam spectant, sermonē habet: ut has admittat, illas verò reiiciat. Horum igitur sententia menti Aristotelis minimè accommodata est. Secundò dicunt alii & elegantes quidē, quæ particula hæc (secundū virtutē) eō ponitur, ut differentia, quæ inter operationes rationis quæ antecedunt habitū, & eas, quæ virtutē sequuntur, assignetur. Nā quæ sequuntur, semper sunt recte, atq; studiosæ: quæ verò præcedunt, & si sint cū ratione, peccata possunt esse, & omnino deficere. Quare cum operationes felicis nullo modo defectum aliquem patientur, quæ tantū sunt secundum rationē, ad eā nullo modo pertinēbunt. Atq; horū ratio est, quia anima humana, quādiu corpori alligata est, ob id, quod ab eo multa recipit impedimenta, facilè in errorē labi potest. Quare ut ab eo se liberet, multa indiget exercitatione, lōga experientia, longo itē tempore, nec non & assiduo labore, ut habitū bene operandi in omnibus assequatur. Quo nō existente mirandū non est operationē cū ratione posse esse peccatum. Hæc aut̄ sententia nullo pacto literā exponit. Nā Aristotelis intentio nō est differentiā statuere inter operationes, quibus felicitas efficitur, & inter prauas, quæ ab ea omnino excluduntur. Quod sufficenter indicauit, cum dixit: felicitatem operationē secundū rationē, vel nō sine ratione necessariō esse: sed intēdit distantia solum signare inter operationes bonas, & eas, quæ perfectæ sunt. Nam cū felicitas perfectissimum quid inter bona humana esse debeat, in absolute, & perfectis operationibus, quales, quæ virtutem sequuntur, existunt: constituendam esse, planum est. Siquidem quæ ante habitum & virtutem sunt, & si bonæ sint, quando rationis examen non transgrediuntur, nō tamen perfectæ, cū à virtute non procedant: sunt tamen genere similes his, quæ virtutem sequuntur, ut expressè hīc Aristoteles afferit: & ex professo secundo libro capite quarto docet. Et hoc præfens litera intendit, & Aristotelis ratio omnino probat, ut in

N eius

eius expositione late patuit, & rursus totius textus ordo, quia à minus ad magis perfectum procedit, idem manifestè postulat. Secundò hæc sententia pessimum in se continet errorum in eo, quod dicit operationem cum ratione posse esse peccatum: non obstante q[uod] secundum rationem sit. Quod ita esse manifestè patet. Nam in primis, id est contra Aristotelis sententiam in hoc capite: vbi operationes sensuum, rationi obtemperantium & obsequentium, à numero earum, eius quod quæ à brutis exercentur, separat, & bonas atq[ue] humanas censit, non alia de causa, sed ea tantum, q[uod] secundum rationem fiunt, id est secundum rationis commensurationem, atq[ue] vt præcipit, & exigit ratio ipsa. Itē in secundo libro capite quarto expressè rationem ipsam humanorum actuum, & eorū, qui studiosi sunt, regulam certam, & constantem affirmat, quando inquit: q[uod] tunc quisquam rectè operatur, quando sciens, & eligens agit, & propter ipsa, id est, non propter aliquem finem extrinsecum, sed propter ipsa met opera: quia talia scilicet sunt, vt rationis examini conueniant. Quod etiam apertius asserit finitionem virtutis construendo. Ponit ergo rationem, humanorum actuum regulam, ita vt qui eius examini congruat, bonus actus sit: contrà verò, si ab ea discrepet. Nequit ergo aliquis actus cum ratione, vel secundum rationem peccatum esse. Item in fine huius inquit: q[uod] ratio ad optima quæq[ue] semper inuitat, & excitat: operatio ergo illi consona, studiosa, & nullo pacto praua erit. Et tandem totum hoc opus hac doctrina refertum est. Quare expressè hæc sententia Aristoteli repugnat: & est etiam contra omnem rationem. Nam quæ fieri potest, vt ratio ipsa, quæ homini data est, yti oculus, & sol quidam ad illustrandum, & illuminandum ea, quæ agenda sunt, vt aptè inter agibilia discernerere possit, atq[ue] ea ratione honesta amplectatur, & contraria continuò fugiat: media ipsa luce cæcutiat, & obscuretur. Et rursus si hoc ita esset, insufficienter hæc in re naturæ humana prospectum fuisset, cùm ea, quæ sibi, proprioq[ue] fini congruerent, certam & firmam videndi facultatem, sicut cetera animalia, non accepisset: si ita esset, q[uod] id, quod vera ratio præscribit, & secundum rationem est, cum peccato coniunctum esse posset. Item sequeretur Deum optimum maximū

huius.

huiusmodi naturam condentem, autorem posse esse peccati: quod è manifestum est, q[uod] peccatum naturam ipsam statim ex ipsius conditione iniquens, autori eiusdem imputatur. Propter quod eleganter quidem diuus Thomas sentit, angelum in primo instanti sua conditionis minime peccare potuisse: quia tunc autoris naturæ peccatum illud celeretur. Sed idem omnino in proposito accedit, si actus cum ratione aut secundum rationem peccatum esse posset. Nā cū huiusmodi defectus in potestate hominis nō sit, quia omnē diligentia ad ipsum cauendū adhibuit, siquidē secundum rationem est: naturā ipsam planè insequeretur, & autori naturę esset adscribendū, quod impiū omnino, & nefas est. Itē postremē sequeretur, q[uod] lex naturalis propriè sumpta, nō esset fixa omnino, & immobilitis, neq[ue] eadē apud oēs: quod est cōtra oēs Theologos, & expressè contra Aristotelē quinto libro huius operis, vbi de iure disputatione. Sequela tamen manifestissima est. Nam si actus cum ratione potest esse peccatum, nullam certam & stabilem regulam haberemus, metiens id, quod legi naturali consentaneum esset. Quare quilibet, quod sibi placeret id legis naturalis esse statim assenseret, quia sic sibi videretur: atque alios sibi non consentientes errare diceret, atq[ue] id pugnacissimè defendenderet: & omnis item via corrigēdi alios, qui contra naturam peccant, intra limites humanę naturę sistēdo, omnino periret. Quæ omnia absurdissima sunt, & contra id, quod beatus Paulus docet ad Romanos scribens capite tertio. Gentes inquit: quæ legem non habent, naturaliter qua legis sunt, faciunt: habentes opus legis scriptum in cordibus eorum &c. Vbi legem naturalem sufficienter ostendentē id, quod honestū est, statuit, atque immobilem, & fixam, apud omnes insinuat. Est igitur hæc sententia omnino à veritate aliena. Quod si in eius excusationem dicatur, autorem non asserrere opus secundum rationem absolutē factum esse peccatum, sed secundum eam rationem solum, vel cùm ea ratione, quæ electionem immediatè præcedit, quæ potest esse erronea, & ignorantia impedita, atque ita sequetur electio, & actus, qui peccatum erit: simul cum ratione illa sic deliberante. Nam propter reliquias primi peccati, & corporis etiam impedimenta, facile ratio à sensibus pertur-

N 2 bari

bari potest, atque ita frequenter in deliberationibus errore, & ignorantia impediri, quo minus quæ honesta sunt, talia cœseant. Quare ut ab ea liberetur, habituq; bene operandi in omnibus paret, cōtinuo dei optimi indiget auxilio, multaq; insuper exercitatione & experientia. Hoc quidē verissimum est, est tamē omnino diuersum ab ea sententia, quā disputabamus. Nā expresa eius autoris hęc sunt verba. Quocirca fieri posse, vt operatio cum ratione aliquādo pectet, negandum absolutè minimè arbitror. Et idē exponendo exēplum illud citharædi, & probi citharædi etiā assuerat, vt legenti patet. Itē q̄ ratio ab eo nō accipiatur pro hac, vel illa ratiocinatione, electionē præcedente, hinc planū est colligere. Quia eo modo rationem accipiunt sic opinantes, quo & ipse Aristoteles: philosophus verò pro ipsa vera ratione, illustratio-neq; ipsius naturæ in homine accipit, qua honesta ab in honestis valeat discernere: ergo & ipsi. Itē si loquitur de ratiocinatione & syllogismo particulari, qui cum ignorantia & errore coniunctus est, sic arguo: vel ignorantia illa inuincibilis est, aut vincibilis: si vinci non potest, operatio iam illa peccatum non erit, siquidem id genus ignorantiae omnino excusat: si autem vinci & superari potest, cōstat iam eā cū ratione nō esse: imd̄ eū iudicio tantu& approbatione sensus, & alicuius affectus, seu perturbationis, rationē ipsam impeditis. Quod si adhuc excusationē positā quispiā admittere velit: esto sanè. In nullius etenim inuidiam hęc differui, sed vt germanus literæ sensus appareret, veritasq; debito splendore non priuaretur: & vt omnes etiā scrupulos præmoliter, quibus lector offendi posset.

Et insuper in vita perfecta. &c.

Vltimā differentiā, diffinitionē claudens, hoc loco statuit, asseritq; prædictarum operationū ordinē & seriē minime felicitatē cōstituere, nisi absq; interruptione per admissionem alicuius sceleris, vsq; ad finē vitę duret, & perseueret. Itaque quæmadimodū cœlestis, & eterna illa felicitas, Christi redētoris nostri testimonio nulli cōtingere potest, nisi in bonis operib⁹, & Deo gratis, vsq; in finē vitę perseueret, ita inquit Aristoteles, q̄ felicitas hęc ciuilis, quę ad illā supremā parandam

*Persene-
rantia in
bono ne-
cessaria.*

dām exordium quoddam, prima radix, & fundamentū est, minime constat, nec felicitatis nomen aptè retinet, nisi perseverātia quadam in bono, studiosisq; actionibus, ad finem vsq; vita perduret. Atq; hęc sit prima expositio huius differentiæ, in vita perfecta, quæ sic persuadetur ex parte ipsius felicis. Nam ad hoc, vt hęc denominationem quispiam fortiatur, felixq; hominum iudicio habeatur, plures virtutum omnium operationes, pro oportunitatibus occurrentibus, ipsum exercuisse oportet: vt hęc aliis omnibus in ciuitate virtutis probis conspicuæ sint, atq; ob easdē habitū bene in omnibus operandi, vti naturam quandam firmum, & illustrem habeat, omnesq; talem adesse ingenuè fateantur, necessariū est. Hęc autem nimis longum tempus requirūt, totumq; vitæ spaciū, ab eo tēpore, quo felicitas initium habuit, quod tempus operandi à philosophis dicitur, & virili ætati cōiunctum volunt: vsq; ad vltimū terminum, & vitæ finē, requirere videntur. Propter quod etiam eum feliciorē cōmuni-niter appellant, qui longiorē habuit vitam, ad maiusq; temporis spaciū huiusmodi operationum genus extēdere valuit, idq; optimo iure. Nam cū felicitas bonū quoddā sit, quanto magis extensum erit, tantò maius bonū: quare & is, cui longiori tempore contigit, quam is, cui breuiori, felicior merito iudicatur. Imd̄ id euidenter sequitur: cū felicitas summum bonum, & perfectum sit, quod maius semper, & perfectius, ex noua & noua studiosarū operationū accessio-ne, reddatur. Quare vsq; ad finem vitæ huiusmodi actiones extendi debent, vt earum iudicio felicis hominis status optimus, & perfectus, ab aliis censeatur. Secundū idē duobus exēplis ostendit, prius ex iudicio communi & opinione, qua felicitatem alicui homines inesse censem: hoc paēto de summi videtur. Quemadmodum hirundinū ad nos aduolatio ex Thracia, (vbi cauernis etiam, & locis abditis impatientes frigoris hyeme agūt) veris, temporisq; calidi, nobis iudicio est: ita & operationes studiosa hominis felicitatem velut inde cōmonstrant, operationibus etenim operandi habitum, atq; hominis statum, deprehendimus. At ita est, q̄ vnius hirundinis aduolatio tēpus vernū indicare nō valet, nisi multa, & magna frequentia congruam iam nostræ regionis habitationem

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

bitationem significantes aduenientia: ergo nec vna, aut alia operatio hominis felicitatem significare valebit, nisi multæ & frequentes pro opportunitatibus occurrentibus se inui- cem excipiætes integræ vitæ tempore durent, & perseverent: quod vernum hominis tèpus appellare possumus, & quod sequitur astiuum, iuxta Christi redemptoris nostri doctri- na, quando exactissimo Dei iudicio vti ventialbro quodā paleæ à tritico separabuntur. Quare hibernum aptè etiā ap- pellabitur, quod etatem studiosè operandi præcessit, quod non operandi tempus à philosophis censetur, quia nutrime- tum plurimum affluit, & sensus imperium vsque ad maiore- ã etatem virtute nondum introducta, vigore adhuc & domi- nari videtur. Posteriori exemplo ex parte ipsiusmet felicita- tis idem probare nititur. Ver non vna dies tèperata, nec alia efficit, sed plures & omnes dies, quæ totum tempus quartæ vnius anni parti accommodatum, & præfixum, absoluunt: non ergo vna operatio, nec plures per breue aliquod tem- pus, habitæ felicem aliquem reddunt: sufficietq; vt felicitas, & beatitudo ciuilis, alicui iure nuncupetur, nisi per magnū tempus, & vsque ad finem vitæ, præfatae operationes durēt, & perseverent. Quibus rationibus potius videtur temporis longitudinem, & extensionem vsque ad finem vitæ, felicita- tem requirere ab extrinseco, & accidetaliter ex parte ipsius felicis, vt talis iudicio hominum habeatur, & censeatur, quā essentialiter ex parte ipsiusmet felicitatis. Quare q; ipsa felici- tas ab intrinseco ex parte ipsiusmet dictam tèporis exten- sionem requirat, etiam patet hac ratione, quæ ex modo loquendi Aristotelis præsenti loco desumitur. Nam secun- dum philosophum felicitas nō dicit aggregatum ex omni- bus operationibus hominis felicis. Nā hoc pacto. vt aliquis esset felix, vltima, supremaq; dies mortis expectada esset, qd- Felicita- Aristoteles infrà vehementer contra Solonem arguens im- tē modū pugnat. Item quia hoc loco definiens felicitatem non dicit fernare in numero multitudinis eam operationes esse, quod opor- entis suc- teret: sed est inquit: operatio. Est igitur apud ipsum hoc per- cessu. spicum, singulam felicis hominis operationem felicitatem esse, non tamen simpliciter vt in se existit: sed vt præteritas operationes respicit, quibus continuatur: & futuras etiam, qui-

COMMENT. CAP.VII. 100

quibus sine intermissione præ oblatis occasionibus copulan- da est. Séper enim vir probus siue comedat, siue dormiat, vel quoduis aliud opus naturæ exerceat, in bono permanendi intentionem firmā, & propositū habet: quapropter vt vir- tutes ipsiæ exerat, diligenter omnes occasions obseruat, atq; ob oculos semper sibi proponit. Qua ratione quælibet ope- ratio secundum prædictum respectum, vt sequentū, & pre- cedentū operationū hominis felicis, continuativa est, quæ admodum instans, & mutatum esse, partium tèporis & mo- tus, felicitas est: & nuncupatur. Itaq; quemadmodum tem- poris & motus, & cuiuscumq; alterius rei successiæ esse & ex- istere est fieri, ob quod in quolibet temporis instanti, quod continuatio partium temporis est: quia tunc fit, ipsum esse verè dicitur, atque eadem ratione in quolibet mutato esse motum: perinde etiam in qualibet operatione felicis felici- tatem esse, & toto etiam tempore intermedio ab vna ope- ratione ad aliam, optimo iure dicetur: siquidem tunc fit, & actionibus prauis non interrupitur. Quod philosophus sig- nificans non dicit felicitatem esse, aut existere, sed tantū fieri: indicans nimirum fieri felicitatis (ad modum entis succes- sivi) suū esse existere: nec vñquam omnes suas partes simul habere posse. Vnde quemadmodum in primo nō esse tèporis, aut motus, solū verum erit dicere totū tempus, omnēq; mo- tuū factum esse, in quilibet aut instanti intrinseco fieri, & esse: ita in qualibet parte intrinseca tèporis, quo felix aliquis viuit, quia quælibet operatio, quæ sequente studio fam exci- pit, semper durare dicitur, interim q; praua aliqua nō inter- ueniat: quod secundum Aristotelem impossibile est: qui fre- querter & præcipue in tertio libro docet, virum probū & studiosum, non posse prauè operari, quod intelligendū est de potentia physica, & in sensu cōposito, vt talis scilicet est: verè felicitatem fieri, & esse, dicetur. In primo autem non esse vitæ huiusmodi studiosi viri tunc primo verè dicetur totam eius felicitatem humanam factam fuisse, perinde ac de tempore ac motu dicitur. Hac igitur ratione essentialiter etiam magnam, & vsque ad finem vitæ extensionem, felicitas requirit, vt sit, & perficiatur, & iudicio etiam ho- minū huiusmodi status percipiatur, & cōprobetur. Secundo

etiam modo hæc ultima diffinitionis differētia intelligitur, vt non solum dicat extensionem temporis præfatam, vritu diosarum operationum productione illustretur, sed simul etiam copiam, & redundantiam bonorum extenorū corporis, & fortunæ, quæ necessaria sunt ad virtutes ipsas exercendas, felicitatemque ipsam, pro oblatis opportunitatibus continuò deprendendam, amplectatur. Quod ita esse è manifestum est, quod aliter felicitas debitiss instrumentis caret: vnde felix semper, qd oportet: operari nō posset. Neque ex consequenti felicitas bonum esset sufficiens hominè felici, eo modo, quo nuper expressit. Item quia hæc pars in vita perfecta potissimum contra Stoicos posita est, qui omnino à felicitate, eiusq; comitatu, bona omnia externa reiebant, vt latè patet apud Ciceronem tertio libro de finibus. Præsenti ergo loco vita perfecta copiam, & ornatum bonorum extenorū etiam dicit. Quod tandem ipse met philosophus in nono & octavo libro explicat, & etiam septimo libro politicorum capite secundo. Quibus locis partem hæc definitionis in vita perfecta exponendo, eam vitam talem esse dicit, quæ rebus extérnis ad quamlibet virtutē exercendam, necessariis sufficienter est ornata. Nullo ergo pacto de hac re est dubitandum, imò maxime est animaduertendum, quia hoc idem sequentia quædam capita supponunt. Vnde & eorum intelligētia percipietur. Quibus felicitatis finitio integræ manet, q sit operatio secundū rationē, vel non sine ratione secundum optimam virtutem in vita perfecta.

Bonum igitur ipsum ita circūscriptū sit. &c.
Ab hoc loco usq; ad finem capitilis duo potissimum, quæ dein ceps hoc opere tractanda sunt, docet: quæ etiam ea, quæ dicta sunt maxime concernunt. Primum est, q posita felicitatis descriptione, vti quodam fundamēto iacto, & totius operis exordio, reliquum sit iam, ipsam in suas partes resolute, singulasq; examinare: deinde modum hoc exsequendi laetus, q in superioribus vti viam quandam cōmonstrat: non secus q; is, qui iter aliquò agit. Qui primū, locum & finem, quò iter dirigat, mente concipit, ac comitibus nūtiat: deinde rationem recte, & itineris, ne biuiis occurrentibus er-

ret,

ret, si eius ignarus sit, scire diligēter curat: atque ita edoctus sociis, & comitibus euulgat, vt cum finis, & metē dulcedine, fuerint allecti, certò ad eam absq; errore aliquo se peruenturos sperent. In hunc igitur modum philosophus primū scopum, & totius operis finem: deinde doctrinæ viam, qua ad ipsum facile quis peruenire possit, discipulis, & lectoribus manifestat. Dicit ergo primo loco, q bonum humanū hoc circumscriptum sit modo, idest, quadam breui oratione substantiam eius in genere dicete, expositum: ac veluti circulo, & delineatione quadam rudi, spatium pingendæ alicurus imaginis circumclusum. Quo posito inquit: reliquum est, ipsum bonum, & felicitatem in residuo operis depingere, hoc est, in suas partes resoluere, singulasq; latius disputare: more sanè periti pictoris, qui imaginem aliquā explicaturus, prius lineis quibusdam rudibus spaciū imagini conficiendæ aptum circumcludit, atq; eam quoquam pacto p̄figurat: vt deinde propria, & viua membra exprimendo, propriosque & aptos colores ducento, perfectam, & absolutam imaginem tādem reddat. Ita nimurum ait in cognitione perfecta felicitatis tradenda, procedere oportuit: vt prius quid sit in genere eius substantia intra quasdam metas, & sua nature, limites, vti circulo quodam clauderetur, & figura quadam delinearetur, vt factum est, (quod ideo dicit, quia non exactis rationibus, & demonstrationibus propter quid, sed tantum notissimis, & ab artibus peritis, totam finitionē, & singulas eius partes venatus est) deinde vero operæ pretium est ipsam resoluere, singulasq; eius partes prout materia subiecta permittit, longius discutere: quibus singularim cognitis felicitatis humanæ ferre debet arbitratur traditam fore cognitionem. Sicut viuis membris omnibus, & coloribus produc-
Resoluti
tis, perfectam tandem construxerit pictor imaginem. Quo *nus mo-*
apertissimè docet processum operis fore resolutuum: à to-
dus pro-
to ad partes agendo, hoc est, à diffinitione felicitatis, quæ to-
tum quoddam est: ad singularum partium eius disputatiōe *cedendi*:
descendendo, ea ratione vt cum eorum disputatio finita sit, *scientiis*:
totum etiam opus finem accipiat: vt planius primo capite of-
ficiens est. Quem modum etiam procedendi in libro phy-
datus.
lcorum tenuit: qua propter cognitionis totius, & vniuersa-

N 5 lis.

lis, in proœmio eius libri meminit. Nam constructa definitione naturæ eam toto opere resoluit: disputando de motu (qui ut potissima pars positam definitionem ingreditur) atque de singulis motum concernentibus, ut de continuo loco, vacuo, & tempore, atque tādem de principio motus. Quem modum docendi primò docuit Plato in Phædro: vbi iubet in tradenda cognitione cuiuscumque rei: definitio posita, rursus secundum species usque ad individua dividendo, procedere: unde prefatum procedendi modum Aristoteles mutuatus est: quem diligenter omnibus suis operibus obseruauit. Et magna quidem cum ratione. Nā modus hic docendi perspicuus admodum est, & maxime nefescarius, cū semper à notioribus, & nobis manifestissimis procedat. Quia in re eleganter docet scientias omnes mirum in modum unitatem ipsam amare, atque in ea consistere: ita ut tunc aliquis peritiam alicuius scientiæ, & facultatis, probè se tenere solum possit affirmare, quando eius unitatem in suas partes resoluere, atque iterum eas in unitatem colligere sciat. A deo enim noster intellectus unitate gaudet, & uniusmodi cognitionis semper est amator.

Videtur autem cuiuslibet esse. &c.

Gratiā sibi hoc loco philosophus conciliare videtur, quod prius ciuilem ac humanam felicitatem explicuerit, eiusq; rationem inuenērit. Vnde ut proprium inuentum eam laudat, & commendat, quod in libris Elenchorum etiam fecit, cū differendi artem, & methodum, ipse primus tradidisse gloriat. Atque proinde hic dicit, quod hac descriptione felicitatis (quaे eius naturam & substantiam in genere circumscribitur) posita, & véluti quadam degustatione tradita: eam producere, dilatare, atque distinguere, facile etiam si quid deest supplere, & addere, cuius iam peruum & perspicuum erit. Primum probat. Quia in rebus abstrusioribus, & quaे recōditam habent naturam, eam requirere, & tandem inuenire quid sint, difficile sanè est, & quaē magnum ingenium, impigrum est; laborem requirat. Ea tamen inuenta, & de scriptione comprehensa, quod in ea implicitum & inuolutum est, exponere, & confusum rursus distinguere, nullius ferme negotii

*Inuentis
addere sa-
cile.*

negotii est. Siquidem harum rerum tempus inuentor, aut saltem optimus adiutor existit. Nam qui res examinant, clariores, & certiores reddere cupientes, ab his, quæ tempore eueniunt, magnum huic negotio adiumentum, & opem accipiunt. Quippe quæ temporis cursu contingunt, dictis & assertis ab antiquioribus certitudinem quandam, & claritatem afferre solent, quod in artibus inquit: planum est cernere. Ut quæ, ex paruis initiis rerum in tempore contingentium, obseruatione & experientia, magna incrementa suscepérunt: quippe quæ defuerant, perfecta: quæ obscura, exposita: & quæ confusa tandem, distincta sunt. Est ergo tempus harum rerum optimus adiutor. Vnde fit, ut maior gratia primis inuentoribus, qui proprii ingenii viribus aliquid primò assēcuti sunt, quam iis qui temporis cursu adiuti, idem exposuerunt, & latius in suam perfectionem produxerunt, debeat. Atque ideo subdit, quod addere inuento, quod deest, non magni est ingenii, sed cuiuslibet mediocriter instituti, negotium.

Oportet autem eorum, quæ antè dicta sunt. &c.

Quia bonum humanum depingere, & diffinitionem positam in suas partes soluere, singulāsque examinare in residuo operis pollicitus est: modum, quo id præstitus est, præsenti litera nos admonet in memoriam reuocans, quod de modo docendi in proœmio dixerat: talem nempe tractationem, & docendi modum esse futurum, qualē materia subiecta postulat. Sed istatim iam quispiam virtus philosopho daret roties cadem de modo docendi repetere. Sic obiicienti, in primis respondetur, quod antè in genere, & figura quadam, modum docendi, quem seruaturus est, tantum proposuerat: nunc autem latius eadem rem prosequitur, & declarat: ac proinde non inutili repetitione. Deinde quia ad diuersas res, dicta præfatione vtitur: nam in præcedentibus modum querendi felicitatem, bonūq; humanū (quaē res magni momenti apud antiquos erat) imò quanti erat ipsa philosophia: vnde & in ea re omnē suā operam.

operam philosophi consumperant) nō exactis rationibus, sed figura quadam, & modo, quo omnes comprehendāt, & certò id esse fateantur, etiam si literas non adē coluerint, se traditurū pollicebatur, quod & iam præstittit. Nunc verò ad id, quod inuentum est, explicandum, & declarandum, eodem modo se vñsurum non ineptè proponit. Nā cùm iam ad considerationem partium, quæ notiores naturā sunt, descēdat: iure quispiam hac ratione motus nouum modum procedēdi, exactum & propter quid à prioribus causis, & nature notioribus, exigeret. Huic ergo sic oppONENTI, respondens, statuit: eodem docendi genere se etiā in posterū vñsurum: vel ea ratione quod materia subiecta nō aliud patiatur. Quare eidem se accommodet lector, oportet: nec exactiores rationes, quam materia permittat, conueniet petere. Est quippe docēdi modus rebus ipsis semper accommodatus, quod sequentibus rationibus probat. Primò sic ex parte artium, quarū res considerationem aliquam subeunt. Nam secundum q̄ tractationes, & rerū, circa quas versantur, disputationes postulant, ipsæ res tractandæ, ac disputandæ sunt. Quod de angulo recto exemplo rem aperiendo, explicat. Nam angulus rectus inquit: Geometræ, & ædificatori subiicitur, qui licet vna, eademq; res sit, diuersa tamen ratione ab his consideratur. Nam faber, & lapicida eo vtūtur, vt ligna, & lapides, in uicem coaptent, & accommodent. Et rursus ædificator eundem considerat, atq; eius cognitionis gratia perpendiculari vtitur, (quod ad vniuersi mediū semper rectos angulos habet causare) vt hac ratione opus suū dirigat, rectosq; in neutrā partem declinantes, parietes erigat: Geometra item rectum angulum cōtemplatur, ea tamē ratione vt quid sit, inquirat, & quo pacto ab obtuso, & acuto distinguatur: quæ etiā ipsum passioes, & proprietates sequātur, discutit. Variantur igitur rerū tractationes nō solū pro ipsa rerū diuersitate, sed pro varietate etiam ipsarum artiū, quibus subiiciuntur, vt ex exemplo adducto satis aperte constat. Quocirca inquit: idem, quod in facultatibus predictum angulum cōsiderantibus, in omnibus aliis obseruari debere perspicuum est. Nā si in scientiis, & precipue actiuis, ultra exigentiam finis & operū, quæ ars ipsa docet: sermones & rationes extenderētur,

iam

iam apparatus, inquit: & ornamenta extrinsecus quæsita, *Instrumēta operi accommo danda.* plura, quam opus ipsum euaderent, atq; ita redundarent, cū finis, & operis intēti metu excederent, imò materiam ipsam opus superaret. Vnde cùm assignatam felicitatis descriptionē exprimere intendat, explicatioremq; per partes suas reddere, si exactas & propter quid rationes tradat, extrinsecū præter operis propositū, id exquisitū, & excogitatū erit, atque præter finem huius facultatis, quæ opera & actiones humanas studiosas reddere intēdit. Quapropter sermones & rationes, quæ actionibus humanis innituntur, & quæ ad eas illustrandas pertinent, tantum subiiciendæ sunt. Reliqua verò philosopho naturali, qui exactè de anima tractat, à qua actiones humanæ egrediuntur: & metaphysico insuper alios eius causas consideranti relinquuntur.

Neque simili modo in omnibus causa requirienda est. &c.

Idem secundo ex parte rerū, quæ sciētiis subiiciuntur, probat. Nā sunt quædā res, quæ rationes causam rei importātes exigunt: quamobré propter quid res sint, appellātur. Aliæ verò sunt, quæ rationes causam solū, nō rei importātes requirūt. Vnde demonstrationes quia, vel q̄ res sint probantes, dicuntur. Huiusmodi autē actiones humanas esse suprà ostensum est: quia & cōtingentes sunt, & nullā certitudinem habent. Nunc idē in principiis scientiarū manifestat, quorū nullus debet quære causam, propter quid sint, sed contentus esse debet, si cognoverit, q̄ sint, sensu, vel ratione alia. Principiū nāq; primū discēdi, & scientias parādi est cuiquā, cognoscere & sūrum habere, q̄ aliquid sit, ideo, q̄ in scientiis est aliquod principiū: seu aliqua, quorū nō est petēdū, cur sint: ideo est causa, propter quā existat. Sed quicūq; contentus esse debet, si cognoscat, q̄ sint leui aliqua ratione. Quod inducione fermē in omnibus scientiarum principiis ostendit. Nam:

principia physica, vt motus est, corpora mobilia sunt, omnis ignis est calefactius &c. inducione: Mathematica, vt *to scien-* omne totum est maius sua parte, si ab æqualibus æqualia de- *tierū pri-* mas &c. sensu: moralia assuetudine cognoscuntur. Hoc enim *cipia cog-* pacto bonum esse agendum, virtutem rē esse laudabile, tem noscatur.

perantiam

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

perantiam honestam, &c. percipiuntur: sicut quædam alia experientia, ut in medicina medicamenta quædam, & alimenta corpori humano utilia cognoscimus. Sunt ergo quædam ut scientiarum principia, quæ nullo modo cause inquisitionem patiuntur: cuiusmodi etiam sunt aliæ res, ut operatioes humanæ, quæ huic doctrinæ subiiciuntur. Quare rationes propter quid in ipsa non erunt efflagitandæ. Atq; quia philosophus felicitatis diffinitionem ut primum principium in hoc opere constituit: eam autem non nisi rationibus q̄ sit probantibus, & à sensu ductis simul cum approbatione prudentum firmauit: hinc est, q̄ iterū de modo procedendi hoc loco mentionem intulit, & in aliarum scientiarum principiis exempla produxit, ut prædictam obiectionem dilueret. Atque hec sit secundæ ratio, & satis apta quidem: ob quam iterum docendi modum hoc loco Aristoteles inculcauit.

Singula autem tractanda sunt. &c.

Concludit iam ex dictis singula principia tractanda esse, ut eorum natura patitur, & permittit. Et quoniam definitioes in qualibet scientia principia quædam sunt, ut illa in Mathematicis, punctum est, cuius pars nō est: linea est longitudo sine latitudine. &c. in dialectica, definitio syllogismi: in physicis, definitio nature, sicut in morali hac facultate. Felicitatis: posita descriptio, & quæ etiam in sequentibus virtutis ipsius tradetur: inquit Aristoteles: maxime curandum esse, ut quam optimè definitiones tradantur. Nam & si verborum quædam breuitate concludantur: miram tamen vim & efficaciam in rationibus, & speculationibus, quibus in scientiis ipsis vtimur, habent: & plusquam dimidium totius scientiæ inquit: habere videntur. Siquidē omnes rationes principiis innituntur, à quibus suam vim & efficaciam sumunt. Quare principia singulas conclusiones saltem virtualiter continent, & probant: atq; plura ex iis, quæ in dubium in scientia ipsa reuocantur, ipsis meti principiis formaliter definitiuntur, ita ut ratiocinationes ipsas formaliter ingrediantur. Est igitur in definitionibus construendis magna semper adhibenda diligentia, ut in ipsius felicitatis definitione ipse adhibuit, quæ primum huius doctrinæ principium est. Quapropter nec rationibus propter quid ipsam collegit.

C A P.

104

CAPVT OCTAVVM.

Onsiderandum quæ est de ipsa non solum ex cōclusione, exq; ijs quibus ratio constat, verum etiam ex ijs quæ de ipsa dicuntur: cum vero enim consonant omnia, quæ in re insunt: à falso autem cito dissonant ac discrepāt. Cūm igitur bona in tres partes distributa sint, & alia externa, alia circa animam, alia circa corpus dicātur: quæ circa animam sunt, maximè propriæ, ac maximè bona appellamus: actiones autem & operationes animales circa animam statuimus. Quare ex hac opinione quæ antiqua est, & à philosophis cōcessa, rectè hoc diceretur. Rectè etiam constitutum fuit, actiones quædam & operationes finem ipsum dici: ita enim ex bonis animæ sunt, non externis. Consentit etiam cum ratione hac illud, quod aiunt, bene vivere, ac bene agere felicem. Ferè enim bona quædam vita, & bona actio, felicitas dicitur. Videntur autem omnia quæ circa felicitatem inquiruntur, inesse huic, quod à nobis dictum est. Alijs enim virtus, alijs prudentia, nonnullis sapientia, quædam esse felicitas videtur:

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

detur: quibusdam hæc, aut aliquid ex his cū voluptate, vel nō sine voluptate. Sunt etiam qui simul externam prosperitatem assūmat. Atque ex his alia multi & antiqui, alia pauci & illustres viri dicitant: quos sanè aberrare tota via vtrosque minime: sed in vno saltem aliquo, vel in plerisque assequi veritatem verisimile est. Cùm illis sanè, qui dicūt omnem virtutem, vel quandam eam esse, nostra consentitoratio: quippe cum huius sit operatio secundum virtutem. Interest tamen non parum fortasse in possessione ne an in ysu, & in habitu, item an in operatione esse optimum existimemus. Fieri enim potest, vt habitus licet adsit, nullū tamen bonū efficiat: id quod in dormiente, vel alio aliquo modo manente otioso homine evenit. Vt operatio autem nihil boni agat, non datur. Aget enim necessariò, & benè etiam aget. Sicut autem in olympijs non pulcherrimi, & robustissimi coronauntur: sed qui decertant: ex ijs enim nonnulli vincūt: sic ex honestis probisq; hominibus in vita, illi qui recte agūt, compotes siūt. Estque ipsorū vita suavis ac iucunda. Lætari em̄ ex affectionibus animę est vnicuiq; autem id est iucundum, ad quod spectādo talis rei studiosus

COMMENT. CAP.VIII. 105

diosus quispiam dicitur: vt equus equorum, spectaculum spectaculorum studio: eodem modo & iustitiæ amatori iusta: & in vniuersum virtutis studioso virtus. Apud plerosque verò iucunda inter se pugnant, propterea q; eiusmodi natura minimè sunt: sed quæ studiosis honestatis sunt iucunda, ea natura iucunda sunt, ac voluptuosa. Tales autem sunt actiones, quæ ex virtute proueniūt. Ipsorum autem vita, voluptate quasi appédice aliqua minimè indiget: sed in se eam habet. Præter ea enim, quæ dicta sunt, qui bona actionibus non delectatur, bonus minimè est. Neque enim vel iustum quempiam dixeris, qui iuste agendo non delectetur: vel liberalē, qui liberalibus actionibus non gaudeat: & in alijs simili modo. Quòd si ita est: actiones secundum virtutem per se iucundæ sunt: quin etiā bonę & honesta: atque vnumquodq; horum maximè. si modo de ipsis probus benè iudicat: iudicat autē, vt diximus. Optima igitur, pulcherrima, & iucundissima res est felicitas: neq; distincta hæc sunt: sicut Deliacum illud epigramma præscribit.

*Si valet optima: si est iustus, pulcherrima res est:
Iucundissima si quis quod amat, potitur:*

O Omnia

Omnia enim hæc operationibus secundum virtutem insunt: has autem, aut vnam ex his, quæ optima sit, felicitatem esse affirmamus. Videtur tamen etiam ipsa externis bonis, sicut diximus, indigere. Fieri enim nō potest, vel non facile fit: vt cui necessaria non suppetunt, is bona atque honesta agat. Multa enim & per amicos, & diuitias, & ciuilem potentiam quasi per instrumenta quædā aguntur. Quibusdam verò priuati nonnulli, vt nobilitate, bona prole, pulchritudine, beatitudinem maculant. Non enim felicitatis admodum compos ille est, qui vel specie prorsus deformis, vel genere ignobilis, vel solitarius est, ac prole carēs. Nec minus etiam fortasse, si alicui pessimi filij fuerint, aut boni mortui sint. Videtur igitur, vt diximus, tali etiā prosperitate felicitas indigere. Vnde nonnulli idem eam cum bona fortuna, alij cum virtute esse dicunt.

Ncipit iam philosophus (vt pollicitus est) definitionem traditam specialius considerare, eam in suas partes resoluendo. Et cùm in residuo huius libri integrè eā in genere discutiat, id tñ principaliiter, quod afferuit: felicitatem essentialiter in operatione consistere, quod tanquam pròprium inuentum extulit. Atque vt nouitatis inuidiam statim ipso initio præmolliretur, testimonii philosophorum antiquorum definitionem.

tionem traditam corroborat, eorum sententiis consonam esse ostendō: imo iisdem inclusam & implicitam. Profert igitur in primis suam intentionem, felicitatem nempe id esse, quod definitum est: non solum firmum & stabile esse ex conclusione, id est ex ipsa definitione tradita (definitionem quia substantiam rei concludit, terminus & conclusio solet appellari) quæ planè id docet: neque insuper ex rationibus, quibus ad eam construendam vñus est, sed etiam ex iis, quæ ab antiquis de felicitate dicta sunt, id ita esse probare nititur. Nam si his constiterit, consona q; inueniatur, quæ ab aliis vñre asserta sunt: optimè definitione felicitatem comprehensam fuisse firmissimum argumento erit. Quippe omni viro inquit: quæ rei alicui insunt, & vera sunt, continuò consonant, & à falso cito discrepant. Quare si nostra ait: definitio aptè, quid sit felicitas, explicat, & comprehendit, dictis antiquorū de felicitate, quæ omni proculdubio firma & vera sunt, & vt talia ab omnibus recepta, consona erit: si verò discrepat, statim eius mendacium, & falsitas deprehēdetur. Tanta enim est veritatis vis & efficacia, vt ad se quæcunque vera sunt, attrahat, & affinitatis vinculo, veluti glutino quodam sibi coniungat. Quapropter hic arguendi locus ad confirmandam cuiuscunq; rei veritatem efficacissimus est. Quapropter in eo omnis Theologiæ scholasticæ disputatio *Theologiae scholasticae* proculdubio est. Hic etenim eius scopus est, vt omnia, quæ in literis sanctis reuelata continentur, quæq; Christiana religio etiam amplectitur: rationi naturali consona esse probet: nihilq; eisdem proferri, quod ipsi rationi repugnet, & si super eam ea colat, quæ Christi redemptoris nostri imminensa bonitate per reuelationem accepimus: quæ nullo tamen pacto contra ipsam rationem sunt, sed eidem omnino consona. Quod argumentum est Christianæ veritatis evidenterissimum: atque magni roboris ad philosophos, & gentes omnes, quæ ratione ducuntur, propriamq; vitam rectè instituere cupiunt, conuincendas, vt suas insanias deserentes, ad cultum veri & omnipotentis Dei se conuertant: veramq; religionem Christi Iesu continuò colant. Hoc igitur loco arguendi ad probandam suam definitionem hoc loco philosophus vtitur.

Quum igitur bona in tres partes distributa sint. &c.

Restabat ex superiori argumento probandum, traditam felicitatis finitionem à sententiis & opinionibus antiquorum de ea re non abhorre, vt propositum fuit: quod ab hoco loco vñsq; ad finem capituli ostendit. Atque in primis afferit postquam definitionem cum ea sententia conuenire, quæ in bonis animæ felicitatem constituit: quæ apud antiquos sapientes communis fuit, & ab omnibus doctis semper recepta. Prius tamen, quām hoc ostendat, distributionem bonorum in tria genera, in bona scilicet animæ, corporis, & fortunæ adducit: inter quæ membra animæ bona propriissima, & maxima semper habita sunt. Quod licet hoc loco Aristoteles non probet, quia ex se omnibus, vel parum aduertéribus nō tissimū est, & apud antiquos satis celebre: vt videre est apud Platonem in Euthydemō, & in Dialogo primo de legibus, vbi diuina bona hæc appellat: cætera verò humana, & quæ à diuinis pendeant: vnde inquit: quod si qua ciuitas maiora illa bona suscepit, minora quoq; proculdubio possidebit: atque si illis careat, vtrisque eam priuari necesse sit. Eadem diuisionem cum bonorum animæ delectu, & præstantia refert Cicero academicarum quæstionum libro primo, & passim etiam in libris de finibus, & Tusculanis insuper quæstionibus: operè pretium tam en duxi eam aliquantulum hīc explicare, vt fructum aliquem lector ex hac philosophi doctrina tāquai ex arbore commoda carpere possit. Principioq; est aduertendum: diuisionem hanc ortum, & originem habuisse ex studio & beata vita, quam in vniuersum homines ratione ducti assequi contenderunt: in eaque tranquillè atque in pace agere summis votis affectarūt. Cuius vitæ integritas his bonis animæ primo loco indigere videtur, quæ vitæ dominium, imperium & prima gubernacula tenent: quales sunt virtutes morales, fortitudo, iustitia, temperantia, & quæ harum primus dux extitit prudentia, cum omnibus virtutibus intellectualibus: inter quæ etiam dotes animæ naturales connumarari solent: vt docilitas siue mentis celeritas ad discendum, & memoria, quæ uno nomine ingenii appellantur

appellantur: atque cæteræ mentis, & totius animæ naturales facultates, quæ semina & igniculi quidam earum virtutum, quæ assuetudine comparantur, solent nominari. Deinde bona corporis descripta vita requirit: quæ tanquam ministri cæteres imperantium, ac dominantium virtutum iussa capessant, & expeditè exercere valeant: cuiusmodi sunt optima corporis valerudo, forma, seu pulchritudo corporis, vires ad cursum, cæteriq; corporis motus: integritas sensuum: celeritas in pedibus, vis in manibus: vocis claritas, in lingua etiā explanata vocum impreſsio, & cætera huius generis. Tandem tertio loco bona exigit fortunæ: cuius ordinis sunt, honores, opes, diuinitæ. Quæ ob id nomen adhuc id retinent, quia casu & temeritate fortunæ absque delectu aliquo & ratione impie antiqui sentiebāt hominibus elargiri. Quibus bonorum generibus cùm vitam ipsam integrè, & omni apparatu sufficienter ornatam, atque munitam, nulliusq; rei indigam conspexissent, prædicta bonorum distributione omnia bona comprehendere voluerunt, nullum extra relinquentes. Ex qua diuisione aperte sequi videtur id, quod secundo loco Aristoteles afferuit, bona scilicet animæ omniū præstantissima esse: siquidem vitam ipsam gubernant, dirigunt, & moderantur: cætera autem vt comitantia, virtutum instrumenta, sicut membra corporis, existunt: & quæ ab illis omnino pendent, vt dicebat Plato. Magno igitur interuallo animæ bona, quæ corporis & fortunæ sunt, excedunt, & superant. Item hæc ornamenta & apparatus animæ sunt: cætra verò corpori subseruiunt, & ancillantur, ipsiq; semper cultrui sunt & ornamento: quanto ergo anima (quæ res diuina, & spiritualis est) corpori terrestri, & materiali præstat, tanto ipsius bona, corporis ornamenta & phaleras anteire, rationi consentaneum est. Præterea animæ bona ex nostra potestate pendent, ita vt nobis in uitis auferri minimè queant: bona autem externa non sic, sed quæ quotidie nobis repugnantibus eripiuntur: sunt ergo illa maximè bona, & nostra césenda: & quæ longe dignitate inter ea, quæ vitæ humanæ adiumento, atq; ornamento sunt excellant. Vnde meritò Crito-laus Peripateticus philosophus in sua libra censuit (vt supra etiam insinuauimus) lancem illam, quæ animi bona substi-

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

nēt, tantum altera, vbi corporis & externa bona posita sint, propendere, vt terram & maria (inquit ille) deprimat. Sunt igitur ea, quæ animæ sunt, propriissimè, & maximè bona, & quæ dignitate cætera facile superant. Inter hæc tamen ordo quidam seruatur. Nam bona corporis bonis fortunæ præstant: hæc siquidem corporis famulae, & instrumenta sunt: sicut vtraque ipsius animæ. Est etenim res familiaris famula corporis & ministra: quare adeò hæc depresso sunt, vt humani faciant: ea sanè ratione, quia in corporis vsum assumenda sunt: ob quem etiam solum bona censeantur. Quod posito iam, quod felicitatem ipse in bonis animæ posuerit, sic probat: omnes operationes animales, sive quæ animæ sunt, inter bona animæ computantur: imo potissimum locum habere videntur, siquidem ad eas exercendas habitus, & virtutes (quæ permanenter animum ornant) ordinantur: igitur & operationes bonæ, & studiosæ, quibus felicitatem inesse suprà positum est, iure optimo cum virtutis perfectiones sint, & sub operatione animæ tanquam sub genere contineantur: inter animæ bona, vt potissima connumeranda veniunt. Quare subdit, ex hac opinione, qua bona animæ excellentiora cæteris bonis esse: & qua insuper animæ operationes eiusdem bona, afferitur: qua opinio antiqua est, & ab omnibus concessa: quod recte hoc dicetur, quod scilicet statuit: operationes nempe animæ inter ipsius bona iure optimo connumerari debere, & non solum inquit: hoc recte dicetur, sed operationes quasdam studiosas scilicet & ex virtute procedentes, bonum humanum & felicitatem, perinde atque positum est, iure dici. Hac namq; ratione non in bonis externis corporis aut fortunæ (quæ tantū utilia sunt) sed in bonis animæ felicitas collocatur, vt omnis voluit antiquitas, quare & in perfectioribus. Est igitur inquit: nostra opinio sententiæ communis omnium philosophorum (quæ apud omnes firma omnino, & vera habetur) consentanea: ob eandem igitur rationem & vera.

Consentit etiam. &c.

Secundo idem probat ex consensu communi omnium, quem

COMMENT. CAP.VIII. 108

quem Aristoteles ad suas assertiones confirmandas magnificare consuevit. Et meritò quidem, quoniam cum lex quædam naturalis sit: ad cuiuscunque rei fidem faciendam magnam vim, & efficaciam retinet. Ita ergo nec tit argumentum. Cum nostra ratione, sive definitione communis consensus, & sententia omnium planè consentit: quod ex eo patet, quod ab omnibus is felix afferitur, qui benè viuit, benèque agit. Omnes enim (deceptis paucis, quos in diuinitate, & voluptatibus felicitatem ponere dixit) bonam vitam, bonamque actionem felicitatem esse censem, atque pro eodem hæc continuò profitentur. At bona vita, studiosaque actio, sicut benè viuere, beneque agere, operationes animæ sunt: iure igitur in operationibus animæ communi hominum consensu idem etiā approbat, ciuilis felicitas constituta est, ac proinde sententia positæ vera. Cum vero siquidem, quæ vera sunt, consentanea semper inueniantur.

Videntur autem omnia, quæ circa felicitatem. &c.

Postquam probauit suam assertionem cum communib[us] dictis & sententiis, quæ absque illa exceptione ab omnibus philosophis, & benè sanè mentis hominibus receptæ sunt: tertio iam loco ostendit diuerticula illa, inquisitiones, ac opiniones diuersæ, quibus philosophi dissentient, & inter se discrepant, sive etiam sententiæ inesse, atque idem consentire in eo, quod verum afferant. Ad quamrem exponendam tres de felicitate opiniones in medium profert: primam virtutem eam afferentem: licet huius sectatores partiti sint: nam alii in virtute simpliciter eam collocarunt: alii in prudentia, tanquam in moralium virtutum principe: postremi vero in sapientia: secunda sententia in virtute cum voluptate, aut non sine voluptate felicitatem constituit: tertia vero, simul cum virtute prosperitatem, rerumque affluentiam, & copiam assumit. Quarum opinionum autores licet numero respectu predicatorum assertionum inquit: non sint pares, viri tamen illustres, & preclarri in philosophia habentur. Quare eos in eorum, quæ dicunt aliquo, vel

pluribus veritatem quoquam pacto assicuros fuisse, verisimile est. Credere namq; tota via eos aberrare stultitiae proximum est. Rationibus siquidem ad suas assertiones firmandas nituntur, & aliquid eisdem probare necessariò fatendum est. Quod (quicquid illud sit:) in sua descriptione inclusum, & implicatum esse dicit. Atque ut hoc manifestè appareat, singulatim per omnes has opiniones discurrendo id persuadet. Quibus tandem eius sententia perspicua manebit.

Cùm illis sanè, qui dicunt omnem virtutem. &c.

Primam opinionem cum sua oratione & definitione conuenire hoc loco probat, quæ felicitatem virtutē esse ponit: quod sic arguit. A pudicis opinantes virtus est felicitas: definitio autem posita eam afferit operationem animæ secundum virtutem: conueniunt igitur he sententiæ in hoc, quòd in virtute vel aliquo illius felicitatem, & bonum humanum collocant. Differunt tamen in eo, in quo huius opinionis autores planè defecerunt, in habitu nempe virtutis felicitatem constituendo: quod Aristoteles omnino negat, & in eiusdem

Humanū bonū minime in habitu collectari. operatione reponit. Sed quòd predicti opinantes sic felicitatem afferendo defecerint, his rationibus ostendit. Atque primò sic agit: virtus cùm habitus quidam sit, maximè possessioni cuiuscunque rei equiparatur: possessio autem propter vsum, & operationem tanquam propter finem est: ordinatur siquidem equi possessio ad ipsam equitationem, sicut & diuinarum ad earum studiosum & liberalem vsum: est igitur virtus, & quicunque alias habitus propter vsum & operationem tanquam propter finem. Quapropter cùm bonum ipsum in perfectiori fine constituendum sit, in operatione, & minimè in virtute, aut habitu cēseatur, oportet: aut aliâs felicitatem deficere concedas est necesse: siquidem virtus ut possessio quædam in operationem suapte natura dirigitur. Secundo idem sic probat, felicitas semper operatur, bonumque prout oportunitas, & occasio se obtulerit, semper habet efficere, eum quippe communiter felicem nuncupari diximus, qui bene viuat, recteque semper agat: sed virtus,

virtus, & quicunque alias habitus otiosus esse potest, & nullum opus efficere: vt in homine dormiente, vel morbo aliquo impedito, vel ita calamitatibus oppresso, vt nullo pacto possit habitum exercere. Operatio autem, cum sit actus, bonum quoddā est, & bonum habet efficere, ad simile semper inuitando, secundum quòd exigit, & postulat habitus, cuius functio, & perfectio est: ea igitur semper bona & studiosa erit, ex arbore siquidem bona bonus, & conueniens fructus semper expectandus est. Nullo ergo modo felicitas, quę adeò operatione viget: in habitu, sed in ipsam et actione seu operatione necessariò existimanda est. Proprium siquidem eius est continuò bonum efficere, & conuenienter habitui recto semper agere. Tertiò ab exemplo eleganter idem persuadet. In Olympicis, inquit, ludis, non spectatores & elegantes coronantur, premiisque afficiuntur, sed qui legitimè certant, aliisque se viribus superiores ostendunt: ergo neque qui in stadio & cursu huius vitę habitibus virtutum ornatos, & elegantes sese exhibent, sed qui operationibus, & virtutum vsu longè alios superant, ingenuèque se ipsos excent. Ita quippe natura comparatum videtur, vt quis in genere premium, & corona operanti atque certanti debatur: non autem ei, qui ad agendum precepit, & necessariis munitum se offert: felicitas autem premium, & corona in ciiali vita censetur: est igitur necessariò in operationibus statuenda. Ex quibus patet id, quod huius opinionis verum est, à falso ipso sequestratum: cum præfata sententia de felicitate omnino conuenire. Nam definitio contra hos: quòd in virtute non consistit: necessariò sequitur, in ipsis operationibus bonum humanum esse existimandum, propter quas in virtute isti ipsum reponebant.

Estque ipsorum vita suavis & iucunda. &c.

Conserit hoc loco sermonem cum iis, qui secundo loco opinabantur: & virtuti voluptatem coniungebant: suamque assertionem cum horum opinione conuenire dicit in eo, quod de voluptate, & iucunditate affirmant. Nam quod dicunt de virtute, iam explosum superius est. Vnde

O s quòd

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

quod suorum felicium vita suavis & iucunda sit, sibi probandum incumbe dicit: atque id sic ostendit. Lætitia siue gaudium inter affectiones animi computatur: nam exhalatio quædam animæ est, continuo desiderium, & appetitum sequens: quare quasi elatione quædam, à qua lætitia dici videtur: animus quodammodo ea erigitur, & exilaratur. Quemadmodum ergo qui equorum, aut specatrorum, aut canum cupidus est, hæc ipsa, & ipsorum vultus iucundissima sunt: nam vnumquisque maxima iucunditate afficitur ad id spectando, cuius desiderio premitur: ita & iustorum operum studiosus, & virtutis iustis operibus & actionibus maximè lætabitur, iucunditatéque, & gaudio afficietur: est ergo felicis vita per se suavis, & iucunda. Quare quod ii opinantes verè afferunt, in præfata felicitatis descriptione continet, quod autem perpetam & falso statim reicit, inquiens.

Apud plerosque verò iocunda inter se pugnant. &c.

Ostendit ergo suavitatem & iucunditatē, quibus felicis hominis vita maxime gaudet, nō esse rem extrinsecam, in quo asserti opinantes errarunt: sed ipsis operationibus virtutis insitam, intrāque illarum naturam omnino positam: cùm hoc suapte natura studiosæ operationes ex virtute procedentes habeant, vt iocundæ, & oblectamēto maximō semper habenti sint. Quod ita esse sic ostendit: iudicio studioforum hominum, qui semper secundum rationem viuunt,

Vir prudens strenuus & *allicionum reguli.* tales huiusmodi operationes discernuntur: similiter ergo se habere, vt diximus, censendæ sunt. Viuunt quippe hi secundum rationem, quæ non quod affectui, perturbatione viventur, à qua omnino liberi sunt, iudicant: sed quod in re verè existit, integroque rationis examini se explorandum offert, id dicunt, atque vt verum approbant: cuius mensura & regula existunt. Ad quam rem omnino firmandam irrefragabili inquit: argumēto est, quod studiosi & sani viri, qui virtute prædicti sunt, inter se consentientes: & cōcordes hac in re, vèluti naturæ ipsi obedientes, & obsequentes semper inueniuntur: prauī verbō, & vitiosi homines cōtinuò dissentientes,

COMMENT. CAP. VIII. no.

tientes, & repugnantes: perspicuum igitur est operationes studiosas atque à virtute egredientes natura ipsa iucundas, & delectabiles esse. Ex quo iam eleganter infert, vulgus & plerosq; homines, quia ea, quæ natura sua iucunda minime suūt, perseguuntur, semper sibi appetitionibus aduersari, cōtinuoq; ipsimē dissentientes, & repugnantes deprehendi: dū alii dulcia, alii falsa pro varietate appetitus, vehementer ament: & ita alii equorū, alii canum cupidi existūt: alii otio, alii labore delectantur, & diuersis deniq; voluptatum generibus diuisi semper, contrariiq; deprehendūt. Quæ varietas, & tanta delectationis instabilitas, irrefragabili argumen- to est: hæc suapte natura iucunda minimè esse: sed quod pro appetentium cupiditate, veluti fuco quodam extrinsecus delinita, suavia & pulchra iudicentur. Vnde & facile ab eo homines vulgares capiuntur: in laqueum sanè, quæ propriis manibus ipsi pararunt incidentes, dum propriis cupiditatibus sensuum semper indulgēre student. Sensu etenim iūtanum iudicant, & quadam irrationali imagine, ex irrationali etiam appetitione concepta, in irrationalib[us] voluptates ita præcipites delabuntur. Nam ex his fontibus quædam falsæ opiniones, & voluntariæ quidem, continuo assumuntur: quæ iudicia quædam leuitatis ex errore, & ignorantia quadam volita, originem ducentia, à doctishominibus proferuntur. Quum enim aliquid præter corporis voluptatem alicui contigerit, aut molestum aliquid corpori, aut non ex eius votis instare, & imminere videatur: statim in hoc iudicium, & falsam opinionem prorumpit: illud magnum, ac ingens malum esse, quare & ægrefrendum: vnde statim & corpori consentaneè operatur ex falsa opinione, quam concepit. Atque in hunc modum omnia mala, & vitia tanquam ex perpetuo fonte, ex falsis opinionibus emanant. Hinc iam quidam ita animo deiiciuntur, vt dolori & tristitia ex aduersis rebus penitus succumbant. Quidam alii iniuriae cruento animo, quia in opinionem hanc incident, se scilicet paruipenos esse: quam paruipensionem, vt notam maximam, semper ægrefrendam iudicant, donec vlciscantur: continuis cruciatibus torquentur, neq; iracundia ola ante efferuerit: vnde totius superbiæ fons perpetuò manat:

alii hac opinione ducti, quod miseri, & abiecti sint, si ab aliis fortunis, & potentia superentur, liuore & inuidia continuo exeduntur. Atque hinc tandem omnium voluptatum genera nascuntur: quia corpori non indulgere, eiusque voluntatem non sequi, continua tristitia, & mœrore confici stulti homines existimant: immo naturæ ipsi vim quandam sic inferre: & misero in statu constitutos semper esse, se ipsi fallentes arbitrantur. Quoniam igitur minimis & tantillis excitis corporis appetitionibus, homines desides non occurunt, eas conualescere & augeri sinentes, in falsas quasdam de rebus ipsis opiniones incidunt, quibus vitia in ciuitatibus graffantur, & tota vita perturbata redditur. Quare operæ pretium est, has nascentes euellere. Nam iudicia quædam voluntaria existunt iis, qui proptis appetitionibus ratione non occurunt: sed affectum, & passionem excitatam valere permittunt, & tyrannum impudentissimum imperium ipsius animæ penitus euertere conantem eam esse non aduertut. Expedit ergo quânprium ipsum recenter natum, comprimere, eiusque excitationem omni diligentia (occasions, quibus expurgiscitur, & ex parte nutritur, fugiendo, omnino vitare. A stute siquidem ille omnes occasions, animæ imperium inuadendi ut ad indulgentiam corporis ipsam trahat, semper obseruat. Sunt igitur voluntariae huiusmodi falsæ opinions. Quare merito à philosophis & iudicia leuitatis solent appellari. Ex quo iterum cum inuitus nemo iudicet: apertissimè constat hæc in nostra potestate esse constituta. Quapropter pro viribus entendum est, iis impellenibus ad agendum omnino considerare, & diligenter pendere: cuius rei appetitio vehemens in nobis excitata fuerit, qua actionem aliquam nobis persuadeamus: ut hoc consilio adhibito, vitæ propriæ consulamus, & ad agendum accingamur, aut cōtra abstineamus. Hoc enim discerniculum vitæ viris sanctis extitit ad ingenuas actiones prosequendas, contrarias vero, & ex volūtate corporis nascentes vitandas. Planum igitur est varias & diuersas esse huiusmodi falsas opinions, quæ vulgus ipsū, & plerosq; hoīes p' earū varietate, & diuersitate dissimiliter occupat. Variatur nāq; apud hos suavia, & iucunda semper, falsa iudicia ex ordinatis appetitionibus

tionibus ducentes. Est igitur Aristotelis conclusio omnino vera: honestas actiones, quæ à virtute egrediuntur, suapte natura iucundas esse, atq; ob id à viris prudentibus, & sapiētibus tales semper iudicari.

Ipsorum autem voluptate quasi. &c.

Ex dictis hoc loco infert cōtra assertores huius secundè sententiæ vitam felicium hominum voluptate tanquam appédice, & extrinseco accidenti minime indigere, est enim seipsa cōtentia, vt suprà probatum est: & hac itē ratione ex communi consensu hominum petita, etiam constat. Nam si aliqua indigeret, maximè corporis voluptate, quæ vehementer afficeret, & animam irritare uidetur: sed hac non: quod ex eo manifestum est, quod corporea voluptas minimè ad felicitatem necessaria est: immo si præter rationis ordinem aliquādō egrediatur, felicis hominis vitæ maximè perturbativa est. Nemo siquidem, (modò sanè mentis sit) eum bonum cēset, qui bonis actionibus nō delectatur: neque iustum, qui à iustis abhorret: neq; eum qui liberalibus actionibus fastiditur liberalem vñquam aliquis appellabit: sed eum tantū, qui huiusmodi studiosis actionibus vehementi iucunditate afficitur: maximaq; oblectatione eas procurat, & sequitur, atque latus semper ad sic operādum accingitur. Communis ergo hominum consensus studiosas suapte natura iucundas maximè cēset, ita ut extrinseca voluptate nulla ratione eas perfici dicat. Quod etiā sequētibus rationibus, quæ ex litera ipsa eruuntur, itē aperte cōstat. Est quippe vera voluptas & lētitia vt philosophus inquit: quēdā animæ affectio, ita ipsi propria, q' nullo pacto inanimi cōuenire poscit. Nā si aliquando corpori oblectamentū aliquod accedit, id ratiōe animæ tate g'at prorsus contingit. Est igitur perspicuum, gaudium, veramq; dent. voluptatē, & lētitiam in iis operationibus potius inueniri, quæ magis ipsius animæ sunt, & à corpore expeditiores existunt. Huiusmodi autem operationes studiosæ, quæ à virtute egrediuntur, sese exhibent: maximè siquidem animales sunt: sunt ergo per se maximè iucundæ, & corporis voluptatibus multò iucundiores, magis siquidem ipsius animæ sunt. Imo corporeæ & sensuales voluptates veram iucunditatem

*Virtutis
operatio
nes insi-
ta volup-
tate g'at
dent.*

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

ditatem non habent, neque ex se vero oblectamento aliquo possunt afficere, nisi extrinsecus aliquid accedat, quo cōtingente, ratione illius quædam delectatio nascitur, vt ostensum in omnibus facile est videre. Nam (præsupposita immoderata appetentium intemperantia) obseceni tactus iucundi sunt, esculentorum item, & poculentorum usus ideo iucundi existunt, quia in defectu, & indigentia natura ipsa famem aut sitim patiendo, constituta est. Vnde qui ex prædicta indigentia non procedunt, statim fastidiunt, & tædio ipsis tentibus sunt. Non igitur ex se suaves existunt. Suavitatem siquidem minimè præstare valent, nisi nimia corporis indulgentia, aut corporis defectu præsupposito. Quare semper à natura deficiente aut perturbata egrediuntur. Quamobrem non sunt veræ delectationes, imò nec omnino homini naturales, siquidem id maxime naturale alicui est, quod perfecta eius generatione & natura ipsi conuenit, vt primo politicorum Aristoteles est autor. Quare cum honestæ & studiosæ actiones à natura ipsa integra, & virtutibus perfecta omnino egrediantur, maximè iucundæ suapte natura sunt, & etiam naturales: vnde & veram voluptatē cōtinent: ceteræ aut quæ rationis examen trāsgrediūtur, falsam & ementitam, cum ipsis concupiscentiæ termini sint, qui statim pretereunt, & vehementiores cupiditates excitant, quæ vitam perturbant, & omnino anxiā, & inquietam reddunt. Sunt ergo virtutis actiones ita ex se propriaq; natura iucundæ, vt si alterius generis voluptates contingent, cursus vitæ iucunditatem, & suavitatem perturbent. Ex quo etiam secundo loco alia ratio ad idem firmandum deducitur, quæ etiam præsenti textui satis consona est: atque sic habet. Felicitum vita per se iucunda, quieta & trāquilla est: at voluptatibus extrinsecus petitis in quieta & perturbata redditur: corporeæ nāq; voluptatis quæ propriè voluptas dicitur, & semper pro præua delectatione accipitur: saltem ex sententia Stoicorum afferentium voluptatem esse animi sublationem sine ratione magno aliquo bono se opinantis perfaci, fructus est vita quædā timoris & metus plena. Ex ea etenim Dei timor, qui offensus est, statim nascitur, qui grauiter animum pungit: mortis etiam & corporis dolor instat, quorum hiatibus, & fauibus

COMMENT. CAP. VIII. n° 2

faucibus cum magno periculo præua voluptas corpus, & qđ amplius est, ipsum hominem exponit. Huiusmodi autē metus & timores sollicitam, & inquietam vitā penitus reddunt. Resputit igitur omnino felicis hominis vita voluptates omnes extrinsecus petitas: atque honestarum actionum iucunditate solūm gaudet, cuius fructus est, consciētiæ quietudo, maxima pax, & vitæ indiuidua trāquillitas. Ut ergo studiosi viri vita trāquilla & quieta sit, & quæ sine perturbationibus agatur, operæ pretium est virtutum splendore, atque intrinseca iucunditate earum actionum, quæ à virtute egrediūtur, felicitatem omnino contentam esse. Qua dulcedine ita vir studiosus perfunditur, vt quando sensuum oblectamentis iuxta præscriptum rationis indulget, potissimum ea ratione, delectatione afficiatur, quod operatio ea cum ratione commensurationē habeat, quam semper studiosè sectatur. Atq; hac sanè ratione maxime voluptates amplectendæ sunt. Nā quando præter hunc ordinem blandissimæ dominæ, voluptates cum suis lenociniis lenius blandiūtur, hostes immanes cendendæ sunt. De quibus latius in septimo & decimo libro philosophus dispat.

Quod si ita est actiones secundum virtutem, per se iucundæ sunt. &c.

Ex superiori disputatione hoc loco philosophus infert virtutum actiones suapte natura non solūm iucundas esse, sed optimas simul, & honestas: ita vt bonum, & honestum, pariter & iucundum, earum naturam expleant, & perficiant. Vnde rursus colligit viri studiosi vitam simul optimam, iucundam, & honestam esse. Quod sic ostendit. Vir probus & studiosus eam vitam tam iudicat, merito ergo talis cendenda est. Moralium quippe actuum vir prudens regula & norma est. Ex quo iterum infert, simul cum positis epithetis, felicitatem rem item pulcherrimam cendendam esse, contra epigrām illud, quod in tēplo Apollinis pro foribus fixū erat.

Si valet, optima: si est iustus, pulcherrima res est:

Iucundissima, si quis quod amat, potitur:

Vbi hæc separabantur, & optimum ad valetudinem; bonaq; corporis

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

corporis referebat: pulchrum ad operationes iustas: iucundum tandem ad expertitas voluptates. Quum ergo actionibus studiosis hæc omnia suapte natura cōiuncta esse probatum sit: & in iis rursus, vel harum optima, felicitas constituta, planè sequitur prædicta omnia felicitati etiam inesse. Quo loco aperte philosophus felicitatem operationem effedit, aliorum bonorum nullam mentione faciendo, quæ ut instrumenta requirit. Vt ex hoc loco omnino confirmetur id, quod nos suprà explicuimus: felicitatem non in pluribus, sed in vna tantum re solùm constitui.

Videtur tñ etiam ipsa ex externis bonis. &c.

Postremò iam ultimam opinionem disputat: id in quo cum sua assertione conueniat, & in quo etiam differat, discernendo. Conuenire igitur cum eius sententia hanc opinionem in hoc dicit, quod felicitatem bonis indigere externis ponit quod & ipse docuit. Sed tamen ut clarius percipiatur felicitati hæc bona adminicula esse, ea in duplice ordinem distribuit. Primum constituit ex iis rebus, quæ instrumenta felicitatis sunt, & quibus operatur, suasq; actiones exercet: ut sunt diuinitæ, amici, & ciuilis potentia: cuius nomine honores, magnæ administrationes, & ciuium benevolentia indicatur. His enim præclara hominum potentia ad res illustres agendas conualefcere solet. Quapropter viro studioso hæc ciuilis potentia maximè necessaria est, quæ actionibus virtutum potissimum paratur. Sunt ergo primo loco hæc instrumenta necessaria: quibus corporis valetudo, & sanitas in primis annumerantur. Alterum ordinem constituit eorum bonorum: quæ non sunt instrumenta quidem necessaria ad operandum: ea tamen ratione ad eam spectat, vt si abfuerint quoquam pacto hominum opinione eam commaculare videantur: qualia sunt deformitas in corpore, ignobilitas, orbitatio prolis, filiorum prauitas, ac studiosorum natorum immatura mors, & similia. Primum sic ostendit. Quia felicitas virtutis operatio est, eiusq; propriis functionib; absolvitur, & perficitur, vt ex superioribus constat: sed ille, cui facultates, & cætera bona necessaria desunt, virtutis operationes pro currentibus occasionibus exercere non valet, aut nō

facile,

Gemina humana felicitatis instrumenta. Alterum ordinem constituit eorum bonorum: quæ non sunt instrumenta quidem necessaria ad operandum: ea tamen ratione ad eam spectat, vt si abfuerint quoquam pacto hominum opinione eam commaculare videantur: qualia sunt deformitas in corpore, ignobilitas, orbitatio prolis, filiorum prauitas, ac studiosorum natorum immatura mors, & similia. Primum sic ostendit. Quia felicitas virtutis operatio est, eiusq; propriis functionib; absolvitur, & perficitur, vt ex superioribus constat: sed ille, cui facultates, & cætera bona necessaria desunt, virtutis operationes pro currentibus occasionibus exercere non valet, aut nō

COMMENT. CAP. VIII.

115

facile, quod felicitas requirit: necessariū igitur est, felicē hominē p̄dictis bonis abūdere. Artifex etenim, si artē habeat, & ad ipsius opera apta, & disposita mēbra, ea tñ exercere nul lo pacto valet: si instrumentis careat ad sic operandū accommodatis. Perinde igitur nec vir studiosus, qui virtutibus est p̄ditus, & sanitate viger, operabitur, actionesq; ciuiles exercebit, si facultatibus, & instrumentis necessariis ad eas exerē das careat. Prædicta igitur bona necessaria sunt instrumenta ipsi felici, & ipsi insuper felicitati: non tñ intrinsecus ratione sūi, quæ proprio bono, propriaq; voluptate ut nuper probatū est: contenta existit: sed ratione materiae, in qua versatur, quæ ut exerceatur, in vsumq; & actionē veniat, p̄dicta bona ut instrumenta requirit. Bellū nāq; ad sui expeditionē fortunis maximis indiget, & potētia, atq; benevolētia ciuium. Præterea ciuilis societas in pace, & virtutē cōtineri non potest, nisi hinc inde hæc, quæ diximus, bona cōtinuō bonis actionibus permutetur: qua ratione virtutes ipsæ de promātur exteriusq; beneficiis & largitiōibus in ciues exerceātur. Qđ de aliis bonis secūdo loco dixit, iā probat. Nā qui bonis illis enumeratis carent, nō admodū inquit: felicitatis cōpotes es se possunt: quoniā nō ingenuè & liberaliter pro occurrente materia, virtutis operatiōes omnes ut decet, exerceere valet. Nā deformitate, & vultus offensiōe, orbatiōesq; filiorū, aut quorundā prauitate, bonorū verò acerba & immatura morte, extensio & propagatio ipsius felicitatis proculdubio impeditur. Nō em̄ tot actionibus augetur, & cōdecoratur, quibus splēderet, si opposita eorū, quæ diximus, adest. Em̄ verò pulchritudine, & corporis elegātia ciuiū amicitia & benevolētia sepe hoīes cōciliat, atq; itē generis claritas, & studiosa proles idē pluries efficere videtur. Ita em̄ natura cōparatū appetit, ut speciosos & pulchros hoīes occurrentes alii ipsa specie pulchritudinis capti (q̄ virtutis internē indicium est) amore p̄sequantur: atq; statim ad oēm operā si qua forsan sic elegātes indiquerit, in eorū gratiā impēdendā isti propēsi sunt: cōtrà verò deiformes & turpes infaustos illico habēt, ipsq; aspectu statim dissociantur. In eundē etiā modū generē claros & illustres viros reuerentur alii, & studio colunt. Statim quippe in ipsis magna quædam, & illustria opera si-

P mul

multum debito quodam agnoscunt, ne à maioribus degenerent: qui præclaris rebus pro republica gestis præclara stēmata, quibus à ceteris segregarentur, meriti sunt: & tandem parentes ob optimam prolem semper alii laudare, & commendare solent: quapropter & in illos propensi sunt. A minorum deinde copia existente, multa opera vir studiosus exercet, quibus alias omnino priuaretur. Atque eodem modo de studiofa prole censendum est. Eius enim studiofa actiones parentis etiam felicitati cumulantur. Ex quibus omnibus perspicuum est studiosi viri in societate hominū agentis, felicitatem prædicta ratione extēdi & propagari: pro cuiuscunq; siquidem virtutis materia currente instrumētis, quibus operari posset, & suam felicitatem extendere maximē est prædictus. Sunt igitur huiusmodi bona necessaria, ita ut horum opposita felicitatem alicuius aliqua ratione eius propagationem impediendo: lādere videantur. Accedit p̄terea, quod huiusmodi bona voluptatem ipsam, quę ex virtutum actionibus nata est prouenire: suo modo augēt, sicut opposita mala interturbant: quare iure quodam felicitatem ipsam obscurare dicuntur. Cūm igitur his bonis, & aliis, quę necessaria instrumenta diximus: felicitas indigeat: iure sanè fortunæ prosperitatis indiga dicitur. Quapropter quidam eam in fortunæ prosperitate constituerunt: quia ad actiōes ciuiles magno illi adminiculo sint: alii in virtute, quia sine ea probè p̄fatae operationes exerceri non possunt. Hostamē omnes grauiter errasse iam philosophus probauit, quia inter finem ipsum, & media, atque instrumenta ad ipsum consequendum nullam distinctionem fecerūt: vt ipse fecit. Unde in hoc solūm huius. Ultimæ opinionis assertores ab eo differunt: quod prosperitatem cum felicitate ipsa aggregarunt, quod perperam fecerunt, cūm instrumentum solūm felicitatis sit. Quod si ex omnibus, quæ diximus, constat prædic tam de felicitate assertionem sententiis antiquorum de eadē consonam esse, & quicquid insuper celebriores opinio nes veri continent, in se includere, & implicare: aperte inquit, sequitur: prædicta descriptione felicitatem probè cōprehensam fuisse, arque verè nos de ea disseruisse: per regulam positam, qua afferitur verum vero semper consonare.

C A P.

CAPVT NO NV M.

Nde etiam dubitatur, vtrūm disciplina, an assuetudine, an alia quapiam exercitatiōe acquiri possit: an ex aliqua diuina sorte, an ex fortuna proueniat. Si tamen aliquod aliud est à Dijs hominibus exhibitum donum, verisimile est, felicitatē quoque à Dijs exhiberi: ac tātō magis, quanto ipsa omnium humanarū rerum optima est. Sed hoc fortasse ad aliā magis discep tationem spectat. Videtur tamen, licet à Dijs non mittatur, sed velex virtute, vel disciplina aliqua, vel exercitatione accedat: ex diuinissimis rebus felicitas esse: quippe cūm præmium virtutis & finis optimum quoddā ad diuinum, beatumq; esse videatur. Estq; præterea quoddam longè commune. Disciplina enim quadam ac diligētia acquireti ab omnibus potest, modò ad virtutem consequendā lāsi ac manci non fuerint. Quod si melius est hoc modo, quām ob fortunā felicem vnum quemq; esse: rem ita se habere consentaneum est. Siquidem & ea, quæ secundum naturam sunt, & ca similiter, quæ aut ex arte, aut qua-

P ij piam

piam alia causa & præcipue optima proueniunt: sicut quam pulcherrimè fieri potest, ita suapte natura se habent. Quod vero maximum ac pulcherrimum est, id fortunæ committere, valde prauum est. Imo ex ratione ipsa patet, id quod queritur. Esse enim eam animi quandam operationem secundum virtutem definitum est. Ex reliquis vero bonis alia inesse ipsi necessere est: alia adiutria atq; utilia instrumentaria natura sunt. Atque hec cū ijs quæ in principio diximus, consentirent. Finem enim ciuilis facultatis optimū esse statuebamus. A thæc magnam diligentiam adhibet, vt ciues quodā modo afficiat, bonosq; & ad honesta agenda idoneos reddat. Merito igitur neq; bouem, neq; equum, aut quippe piam aliud animal felix appellamus: quippe cum nullū ex ipsis talis operationis esse particeps possit. Eadem etiā de causa neq; puer felix est: nondum enim est ad tales res agēdas per ætatem idoneus. Qui verò dicuntur felices, spē dicuntur. Nam, sicut diximus, & perfecta virtute, & vita perfecta opus est. Multæ enim mutationes, & variæ fortunæ in vita contingunt: & fieri potest, vt qui maximè prosperitate floruerit, is in senectute in magnas

calami

calamitates incidat. Sicut in heroicis de Priamo fabulis proditū est. At eum, qui talibus fortunis vsus, miserabiliterq; mortuus fuerit, felicem profectò dicet nemo.

Postquam in superioribus quid sit felicitas, quaq; in re querenda sit, cōpīosè philosophus disputauit: ea iam inuestigat, quæ felicitatem cīcūstant, ipsiq; inesse videntur: vt que sit eius potissima causa, & quæ rursus sint illa, quæ illi adiaceant: & propter quid sit. Que omnia sc̄mper hūc tendunt, vt felicitatem operationem esse, vt possum est, cōtinuò demonstrer: occasione igitur illorum, quos in calce superioris capitis in bona fortuna, felicitatem ponere recensuit: præsenti loco de felicitatis causa querit, an eam nobis, an extra posita sit. Atq; in hunc modū quæstionem proponit. Felicitas ne disciplina, aut assuetudine & exercitatione in nobis paretur, an sorte: id est, diuina aliqua largitiōe & dono, an casu & fortuna eā sortiamur? Que quæstio tāti momēti ad vitę institutionem est, quanti ad omnē actionē liberum esse hominem, liberoq; pollere arbitrio exploratū habere cōuenit. Nam si primum detur, liber, & felicitatis ciuilis dominus homo quilibet euadit: si secundum, omni libertate ad statum hunc consequendum destitutus iacet: quod tātū ipsi sors diuina, bonaq; fortuna expectanda relinquatur. Merito igitur quæstionem hanc philosophus mouet, qua tacitè contra Platonem agit: qui in Mœnōne & Protagora, & aliis multis locis, vbi quæstionem de statu hoc felici hominis in republica discutit, more illius temporis eam non definit, & si apertè rectè de ea senserit, eam appellando rem diuinissimam, & quæ numinis beneficio contingat: & contra omnes insuper philosophos antiquos, qui fato, & necessitate res oēs cōtingere dixerūt: vt fuerūt Chrysippus & Democritus: & tandem cōtra eos omnes, qui statū felicis hominis in Republica in arbitrio ipsius fortunę cōstituebāt. Quæ sentētia prauorū hominū autoritate maximè fulcitur: qui cū se, catē rosq; virtorū asseclas cāno iacere, & semper voluntari conspicerēt, oēsq; studiosos viros magnis honoribus in Republica

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

cumulatos; vt sua vitia, propriamq; inertiam defenserent, virtutis principium, felicisq; status in republica in causam omnino extrinsecam, & occultam vt in fortunam ipsam regalarunt. Quapropter si studiosi, & felices in republica non essent, hoc pacto se excusare nitebantur: q; minimè in eorum potestate positum esset. Quia ratione & eorum, qui tales haberentur, admirationem ingentem, qua tota plebs tenebatur, demoliri curabant: quod ad tantum fastigium non virtute, neque industria propria, sed diuinæ sortis, aut fortunæ impetu ad eum honorem ascendissent. Vnde & Manicheorum hæresis, negatiū liberum arbitrium ad bonum hominem habere, dimanauit: primamq; originem ex his errorib; duxit. Contra hos duos igitur errores propriā philosophus statuit sententiam: ciuilem nempe felicitatem, statumq; ciuilem studiosum in republica, de quo hic sermo est: virtute, disciplina, atque exercitio parari. Quæ conclusio primò explicatur. Et est in primis notandum, quod sub disunctione parandæ felicitatis tres recensuit causas: quia non omnibus eadem facultas, & via ad eam acquirendam peruia est. Si quietas esse disciplina, vt moralis philosophiæ particulari cognitione, agibiliumq; rerum exhortatione, quæ ad hanc rem magnum habet momentum, magnosq; ingerit stimulos, nō omnes eam parare valent: cùm nec huiusmodi otium omnibus concedatur. Alia verò duo, virtus, & exercitatio necessaria omnino sunt. A virtute etenim, morali felicitatis actioes iugiter egrediuntur, consimilibusq; virtus ipsa paratur: quarū repetitione, & frequentia interimq; genita non est, sed tantum inchoata, assuetudo & quedam ad virtutem progressio solet appellari: quæ assiduitate tandem generatur, & omnino exercitatione perficitur. Nam oportet eū, qui plenè virtutem parauerit, statumq; felicem hūc adeptus fuerit, in omnibus operationibus studiosis erga ciues, & rem publicam ipsam strenuè gestis, omnem laborem, & corporis afflictionem superādo, diu se exercuisse, continuoq; studio in eisdē perseverasse. Hoc enim dicit exercitatio, operationem scilicet cum labore, quæ & corporis instrumentis continuo repetitur: ob quam causam ad artium humilium acquisitionē accommodatius refertur: quapropter cùm felicitas ad sui generationem

COMMENT. CAP. IX. 116

generationem vtrumq; requirat. A ssuetudinem & exercitium simul philosophus copulauit. Secundò dico, quod quoniam assuetudine virtus paratur (v late secundo libro docetur, & hic aperte insinuat) dum in decisione controversia virtutem pro consuetudine, qua in quæstione vsus fuerat: commutauit, viam & generationem in eius terminum commutando: exercitatione verò propriè parantur artes, vt militaris, & cæteræ huiusmodi: & quoniam insuper in definitione posita, felicitatem virtutis operationem statuit: & in initio libri supremæ artis opus eandem posuerat, nunc ad vtrumq; respiciens, cùm non de proxima: quæ virtus est: sed de prima & potissima eius causa disputat, nunc assuetudinem, nūc exercitationem eam dicit. Atque hæc quatum ad explicacionem terminorum attinet, sint dicta. Iam suam sententiā philosophus probat, primò respondendo ad rationes aliorum, atq; ratio Platonis, quam statim in principio capitis refert, huiusmodi erat. Si aliquod munus à Deo maximo immedia *Vita omni* tè hominibus imparitur, aut ab angelis bonis, substantiisq; nisi studio separatis ipsius dispensatione, eo magis felicitas, q; cæteris *sæc. Deo.* humanae bonis prestabilius est, longoq; interuallo cuncta alia excedat: sed ita est, q; plura nobis à Deo omnino donantur, vt moueri, esse, & viuere iuxta illud beati Pauli, in quo viuimus, mouemur, & sumus. Nā vt cognitione naturali id perspicuum eo loco produxit: à fortiori ergo benè esse, & optimè viuere longe maiori ratione acceptum Deo referemus. In absolutissimam siquidem causam absolutissimus, & inter humana bona perfectissimus effectus reducendus est. Præsertim q; qui minus donat vt esse & viuere, eadē semper perficere proprio effectui prospiciendo, nunquam prætermittet. Felicitas igitur humana, quæ in hoc, quod est benè viuere, posita est, effectus erit ipsius Dei. Quare quid optimū diuinum, & beatum, vt pote effectus, qui tale causam deceat. Quia etiam ratione moti Manichei (vt supradiximus) vsque ad eō hominis arbitrium depresso, vt ad bonum agendum nullas vires habere dixerint: & bonum omne dono Dei iis hominibus contingere, quos ipse elegit, atq; amauit. Concedit ergo philosophus totum argumentum, & conclusionem: imo eam hac ratione corroborat. Quia cùm multo

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

labore, & studio homo virtutem adeptus fuerit, eam ut præmium sequitur felicitas: præmium autem, & coronati maxime eum elargiri decet, qui omnium bonorum distributio est, & à quo cuncta alia bona acepimus: est igitur diviniissimum quid felicitas: immo tale, vt magnam eius rationem, & curam bonitas diuina gerat. Suæ tamen sententie hoc non obstat suppressè dicit, q[uod] disciplina, assuetudine, & exercitatione felicitas patetur: quoniam quas Deus naturales vires conditione ipsa homini concessit, propterea quod cum suo fine naturali eas coniungat, atque in hoc peculiariter homini propiciat, vires proprias auferre minime est dicendum. Est ergo diuinus effectus: & propria etiam hominis assuetudine, & exercitio paratus. Quod maximè mirandum est, quod cum Deum peculiariter studiosas hominum actiones aduertere cognoverint, earumq[ue] specialem curam, & prouidentiam gerere: vnde pro eisdem rectè agentis, & eo modo, quo ipsi placerent, continua precibus & supplicationibus Deum ipsum non inuocarunt, qui suæ virtutis, & salutis rationem dirigeret, de ea re eos peculiariter illuminando: quin potius impie & impudenter virtutis bona sibi ipsis, propriisq[ue] viribus omnino adscribentes, debito honore, & gloria Deum ipsum omnium bonorum autorem priuarunt: vt suprà latius discussum est. Ex eadem etiam radice aliorum rationem, felicitatis dominam fortunam facientium soluit, suamq[ue] sententiam firmate studer. Dicébat ergo illi, quod propterea q[uod] fortunæ arbitrio felicitas distibuat, ideo hi ex gloriatur, alii verò humi iacentes, pro ea suspirant, cum ad eam propriæ vires nulla ratione valeat: quinimo inquit philosophus: quia felicitas virtutis præmium est, quam diligent studio, magnoq[ue] labore homines consequuntur: omnibus certantibus, propriasq[ue] naturæ vires ad bonum destinatum exercentibus proposita esse debet, vt in uniuersum omnes, qui læsi, aut manci non sint, id est, dummodo sanæ sint mentis, qui ex coniunctione cum materia & corpore, lesionem aliquam in anima, vt furorem & insaniam, quos mancos & orbatos appellat: sumpta à clavicibus metaphora, non acceperint, ad eam tāquam ad propriū finē, & scopum vestibus præcinctis properent: nul liq; ad

COMMENT. CAP. IX. 117

liq; ad eam consequendā (si modò velit) iter præclusum sit. Est igitur felicitas propria industria, & diligentia parabilis, nec à fortunæ flatibus, vt isti dicebant, expectanda.

Quod si melius est hoc modo, quām &c.

Ad eandem conclusionem specialiter iam arguit posito ex dictis, quod diligentia humana felicitas hæc acquiri possit. Atq[ue] ita agit: melius est, assuetudine, & hominum diligentia exercitio, studiosis operationibus felicitatem parari, quām fortuna: ita igitur rem se habere ratione consentaneum est, ac proinde necessarium, in rebus etenim magni momenti, & ponderis, cùm natura optimum secundum suum genus semper intendat: quæ aliqua ratione melius fieri possunt, *Quotem* completa carum generatione & perfecta, eo pacto debere *pore cu-* fieri à natura ordinatum esse necesse est. Iuxta regulam illâ *iuscunq[ue]* primi Politicorum, Qualis quæq[ue] res est generatione perfe*rei natu-* *ra & per* Etia talis eius natura est existimanda: & secundum ite illud, *fictio at-* quod in libris de cœlo docet: In necessariis nempe, à posse *tendēda-* ad esse firmam esse consequentiam. Vnde etiam sequitur, vt in rebus magni momenti vitam ipsam concernentibus, à meliori etiam & optimo esse ad sic esse irrefragabile constet argumentum. Præterea eadem connexio sive illatio tertio loco confirmatur, quia felicitas non à natura immediate, sed ab arte, quæ in rebus conjectura constantibus certior dux existit: efficitur, quia sic optimè, inquit: & melius alia causa, quām à fortuna fit, vt virtute: sic ergo fieri necessarium est. Ars quippe pulcherrimum intendit efficere opus, vt quævis optima causa optimum effectum: aliás nec artis nomen retineret, neque virtus optima causa diceretur, quas felicitatis causas proximas ponit, vt paulò ante explicavimus. Optimè igitur felicitas hac ratione paratur. Quare sic eam fieri, ratum ac firmum esse debet, vt conclusio asserit.

Quod verò maximum &c.

Alia ratione idem probat ad inconueniens ducento: quia valde prauum & magnum peccatum, inquit, esset, rem pulcherrimam & optimam, qualis felicitas habetur, in causam per accidens & non propriam cuiusmodi fortuna, & casus:

P 5 sunt:

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

funt: reducere. Fortuna enim, vt ex secundo Physicorum planè colligitur, nullibi inesse habet: quare nec verè causa dicitur: cùm solum sequatur agens secundum propositum & rationem, quando aliquid præter eius intentionem accidit: felicitas autem res optima censetur: debet igitur per se existente, & propriam causam habere, ita vt oppositū afferere sit valde prauium, id est, prauorum hominum propriam prauitatem prauè & inaniter excusantium.

Immò ex ratione. &c.

Priæterea eandem cōclusionem suadet: felicitatis rationem ab eo traditam confirmingando. Nam in ea positum est: felicitatem operationem quandam animæ esse, & secundum virtutem: vbi duæ felicitatis causæ indicantur, altera rationalis anima, quæ operatur: altera verò virtus, secundum quam ad opus accingitur. Qui ergo fieri potest, vt iis causis per se existentibus, causa per accidens, qualis fortuna est: item inducatur: est igitur felicitatis proxima causa virtus, ad quam homines assuetudine, & exercitio contendunt. Ac proinde rectè tradita est definitio, quæ virtutem, & animam studiosè operantem felicitatis causas continet. Vbi est aduentus quod articulus ille quandam emphasis dicit: quia felicitas res optima est, iuxta ea quæ in initio 1. cap. sunt exposita.

Ex reliquis verò bonis. &c.

Quia suam definitionem in confirmationem adductæ sententiae, quod scilicet virtus, & operationes humanæ felicitatis sint causæ, adduxerat: & in superioribus etiam bonis extensis, qua fortunæ bona dicuntur: eam maximè indigere statueratiure fortasse aliquis vngeret dicendo, pendet igitur ab ipsa fortuna, vt isti dicunt: quare conclusio non omnino constabit. Huic igitur obiectioni respondendo, ea quæ ante dixerat, circa felicitatem explicat. Atque supponit, felicitate quæ bonum humanum dicitur: in ipsis operationibus, quæ à virtute egrediuntur, consistere: in aliis autem externis bonis nullo modo positam esse: & si ipsis diuersa ratione indigeat. Nam ea bona, quæ supra commaculare felicitatem dixit: si absint: cùm veluti famuli & ministri eam comitetur: bona adiutoria, & quæ in primis eam adiuuent, censet. Cætera vero fortunæ

COMMENT. CAP. IX. 118

fortunæ bona solummodo vt instrumenta quædam necessaria, ad esse optimum felicis: quare neutra felicitatis rationem, vt eam essentialiter constituentia, vt inde verè ea à fortuna pendere dicatur, ingrediuntur: vt obiectator opponit. At quod hæc explicatio rationis, qua circumscripta est felicitas, vera sit, vereq; ab eius ratione excludatur fortuna, aperte probat, cum dicit:

Atque hæc cum his, quæ à principio diximus. &c.

Dicit ergo maximè hæc consentire cum eo, quod de felicitate in proœmio dixit: vbi bonum optimum, & ciuilis facultatis finem eam statuit. Cuius finis sanè est, ciues studiosos redere, ad bonumq; eos prouocare: nunc malefactores puniendo, nunc se optimè in rem publicā gerentes premiis afficiendo: & denique ad virtutem inuitando: vt tota ciuitas, omnesq; ciues ad virtutis culmen ascendent, felices euadant. Optimè ergo huius facultatis finis (quem felicitatem appellamus) in operationibus à virtute egredientibus, quæ non nisi industria, & diligentia adhibita humana acquiruntur, positus est: atque ideo maximè conuenienter cum his, quæ à principio dicta sunt. Quare rectè dictum est in definitiōe, vt nūc etiam explicatum est, felicitatem virtutis operationem esse: ad quam fortuna ipsa nullam causæ rationē habeat. Ex quibus corollarie infert: primum, bruta animalia felicia minime esse censenda, neque iuste tali appellatione posse nuncupari. *Sicut nec* cùm anima rationali careant, quæ primum principium felicitatis existit. Ab ea quippe operationes solum egrediuntur *belua ita nec pueri* quæ ad ipsam virtutem viam parant: à qua proximè felicitas *felices ap* procedit. Perinde etiam secundò infert: pueros ob defectū *pellatur*. alterius principii proximi, quod virtus est, nulla ratione felices esse appellandos, nisi forsitan aliquando impropiè, ratione spei, quam de aliquo cōcipimus, ratione optimè indolis, & docilis naturæ, quæ in tenera ætate sese exerit: secundū quam speramus tales se in posterum præstirum, vt ad virtutis fastigium ascendat, & felix appetetur. Quare eandem appellationem præuenientes non id quod est, sed quod futurum ostenditur, nuncupamus. Verè tamē in hac ætate nul lus.

lus censendus est felix: cum ob defectum etatis, ob quem neque virtutem perfectam adeptus sit, a qua proxime felicitas nascitur: quae viris solùmmodo contingit: tuu quod neq; perfecta vita fruantur, in imbecilla etate, quae ob similitudinem, & felicitatis stabilitatem necessariò inesse debet, vt ex ultima definitionis particula satis aperte colligitur. Ex quo ultimò infert, Neque etiam viros, quantumvis virtute, sanitate, & bonis externis polleant & redundant, felices esse appellandos, nisi tales in finem usque perseuerauerint: sufficienter continuò adiuti ad ciuiles actiones præstandas. Nam cum fortunæ fatus nulla ratione firmus, sed omnino instabilis sit: ita ut cum maximè propicia fortuna videatur, toto impetu reflare sape contingat, bona autem, quæ felicitatis ad iutricia, & instrumenta paulò ante appellavit, in eodem statu consistere nequeunt, sed continuo cursu mutationibus sunt obnoxia: sit ut horum bonorum abcessu felicitas necessariò maculetur, quare huiusmodi sic bonis externis priuatum, nemo felicem appellabit, vt gratia exempli de Priamo Trojanorum rege assertit. Qui cum virili etate liberis optimis, omniq; bonorum affluentia excelluisset: in senectute his omnibus cum regno calamitosè fuit spoliatus, & tandem morti adductus: vt inter præclaros & illustres viros (qui heroes dicebantur) suis carminibus Homerus refert. Hunc igitur, inquit philosophus, sic miserè afflictum nemo felicem appellabit.

Est ergo corollarium verum, Non omnes viros felices esse appellandos, quantumvis virtute, & bonis externis polleant, nisi ad finem usque vitæ talem statum perduixerint, quibus huius capitatis sententia satis expressa manet.

Caput

CAPVT DECIMVM.

Vnquid igitur, neq; alias quispiam homo quoaduiuit, felix dicendus est: sed ex sententia Solonis fine spectare oportet? Siq; ita statuendum est, felix ne tunc erit aliquis, ubi mortuus fuerit? An hoc absurdum penitus est, præsertim apud nos, qui felicitatem operationem quandam esse dicimus. Quod si mortuum esse felicem non dicimus, neq; Solō id voluit: sed solūmodo hominem dixit tunc beatum appellari tuto posse, quippe qui extra omnia mala & infortunia iam collocatus sit: hoc quoque dubitationem quandam habet. Videtur enim mortuo bonum & malum adesse, perinde ac viventi & non sentienti, vt honores, & infamiae: filiorum & omnino posterorum prosperæ, & aduersæ fortunæ. Dubitationem etiam haec afferunt. Fieri enim potest, vt ei qui usque ad senectutem beatè vixerit, secundumque rationem mortuus sit: multæ mutationes in posteris ac nepotibus contingant: vt alij boni sint, vitaq; p dignitate cōsequātur, alii contrà, qui sane in distatijs erga parentes multis

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

multis modis sese habere possunt. Absurdū igitur esset, si mortuus simul etiam mutaretur: & modò felix , modò miser efficeretur. Absurdum quoq; est, si nihil neq; ad aliquod tempus posteriorum res ad parētes pertineāt. Sed redeundum ad id de quo prīus dubitabamus: ex illo enim fortasse etiam id, quod nūc quæritur, considerabitur . Si igitur finē spectare oportet: & tunc beatum vnumquemque dicere, non quòd sit, sed quod prius erat beatus: quomodo absurdum non est , si quando est felix, non verè dici potest de ipso id, quod ei inest: iccirco quia eos qui adhuc viuūt, obmutationes appellare felices nolumus: felicitatenque stabile quid esse, ac minimè mutabile: fortunas verò sāpe circa eosdem reuolui existimamus? Perspicuū enim est, si sequi fortunas velimus, nos eundem felicem, & rursus miserum sāpe esse diēturos: chamæleontem quendam imbecilliterq; stabilitum felicē facientes . An sequi fortunas minimè rectū est: quippe cùm in ipsis, vt benè vel malè viuamus, nequaquam situm sit: sed ipsis humana vita, sicut diximus, solūmodo indigeat. Sed in operationibus secundum virtutem felicitatis: in contrarijs, contrarij prēcipua vis collocata

COMMENT. CAP. X. 120
locata est, attestatur autem huic sententiæ, & id, de quo nunc dubitauimus. In nullo enim, ex operibus humanis, sicut in operationibus secundū virtutē firmitas est. Hę siquidē stabiliores etiam scientijs vidētur: atq; ex his ipsis stabiliores, quæ præstantiores: eō quòd beati in his maximè & assiduè viuere cōsueuerūt. Hoc enim simile causæ est, quòd in ipsis obliuio nulla cōtingit. Inerit igitur id quod queritur, ipsi felici: eritq; per totam vitam talis. Semper enim vel maximè omniū ea aget & contemplabitur, quæ sunt secundum virtutem: fortunasq; pulcherrimè feret, atq; omni ex parte prorsus accurate atque aptè: quippe qui verè bonus & quadratus absque vituperatione sit. Cùm multa autem sint, quæ à fortuna eueniunt, quæ & magnitudine & paritate inter se differūt, parua tam secunda, quā aduersa, vitæ nullum momētum afferre perspicuū est: magna verò & multa si bona sint, beatiorem vitam reddēt: nam & ipsa sunt ad augendum ornatum idonea, & vsus ipsorum pulcher honestusq; est. Si cōtrà eueniat, premunt, ac ledunt beatitudinem: quippe cùm & molestias afferāt, & multis operationibus impedimento sint. Quòd si operationes vite domi-

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

dominæ sunt, quemadmodum diximus: nul-
lus ex beatis miser efficeretur. Nunquā enim
odiosum quippiam, ac prauum aget. Nam
eum, qui re vera bonus est, ac prudens, deco-
rè omnem fortunam perferre, & pro faculta-
tibus semper pulcherrima quæquel atq; opti-
ma agere existimamus. Perinde ac ducem bo-
num præsenti exercitu maxime bellicè vti: &
futorem ex datis corijs pulcherrimum calceū
facere: atque eodem modo reliquos artifices
putamus. Quod si ita est, felix quidem miser-
nū quā efficietur: beatus tamen non erit, si in
priami calamitates inciderit. Neque etiā va-
rius quidā erit, ac mutabilis. Neque enim vel
facile, vel à quibuslibet infortunijs, sed à mul-
tis & ingéribus à felicitate dimouebitur. At-
que ex talibus effici rursus felix in paruo tem-
pore non poterit: sed si modo id licet, in mul-
to quodam ac perfecto tempore continget, si
in eo magnas aliquas ac præclaras res fuerit
consecutus. Quid igitur vetat, quò minus eū
felicem dicamus, qui ex perfecta virtute ope-
ratur: externisq; bonis abundè fuerit instru-
ctus, non quolibet tempore, sed perfecto? an
addendum, qui & vietur ita est, & secundū
rationem vita defuncturus: nam futurum in

certum

COMMENT. CAP. X. 121

certum nobis est, felicitatem verò finem, ac
perfectum quid omnino, & prorsus consti-
tuimus. Si verò ita est: ex iis qui viuunt, bea-
tos eos dicemus, quibus hæc quæ dicta sunt,
& adsunt, & aderunt. Ac beatos quidem, vt
homines.

Sunpta occasione ex adducto Priami exemplo, postquā
de felicitatis causa disputauit, hic de tempore, quo aliquis
felix appellandus sit, de quæ firmitudine & felicitatis stabili-
tate differit, præcipueq; cum Solone ex septem Græcię sa-
pientibus primario, ac Atheniēsum legislatore sermonem
cōserit. Qui suis carminibus edidit: Ante obitum, vltimq; Si ante
lucis functionem neminem felicem ob fortunæ mutationem obitū qui-
nes, quibus quilibet, dum viuit, obnoxius est, iure posse nū spiam ap-
cupari. At postquam supremo die luce orbatus, ac fortunæ pellādus
mutationibus exemptus fuisset, si absq; fortunæ restatu vi- sit felix.
tam cum ratione, ac studiosis actionibus ingenuè splen-
denter finiuisset, felicitatis titulo metitò a quopiam posse
cohonestari: quandoquidem securè de eius vita censuram
quilibet prudens eo tempore proferre potest. Cui senten-
tia maximè arridet: illa sapientis Ecclesiastici. 2. cap. cùm in-
quit: Ante mortem ne laudes hominem, quoniam in filiis
suis agnoscitur vir. Atq; hanc sententiam tractando, hunc
ordinem seruat: quod contra eam primò vehementer ar-
guit; deinde verò eius fundamentum in medium producit;
idq; examinat: & tandem propriam dicit sententiam, & op-
positis rationibus respondet. Primo ergo loco proposita
quæstione, absurdum quoddam Solonis sententiam impli-
care, dicit: & præcipue contra ipsum philosophum, qui pau-
lò antè felicitatem in operatione virtutis constituit: quippe
cùm post mortem nulla contingat operatio humana, aper-
tè sequitur, felicitate humana, & ciuii neminem tum tem-
poris verè felicem posse nuncupari. Sed tamè quia Solon
homo frugalissimus fuit, & qui in operationibus virtutis
bonum humanum etiam censuerit: ob quod cætera fortu-

Q na

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

næ bona à se ablegavit, oleribus, & tenui viatu conten-tus, vt in decimo libro philosophus testatur: hinc subiicit. Quod si hoc contra definitionem positam est, minimè hoc Solonem sentire: operationum siquidem studiosarum vñq; adeo exitit amator. Quare solutionem adhibet, pro eo di-cendo: non intendere hunc philosophum verè aliquem ho-minem post mortem esse, aut appellari felicem, sed quòd tunc huiusmodi appellatio securè ipsi poterit adjudicari, quia extra fortunæ rotam, & ambitum constitutus sit: cuius mutationibus felicitas hæc ciuilis subiecta existit. Sed hanc item solutionem statim excludit, dicendo: quòd nec tunc homo ita extra fortunæ imperium positus sit, vt ad ipsum eius ludibrium pertingere non valeat. Quod sic probat: ad hominem viuentem, non tamen sentientem, idest, suorum calamitates, & infortunia non patien-tem, neque item res secundas experientem, ipsorum pro-speræ & aduersæ fortunæ pertingunt, eumq; mærore con-ficiunt, aut flatu prospero delectant, ergo & ad ipsos mor-tuos: cura si quidem, & cognitione eorum, quæ affini-bus, & aliqua ratione coniunctis accidere possunt, utri-que æqualiter se habent. Itaque per non sentientem Phi-losophus hoc loco non intelligit hominem à suis absen-tem variisque distentum negotiis, qui bona & mala suo-rum propter distantiam non cognoscat, vt omnes qui haec tenus hunc locum interpretati sunt, voluerunt: sed minus aptè, vt latius in sequenti capite videbitur. Sed in-telligit (vt diximus) eum hominem, qui suorum calamita-tibus, aut prosperis fortunis non afficiatur actu, quia im-petur fortunæ in se non experitur, & si eam in suos af-fines, & coniuctos se reuoluentem videat: & cognoscat. Quare si quemadmodum hic: ad posteros & affines se habent mortui, apertè sequitur extra fortunæ aleam eos omnino positos non esse, quemadmodum nec vi-uientes, qui suorum prospera, & aduersa cognoscunt. Sed quoniam hanc rationem aliquis hoc inconuenienti labefactare niti posset: quòd post mortem nullies aliquis felicis & miser efficeretur propter prosperas, & aduersas po-steriorum fortunas, cùm extra fortunæ dominium pos-tus non

COMMENT. CAP. X. 122

rus non sit: eandem difficultatem præueniendo: inquit, quandam dubitationem, & controversiam hoc afferre, si ita sit, quòd postquam aliquis lucem hanc reliquerit, fortuna subiectus sit. Nam cum filii, nepotes, & cateri propinqui, boni, & praui esse possint, calamitosi insuper, & multis etiam fortunis cumulati, & varis denique distantiis, & dis-criminibus à mortuis distare: absurdum maximè est, dicere, perinde ac viuos nullies mortuos, miseros & felices effici. Absurdum item esset, asserere, nec minimum eorum, quæ posteris succidunt, ad defunctum attinere: neq; etiam ad tempus. Quare hoc controversiam, inquit: habet, & qua-stionem: quia tamen eius solutio ex priori difficultate pen-det, eam in sequens caput relicit, & ad suum institutum red eundo, post digressionem hanc inquit:

Sed redeundum ad id, de quo prius dubita-bamus &c.

Quo loco vehementius, contra eandem sententiam sic ar-guit. Si post mortem aliquis verè dicendus esset felix, hoc ideo esset, quia dum vixit, fuit felix & beatus: at proposi-tio hæc nunquam habuit aliquam de præsenti veram, hanc scilicet hic est felix, ex Solonis sententia: ergo neque post mortem hæc de præterito poterit esse vera, hic fuit felix. Quare absurdum, inquit, maximè est, quòd post mortem aliquis dicatur felix, aut quòd fuerit felix, & quòd, dum vi-xit, de ipso non verè dicatur, id quod inest. Imò repugnat-iam quandam hæc implicare videntur: quare minus sibi constat hæc sententia: cuius fundamentum statim subiicit, dicendo: idcirco eam in has angustias incidere.

Quia eos, qui adhuc viuunt, ob mutationes fortunæ appellare felices nolumus.

Ponit ergo hoc loco Solonis sententię fundamētum. Hoc tñ quasi autor eiusdē sententię noīe p̄prio p̄ducit: q̄ ideo facit, quòd maximè Solō cū ipso in asserēda felicitate cōueniat, vt supra diximus: & quia ipse etiā statuit supra, totū splendorē, & apparatum felicitatis à prosperitate fortunæ pendere: ita stab eius impetu aliquando commaculetur. Aut quia ex

Q. 2 communi

communi opinione omnium loquitur, qua receptum erat: Neminem felicē appellare: cui fortuna ipsa affatim nō aspi- rauerit: vt superiore capite exprimere viūs est, cùm nem- nem, Priamum sic calamitosum felicem appellare dixit: vt- cunq; tamen res se habeat, ratio, cui p̄dīcta sententia initit- tur huiusmodi est. Felicitas est quoddam bonum firmum,, & stabile, ac omnino securum: homines autem dum viuūt, mutationibus fortunæ obnoxij sunt propter ipsius bona, quæ in actionum ciuilium vsum à natura sunt destinata, atque cùm ea larga manu aliquando pollicita est, fidem mini- mè seruat: quippe in eos, quibus largior aliquando visa est, sape reuolutur: ipsorumq; statum facilè mutat. Non ergo homines vlo pacto dum viuunt in tanta instabilitate con- stituti, felices appellari poterunt. Quam sententiam ipse philosophs nomine proprio propter rationes, quas diximus, confirmat. Nā perspicuè, inquit: sequitur, si fortunas sequi- velimus: idest, si felicitatem ita ex ipsa fortuna pendere di- xerimus, vt discerniculum statuatur: sicut ne aliquis felix an non? quòd cùm prosperæ, & aduersæ res in eius reuolutio- ne se mutuò excipient, neq; aliquando quiescant: eundem hominem millies felicem, & miserum pro flatu, & reflatu fortunæ, nos esse dicturos. Ac perinde deniq; felix esset mu- tabilis, atq; Camæleo, qui vicinis coloribus semper affici- tur: qua ratione intuentium oculos facile fugit. Sic nimirū. & ipse felix fortunæ tactu modo splendesceret, & densissi- mis tenebris statim offunderetur: & infirmo deinde fortunæ fundamento stabilitus, & collocatus, inquit: esset, quare casui & ruinæ semper esset obnoxius, vt domus ea cuius ba- sis firma, & constans non fuerit. Quare si hac ratione felici- tas omnino à fortuna pendeat, felicis appellatione nullus ante mortem dignus erit, vt p̄dīcta sententia afferit.

An sequi fortunas minime rectum est: &c.

Vt principalem quæstionem definiat, si in vita aliquis felix appellandus sit? ab eo, quod nuper de fortunæ, & felicitatis connexione disputabat, Solonis fundementum statuendo, exorditur, atque de ea re & si interrogatione, more suo, vt supra diximus, hanc sententiam profert: sequi fortunas mi- nimè

Studio-
sam virā
minimè à
fortuna
rendere.

nimè rectum est: idest, felicitas non ita cum fortuna con- sentit, vt ab ea suum esse, & essentia pendeat, eiusq; muta- tionibus omnino sit subiecta. Quam sententiam primo sic firmat: in nostra potestate situm est, benè & male viue- re: ac proinde tota vita nostra est, in nostraq; potestate, & non in temeritate fortunæ constituta, & si ipsius bonis ad vsum rerum, quibus actiones ciuiles versantur, indigeat. Contrario etenim posito, præmia & laudes ob be- nè acta homines non merentur, neque ob prauè, poenas & supplicia: in causam si quidem externam peccata, & me- rita omnia reiicerentur. Est igitur rectè & probè operari, totaq; ipsa vita in nostra potestate, proprioq; arbitrio con- stituta. Sed ita est quòd in operationibus studiosis, & sec- cundum virtutem, felicitatis vis, imperium, & dominium collocatum est: vt in prauis vitium, & miseria, virtuti & felicitati contraria: nam vitium, habitus prauus in quavis agibilium materia est, miseria verò totius vitii profun- dum, & extrellum: est igitur felicitas in nostra potesta- te, sicut ipsæ operationes studiose, omnino posita. Quo- niam nec aliter bonum nostrum esset, sed alienum: siquidem nobis inuitis auferri posset, ab ipsa fortuna repu- gnante. Vnde nec bonum esset homini, in tam incerta & instabili causa fulcitum, nec firmam, & certam, in quam refereretur, haberet. Quod humanum bonum omnino requirit: quippe alias continuo metus, ne fortuna lacescat, adeset, quo semel recepto, solida felicitas esse non posset. Bonum ergo humanum nostrum est, proprioque arbitrio constitutum, cui minimè fortuna ipsa præsideat, aut domi- netur: vt ratio Solonis intendere videbatur.

Attestatur autem huic sententiæ. &c.

Postquam superiori ratione ex parte illius, quod verè causa, & principium felicitatis existit, ab eius imperio, & dominio fortunam eiecit: eandem omnino à dicta præsi- dentia alia rursus ratione, à firmitudine & stabilitate felici- tatis sumpta, eleganter excludit. Quapropter, inquit: quòd

Q; atte-

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

attestatur huic sententiae id, de quo nunc dubitauimus. Quasi diceret stabilitas, & felicitatis firmitudo (propter quam an fortunæ iurisdictioni felicitas subiiceretur, paulo antè dubitabamus) firmissimum huic rei testimonium praebet. Vnde ratio sic formatur: felicitas (quia securitate potissimum gaudet) maximè stabilis & firma esse debet. Non ergo in dominio fortunæ sed in hominis potestate, ipsisq; virtutibus tanquam in causis à quibus profluat, ponenda est. Ex operibus namque humanis operationes quæ secundum virtutem existunt, maximè permanentiae & firmitatis sunt. Quandoquidem ipsa virtus respectu agendorum (vt supra etiam diximus) natura ipsa multò certior, & firmior sit. Siquidem per virtutem natura hominis ad agendum regulata, & instruēta, veluti in itinere ponitur: vt tantum gradum facere queat, quod suum finem assequatur, & recte omnino ad eum properare valeat: imò hæc præstare ipsi virtuti, indiuiduum est. Sunt igitur virtutis operationes ipsius naturæ operibus hac in recertiores. Sed quod etiam aliarum artium, & scientiarum functionibus firmitate antecedat, sic item probat: Quoniam virtutes scientiis firmiores, inquit, sunt, & ex virtutibus hæc, quæ aliis præstantiores existunt: nam cùm virtutum exercitium viris studiosis assiduum semper, & nunquam interruptum sit: atque felices insuper, & excellentes viri in præstantissimis virtutibus, vt iustitia, & fortitudine, quæ maximè ciuiles sunt: assidue se exerceant, ex eisdemq; maximè vitam traducere cōsueuerint: sit, vt huiusmodi virtutum actuum frequentia quid simile causæ effectiuæ (cui effectum conseruare annexum est) sit, quominus earum virtutum accidere possit obliuio. Atque cùm aliarum artium & scientiarum actuum, & operationum, non tam frequens usus & exercitatio sit, vt facilius excidant, & earum accidat obliuio in causa existit. Quare vel hac de causa virtutes omnibus aliis habitibus firmiores erunt: vt merito instabilibus ipsarum operationibus felicitas collocetur, quæ omnium humanarum rerū firmissima extat. Non igitur felicitatis dominium fortunæ, sed ipsis virtutum operationibus tribuendum

COMMENT. CAP. X. 124

buendum est. In qua ratione aduertendum est: duplum causam corruptionis habituum insinuari: alteram defecum cause conseruantis, qualis demonstratio, & ratio ex qua aliqua scientia, & habitus pendeat, existit: nam cùm hec exciderit, nisi aliunde sustentetur, statim scientiam, & habitum excidere necesse est. Alteram vero, actuum interruptionem, & cessationem: nam actibus ipsis repetitis scientia, & habitus sustentari, & augeri solent: secundum quā rationem præfens philosophi sententia constat, omnibus aliis habitibus actiuis virtutes stabiiores, & firmiores esse. Quippe quæ propriis actionibus fulciri, ornari, & augeri nunquam desinant. Nam agibilia, in quæ virtutes feruntur, vitæ obiecta sunt: vnde vir prudens & studiosus, virtutes ipsis & habitus bene operandi, ex vita, quam profiteretur ab ignorantia, & errore agibilium libera (nam hoc potissimum virtutes præstant) necessariò exercitationis assiduitate perficiet, & ornabit: vt ipsarum virtutum nunquam contingat obliuio. Quare merito proinde aliis habitibus certiores ponuntur, vt posita ratio intendit.

Inerit igitur id, quod quæritur ipsi felici &c.

Concluditiam ex dictis, omni proculdubio id quod quæritur, firmitatem nempe, & stabilitatem inesse felici, quem ipse depinxit: ac omnino ipsum immobilem esse. Cuius duas subiicit rationes. Prima est: quia cùm actionum moralium duo sint principia, appetitus scilicet, & actius intellectus siue ratio: & appetitus virtutibus moralibus optimè in felici homine, ad ingenuas, & elegantes electiones peragendas probè exercitatus, ac proinde munitus sit: & ratio rursus ad expendenda ea, quæ secundum ipsius regulam, & normam agenda sunt, prudentia omnium virtutum duce, tanquam totius vitæ exactissima arte, sit instruēta: ab omnique errore, & ignorantia agibilium libera: præfatus felix quæ pulcherrima sunt, semper eligit. Atq; sic electa ingenuè, & accuratè aget, & circa præclaras & illustres actiones semper versabitur: inerit igitur huic fe-

*Felicitas
semper &
stabili-
te coniuncta.*

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

lici magna semper stabilitas. Præterea eam non auferet fortuna: quare semper perstabit immobilis. Illationem hanc ita probat: nam fortunas, inquit: pulcherrimè feret, id est, cōcinnitate quadam, & animi æquabilitate, atque dignitate in omnibus seruata: ita quòd rebus prosperis nunquam efferetur, nec in sole scet, neque tantundem aduersis & calamitosis consternetur, animūq; despondebit. Cuius causas subiiciens, inquit: Quia verè bonus, & quadratus, & absque vituperatione sit. Atque hinc quia bonus vir est, ea quæ verè bona sunt, cæterisque bonis longè præstantiora, semper anteponat: quia hæc magna, & ampla in aliorum bonorum obtutu continuò iudicabit. Quo circa pro sui animi candore, dignitate, & magnitudine, quæcunque alia, parua & exigua existimabit: & tantùm prospera ad usum solum, & sui animi maiorem illustrationem apta discernet. Aduersa verò non tanta, vt vel in calcaneo animi magnitudinem, & dignitatem lèdere possint, nedum sibi eam subiicare: vt iis animus contra cœtus, illustres & præclaras actiones, quibus anteà vacabat, deserat: quod consterni & frangi effet. Quin potius quæcunque fortuna obiecerit calcando, ad easdem virtutis operationes exercendas alacrius se accinget. Nam fortunæ succumbere, & animo deici, aut ipsius bonis efferri, illius profectò est: qui nunquam sui animi magnos, & diuinos spiritus concepit: cùm terrenis rebus statim eum captiuare sinat: imò tanti se æstimat: quanti res prosperæ, & aduersæ, quibus semper dicitur, ipsum faciunt. Bonus igitur vir sui, ac bonorum animi & spiritus memor, prospera & aduersa calcabit, vnde & eorum dominus constituetur: iuxta illud domini, Terra, quam pessimus calcauerit, tua est. Nam quæ semel contemplaris, & vilipenderis, tua statim fiunt. Terrena quippe bona non aliud esse habent in ratione finis, & boni, quam id, quod cupientis animus præstiterit. Quia igitur vir iste felix bonus est, omnia pulcherrimè feret. Et quia deinde quadratus, maxima stabilitate, & firmitudine in bono rationis & virtutis perseverabit, neque tactu aliquo fortunæ in hanc, aut illam partem facile flectetur, aut inclinabitur. Quinimo vtcunque

*Homo vir
quadra-
tus.*

COMMENT. CAP. X. 125

vtcunque fortuna pepulerit, firmus, & erectus perstabit. Quemadmodum corpus, quod quadrata figura distinetum est, in quæcunque enim partem projectum cecidit, semper plana, & æquali superficie innititur: & rectum manet, æqualiter semper à humo distans, eandem semper habitudinem seruando. Perinde igitur vir studiosus, qui virtutibus quadratus sit, quæcunque fortuna nitatur ipsum proiicere, æquanimitatem seruabit: id est virtutibus veluti æqualibus superficiebus subinxus, stabilem & planam sedem seruabit, pristinam animi stationem in sua dignitate, & magnitudine retinendo: vnde eodem modo semper se habens, æqualiter à fortunæ vndis distabit. Quapropter antiqui philosophi virum studiosum ante oculos habere præceptum illud sapientum iubebant: Nihil nimis: id est, quòd ita iudicet, nihil tam amplum & magnum fortunam offerre posse, quòd nimium ab eo æstimetur, vt inde animus efferatur: neque tam aduersum & calamitosum: vt animum frangere sufficiat, ipsumq; à sua dignitate deiicere. Quia igitur felix vir quadratus est, immobilem, firmum & fixum contra quæcunque fortunæ flatum se semper præstabit. Atque hac ratione scuro patientiæ (quæ mater, & custos omnium virtutum est) optimè munitus, cuncta, quæ ad animum, eiusq; illustrationem & vitam non pertinent, illico contemnet: quadratum quippe animum habet. Vnde & quadratorum pileorum habitus forsitan clericis contigit: vt vel ipso indumenti genere continuò stabilitatis, & firmitudinis in bono virtutis admoneantur, & tales semper se præbeant, quales tantum ministerium exigit: nec huius rei consideratio unquam è memoria excidat. Hæc igitur christianus lector meditari, & considerare debet: continuò ad hæc opere præstanta, diuinum fauorem & auxilium, huimilibus orationibus implorando, sine quo talis, vt depinximus, virum minimè se præstare poterit: sed inflatus, & virtute vacuus iacebit. Perinde ac philosophi hæc docentes, qui omnia suis viribus adscripserunt, dei omnipotentis, à quo omnia bona descendunt: penitus immores, vt suprà latius discussimus. Oportebat nanque subi-

Q 5 omni

omnipotenti manu domini scip̄os humiliare, vt eorum vires sic ad bona virtutum pr̄stanta, ab ipso domino specialiter corroborarentur, & adiuuarentur:qua ratione quadratum potissimum virum felix iste se poterit pr̄stare: Tandem, inquit: & quod sine vituperatione sit: quod ad bonum nomen, & famam sanè pertinet, vir enim studiosus ita vita rationem statuit, vt nihil vituperio, reprehensionē dignum admittat, sed maculam omnem & notam, quam illi populus inurere potest, omni cura, & diligentia fugere nititur. Bonum etenim nomen virtutis animæ signum, & apertum indicium est, quo cæteri ciues ad iter virtutis sectandum maximè prouocantur. Quia igitur vir probus, & studiosus hoc vitæ institutum colit, omnino male audire ob quemcunque fortunæ impulsu prosperum, siue aduersum fugiet: constantemq; in virtute se semper exhibebit, nihil reprehendendum, vt temeritati fortunæ subiectus, admittendo. Pulcherrimè igitur omnia feret quia vir probus, quadratus, & ablique vituperatione sit.

Cum multa autem sint, quæ à fortuna &c.

Postquam superiori textu explicuit, qualem aduersus fortunam se felix exhibebit: nunc quid contra eum vires fortunæ valeant, ostendit. Atque hac distinctione vtitur: ea quæ à fortuna eueniunt, cùm multa & varia sint, calamitosa item, & prospera: hac tamen partitione comprehenduntur, quod ea parua, aut magna sint. Et si parua, inquit: sint, siue secunda & prospera aduentent, ex communi omnium sententia (cui nec repugnat Solon) perspicuum est: vita momentum non afferre: id est, nullam mutationem, neque vita variationem valere efficere, aut quoquam versus eam posse inclinare. Cùm tanta magnitudine felicitatis, omnino obruantur, & obfuscetur: atque insensibilia fermè reddantur: vt diutiis cræsi, aut alterius ita copiosi viri, pauperis cuiusdam tenuis accessio. Si verò magna sint & secunda, felicitatem quidem ipsam augent, & condecorant: si autem aduersa; premunt, inquit: & lædunt: ipsam tamen felicitatem deicere, & mutare non valent:

quod

quod Soloni magnam ingerebat difficultatem. Priorem partem huius enuntiati probat: quia hæc bona externa, ornamenta quadam, & instrumenta felicitatis sunt: quæ eius pulchritudinem, & elegantiam exercere, & omnibus conspicuam reddere valent: atque ita ornata maximo cum decore incedit. Perinde ac elegans puella quæ magni ornamentorum apparatu composita, se videntiam præbeat. Et non solum hoc: sed ipsorum etiam bonorum vñus pulcher, & omnino studiosus redditur: ea nimis pulchritudine, & elegantia, quæ ab ipsa felicitate virtutisq; operationibus, huiusmodi bonis communicatur: perinde ac optimi artificis elegantia: instrumentis quibus virtutur. Est igitur magno ornamento ipsi felici ampla fortunæ accessio: quia præter hoc, quod vitam beatorem reddit: vñus etiam ipsorum bonorum pulcher & studiosus pro virtutum opportunitate, semper deponit: Posteriorem partem quod ad id, quod afferit, calamitates *Felicitas* magnas aduenientes felicem premere, & lædere, sic suadet. Nam volupratem eam quæ felicitati quodammodo *magnis aduersis* insita est, hæc aduersa perturbant: tristias plures & dolores afferendo, & multas insuper præclaras & illustres tur. actiones, ob defectum virium & facultatum impediendo, quibus non accendentibus, exercabantur, & in dies magis felicitas splenduisse. Nam propriis ornamentiis composta, continuò extenditur, & propagatur, nouum & nouum augmentum suscipiendo: contrariis verò vñsum ciuilium extrinsecum impudentibus, aut minuentibus, coarctatur, & premitur: in magnasq; angustias redigitur. Sed quod hac ratione eius essentiam fortuna immutare non valeat, sic probat: quia in his ipsis malis, inquit: honestas ipsa maximè splendet, atque fulget. Quippe virtutes semper integræ in animo manent, quæ pro opportunitatibus occurrentibus in suas proruimpent electio-nes, & actiones internas: in quibus felicitatis essen-*casione* primò consistit: & in externas etiam, eo modo quo fieri possit. Quod si in omnem vñsum exteriorem vir-tutis felicitas seipsum commode, & pro omni oc-

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

ferre non possit; hoc coarctatio & lēsio sanè felicitatis est: vt paulò antè dixit, non autem immutatio, & commutatio. Quacunque igitur instantे aduersa fortuna, felicitas in sua essentia constans, & integra semper manet. Quippe quæ internis virtutum moralium actionibus potissimum guadeat, & si vīsibus externis exeratur, condecoretur, & pulchrior reddatur. Qui omnem bonitatem, & pulchritudinem, ab interna felicitatis pulchritudine, & bonitate sortiuntur: iuxta sententiam communem de bonitate actuum moralium. Quod verò felix iste in virtutibus, & earum operationibus integer maneat, hinc suadet. Quia magnas perfert aduersitates, non, inquit: quod eas non sentiat, sed quia generosus, & magnanimus est, eisdem nunquam consentiet: in quo miseria, & peccatum constituta esse, superius dixit. Perstat ergo stabilis felicitas, quibusunque fortunæ incurvisbus receptis. Item nullus artifex per amissionem suorum instrumentorum, quibus opera conficit, artem eiusù actiones, quibus in vsum exiret, si instrumenta adessent, amittit: ergo nec felix suam felicitatem, quia fortuna in ipsum impetum fecerit, eius bona, & instrumenta deripiendō. Neque insuper honesta & elegans puerā suam amittit venustatem, formęq; elegantiam, & pulchritudinem, si monilibus, & pretiosis omnibus ornamentiis spoliatur: licet ita sit, quod ipsi priuata, decorum erga ci-

Aduersa ues integrum non maneat: perinde ergo felicitas suam fortuna pulchritudinem, & natuum splendorem semper seruat, animo ho quanuis à piratis, fortunæ externis ornamentis, & preminis pro tiosis, quibus anteā condecorata incesserat, spoliatur: & si decorum ipsum quantum ad ciuiles actiones suo modo lēdatur. Præterea ipsa patientia, & tolerantia maiorum, vēlū igne animus examinatus, ab omni fēce terrestrium bonorum defēcatur, & purior redditur: atq; inde bonis spiritus magis auctus. Nam id quod sui ipsius cum externis bonis antea deciderat, totum iam sibi, & spiritualib; bonis (examinatione, & probatione aduersę fortunę explorantibus) tribuit; quo tempore maximè bona anima cæteris

COMMENT. CAP. X. 127

teris bonis inbilance constitutis propendere dignoscuntur. Quippe tum potissimum horum bonorum libratio fit, quādo aduersa fortuna impetum in aliquem facit. Atq; tum temporis propterea quod communiter inertes, & desides homines illi spontanei succumbunt: mendacii arguuntur à domino, per prophetam dicentem: Mendaces filii hominum in stateris suis. Nam cùm spiritualia bona in ipsis præpondere dicerent, maioremq; animi partem, quām cætera bona occupare: reflante fortuna statim in mendacio deprehenduntur. Quæ maximè notanda sunt: pro intelligentia plurium locorum quibus de hac re in literis sanctis differitur. Ex quibus patet, quod si bona animę aduersa fortuna probante, maiora & auctiora redduntur: maximè tum temporis vt inquit Philosophus, felicitatem pellucere. Quare nulla ratione mutatur, neq; in essentia minuitur, quod intendebamus. Quo posito iam planum est, fortunę mutationes non obesse, quin aliquis in vita felix dici possit: atq; de eo dicitur, quod inest. Siquidem hæc quatuor per ordinem probauit. Primum, quod virtus, & eius operationes præsident felicitati & non fortuna. Deinde, quod ob id felicitas est maxime stabilis: & tertio loco, quod ad fortunæ quemcunque impetum pulcherrimè se habebit felix: & tandem, felicitatem ipsam fortunā aduersā minimè immutari, & essentialiter commoueri posse.

Quod si operationes vitæ dominæ sunt &c.

Primam rationem qua Solon nitebatur, Neminem inuita ob mutationes fortunæ esse appellandum felicem, haec tenus soluit, ipsam fortunam ab imperio, & dominio vitæ atque felicitatis relegando, nunc iam eam rationem soluit, quæ ad hoc inconueniens ducere conabatur, vt millies aliquis miser, & felix ex opposito diceretur. Quæ sanè eò virgere videtur, quia & philosophus concessit, Aduersam fortunam felicitatem lēdere posse, & si eam non immutare. Sed pro eius solutione hanc primū statuit conclusiōnem. Qui felix est, felicitatem quām optimis actionibus erga ciues semel cōparauit, vtcung; calamitatibus, & aduersitatibus ipsum fortuna premat, nō p̄dit, nec propterea miser efficitur

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

efficitur: statimq; felicis nomē amittit. Quam sic probat, nā si non postrema contigerint infortunia, sed ea quæ vt im- plurimum accidunt, semper felix perfibit: & tali appella- tione dignus censembitur. Etenim propterea quod vir pro- bus & prudens est, nunquam quippe odiosum, aut pra- uum contra suum habitum aget: vnde neque efficietur miser. Miseria quippe non existente, in quam propter pecca- tum, & delictum solum in curritur: nunquam miser nomi- nabitur. Et pro facultatibus deinde quæ restant, semper pul- cherrimè, & pro virtutum exigentia & opportunitatibus operabitur: per stabit igitur semper felix. Dux quippe opti- mus, inquit: optimi ducatus habitum non amittit, neq; no- tam aliquam in eo contrahit: si præsentibus utatur castris, atque eo modo, quem ars militaris in optimo duce requiri- tit: & si non adsit ea copia militum, qua hostes superare, & vincere valeat, dummodo. ita se gerat vt nihil eorum quæ ars imperatoria exigit, omittat, qualia sunt optimè dis- ponere exercitum, modum, & locum pugnæ, & similia, quæ ad victoriam conducunt, prouidere: semper dux opti- mus habetur. Neque rursus suam artem futor amittit, aut minuit, si copia optimarum pellium desit: quia optimi su- toris tantum est, ex datis pellibus pulcherrimum confidere calceum. Eadem ergo opera nullo pacto felicitatem amit- tit, aut eam essentialiter minuet: quibonā extera in ma- gna, & ampla copia non habeat. Felici si quidem tantum incumbit, præsentibus bonis optimè vti: atque ex ipsis pulcherima, & optima exercere opera, vnde si instrumen- ta maiori copia affluenter, plura & ampliora sanè effe- rentur: secundum exigentiam virtutum, & felicitatis quæ maximè gaudet. Perfibit igitur vir iste prudens sic à for- tunā lēsus adhuc felix. Quid si aduersa quæ contige- rent, postrema fuerint, vt si quis in Priami calamitates inciderit, hinc item nullo pacto efficietur miser. Aduer- sa quippe fortuna premi, non est aliquid delictum, aut flagitium committere: in quo solum miseria consistit. Qui igitur in bono rationis persecuerat, neque à virtutis hone- state, nec villo(vt aiunt) recedit, miser profectō non erit: neque talis censembitur, aut dicetur: non tamen felicitate ciuili

COMMENT. CAP. X. 123

ciuili(de qua sermo est) felix appellabitur. Hinc patet quod cūm in huiusmodi postrema infortunia, quæ ultimum exitium parant: felix iste ciuilis incidet, instrumentis o- mnibus caret: quibus operationes liberè, & ingenuè in societate hominum, vt virtutes interne requirunt: exer- cēre posit. Quibus sublati nullo pacto virtutum habi- tūs exercere, aut depromere potest: quod necessarium est: iuxta ea quæ superius contra stoicos, & eos qui felicita- tem in virtutibus constituebant, docuit. Nam sic necessa- riis orbatus, neque sibi neque familiæ neq; ceteris ratio- ne aliqua sibi coniunctis sufficiet: quod vna ex condi- tionibus quæ necessario felicitati in suht, positum est. Quare talis nullo modo felix extrinsecus censembitur, aut dicetur: cūm ciuilis felicitas non insit: eam quandoquidem non sentiunt, neque experientur, qui debuissent: vt parentes, vxor, liberi, ceteriq; affines, & socii, neque alii rursus eius splendorem, & lucem micantem cernent, aur- corum oculis clara, & perspicua subiicietur. Vt densio- ribus ergo tenebris circumfusus vir huiusmodi, felix non censembitur neque beatus dicetur. Sed contra hoc, argu- mentum vrgere videtur. Quia vir iste probus seruat ani- mum integrum sua dignitate, & magnitudine, sicut antea quam à fortuna pungeretur, aut extrinsecus dilacerare- tur. Quare cum eius animus suis virtutibus præstet or- natus, ita vt pro opportunitatibus(quibus virtutes maxi- mè gaudent) in actus internos prorumpet, quando defec- tu instrumentorum extra prodire non dabitur, manebit ergo adhuc felix, talisque erit semper appellandus: fortu- nae oppresione non obstante. Quemadmodum perfe- ctiore felicitate felix ab Aristotele dicitur in. ro. libr. Sa- piens qui habitibus sapientie, & eius speculationibus orna- tus est. Vbi non est aliud, quam perfectio, & animi quietus, & tranquillus status. Sed idem suo ordine, huic de quo dif- putamns, contingit: manebit ergo iste felix, talisq; appellabi- tur. Premere sanè hoc argumentum videtur: sed lucu- lenter meo iudicio his duobus diluitur. Primum est, virtutum moralium actiones internas, animoq; latentes,

tunc

tunc suam perfectionem naturalem, & sibi necessariò insesse debitam, consequi, quando propriis obiectis, tanquam propriis locis & finibus per operationem externam copulantur. Diximus enim suprà, obiecta loca quædam esse naturalia habituum, & inferiorum facultatum animæ: quare cùm eam suis operationibus adipiscantur, vti in proprio loco naturali conquiescent: ibique perficiuntur, & rursus dictum est (atq; ex se est manifestum) actiones exteriores, latentium electionum, & actuum fines esse. Ut aperte in secundo libro philosophus docet, perficiuntur igitur prædictæ electiones, cùm exercitio foras prodierint: atque obiectis in quæ naturaliter tendunt, coniungentur: iisdemq; vt finibus copulabuntur. Perficiuntur inquam, ea saltem perfectio ne, quæ ex obiecto actibus accedit: est enim ita natura constitutum: vt finis medium ad se ordinatum absoluat, & perficiat. Quocirca cùm felicitas in virtutum operationibus absolutis, & perfectis consistat: planè sequitur prædictas operationes continuum motum quendam dicere, qui partim lateat, partim appareat, usque ad consequitionem, & adeptionem proprii obiecti. Vnde internæ electiones medio ipso itinere deficiunt: & quasi de fatigata iacent: cum foras non exeunt, quamobrem ne interrupcionem hanc motus faciamus: quæ violentiam quandam in ciationi animi, & spiritus, atque rei naturæ inferre videtur: continuò in sacris literis, bonis motibus, sanctisq; diuini spiritus illuminationibus, & inspirationibus admonemur. Quare cùm externis operationibus vir iste probus tot calamitatibus oppressus, careat & si miser non sit: minimè tamen felix, & beatus erit. Secundo loco aduertendum est: eam differentiam, & discrimen existere inter moralium virtutum, & sapientiae actus internos, quod sapientiae actus & speculationes cùm ad veritatis contemplationem, & indagationem ordinantur, sibi ipsis contentæ sunt. Nam ita suo fini copulantur, & suam naturalem perfectionem consequuntur: sed virtutum moralium actus interni, cùm ad obiecta, extrinse cumq; exercitium suapte natura dirigantur: interim naturali, & integra perfectione carent, quod extra non prodeunt, externisq; obiectis coniunguntur. Ex quibus cuiq; hæc consideranti

*Actus interior & exterior.
Vnus modus.*

sideranti (quæ animo valde commendanda sunt) difficultas clara, & perspicua solutio elicetur: concedendo nempè totum assumptum: & negando illationem, ex discrimine inter sapientem, & ciuem probum assignato. Vnde tantum infertur quod huiusmodi vir non est felix. Quod & philosophi conclusio afferit.

Neque etiam varius quidam erit, ac mutabilis &c.

Cum ex superiori textu hoc habeamus. Felicem ob nullum fortunæ impetum miserum effici: & si per extremum infortunium felicitatem atque felicis nomen amittere possit: hoc amplius examinando, rationem qua Solon insurge re posset, hic producit. Atque, inquit: iam ex positis ad minus sequi, quod felix in vita varius & mutabilis erit, & si nō efficiatur miser: si quidem nunc guadet felicis appellatione, nunc eam amittit, quod maximum inconueniens videtur. Huic igitur rationi occurrendo philosophus, inquit: quod neque hinc sequitur felicem varium, & mutabilem esse vt anteà arguebatur, quod sic ostendit. Quoniam qui semel felix est nunquam ab eo statu, & appellatione dimouebitur, nisi multis, & variis, atque ingentibus infortuniis & calamitatibus, quæ postremum exitium parare videantur, cuius generis mala, rara in vita sunt, atq; extra communis vitæ cursum sic accumulata contingunt. Non ergo frequenter à felicitate, atq; felicis nomine cadet. Sed aduerte, quod quando hic dicitur: ob ingentia mala virum hunc probum à felicitate cadere, non intelligitur omnino: sed quantum ad splendorem, & micationem illam actionum externalrum, quibus virtus moralis vim suam respiciendi foras exerit: iuxta ea quæ superius explicuimus. Atq; hoc pacto raro sanè à felicitate dilabetur. Vnde rursus est notandum. Quod si premendi, & laedendi de fatigata fortuna, iterum faciem conquererit, bona sua cum viro isto felice decidēdo, propitiāq; se insinuando, non in paruo quidem tempore, sed magno & perfecto felicitatem secundò reparabit: nomenq; felicis resumet. Quare nō sæpe, & frequenter felix varius erit, nūc felix apprendo, & iterum felicitatem felicisq; nomē amitto:

R tendo:

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

tendo: quod replica Solonis videbatur intendere. Assumptum tamen ex eo primò patet, quod interstitium hoc temporis sub silentio actum, quo felicitatis easu pressus vir probus iste est: magnitudine, & claritate sequentis obrui, & obscurari penitus debet: quapropter necessario magnum, & perfectum erit, ut excellentia, & ciuilium actionum frequentia omnino illustrari queat. Ita sanè ut huic rei præstans residuum vita tempus vix forsan sufficiat: quare nō varius & mutabilis hac re, ipsa continuò erit. Deinde, quod hæc perfectio & absolutio temporis requiratur, ad felicitatem, eo modo quo dictum est, iterum resumendam: sic par-

Virū sū tet. Quoniam præterito otio & silentio virtutes morales dissum, obtusæ, & quodammodo hebetes, defectu exercitationis fortuna &æ sunt: ut ergo propriorum obiectorum exercitio, veluti cote acuantur, magnisq; & plurimis actionibus, clarisq; faci nobibus exerantur, aliisq; manifestentur: magnum, & perfectum tempus proculdubio requiritur. Quippe quod virtutes occasionibus, & opportunitatibus gaudent: quæ non semper offeruntur: ut maximè præclaras, & splendidas res quis pro re publica, & suis ciuibus exerceat; quod necessarium est: ut magna varietate, & ciuilium actio num frequenter exigente, felicitatem alicui ciues inesse sentiant, & iudicent, erit igitur magnum tempus hoc resumendæ felicitatis. Siquidem tantum esse oporteat, quantum requisitum est & sufficientis, ad prædicta munera præstanta. Quod tempus perfectum & integrum philosophus appellat. Atq; hac ratione hīc interpretari videtur ultimam partem definitionis posita, inuita perfecta, idest tempore integro & perfecto; quod ad tot, & tantas operationes ciuiles ex virtute exercendas sufficiat, ut sufficienter vitam absolutam, felicem, & perfectam prædictæ operationes indicare valeant. Quod si hoc ita est, nunquam ea varia, & frequens mutatio felici contingit, quam dicebat Solon. Sua ergo ratione non obstante inuita felix appellari poterit.

Quid igitur quodminus eum felicem dicamus &c.

Concludit hoc loco philosophus cum, qui ex virtute dicto modo

COMMENT. CAP. XI. 130

modo operatur, bonisq; externis abundè fuerit strutus, atq; non in quo quis tempore perfecto, vt sufficienter suam deponat felicitatem: optimo iure felicem posse appellari: non obstante quod ante beatitudine priuatus iacuerit. Nā ei, inquit: competit felicitatis definitio posita: cū vita perfecta secundum rationem opererur. Vbi per vitam perfectam debitum tempus, & perfectum ad bonorum exterorum usum erga ciues, virtutesq; ingenuè exercendas explicare videtur. Ita ut vita perfecta non dicat extēsionem usq; ad finem vita, sed id tempus quo felicitatis officia quis in societate hominum sufficienter exercere possit, ut inde felicis appellationem nanciscatur. Quod sanè non obiat iis quæ cap. 7. dicta sunt, circa huius particula explicationem. Nam ibi quid felicitas essentialiter exigat, & quantopere miseria fugiat, explicuimus: nunc vero quid eius emicatio & splendor apud ciues quatum ad eius appellationem, & vim respiciendi foras, ut propria nominatione digna censetur, & aliquis felix appelletur, philosophus discutit: & nos secundum eum exponimus. Ad quod, statutum tempus definit: & non integrum spatium vite: quod felicitas exigit, ut à miseria maneat libera.

An addendum est &c.

Quia forsan negaret Solon virum istum, cui aliquo tempore impedita est felicitas, & felicis nomen interdictum, item resumptis viribus, & fortunis felicem posse appellari. Felicitatis definitionem ut ipsa conuincantur, adducit, sufficientis:

An addendum est? &c.

Quasi diceret, vel non concedis integrè traditam esse definitionem, sed addendum esse quod tam gratis assertis (ut probatum est) quod ita est vietur, & secundum rationem vita defuncturus seu moriturus? quia futurum nobis incertum sit: & felicitas quid firmum, & stabile ponatur. Et quod hæc sit mens philosophi, neque intelligendus sit locus hīc, ita ut sit interpretatio illius quod dixerat in tempore perfecto: ea ratione ut idem sit dicere in tempore perfecto secundum rationem vivere, quod illud ita vietur & moriturus: ut

R. 2 omnes

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

*Superbie
ingenii.*

omnes sequentes eustratum interpretantur, hinc manifestum est. Quoniam aliis sibi philosophus repugnaret, atq; finem vite expectandum censeret: ut aliquis felix appellare tur, cuius oppositum haec tenus probauit. Et formaliter statim subiicit: viuentes felices esse nuncupandos afferendo. Quare legitimam existimo huius loci interpretatione quam adduximus. Secundum quam statim infert: ex viuentibus eos quibus ea, quæ prædicta sunt inerunt, nihil prohibere quod minus felices appellantur: felices tamen, inquit: ut homines. Quia enim positum est felicitatem, ex communi omnium consensu quid firmum, & stabile esse debere, subdit: quod ea stabilitas, & firmitudo in felicitate requirenda est, quæ homini contingere potest: qui continuis mutationibus fortunæ subiectus est, continuoq; corporis fluxu labitur. Et non ea quam petebat Solon, quam omnino immutabilem exigebat, ut aliqui felices appellantur. Quod excludit dicendo: hanc omnimodam immutabilitatem propriam esse angelorum, substantiarumq; separatarum, quæ simplices sunt substantiaz nullis mutationibus fortunæ obnoxie. In quo deceptus fuit ipse Solon: quare nullum in vita felicem voluit appellare. Quibus tota sententia capitis perspicua manet. Sed ut veritas tandem elucescat, aduertendum est: quod nec inuita ut Aristoteles dicit, neq; post mortem ea ratione qua Solon censuit, hominem felicem esse appetendum. Quoniam omnes his titulis gloriofis nitebantur: qui humani fastus & arrogantiæ inuentiones existunt: qui à corde christiano penitus est excutiendus, ut maximè vitæ christianæ contrarius. Nam superbia hac, & animi inflatio insolenter omnia sibi bona arrogat, atque in primis se autorem & causam omnium secundarum rerum afferit. Vnde & quemcunq; fortunæ impetum, prauorumq; hominum incursus propriis viribus vincere, & superare posse, illisq; dominari, ac proprio imperio, & robore valere compescere, continuò iactat. Ac deniq; ad culmen fastigiumq; virtutum omnium sua dignitate, & magnitudine ascendere posse, ibi q; proprium solium ponere, vento sancte subnixa, absq; dei optimi maximiq; gratia & auxilio, impiè & arroganter gloriatur. Vnde virtutum coronam, & lauream philosophi

fibi

COMMENT. CAP. X. 131

sibi vendicarunt, gloriofosiq; hos, & amplos felicitatis titulos sibi ipsis tanquam totius virtutis, & boni, quod ciuitatibus contingere, propriis autoribus decreuerunt. Quippe omnia quæ inmediate recensuimus, & rursus in bonis animæ perseverantia (deum ipsum omnium bonorum auctor, & parentem quasi harum rerum immemorem excludentes) fuos felices non sanè quoniam à deo adiuuarentur, sed quod generosi, magnanimi, & viri quadrati essent, præstatre posse constanter affirmabant. Est namq; superbìa, vitium omnium impudentissimum: & quod cum ipso omni potenti domino vestigia sui patris diaboli insequens, æquale contendere audeat. Quare maximè fugiendum est. Atq; considerandum: quod quanto altius cristas erigit, maioriq; bona suis assecris pollicetur, tanto in profundiora mala, & supplicia demergit, atque deturbat. Vnde & benignissimus magister, christus redemptor noster omnem ei' fastum, & satelitum nos omni cura effugere docuit: cùm aliquando dixit: Cum feceritis omnia, quæ debuistis facere, dicite: serui inutiles sumus quæ debuimus facere fecimus. Et iterum specialiter has philosophorum inflationes amplissimosq; felicitatis, & beatitudinis titulos, & vltimas salutationes quasi in omni bono iam firmati essent: inhibes euulgatoribus euangelii cùm ad suas functiones mitteret, dixit: Neminem in via salutaueritis. Nam præter hoc quod strictiorem, & familiarem consuetudinem cum aliis prohibuit, qua euulgandi euangelii negotium sic retardari, & impeditri posset: quod ad ipsorum vita institutionem omnino spectat. Proculdubio quantum ad instructionem eorum ad quæ enuntianda mittebantur, ut neminem suæ salutis præfenti vita certum facerent, ut iam felicitatis, & beatitudinis nuncupationibus fungi se posse existimaret, ad quas assumentas vehementer gentes propensa erant: cœlestis ille spiritus instruxit. Cœlesti igitur hac doctrina nos edocti viros virtutum cultores non felices aut beatos quæ vltima salutatio est, & quæ iis tantum qui in cœlesti patria deo ipso potiuuntur conuenit, appellabimus: sed probos viros, & studiosos. Atque tales omnes fieri, prædicta virtutum opera secundo: quæ ratione duce, hoc libro explicantur: & ad ea

R 3 prestanta

præstanta diuinum auxilium, & præsidium assiduè implorando, quòd nostras vires corroborer, atque ita , det velle, & perficere bonum pro bona sua voluntate, totis viribus procurandum erit. Ut vel hac ratione quibus philosophi bonis abusi fuerunt, eos spoliantes, deo optimo maximo cum ipsis gratia, & fauore tandem placere valeamus. Sed quoniā diximus appellatiōes has felicitatis, & beatitudinis, aut felicium hominum in hac vita diuino elogio prohiberi: cùm in sacris literis viri iusti s̄æpe beati appellantur, est ad vertendum : q̄ non ita nuncupantur , vt his appellationibus gaudere debeat, aut quod tales sint, sed quod si in eo generere vita permanferint, tales futuri euident. Quemadmodum arbor illa in Paradiso lignum scientiæ boni, & mali appellatur, antequam homo trāsgresione cognosceret, quid inter bonum quod amisit interesset & malum quod commisit, vt, inquit: diuus Augustinus. Et Iudas insuper in initio ferè suæ vocationis proditor vocatur, non sanè id quod effet: sed quod certò futurus erat. Cuius rei innumerā alia in sacris literis sunt exempla atq; de his hactenus.

CAPVT V N D E C I M V M .

Ed de his quidem hactenus definitum sit. Fortunas verò posterorum atque amicorum omnium dicere nihil conferre, lögè esse ab amicitia alienum, quietiam opinionibus cōtrarium videtur. Cūm tamen multa sint ea quæ eueniunt, variasq; habeant differentias: & alia magis, alia minus pertineant: sigillatim omnia distinguere prolixum atque infinitū videtur: si au-

tem

tem vniuersaliter ac figura dixerimus, satis fortasse erit. Si videlicet quemadmodum, & ex eius calamitatibus, aliæ pondus, ac momē tum quoddam ad vitam afferunt, aliæ leuiores videntur: sic quoque ea, quæ amicis similiiter omnibus accident. In singulis verò calamitatibus differentia ea est, viuetibus ne, an mortuis contingant. Quæ sanè multò maior est, quām si nefariæ res ac diræ in Tragœdijs præexistant, an agantur. Magis autem fortasse dubitandum de vita defunctis, an boni aliquius vel contrarij possint esse participes. Videtur enim ex his etiam si pertingat ad ipsos quippiam, siue bonum siue contrarium: exile quoddam ac paruum id esse, vel absolutè & simpliciter, vel ipsis. Sin minus, tātum saltem ac tale: vt neque felices eos, qui nō sunt, facere: neque eos, qui sunt, priuare felicitate possit. Conferre igitur quid defunctis prosperi amicorum successus videntur: simili modo etiam infortunia: ita tamē ac tantum, vt neque felices reddere infelices, neque quippiam tale efficere valeant.

Postquam in superiori capite de felicibus ipsis latius disputauit, vbi qua ratione vir prudens contra fortunæ impetus se præmunire debeat, quidq; contra virtutem fortuna posset, & quam tandem mutationem ab ipsa recipiat,

R 4 luculen-

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

Iculéter explicuit: in hoc capite questionem eam superius intermissam, posterorum ne fortunæ ad defunctos ita pertinet, ut eorum felicitatem augere, aut imminuere possint, restat discutiendum: cùm ut huius questionis definitionem quam supra pollicitus est, exhibeat: tum ut de stabilitate, & & firmitudine felicitatis disputatio sufficienter absoluatur. Vnde cōtinuando literā, inquit: q[uod] postquam de stabilitate, mutatione felicitatis quantum ad ea, quæ ipsi simet felicibus, ac iisdem sentientibus, possunt contingere satis diffinitū est, reliquum est discernere, si ex mutationibus amicorum, & posterorum secunda & aduersa fortuna felices defuncti: & qui postrema luce in beato statu discesserunt, mutationē alii quam, quæ eos augeat, aut à felicitate deturbet, recipere possint. Quæ questio celebris satis apud antiques philosophos habita est: ut videre est apud Platonem in ea oratione funebri, quam Aspasia doctissima fœmina habuit, cuius etiam su præ nonnullam fecimus mentionem. Proposita ergo questione hunc ordinem seruat, quodd̄ primū, quid in ea certū sit, statuit: deinde quomodo ad eos pertineant aduersa; aut prospera, quæ posteris contingunt (in quo maior difficultas est) differit. Primo ergo loco hanc conclusionem ponit: fortunę posterorum & amicorum aliqua ratione ad defunctos pertinent. Quam quia ut notissimam supponit, leniter, & facile probat. Primum quia contrarium afferere à legibus amicitię longe videtur alienum. Leges quippe amicitia (quæ vinculum quoddam naturale est) id postulant, ut mutuo secundarum, & aduersarum rerum amici participes fiant, ita ut gaudia, simul & luctus ipsis sint communes, ad quod natura ipsa humana homines inclinare videtur, quandoquidē sociales maxime sint, ut aliorum casus doleant, & prosperos etiam successus gaudeant, & gratuléter. Quare strictius hoc quidem munus exigit ipsa amicitia. Felices igitur mortuos cum posteris amicis nullam communionem habere (qui, si dum viuerent, eam non haberent: maculam, & notam maximam incurrisse) longe est ab amicitia alienum. Præterea inquit, id est opinionibus omnium maxime cōtrarium, quibus afferitur amicorum omnia communia esse: siue bona, siue mala sint. Cū aut̄ defuncti ob id, q[uod] luce hac orbati sint, à legi-

COMMENT. CAP. XI. 133

legibus amicitie & propinquitatis nō debeat alieni cōseri, erunt igitur & ipsis cōmunes posterorum casus, & fortunę.

Quum tamē multa sint ea, quæ eueniūt. &c.

Hoc loco ad definitionem secundi, in quo maior difficultas posita videtur, philosophus se p̄parat, afferitq[ue], q[uod] cū ea, quæ posteris & amicis in vita contingere possunt, multa ac varia sint, magnitudineq[ue], & breuitate differant, non oportere omnia hic recensere, ac de singulis quam communionē cum defunctis habere possint, statuere: sed sufficiet (inquit) vniuersaliter & figura quadam, id est implicite & sub toto vniuersali de singulis definire. Quo posito secundam statuit conclusionem. Non omnia posterorum, sed ea tātum, quæ magni ponderis & momenti sunt, ad defunctos pertinent. Quā sic probat. in ipso met felice, qui fortunę casus, & prosperitates in se recipit, non omnia, quæ contingunt, virę momentum, & mutationem faciunt (ut supra ostensum est) sed ea tantum, quæ magna & grauia sunt, imò cætera ut insensibilia fermè iudicantur: maiori ergo cum ratione ipsi defuncto, qui extra corpus est, parua, nihil erunt ipsorum amicorum, aut posterorum: sed ea solum quæ maximē in excellētia contigerint: manet igitur vera conclusio posita, ut ad defunctos, quæ magni ponderis sunt, aliqua ratione pertineat, levia quidem ab ipsis ne considerentur quidem.

In singulis verò calamitatibus differentia ea est. &c.

Expliçat iam modum, quo hæc magna, quæ dixit, ad defunctos spectent, atque tertiam conclusionem statuit, multo leuius, longoq[ue], differentius, casus & fortunę amicorum, & posterorum felici defuncto accedunt, quād dum viueret, presentiq[ue] aura frueretur. quam hoc simili manifestat. Perinde se habent ad prospera, & aduersa posterorum, & amicorum felices dum viuunt, & postquā vita excesserint; sicut in theatro spectatores ad ea atrocias, & horrendas, quæ imitatur, ante verò re ipsa præextiterunt, & gesta fuerūt, vel ad ea, quæ cū imitantur, gerūt, simul & re ipsa contingūt: sed spectatores hoc secundo genere imitationis, multo magis per-

R 5 mo-

Hominū
vita co -
media i -
mitatio.

mouentur, & irritantur, quām priori, vbi solūm imitatio & repræsentatio est: ergo felices viuentes multo magis permouētur amicorū, & posteriorum rebus (quia tunc realiter contingunt) q̄ his, quæ postquā humanum habitum iidem exuti sunt, eueniunt: habent enim se sicut spectatores primi generis, qui leuius excitantur: minus ergo felices mortui fortunis & infortuniis suorum tanguntur, quām iidem, dū viuerent. Pro cuius rationis maiori explicatione duo animaduertēda sunt: primum q̄ vsus est exemplo Tragœdiæ seu comœdiæ, quæ agitur: quia antiquum est apud Platonem vitam humanam cuiusdam actionis siue representationis instat & similitudinem habere. Vnde mundum hunc theatrū quoddam esse afferit, in quo homines diuersa imitantur, & representent, prout cuiq; lōgum, aut breue huius, aut illius generis dictum, & enuntiatum communissimum est. Spectatores autem facit Deum immortalem optimum, maximum, angelos item & mortuos omnes, quos felices illi appellabāt. Plato namq; (vt patet ex vnde decimo Dialogo de legibus) afferit post discessum à corporibus animas sentire, viuere, atque vivere, atque id longe antiquissima fama acceptum esse, atque rerū humanarū ipsas curā habere, secūdū quod diues ille euangelicus suorū fratrum curam habere iudicauit, iuxta ea quæ de eorum vita in discessu cognouerat, cùm obnix ē ab Abraham peteret, vt ipsis doctorem aliquē mitteret ex mortuis, ne & ipsis in eundem locum tormentorum veniret. Ponabantur igitur à Platone mortui prædictæ fabulæ etiā spectatores, atq; earum rerum contemplatores, quæ ad se attineret. Quod exemplum desumpisse antiquos existimo ex sapiente Ecclesiastes primo, vbi plane sub actione, & cuiusdam comœdiæ representatione tota hęc vita inducitur. Secundū est. etiam adnotandum, q̄ simul hic probando suam conclusionem, adducto exemplo eam rationem soluit, quā supra arguendo contra Solonem posuerat: vbi visus est respectu eorum, quæ posteris contingunt, defunctum cōferre cum homine viuo, cuius posteris aduersa contingent: eam (inquit) soluit, quia & si huīusmodi res ad defunctos pertineant, multo tam en minus, & leuius, vt dictū est. Vnde mirabilis breuitate magna, & notata digna hęc est amplexus.

Magis

Magis autem fortasse dubitandum. &c.

Cūm statuerit posterorum res ad defunctos pertinere, Ieiinter tamen, vt atrociora, quæ in tragœdia aliqua solūm imitantur, & representantur ad spectatores: idem adhuc innuēs inquit: adeò leue id esse, vt magis conueniens sit dubitare, & considerare, an defuncti aliquo modo horū sint participes, quām affirmatiue afferere huiusmodi res ad eos conferre. Sed perstando in cōclusione immediate anteposita inquit: hęc ad eos conferre, ita tamen leuiter vt illud in se minimū sit, & exile, vel saltem ipsis defunctis, licet in sc̄ effet magnū: vt patet ex iis, quæ dixit, idest ex exemplo adducto de imitatione tragœdiæ, in quo explicatum est, quām minimū id sit, quod ad defunctos pertingit.

Sin minus,

Inquit, idest, si aliquis contendenter non ita leue & exile esse, vt dictum est: subdit, q̄ quantumcumq; illud sit, absque omni dubio illud non potest tantum esse, vt si sit bonum, miseros valeat felices efficere, neque si malum tantum, vt à sua felicitate, & beatitudine felices possit disturbare, neq; quoquā pacto eam augere, aut commouere. Quibus patet tota sententia capitis, qua continetur defunctos ita extra fortunę ludum positos esse, vt eorum felicitas nullo pacto ipsis subiicitur, quod in dubium erat retocatum.

Circa quem textum obiter, & quantum ad disputationē præsentem solum spectat, quid de animorum immortalitate philosophus senserit, in medium libuit producere. Nam cūm ex hoc loco ad eam rem firmandam apertissima adducantur testimonia, & alia loca ab Aristotelis expositoribus diligēter discussa sint, nescio, qua ratione is prætermisssus sit. De hac ergo re connectetur disputatio, cūm q̄ subiectæ rei limites omnino non prætergrediatur: quinimo hoc exploratum habere doctrina hęc morum summopere desideret: tūm vt quę ab aliis prætermissa sunt, in medium proferātur, ne debito honore & nitore diutius eadem orbata iaceat. Ex litera ergo huius capitū hęc conclusio clare elicitur, animos humanos immortales esse, atque post huius vitæ exitū mānere, perseq; subsistere. Quę primō ex controversia ipsa mo-

*Animos
immorta
les esse.*

ta, firma videtur. Nam qui in dubium vocat, an posteriorum fortunæ ad ipsos defunctos ita pertineant, vt eorum felicitatem augere, aut imminueré valeant? mortuos ipsos durare adhuc, & persistere proculdubio suppónit. Aliás enī quæstio futilis omnino & vana esset. Existunt igitur post mortem defuncti, non tamen secundum corpus quia id morte solutum est: restant igitur secundum animam. Ex sententia ergo Aristotelis hominum animi à legibus mortis cum corpore ipso, eiusdemq; mortis iurisdictione exépti penitus, & liberi manent. At sunt quidam, qui hanc rationem eneuntur asserentes, quæstionem propositam intellectu suum habere in opinione, atq; communī hominum estimatione tantum. Itaq; sensus erit, vtrum bona, aut mala posteriorum defunctorum felicitatem augeant, auf minuant, nō in se, sed prout in hominum opinione, & existimatione viget videtur. Quapropter inquiunt: ex argumēto posito tantum colligi, post profectiōhem à corporibus in memoriis hominū defunctos viuere, nō autem in seipsis, vt intendit argumentum. Sed quod hęc ratio nullius momenti sit, sed mera fictio potius, quam argumenti solutio, hic cōstat: q; qui hoc affirmant, falso crimen philosopho apertissimè inurunt. Quippe statim sequitur in fama, & gloria, atq; hominū opinione felicitatem ipsum asséruisse, atque omnino ab ea dependere: quo ab eius mente nihil alienius excogitari potest, cū superius vehementer eos impugnauerit, & grauitate reprehenderit, qui in honore, aut fama hominum felicitatem, & beatitudinem constituerint, vt visum est capite quinto, & rursus in septimo, & etiam in sequentib; aperiſſimè operationem virtutis felicitatē asséruit, & defendit: imd tan- tum abest, vt felicitatem in honore, & clara hominum opinione esse censeat, q; planè in quarto libro omnes actiones, quę ob honorem, aut magnas laudationes, claramq; in memoriis hominum notitiā exerceantur (ceteris omnibus con- grue cum ratione se habentibus) à ratione officii, & felicitatis ob idipsum solum penitus excludit. Non ergo propter hoc, quod aliqui in memoria hominum quoquā pacto splendebant, aut viuere videantur, eorum felicitas augetur, neque contrariò minoratur: siue inter viuōs agant, siue rebus huma-

nis

nis exempti fuerint. Vniuocè siquidē, eodemq; tenore nūc de felicitate, eiusq; auctione ac diminutiōe habetur sermo, quo antea: at suprā operationibus tantum virtutum eam locupletari: & condecorari docuit, & earum item cessatione solum cōmaculari: inaniter ergo nunc quereret, si per hoc q; eorum memoria claris posteriorū rebus illustraretur, aut contrariis, & abiectis offuscaretur, mortuorum felicitas sic mutationem acciperet. Quæstio igitur est, si obscuris aut claris posteriorum rebus qui felices vita cesserunt, earūdem rerum cognitione, & apprehensione eorum status augeatur, aut obscuretur? At, quod apertè ex opposito sequatur in honore, & fama felicitatem philosophum constituere, omninoq; ab ea dependere, manifestissimè patet: cū ab obscura & clara viuentium notitia defunctorum felicitatem omnino pendere sic affereret. Manet igitur ad conclusionem positam firmum & constans argumentum. Idem secundò ex discussione quæstionis planè eruitur. Nam huius cōœdiæ siue representationis, quæ vita hominum agitur felices defunctos cū Deo optimo maximo, omnibusq; angelis (quos philosophi Deos appellabant) sp̄ctatores atque sp̄culatores facit: existunt igitur: operari siquidem esse supponit, ab eoq; oritur, & manat. Nam absurdū sanè esset, intellectusq; implicatiuum: posterius alicui concedere, id autem, quod prius est, & à quo hoc, essentialiter dependet, denegare. Si igitur felices, postquam corpore exuti sunt, huius virtutis cōœdiæ cuiusdam ac fabula (vt philosophorum verbis vtar) sp̄ctatores existunt: apertè sequitur eos esse, atq; oculis mentis, quæ inferius hic aguntur, & representantur, cernere: ac inde proficere. Quo apertè sat manifestat tempus id, quo omnino liberè sp̄culatio, seu intellectio homini cōueniat: quam propriam animæ operationem primo libro de anima constituit: vt latius infra patebit. Quod vt ab omnibus concessum praesenti loco supponit. Præterea tertio idem cōstat ex eo, quod in calce capitil attenuado (vt diximus) id, quod ex fortunis, & infortuniis viuētum defunctis accedere potest, dubitat sub his verbis: an cuiuspiam boni aut mali viuētum, defuncti sint participes? Quod dubiū soluit affirmando talium rerum participes esse mortuos (vt immediate ante

te cōstituerat.) Nam particula illa, si, qua hoc loco vtitur, ad peculiarē philosophi phrasim spectat: inquit tamē id, quod ad ipsos defunctos perueniat, aut pertingat, (bonum siue malum sit) exile quidem & paruum esse. Rogo igitur iam, quis adeò vecors, & ab humano sermone, menteq; alienus esset, qui hunc loquendi modum admitteret: aliquem alicuius boni, aut mali partipem esse, partemq; illius sentire, ita vt bonum, aut malum, quod posteris accidat, ad ipsum pertingat, & perueniat: per hoc, q̄ huius memoria apud alios splēdeat aut obscura iaceat huiusmodi bonorum, aut malorum accessione? Certè nemo. Nam nullis aliis verbis aptius quenquā re ipsa tangi & affici exprimere possumus (verbī gratia) Petrum, quām afferendo huius boni, aut calamitatis ipsum esse partipem, atque huiusmodi bonum & malum ad ipsum peruenire & pertingere: pr̄sertim q̄ pronomen ipsum emphasim dicit: huiusmodi autēm locutionibus hoc loco philosophus est vsus: planè igitur sentit re ipsa bonis, & malis viuentium defunctos tangi, ac post mortem proinde extare, & permanere. Accedit pr̄terea (quod paulo inferius subdit) quantumcunq; id sit, quod ad defunctos perueniat, siue bonum, siue malum, non tantum id esse, vt eorum statū immutare valeat, beatos ipsos efficiendo, aut miseros. Qui autem statuit neq; viuentium fortunas secundas, neque aduersas mortuorum statum mutare posse, pleno ore fatetur: imo vt indubitatum supponit eos quoquam pacto verē & realiter huiusmodi prosperis, & aduersis viuentium fortunis affici: persistat igitur ex mente philosophi post exitum à corporibus humanis animis. Eandem etiam sententiam lib. cœconomicorum. 2. cap. 4. asserit. Vbi postquam virum & vxorē eam curam domus debere habere admonuit, vt seipso studiō, & diligentia superare studeant, inquit: Qui superauerit maximum pr̄miū à diis consequitur: vt Pindarus ait. Dulce enim sibi cor & spes mortalium multiplicem alit voluptatem. Quo loco duo consideranda veniunt: alterum quod in senecta constitutus maximum pr̄mium si bene vixerit, à Deo consequitur & loquitur sanè de pr̄mio alterius vite: nam quod maximum pr̄mium hīc consequi à Deo is possit, cūm propter debilitatem senectutis, & quia morti pro-

pinquier

pinquier est, vitam anteactam & pr̄sentis exitū acutius inspiciens, sollicitudinis & timoris plenus sit. Loquitur ergo de pr̄mio, futura vita accipiendo. Alterum est, quod in praefata sententiæ confirmationem Pindari dictum adducit, qui pr̄cipiuſ animorum immortalitatis assertor extitit. Quā obrem vitam quām sanctissimè agere monebat: vt Aristoteles pr̄senti loco, eius doctrinā sequendo. Quod primò constare poterit ex Platone in Menone, vbi Pindarum immortalitatis animorum autorem cum aliis producit: deinde, in Dialogo primo de repub. vbi inductam sententiam Pindari exponit, dicendo: quicunq; videlicet iuste sancte q; vitā exigit, dulcis & iucunda spes cum comitatur, cor nutriendi senectutemq; fouens, quæ maximè hominum volubilem, gubernat animum. Benè igitur & apprimè mirandū dicit. Hęc Plato. Ex quibus omnibus conclusio posita satis apertè colligitur. Quām etiam sententiam apertè protulit in libro de mundo ad Alexandrum, vbi qui futuræ felicitatis particeps esse volunt, hic alumnos esse iustitiae oportere admonet, vt supra latius produximus. Quod si felicitatem futuram assertit, necessario etiam & eos existere: qui ea donandi sunt. Marent igitur post mortem rationales animi, vt positum est. Atque insuper cum hęc sententia expressa sit Platonis fermè omnibus suis Dialogis (vt supra etiam retulimus) & omnium etiam antiquorum, apertissimum argumētum est, jidē Aristotelem sensisse. Nam cūm semper quod aliqua sece offerat occasio, Platonem impugnare nunquam cesset, in re adeò graui, & in qua tam apertè Plato loquitus est, si aliud Aristoteles sensisset, ipsum lacescere sanè non desuisset. Sed forsan aliqui huic sententiæ semper repugnabunt, fidemq; adhibere semper renuent, quia expressam hanc Aristotelis sententiam nō legerint, animi hominum immortales sunt: qui in septimo libro huius operis sic disputantem audiant, oportet: qui locus nescio qua ratione hactenus fermè delituit: Vnde, inquit: est quod nulla res nos semper delectat, ex eo nimur, ait, quia non est simplex nostra natura, sed inest & aliquid aliud, quo corruptibiles sumus. Hęc sunt Philosophi verba, quibus planè dicit in nostra natura aliquid aliud esse, quo corruptibiles sumus, nempe corpus. Nostra ergo

Iucunda
spes sene
tutis op-
timana-
trix.

ergo natura immortalis, & incorruptibilis existit. Ea autem est noster animus, vt in decimo libro ex professo disputat. Quo loco docet: secundum quod Plato in Alcibiade definiens, hominem tantum animum ipsum esse, neq; corpus, neque totum compositum, imo sententiam hanc corrigendo, afferit: id quod verè homo est, esse animum humanū, ac proinde curare ipsum summopere oportere. Manet igitur indubitate hæc philosophi sententia.

Atque rursus in huius rei confirmationem ex hac doctrina morum firmissimum ducitur argumentum. Nam cū virtutem humanam hæc facultas componere, eiusq; integrati, & perfectioni prospicere studeat, vehementer quandā cogitationem, animiq; considerationem, vt debito fructu nō careat (qui exercitatione paratur) exigere videtur. Vehementē aut hæc cogitatio & consideratio abique reflexione, & motu in seipsum recurrenti, ac eiusdem animæ in se ipsam, atq; in virtutis præceptiones (quæ humanæ vitæ leges firmissime sunt) vt opere eadem præsentur, existere non valet. Huius autem generis motus, ita proprius ipsius animi est, vt corporis functione nullo modo indigeat, imo quod, corpus ipsum obstat & impedimento sit, vt dicta operatio quam optimè fiat.

Quando intellectus exactè rē ali- quā cognoscat.

Est namq; peculiare humani animi in orbem se gyrandi res, quas semel apprehendit, perfectè, & exactè cognoscere. Quare sensus ob id, quod corporeus, & materialis est, huiusmodi motum & reflexionem facere non valet, neque se ipsum cognoscere: vt apud omnes in confessu est.

Quod si humanus animus se ipsum cognoscere potest, motusq; reflexionis, atque in seipsum circumuerteris est capax: evidenti id nobis argumento est, talem operationem ipsi animo eo contingere, q; incorporeus atque immaterialis sit: ac proinde ita propriam animi considerationem esse, vt ad sui exercitium corporis functione, & ministerio minimè ipse indigere videatur: imo vsqueadè ad talem operationem ipsum corpus fugere, vt eius pondus, & ineptitudo quā maximo illi impedimento sit. Est igitur huiusmodi operatio propria ipsius animi, ex quo tandem positam cōclusionem deducemus. Sed interim alio medio assumptum probatur. Negotio & vsu cōsiderationis, atq; præfati reflexiū motus, animus

enim hominis vniuersas scientias negotiatur, acquirit, & parat, atq; earū perfections adipiscitur: per hoc enim quod intellectus circa id, quod semel apprehendit, circumueritur, pluresq; eum motū reuolut, purius magis semper veritatem assequitur, nouamq; rei cognitionem tali opera venatur, & in aliarum insuper rerum adiacentium veluti per antegressiones quasdam, cognitionem facile decurrat, atq; scientiam veram & perfectam ea ratione pārat. Id autē, circa quod huiusmodi consideratio & sciētia sic acquisita versatur, quid intelligibile ab omni materia, feceq; corporis secretum, & defecatum est: ergo & scientia, siue actus iste reflexus, quo animus in huiusmodi obiectum fertur, à corpore expeditus erit: ita, vt ex vi propria pro illo tunc, corporeā molē excutiat, atq; suapte natura corporis ministerio minime indigeat. Nam rationē & qualitatem obiecti semper vti propriam differentiam, per quam in specie reponitur, actus sequitur: vt mensurabile mensuram ipsam, qua eius perfectio taxada venit. Indicat præterea præfatus actus, quandam animi in se ipso libertatem, quæ sè à corpore, eiusq; affectibus subducit, & quasi quicquam aliud ipsiusmet imperio, & dominio parens, quod corporis variis negotiis, diuersisq; functionibus sit impeditum & occupatum, ac veluti in regione, & loco corporeo agens, cuius mole & grauitate constringatur: sed dico: in seipsum conuertit, in locumq;, & regionem spiritalem erigit, sursumq; atollit: quod quasi à loco corporeo & materiali ad incorporeum & spiritalem videtur commigrare. Diximus enim supra obiecta, circa quæ animæ facultates, & ipse animus versentur: veluti loca naturalia, quibus cōquiescant, gaudeat, & oblectentur, existere: atque cū varia, & diuersa loca varia & diuersa postulēt locata, hinc probè dictum est animum, cū semper idem, & vbique sui similis sit: quando corporis operationes & munera exerceat, quasi aliud, & diuersum à se ipso estimari. Qua ratione motus Plato eleganter aliquando protulit, humanū animū numerū seipsum mouentem existere: ipsum nēpe animū quasi aliud, atque aliud cōsiderans, cū corpus vegetans, corporis negotia tractet: & rursus cū ad se conuersus, in seipsum ascendit, vbi intelligibiles res disquirēdo,

Animū numerū seipsum mouentē esse.

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

& contemplando, spiritualia semper officia exercet. Constat igitur ex his animum se ipsum mouere, ita ut se regere, sibi etiam iubere & resistere valeat. Habet ergo supra se dominium & imperium, quo sibi omnino secundum liberam à corpore, & propriam operationem dominatur. Vnde etiā potiori ratione corpori rursus, eiusq; cupiditatibus & motibus libero dominio imperabit, propriamq; libertatem supra ipsum exercebit. Quod hinc etiam manifestum est: q; si appetitiones & cupiditates eas attēdas, quae ex corporis harmonia, & contemperatione secundum vim vegetandi oriri solent, penitus illis aduersatur: & contrarium sāpe motum solet exercere. Vrgente siquidem siti, astuq; in contrarium nonnunquam tendit: bibere recusans: premēte etiam fame, non vult aliquādo comedere. A tque si sese corpus exercere recusat, vñmūc medicinæ ad recuperandam sanitatem renuat, ipsum impellit, & medicinam sumere iubet, ceterosq; labores, asperius modò ipsum tractando, modò mitius. Per spicuum igitur est hac ratione animum corpori dominari. Verum eidem etiam imperat secūdum q; affectus, omnesq; cupiditates, quae ex vi sensitiva originem ducunt, cohibet, & moderatur, illisq; frenum adhibet. Nūc dolore, & minis comprimendo, nunc admonitionibus seipsum alloquēdo, & exhortando: qua ratione ab impetu cupiditatum se eximit, ipsarum subiectionibus nullo pacto acquiescendo. Ex quibus manifestè constat sciunctum à natura corporis animum esse, omninoq; ei dissimilem, tanquam ipsius imperatorem, & dominum, cui nulla cum corporis cupiditatibus, & eiusdem proprio actu, sit societas. Sed cùm animus corporis consilio, & arbitrio (vt dictum est) semper aduersetur: vt eius impetum, tyranicamq; voluntatem coercent, contrariumq; propriæ voluntati motum cogat exercere, hominē seipsum exhortari, & alloqui (quod ultimo loco inter remedia ad cupiditates cohibendas statim protulimus) plurimum valet. Nam cùm animum ipsum rationis atq; virtutis præceptionum (qua humanæ vitæ tum monitores assidui, tum leges firmissime existunt) vera cogitatio, atque ex imo peccatore consideratio iteratò subit, prædictam vim, potentiam & dominium, contra omnes corporis insultus maximè exerce

EG.

COMMENT. CAP. XI. 138

re valet. Etenim cùm corpus altera pars nostri sit, semperq; nobis id coniunctum habeamus: & si ut acerrimus hostis insidias moliatur, fraudesq; & dolos continuò machinetur: eius tamen suggestiones, consilia, & bene placita, tanquam à familiari amico propter dictam coniunctionem audientes, vt nostra excipimus, & tanquam vera iudicamus. Vnde facile ab his quisq; rapitur, totumq; vitiorum campum tanquam per proprium fundum diuagās excurrit, quod inde accedit: quoniam cùm his, quae rationis & virtutis sunt, minimè asseruerit, illico ea tanquam aspera & peregrina, omninoque aliena negligit, & vilipendit. Quam obrem vt corporis impetu superare, ipsumq; rationis obsequiis deuincire valeat, operæ pretium est: dictum ordinem inuertere, atque cōtra, quae rationis & virtutis sunt, nostra (vt verè res se habet) iudicet: quae verò ad corpus spectant, eiusq; volūtatem sapiūt, vt aliena prorsus, atq; vt res hostiles à se séper abigat. Quod eo actu considerationis potissimum fit: quo quae semel virtutum præcepta quis cognoverit, & apprehenderit, eadem semper ruminans continuò mente agiter, & reuoluat. Qua potissimum ratione ea sibi amica & familiaria faciet, quæ verè naturæ consentiunt, vereq; ipsius sunt, atq; vt talia ea deprehēdet: quae verò carnis & corporis clamoribus arriserint, vt aliena prorsus iudicabit, eaq; contemnenda esse fixo pede decernet: & tanquam ementita & fuccosa bona, vt nostrā ruinam machinentur blandientia, cōtinuò calcabit: ea, quae verè bona sunt, libenter amplectens, quibus tandem affluescens, spontaneum ad ea opere præstanta se accinget. Est ergo vera consideratio, conuersiusq; iste motus in ea, quæ agenda aliquando didiscimus, ad propriam animæ libertatē contra corpus, eiusq; factionem depromendā maximi pondēris & momēti: atque rursus ad corpus ipsum propriis obsequiis, & rationis arbitrio, astringendum, & temperādum, viquadeò vt hac ratione motus eleganter cum Socrate, & Aristotele, proferat diuus Thomas: hominem cōsideratione honesti, & quod verè bonum est, actu existēte, neutiquā posse peccare, nisi veri consideratione remota, aut impedita, error subingrediatur: de quo latius septimo libro disputat philosophus. Quod si prædictam considerationem & li-

S 2 bertatem

bertatem animi in se, atque in corpus ipso renuente, exercere potest: propriam aliquam, & omnino à corpore immunitam operationem habeat oportet: qua etiam gaudeat, & potiatur.

Et tandem iam cùm homo solus agens, seipsum alloquitur, & exhorritur, animusq; in seipsum, & in ea, quæ honesta cognouit, actu reflexu circumueritur, seipsum mouere, (qua ratione, morbo prae cogitationis circa ea, quæ corporis sunt, medetur Plato nono libro de legibus) absq; corporis vlo adminiculo, cui sic repugnat: manifesto arguento deprehenditur. Nam huiusmodi actus, qui circulo semper agitur, & in seipsum cōtinuò recurrit, licet à sensibus & phantasmatibus (vt inquit Aristoteles) mouendi occasione inde accepta, excitetur: à nullo tamen extrinsecus inchoatur. Agitur ergo vi solūm, & imperio ipsius animæ, quinimo ut se ipsum circulo excipit, à nullo est, cùm circulus suapte natura principio simul, & fine caret. Mouet ergo seipsum animus, propriumq; motum, & operationem, qua propriam in se, & in corpus libertatem indicat, absq; eiusdem functione & opere habet, vt satis ex superioribus rationibus, & aperi-
tissimè constat. Permanebit igitur perpetuus & immortalis. Quæ consequentia primò manifesta est ex philosopho primo libro de anima, cùm de operationibus tam propriis, quæ communibus differens, dixit: Maxime autem ipsum intelligere proprio simile est respectu ipsius animæ. Quod si ita est (inquit) separabile est, id est per se subsistens post exitu à corpore futura est ipsa anima, cùm propriam operationem habeat, quæ est intelligere. Nam cù dicit intelligere simile proprium esse animæ, affirmatio sanè est: sed sub genere quodā modestiæ in re præcipue tam graui, vt aliorū philosophorū animos sibi conciliaret, aut saltem aperta affirmatione nō irritaret: secundum suam phrasin nomē illud addidit (simile), ne apertè diceret propriū est ipsius animæ intelligere. Quod etiam patet ex mente eiusdem philosophi quarto libro de partibus animalium capite decimo, vbi inquit: solus homo animalium omnium creatus est, quoniam eius natura, atq; substantia diuina est: officium autem diuini est intelligere & sapere, quod non facile esset, si vasta corporis moles asside-

ret. &c. vbi aperte dicit animi operationem propriam esse sapere & intelligere, & corporis mole etiam impediri. Item Plato in Phædro hac ratione motus eiusdem sententia multoante assertor extitit, inquit enim. Quod se mouet, nunquam seipsum deseret: semper ergo mouebitur: semper igitur erit. Hæc Plato. Vbi clare docet rem aliquā seipsum mouere, propriasq; operationes sine corporis dependētia posse exercere, firmissimum argumentum esse ad eius perpetuam permanentiam, & stabilitatem prophandam: quod animæ humanæ conuenire eodem loco ex propria sententia ipsa assertit. Est ergo firma & stabilis illatio posita, si aliqua operatio propria animæ est, ipsa immortalis & perpetua erit. Accedit præterea ad idem, quod Aristoteles docet septimo libro phisicorum, quo loco ex hoc, q; nullum compositū naturale seipsum mouere valeat, sed necessario semper ab alio moueatur: à corporibus aliis continuò occidētibus, & orientibus, à quibus mouetur, pendere docuit, ac proinde cōsimilia entia caduca semper, & corruptibilia esse. Deum autē optimum maximum, qui seipsum moueat, à nulloque moueri possit, sed cuncta alia agitat, immortalem & perpetuum, æternumq; rerum omnium principium libenter assuerauit. Est siquidem sic natura constitutum, vt unumquodq; à quo originem, & esse ducat, ab eodem suis motibus, & operationibus pendeat. Vnde apertè colligitur, quod etsi rationalis anima quantum ad initium, & sui esse primordia ab omnipotenti domino mota fuerit, ab eo per creationem esse accipiens: quia tamen post acceptam semel naturā nullius adminiculi corpore rei à naturali agente mutuati in diga, seipsum mouere valet: euidenti argumenro ex Aristotelis sententia conuincitur ipsam immortalem, semperq; futuram esse.

Postremò hanc eandem rationem, q; animus nempe humanus propriam operationem habeat, quam absque vni, & opere corporis omnino ad eam necessaria, exercere posset: altamente philosophus perpendens, secundo libro de generatione animalium, cum de origine, & ortu animalium sermo nem faceret, coactus est asserere solam animam rationalem extrinsecus ingredi: corporiq; aduenire: quasi apertè diceret esto ita sit, q; ceteræ animæ ab elementis, corporumq; mixta

Rationa
lis anima
à Deo cre-
atur.

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

contemperatione, ortum habeant, ipsa tamen anima rationalis ab huiusmodi corporea propagatione solùm est libera: ex eo, q̄ ab omnipotē domino ortū & originem immedia-
tē ducat. Et pulchrè hoc quidem afferit: siquidē perspicuē nouit animam rationalem exemptam à corpōris mole ope-
rationem habere: cæteras verò omnino à corpore suis mo-
tibus, & operationibus pendere: & vnumquodque ab eo o-
riginem trahere natura ipsa docet, à quo suis motibus, & a-
ctionibus pendere cernatur. Humanus igitur animus non
corpoream, sed diuinam originem dicit, à Deo q̄; immedia-
te existit. Sed quòd eo loco supra dicta fuerit Aristotelis
sententia & mens, vel ex ipso literè ordine statim colligitur:
vbi de animarum origine erat sanè disputatio, atq; per hoc
rationalem animam ab aliis distare affirmat, quòd cùm cæ-
teræ ab elementis, eorumque mistione excidantur: sola ra-
tionalis anima extrinsecus accedit, hoc est non à corpore,
neque ab agente corporeo: ergo à Deo ipso optimo maxi-
mo: vnde & sāpe eius operationem diuinam appellat. Per-
spicuum etiam idem est ex sententia Platonis in Timeo, qui
optimus est Aristotelis interpres: cùm ex ipso cuncta des-
sumperit, quæ pulchritè & eleganter dixit, dixit autem om-
nia. Afferit igitur eo loco animum hominis à Deo summo
omnium Deorum patre (vt inquit ipse) factum fuisse: ad
corpus autem propter eius imbecillitatem, & fœditatē ma-
nus admouisse negat, sed minoribus Diis tradidisse forman-
dum, & si in hoc poeticè loquatur. Afferit ergo animum ho-
minis à Deo immediatè esse creatum: est igitur rationi con-
scitaneum hoc idem superioribus verbis Aristotelem ex-
pressisse. Confirmatur præterea hæc eadē sententia (omis-
sis pro nunc aliis antiquioribus philosophis) ex sententia Ci-
ceronis, qui primo libro Tusculanarum questionum de hac
eadē re edifferens, luculenter hunc Aristotelis locum iux-
ta sensum præhabitum explicuisse mili viuis est, cum in-
quit: Animorum in terris nulla origo inueniri potest. Ni-
hil est (inquit) animæ mistum, atque concretum, quod ex
terra natum atque factum esse videatur, nihilq; humidum,
aut flabile, aut igneum. His enim innatum nihil est (ait)
quod vim memorie, mentis, cogitationis habeat, quo &
præte-

COMMENT. CAP. XI. 140

præterita teneat, & futura prouideat, & amplecti possit
præsentia, quæ sola diuina sunt. Hæc Cicero: quibus ex-
presso Latine declarat, quod concisè Græcorum, atque phi-
losophorum more Aristoteles extrinsecus contingere, seu
accedere dixit. Atque idem apertius primo libro de diuina-
tione ex mente Cratippi exponit, eadem ferme verba pro-
ferendo: animos hominum quadam ex parte extrinsecus es-
se tractos, & haustos ob hæc præcipue (inquit) causam, quòd
in somno saltem propriam quandam animi operationē cer-
neret à societate & contagione corporis sciunctam. Qua ra-
tione potissimum eo tempore dicit: præteriorum aliquan-
do meminisse, præsentia cernere, & futura prouidere, cuius
rationem subiicit, quòd corpus dormientis vt mortui, tūcia
ceat, vigeat autem, & viuat animus. Ex quibus statim Cice-
ro colligit esse extra diuinum animum, vnde humanus dica-
tur. Nam humani animi pars (inquit) quæ sensum, quæ
motum, quæ appetitum habeat, non est ab actione corpo-
ris sciuncta: quæ autem pars animi, rationis, atque intelligē-
tiæ sit particeps, tunc eam maxime afferit vigere, cùm pluri-
mū absit à corpore. Quibus expressè posita Aristotelis sen-
tentia videtur exprimi: & ea deinde ratio, qua in hanc senten-
tiā potissimum proruperit: immo hæc omnia ex loco citato
philosophi desumpta videntur, & etiam ex Platone in libris
de republica, vbi de somno liberi hominis eleganter dispu-
tat.

Et confirmatur tandem omnium Latinorum autori-
tate, qui humanam animam extrinsecus accedere per hoc,
quod est non educi de potentia materia, explicant, quod
idem est, quòd à corpore, & materia ortum non duce-
re, vt cæteræ formæ, sed diuinam rem penitus esse, ar-
que à Deo ipso omnino constare, licet cùm materiam &
corpus informare habeat, vt diuersorum tanto hospite dig-
num disponi, præparari, & coaptari exigat. Circa quod du-
plici peccato Neothericos philosophos (ni fallor) irretitos
video: primo, quòd cùm circa loci Aristotelis interpretatio-
nē solliciti esse debuissent, in declarāda eorū explicatione, &
inuenio circa hunc locū, tēpus omne & opera consumunt:

S 4 nec

nec alia disputatione plenos libros omnes videoas, quā quid sit educi de potētia materiæ deinde in ipsam et explicatione, cūm non causam pro causa accipiant. Nam ratio, quare animus noster separatus à corpore existere possit, atq; esse habere ab eo non dependens, sic vt cum eo non occidat, ea nimurum est: quoniam ortum & originem à corpore & materia non trahit: per regulam superius positam, quæ afferit: ab eo vnumquodque ens in suo esse, & cōseruatione pendere, à quo per ortum & originem profectū fuerit. Causa igitur, quare animus post exitum à corpore per se existere possit, est, quod non sit educitus de potentia materiæ, idest, quia à corpore esse & originem non acceperit, non autem econtra ut communiter dicitur. Hoc autem ex eo colligitur, quia ita propriam operationem habet, vt cum ea hullo pacto actio corporalis cōmunicet, vt Aristoteles est autor secundo libro de generatione animalium capite tertio, & multis etiam rationibus supra probatum est, quibus & Aristoteles motus extrinsecus eum accedere dixit, vt rem quandam diuinam, & quæ ab ipso Deo immediate dimanet. Quare & post interitum corporis permanere statuit: quia ab eo non educitur, neque in suo esse dependet. Sed obiiceret iam aliquis: si ita est, quod de origine rationalis animæ prædicto loco agebatur, quare Aristoteles non dixit eam peculiari ratione cōtra aliarum animarum ortum extrinsecus generari? Sed accedit seu contingit. Primum respondetur, quod verbum illud cōtingit eo loco idem valet, quod generari. Nam paulò ante dixerat omnes animas corpori contingere, quas tunc constat generari, cum corpori copulantur, vt ipse statim docet. Deinde animaduertendum est cum errorem Aristotelem hoc loco supposuisse, in quo Plato passim deprehenditur, sed præcipue in Timœo, & decimo etiā dialogo de legibus, quem prīcorum philosophorū rum or, & fama per manus ad eos usque deduxerat: animos scilicet humanos multo ante tempore creatos esse, quām in corpora ipsa descéderent, materiæq; copularentur. Quod ita esse, argumētum, quo ad dictam propositionem afferendam vtitur conuincere videtur. Nam cum posuisset omnes animas corpori contingere: in hunc modum arguit. Aut contingere (inquit) necesse est,

cūm

cūm antea non fuerint, aut cūm omnes antefuerint, aut partim cūm antea fuerint, partim cūm antea non fuerint. Ceterum omnes antea fuisse impossibile rationibus his esse ostenditur, quis statim subiicit: & tandem concludit: restat igitur vt mens sola extrinsecus accedat. Quam propositionem ex ratione, quam præmiserat, infert, quod ea nēpe sola sit, quæ corpori contingere potest, postquam antea fuisse, cuius p-existentia, simul & aduentus extrinseci rationem subiicit: quia nihil (inquit) cum eius actione communicat actio corporalis. Ob quam causam statim posuerat, alias animas à corpore inseparabiles esse, ab ipso quæ originē habere, quia earū scilicet actiones ita corporales sint, vt sine actione corporis existere nequeant, vt neque ambulatio sine pedibus. &c. Est igitur apertissima Aristotelis sententia humanum animum propriam operationem, à corporeq; seūctam habere, quapropter & separabilis sit, idest immortalis, & multo etiā ante, quām corpori contigisset, is sit ortus, & separatus per se extiterit. Vnde intellectum agentem, sive humanum in seipsum conuersum, in locoq; & regione intelligibilium iuxta ea, quæ superius diximus, operantem, passim in libris de anima separatum philosophus appellat: præcipue tamen quinto capite tertii libri, vbi postquam separatum, hoc est ante corpus fuisse ex antiqua, & communī philosophorum fama posuisset, ob id statim immortalem, perpetuum, sempérque futurum asseuerat, quasi in hunc modum inferens: si separatus animus per seipsum ante corpus extitit: neque cum corpore, postquam ipsi per informationē fuerit copulatus, interitum ibit. Sed quoniam contra id, quod supposuerat de separatione, & præexistentia animi ante corpus, quis vrgere posset dicendo: vnde igitur est, q; nō reminiscimur eorum, quæ animus noster ante nativitatem, & generationem nostram comprehendit? Respondet non recordamur autem, quia hoc quidem passionis expers est, intellectus vero passiūus extingitur, & sine hoc nihil intelligit: quasi diceret, quia animus noster separatus immediatum ordinē habet ad res percipiendas, neque passione corporis ad id indiget, imo omnino (vt inquit) eius expers est, quare sine ea res antea perceperat: intellectus autē passiuus, idest phantasia cūm corpore

S 5 extin-

extinguitur. Quare dum est in corpore, eius passionis particeps est, imo ea media res percipit; & sine intellectu hoc & phantasia animus noster nihil intelligit, quoniam immundum ordinem ad res percipiendasiam non habet, sed medio corpore. Vnde euénit, vt immediate quod ipse vñitus sit, ea quæ ante cognouerat, non recordetur, quia recordari paf-
fio corporis est, cui accommodatè nunc cuncta percipit; sed ea penitus obliuiscitur animus in corpus descendens, vt pas-
sim inculcat Plato. Creatio igitur ipsius animi longo tempo-
re corporis informatione præcessit, quod vt celebre ab om-
nibus philosophis traditum supponit, quare id nō disputat:
atque hinc toties de intellectu separato sermonem inducit.
Vnde patet ratio, quare in re tam graui ita concisè Aristote-
les prædictis locis agat, quia id in vulgatum omnibus ex tota
antiquitate supponebat.

**Hominū
aīas ante
corpora
nō exti-
tisse.**

At duo dubia circa ea, quæ nuper diximus, aliquem pre-
mere possunt, quæ breuiter perstringenda sunt: primum, qua
ratione animos multo tempore ante corpora creatos, erro-
rem esse comproberur: deinde quo pacto constent, quæ de
animis immortalibus diximus, eorumq; à materia, & corpo-
re separatione, cùm intellectum illum agentem, separatum,
materiæ immistum, & impassibilem, immortalem, & perse-
tuum, quem toties in secundo & tertio libris de anima phi-
losophus extulit: Alexáder Aphrodisæus, Deum ipsum ap-
pellet, primamq; omnium causam. Themistius vero, atque
eum fecutus commentator vnum omnibus hominibus cō-
municabilem efficiat, cui omnia, quæ de immortalitate dixi-
mus, accommodari possunt. &c. Primum facillimis rationi-
bus ex Aristotelis, & aliorum philosophorum sententia du-
ctis apertè excluditur: quare non ex propria sententia, sed tan-
tum vt ex veteri fama receptum id dixit. Nam humanus a-
nimus, cùm ad officium & munus aliquod exercendum sua
conditione destinatur, (quia nihil vanum, & otiosum natu-
ra admittit, id autem non sit, cœlum motibus agitare, conti-
nuoq; ipsum circulo vertere: quoniam hoc munus angelis,
substantiisq; separatis demandatum sit, qui ab humanis ani-
mis genere maximè distant: neq; rursus vt singulis astris, &
stellis inclusi vel cōiunctilateant, vt in Timæo sentire vide-
tur

tur Plato. Nā cum astra ipsa integræ perfectione, siveq; natu-
ræ debita, absoluta sint, propriis actionibus suæ natura suf-
ficient, sicut sufficere fateri coguntur aduersarii, postquam per
migrationem in corpora, animæ ipsæ ab astris discesserint.
Quare frustra & oculos in astris conditæ delitesceré, à quo
natura maximè abhorret. A pertissimè igitur constat eorum
munus, & officiū in corporibus ipsis positiū esse: nō ergo an-
tea extat, neq; esse antea in tempore accipiūt, q; ipsis vniātur
& copulentur. Falsum igitur est prius animas in cœlo collo-
care. Item cœlū aduersariis attestantibus, vt videre est apud
Platonem locis citatis, locus sacer est, qui nihil coquinatū,
immundū, & sordibus affectum recipit: eadē igitur ratione
neq; id, quod ad malum anceps, imo quod in ipsum proper-
sum est: cuius generis animæ omnes ibi creatæ extitissent. Et
locus item, qui bonis & studiosis hominibus in præmium
post rotuperatos labores (vt ipsi philosophi docebât) desti-
natus esset, prauos & sceleratissimos homines, qui ob sua e-
xrema flagitia in inferoru' cercerē detruiderentur, & eos in-
super qui vt anticipates, in carcere subterraneo ad tēpus deti-
nerentur, qui aliquando in brutoru' corpora essent reddituri (vt
Plato afferit) aliquando in se excepisset. Vnde naturæ leges cō-
funderentur, & iura locoru' penitus soluerentur, neq; discrimē
aliquid inter cœlū & terrā (vt loca sunt) poneretur: cū boni
ad sua astra redeūtes (vt inquit Plato) ibi essent, vbi scelerati
in brutoru' formas trasformati, & postremè nefandi, in tar-
tara præcipites acti, aliquando vitâ traduxissent. Vnde & ti-
mor, quo maximè conabatur Plato ad virtutē, & honestatē
homines prouocare, omnino cessaret, atq; nulla ratione ho-
mines eo à peccatis, & sceleribus abstinerent, cū compertū il-
lis esset sceleratos & medios illos homines, qui nō in infer-
nū perpetuò detrudebantur, sed ad tēpus, in formas bestia-
rū aliquando inde exitu ros, & ad cœlū, suaq; astra rande cō-
migraturos. Langueceret præterea bonoru' animus & vir-
tus: cū cundem locū ipsis, & sceleratis hominibus post ex-
pletas suas cupiditates, & libidines in corporibus brutorum,
primiū esse cognoscerent: imo mutationē quandā hoc in deo
argueret, cū ē cœlo in terrā, nulla interueniente causa, animos
deliceret, veluti dominus aliquis, qui seruis beneficia ampla
largitus

largitus sit, & post mutata sententia, eadem reuocet. Afferre igitur animos, antequam corporibus vniuantur, in caelo, aut astris primò conditos esse error est temerariè assertus, & ipsorum philosophorum sententiis cōtrarius, vt planè probatum est. Et Cicero insuper proprio indicio innexus, rationēque ipsam cōsulens, in loco iam citato aperre dicit: nullam animorum originem in terris inueniri, sed neque inuenientur (ait) unde ad hominem venire possint, nisi à Deo: loquitur autem de adūetu animorum in corpora singulis diebus: proficiscuntur igitur immediatè ab ipso Deo. Eundem etiam sensum explicuit Plutarchus, cùm de iis, qui à Deo serò puniuntur, orationem habens inquit: differt castigare Deus sciens, quantum virtutis insit animis venientibus ab eo in hunc mundum. Cōtrarium igitur afferere error est cum ratione ipsa omnino pugnans, fuit tamen à philosophis receptus, non ratione ipsa conuincente, sed vt fama quadam, & rumore antiquorum deductus.

Minime vnu intel lectum in omnibus hominibus esse. Secundum præterea dubiū, quod usqueadè omnes adhuc philosophos torquet, sequentibus rationibus facile expeditum manebit, iis qui rationi obsequi velint, nullq; pacto propriæ naturæ repugnare. Atq; prima ratio huiusmodi est. Si unus intellectus poneretur in omnibus hominibus, statim sequitur eundem Deum afferere, vt voluit Alexáder quod ex eo est manifestum, quod secundum sic imaginates talis intellectus seipsum, & cetera mouens, quadam vniuersali præsentia omnibus hominibus assisteret, vniuersalisque omnium esset illuminator, vbique præsens, toto orbe terrarum omnibus hominibus prōspiciens: qui vbique luceret, omnem veritatem subministraret: scientiamq; omnem, & cognitionem erueret. Effet igitur primus, purissimusq; intellectus semper in actu, ac ex consequēti prima causa, Deusq; ipse. Præfatæ namque conditiones ipsius Dei propriæ & peculiares existunt. Quare qui eas alicui intellectui concesserit, eundem esse Deum fateri necessario cogitur: perinde, vt qui admiserit aliquod animal existere intelligens, sagax, solers, loquens, bipes, atque erectæ ceruicis, idem hominem esse fateatur, oportet. Præterea fac talem intellectum esse, longo iam interuallo omnem perfectionem, vim, & efficaciam angelicæ

angelicæ naturæ superaret ex perfectionibus positis: cù omnibus prospiceret, omnia, prouideret, omnem veritatem & scientiam suggesteret: omnia permeans, atque penetrans. Est igitur Deus ipse. Quippe non alia ratione philosophi antiqui Deum cognoverunt, & super omnem creaturam esse significarūt. Absq; dubio ergo huiusmodi intellectus Deus esset, primaq; omnium causa, vt dixit Alexander. Est tamen aduertendum, q; Alexander nō afferuit intellectum nostrum esse primam causam: quem Aristoteles semper in actu cognitionis, separatum, impassibilem, & incorruptibilem ponit. Sed quod docet huiusmodi est: intellectum agentem siue operantem primò & principaliter de intellectu diuino, primaq; omnium causa, vt de primo fonte, & origine omniū dici, deinde verò de intellectu hoc nostro agente, quem incorruptibilem, & immortalem, quia extrinsecus adueniat, posuit Aristoteles. Atque huius assertionis ratio est, quoniam cōditiones positas primò & principaliter in intellectu diuino reperiiri videntur: secundò verò, & dependenter in mente, atque animo humano. Præterea huius intellectus à similitudine in natura ipsorum animorum, qua similia agnoscunt, & cogitant eademq; consilia, & vniuersales notiones semper incidunt: & quod sequestrati insuper à materia essent, quæ principium divisionis existit, moti sic afferentes: vnum hūc intellectum in omnibus hominibus fecerunt. Quæ ratio si aliquid probaret, suaderet utique: vnam & eadem animam in omni genere brutorum esse ponendam. Et mirandum sanè est, quo pacto in propriam naturam adeò fuerint restricti vnum intellectum sibi ipsis concedentes, atq; in extraneanis laxis habentis, admodum liberales: singulis animalibus brutis singulas animas statuendo. Nā quid rogo, obstabat, quominus vnam animam omnium ouium facerent, luporu insuper, equorum, & cæterorum huiusmodi? Erga singula si quidem cuiusq; generis naturæ similitudo saluat, qua multas voces singula intelligunt, vt in gregem coeant, atque ad coniunctionem, naturæq; consuetudinem se inuitent: imo ad prædam etiā absque præceptore voce vnius percepta reliqua concurrunt. Ita enim se res haber, vt uno ullulante lupo, cæteri conueniant, vt vna rursus, balante oce reliquæ ad balatum

balatum concidentur. Eset igitur vna anima, eademq; mens in omnibus. Quòd si hoc concedere recusant, nec admittere volunt, multo minus in propriam naturam id afferere debuissent iniurios in eam se exhibendo. Nec præterea defectus materiæ, nec modus vniuersaliter intelligendi eos ad sic statuendū permouere debuisset. His etenim rationibus vnuus intellectus omnium angelorum esset tantum poniēdus, immo solū vnuus angelus, siquidem vnuus est vniuersaliter intelligendi modus, & omnes insuper à materia separati agunt. Sed hoc non concedunt specie seip̄sis differre afferentes, secundū quod magis aut minus à fonte totius perfectionis distat, atque discedunt: perinde igitur animos humanos multiplicari, ac seip̄sis distingui fateantur, oportet: neque eandem legem distinctionis imaginari oportet spirituum, animorū, atque corporum: sed alio atque alio modo distinctione & differentia quærenda est. Non igitur similitudo in natura, neque materiæ defectus, vnitatem intellectus in omni genere arguit: aut vnam animam in quo uis bestiarum genere, & vnuus intellectus insuper omnibus spiritibus assignandus est: quod fieri nequit, neque ipsi aduersarii concedunt. Postremo iam sic, si in diluicio vniuersali temporibus Noe, quod forsan antiqui philosophi Deucalionis appellant, totum genus humanum extinctum fuisset, neq; illæ octo animæ mansissent, aut si pestilentia, & in orbo aliquo acerrimo grassante, omnes homines perirent: quo subiecto, quāue sedē vniuersalis iste intellectus resideret, vbi habitaret, aut commoratus fuisset? atque nihil profecto rationi cōsentaneū, quod dicant aduersarii, committari poterunt. Est igitur error omnino rationi repugnans. Quapropter in concilio Vienensi sub Clemēto quinto celebrato, sanctissime hæc assertio tanquam erronea, & vt hæretica insuper condemnata est. Unde (inquit) quòd omnis, qui pertinaciter præsumpsit afferere, defendere, seu tenere, q̄ anima rationalis, seu intellectua non sit forma corporis humani per se, & essentialiter: sit tanquam hæreticus censendus. Et post in concilio Lateranensi sub Iulio secundo, & Leone decimo cœlebrato, apertissimè excluditur seccione octaua sub his verbis: cùm diebus nostris nonnulli ausi sunt dicere, de natura animæ rationa-

lis,

lis, quod mortalis sit, aut vnicā in cunctis hominibus, & aliqui temerè philosophantes (secundum saltem philosophiā) verum esse asseuerant: sacro approbante concilio dñnamus, & reprobamus omnes afferentes animam intellectuā mortalem esse, aut vnicā in cunctis hominibus, & hæc in dubium vertentes, cùm illa non solum verè, & per se, & essentialiter humani corporis forma existat (sicut in Canone Clementis quinti continetur) verum & immortalis, & pro corporum, quibus infunditur, multitudine singulariter multiplicabilis, & multiplicata, & multiplicanda sit. Hactenus cōciliū, quibus & animorum rationalium interitus, vnitatis, & ante infusionem in corpora eorundem in cœlo creatio, in quibus exterminandis hactenus laborauimus, tanquā eriores philosophiæ ipsi repugnantes damnantur.

Prædictus tamen error hinc originem duxit, q̄ s̄pē Aristoteles in libris de anima intellectus s̄perati, immissi, atq; à materia separabilis, mentionem intulit, immortalē & perpetuum semper eundem faciēs. Ex quibus aduersarii in hunc errorem prolapsi sunt, vt huiusmodi intellectum formam corporis essentialē minime arbitrarentur, neque quoquā pacto ab ipso dependentiam habere. Quare vnum tantum omnibus hominibus assistere statuerunt: arbitrantes (vt diximus) omnem multitudinem & diuisionem ratione materialē sensibilis tantum contingere, quę à forma aliqua per informationem perficeretur. Decepti tamē suntrin hoc, quod non animaduerterunt præfatum loquendi modum ex eo Aristotelem obseruasse, q̄ animas intellectivas multo ante, quam in corpora ingredierentur, ex philosophorū antiquorum placitis nemine excepto: in cœlo creatas fuisse, supponeret: vnde & intellectuā animam aliquando separabilē, eius immortalitatem attendendo, ex tritissima, & vulgata fama, ad eius antiquitatem oculos conuertendo: à materia separaram inducit. Quem errorem latius supra excusit: ut Ad eō tamen apud philosophos inualuisse hinc mihi perfusa deo, q̄ ab Ægyptiis accepissent corpus à Dō optimo maximo prius formatū fuisse, quam ipsum anima ingredieretur. Nam formato corpore sacer historicus narrat misisse Deum spiraculum vitæ. &c. Nec dicit fuisse creatū sicut corpus ex quo:

quo loco forsitan simul cum Ägyptiorum narratione, corpus à Deo formatum, & in ipsum deinde Deum immisso spiraculum vitæ cognouere. Atq; deinde eorundem præg intellectu accedente (in quem necessariò incurunt, qui vsq; ad eò suis viribus fidunt) hoc extorserūt: vt multo ante tempore humanos animos in cœlo creatos esse suspicarentur, q; eos in corpora omnipotēs dominus misisset. Cuius rei hinc argumentum ducitur, q; ipsorum philosophorum proceres diu apud Ägyptios vñ literarum versatos fuisse passim eorum scriptis inuenimus. Ex quibus doctrina hæc sic infecta ad posteros omnes & successores philosophos veluti iure quodam hereditario propagata est, cui vincit manibus, statim adhæserunt, quoniā ad immortalitatem animorum firmam, ad quam rationibus supra adductis cogebatur, magnum pondus, & momentum afferebat. Nam si ante descensum in corpora per se substitissent, post discessum à corporibus futuros inde manifestum erat. Vnde tandem ex eodem errore reminiscentiam intulere, nostram scientiam reminiscentiam esse rerum intelligibilium, quas antea animi cognovissent, perperam arbitrantes.

Multis modis, ab Arist. anima accipi.

Sed pro pleniori intelligentia eorum, quæ dicta sunt, animaduertendnm est rationalem animam dupliciter considerari: vñ modo vt anima, idest in quantum forma, actus, & perfectio corporis humani existit. Qua ratione talē concentum, & harmoniam in corpore humano facit, vt omnē vegetandi vim ipsi tribuat, sensus omnes, & interiores facultates fulciat, & sustentet. Secundum quam rationē ita à corpore pender, quod nullam absq; eo operationem exercere valerimo quod amplius est, eam hac ratione cum corpore desinere dicit, vt desinente cithara, aut quovis alio musico instrumento simul cum eo musicam & harmoniam, quæ eo agebatur, desinere, & corrumpi dicimus, atque ita eam desinere dicit, quod prædicta harmonia in dissolutione corporis deficiat, non autem quod ipsa corrumpatur. Quo pacto eam considerat, cùm animæ definitionem tradit, & ~~¶~~ [¶] ~~XVII~~ eam appellat, atque hoc intellectu habito, ad saluandā hanc Aristotelis sententiam non opus est animam cogitatiuā ponere, aut alias commentitias fingere. Alio modo eadem ani-

ma

ma notatur, vt à corpore abducitur, atq; vt in seipsum cōuerfa, in rerum intelligibilium regione verlatur, quomodo intelligētia, seu intellectus dicitur, quem proprias habere functiones sine aliqua corporis actione s̄pē afferit, vt ex superioribus satis aperte constat. Quapropter incorruptibilem, impassibilem, & materiax immutum, & ab ea separabilem s̄pē pronuntiat in tertio & secundo lib. de anima: vbi mente & speculatiuam facultatem aliud genus animæ esse, quod s̄pē parari possit, sicut semipiternum à corruptibili, dicit quē ~~vñ~~ appellat. Sed quoniam hunc passibilem & corruptibilem aliquando censem, est ultimo notandum: quod hoc nomine alii quando Aristoteles intelligit mentem ipsam, quæ res percipit, & intelligit, quam immortalem, & separatam semper dicit, aliquando vero rem ipsam, quæ intelligitur, quatenus in intellectu existit, qua ratione corruptibilis ab Aristotele dicitur: quia secundum hanc rationem non est aliud, quam ipsa semet intellectio, quæ cùm adsunt, facile etiam discedunt: secundum quam rationem propriè dicitur ab eo nuncupatur, quæ cogitatio, seu discursus dicitur. Qua ratione loco superius citato dixit: intellectum passiuum extingui, id est intellectio, seu intellectio, aut discursus, qui media corporis passione fiunt. Quare locus hic minime cogit intellectum pro phantasia accipere, vt plures constringuntur: vt supra etiam insinuauimus, nisi ad sensum solum prædictum. Quocirca hæc distinctio maximè notanda est, quæ potissimum à Græcis ex eo loco Aristotelis eruitur, vbi afferit. Intellectus nihil est actu omnium, antequā intelligat, dico autem intelligentiam (inquit) eam, qua intelligit, opinatur quæ anima. &c. Ex quo planè elicetur metem seu intellectum aliquando accipi pro re, quæ intelligitur. Quocirca explicando quod dixerat, addidit, voco intelligentiam &c. ad insinuandum sane, quod si accipiatur mens pro re, quæ intelligitur, mens siue intellectus actu est id quod percipitur: atque rursus in eiusdem sententiæ confirmationem ad uerbio illo (tanquam) vñ est: aperte insinuās, quod postquam anima intelligit, res, quæ intelligitur, mens & intellectus etiam dicitur, quod crediderim valde esse obseruandum, vt plura philosophica, quæ ad præsentem disputationē concernūt, collæ-

T reant,

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

reāt, atq; vt philosophus sibi ipsi semper cōsentire videatur. Sed restat iam argumentum id soluere, quod ex tertio libro huius operis defūmitur, quod maximē contradic̄ta vrgēre videtur, vbi philosophus afferit mortem esse vltimum vitæ terribilium, atq; subiiciens rationem air. Quoniam nihil post homini mortuo aut bonum, aut malū esse videtur. Quod si ita est, quòd extra ambitum boni, & mali per mortem homo ponitur, minime persistere videtur: quare ex hoc loco simul cum corpore & animus ipse soluitur. Sed huius argumenti solutio omnino facilis est ea, quæ superius de homine, humanisq; operationibus statuimus, in memoriam reuocantibus. Nam Aristotelis sermo de bono & malo humano est, & de eo, quod homini, vt homo est, accidere potest. Diximus autem supra hominem à philosopho censeri, qui ex corpore, & anima constet, atq; vitā vtriq; parti cōgruentem agat. Vnde operationem humanam eam appellat, quæ ab homine ciuiliter & consentaneè partibus, ex quibus constat, viuenti, exerceatur. Qua ratione consideratur homo, operatioq; humana noue in huius operis libris. Vnde pater, quām probè & aptè Aristoteles dixerit homini mortuo nullum bonum, aut malum posse accidere, humanum scilicet: nam cum compositum dissolutum sit, nō manet homo iste, de quo loquitur. Quare nihil ei aduersè, aut prosperè cōtin gere potest, quod humanum censeatur, sed post mortem ad esse aliquid, quod diuinum, & non humanum sit, philosophus non negat, imo libentissimē fatetur, cùm rūcrestet id, quod vere hominem ipse appellat, animus scilicet hominis ut apertè docet libro decimo, de vera felicitate vita cōtemplicatiæ laquendo. Ex quo loco efficacissima & perspicua depromuntur argumenta ad immortalitatem animorum ex mente Aristotelis confirmandam contra inuentum aliquorum philosophorum, qui tantum voce eius doctrinam profitentur. Quare vltiorem de hac re disputationem (ne pluries eadem repetantur) differre consultius duxi. Quo loco ea, quæ hic deficiunt, latius prosequentur. Sed forsan argumento positio adhuc quis vrgabit, quòd mortem vltimum terribilium appellat, post vltimum autem nihil restat. Ad quod respondetur mortem esse vltimum terribiliū hu-

ius

COMMENT. CAP. XII. 146

ius vitæ, simpliciter autem si conferatur cum iis, quæ malis, & flagitiosis hominibus post hanc vitam manet, inors corporalis non vltimum, sed minimum malorum est, vt Plato est autor in nono atque vndecimo dialogis delegibus, quibus omnino Aristoteles consonat: vt patet ex suprapolitis.

CAPVT DVODECIMVM.

 Is ita definitis de felicitate consideremus: vtrum ex ijs sit, quæ laude, an potius quæ honore digna habentur. Nam eam non esse inter facultates reponendam manifestum est. Videtur autē omne laudabile propterea laudari, quia qualitate aliqua prædictum est, & ad aliquid quodammodo refertur. Iustum enim & fortē, & omnino bonum virum, quinetiam virtutē ob actiones & opera solemus laudare: robustum quoque, & cursui habilem, & vnumquemq; ex alijs, non alia de causa, quām quòd qualitate quadam prædicti sunt, & ad bonū quoddam, honestumq; quodammodo se habent. Atq; hoc ex Deorum laudibus perspicuum est. Nam cùm ad nos referuntur, ridiculi videntur. Id autem contingit ex eo, quòd laudes per relationem, vt diximus, efficiuntur. At si talium est laus, optimorum sānè nullam

T 2 esse

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

esse laudem cōstat, sed maius quiddā ac melius, quemadmodum videtur. Deos eū beatos ac felices dicimus. Beatos item dicimus viros eos qui maximē diuini sunt. Simili modo etiam bona. Nemo enim felicitatem laudat, quemadmodum iustitiam: sed vt diuinius quid ac melius, beatam rē dicit, ac prædicat. Recte etiam videtur Eudoxus in defensione voluptatis principatum ei attribuere. Ex eo enim quòd nō laudatur, cùm bonum sit, indicari existimabat eam rebus laudabilibus eſ ſe præſtantiorem. Talem autem eſſe Deum, & bonū ipsum cenebat: quippe cùm ad hæc reliqua etiam referantur. Laus enim virtutis eſt, idotici enim ad honestas res agēdas ex ea efficiuntur. Commendationes verò operum ſunt, tam animę quam corporis simili modo. Verum hęc exacte tractare forſitam eorū magis eſt, quorum labor in laudationibus conficiendis versatur. Nobis verò ſatis id eſſe debet: quòd ex ijs quæ diximus, ex honorabilibus perfectisq; rebus eſſe felicitatem conſtat. Videtur autē & ex eo ita ſe habere, quia principiū eſt: huius eū gratia reliqua omnia omnes agimus. Principiū verò & causam bonū honorabile quoddā ac diuinū statuimus.

Postquam

COMMENT. CAP.XII. 147

Potquam in superioribus quædam, quæ felicitatem tum ratione temporis, quo hominibus contingere potest, tum etiam ratione adiacentium rerum, quæ in ipsam impetum aliquando faciūt, tranquillitatē ſue promittunt, ſatis copiosè diſputauit, vt ultimam manum ciuilis felicitatis trac̄tationi iam imponat, ea, quæ ipſa in ſe lufſcipit, ſuapteque naturae ei accidunt, hoc capite explicare aggreditur. Supposito igitur eo, quod apud omnes indubitatum eſt felicitatem ſicilicet in genere bonorum collocari: cūm id triplici ratione noteretur, ſitque, quod laudibus extollitur, vt virtus: & quod magnificis item encomiis celebratur, vt illuſtria, & p̄clara facinora, quæ ex omni virtute procedunt: & tandem honorabile bonum, ſive quod honore & gloriatione dignum ſit: quo horum bonorum ordine felicitas ceneſatur, preſenti diſputationi ſubiicitur: atque præcipue cum ſtoicis diſputationem philofophus conſerit, qui felicitatem inter bona laudabilia numerabant: mo tantum bonum honestū, quod laudabile ſit, conſtanter affirmarunt. Ita enim ex eorū ſententia ex professo testatur Cicero tertio libro de finibus, & in quarto etiam afferens ſumnum in unoquoq; genere aniſantium & optimum laudibus efferendum eſſe, bonumq; laudabile exiſtere, vt in homine (inquit) id, quod optimum ſit, altissimumq; locum tenet, vt virtus: & in ſecundo in ſuper libro addit bonum ipsum, quod perfectum ſit, atque laudabile non ob eam cauſam ſic dici, aut honestum eſſe, quòd à multis laudetur, ſed quia tale ſit, vt vel ſi ignorarent id homines, vel ſi obmutuiffent pulchritudine tamē ſua eſſet, ſpecieq; laudabile.

Contra horum igitur ſententiam hanc conclusionem ſtātuit, felicitas nō eſt bonum laudabile, ſed honorabile, & gloriatione dignum. Quam aliquibus rationibus probat: & pri mō ſic. Bonum id laudabile eſt, quod affectione aliqua, vel qualitate affectuum exiſtit ad aliiquid aptè, & cōmodè exercendum, & quod ad aliud in ſuper continuo refertur: hoc perſpicuum eſt tam in animæ, quam corporis habitibus, atque virtutibus. Nam laudamus (inquit) virum fortem & tēperantem, atque vt uno verbo dicamus virum bonum &

T 3 probum

probum, q̄ ea qualitate, & affectione ii muniti sint, & dispositi, qua fortiter, temperatè, & studiosè agere & operari valent: virtutes item ipsas, quia studiosarum operationū munitiones & artes sunt, quibus strenuè gestis mirificæ laudes & encomia virtutibus accedunt, sicut ex absolutis artificum operibus nō solū autoribus, sed ipsis artium instrumētis: laudibus n. hæc celebrare solemus. Præterea habitus corporis, hominesq; qui his valeant, semper laudibus extollimus, vt manuum agilitatem, pedum velocitatē, corporis vim & potentiam, cæterasq; corporis facultates, & artes cum earū autoribus, & præfectis: atq; hoc ob id sanè, q̄ prædictæ facultates ad aliud, ad opera scilicet referantur, & ordinentur: nam his habitibus homines dispositi, ad singula opera exercenda expeditius & commodius properat. Quod si hoc ita est, manifestè sequitur ea bona tantum laudari, quæ ad aliud referuntur, atque ea, quæ ad aliquid exercendū optime affecta sunt. Quare cū felicitas ad nihil aliud referatur, neq; affectio aliqua sit ad aliquid præparās subiectū & disponēs, extra ordinem laudabilium bonorum collocandam esse manifestum est.

Atq; hoc ex Deorum laudibus. &c.

Quibus ex causis laudetur homines.

Laudabilis boni rationem positam, atq; conclusionem illatam alia ratione hic probat. Nam cùm Dei optimi maximis, altissimisq; domini laudes célébramus, si eas ad nos (inquit) referamus, id est ad examen, & normam, qua homines commendare solemus: & nostras laudes, & Deos ipsos (ait) ridiculos reddimus. Cuius ratio est, quoniam laudare, & encomiis homines célébrare consueuimus, tum ob præclara & illustria facinora, quibus strenuè se gesserunt, optimisq; de re publica sunt meriti: tūm quia pro oportunitatibus, & occasionibus, quibus virtutes produci, atq; extrinsecus prodire desiderant, exerceantur. Vnde antiqui philosophi magno studio præcepit illud cōmendarunt (tempori semper pendū esse) docere sanè cupientes ita temporis rationem esse obseruandā, vt nulla eius pars otiosa p̄tereat: sed q̄ ea diligentia quisq; virtuti sit intentus, vt cōtinuò fructum aliquem ex ea desceperere studeat, quo tempus ipsum suæ legationis functione

itione ornatum, simul & onustum in æū habeat, à nobisq; psīs discedat: nulla siquidem est temporis particula, cui agibile aliquod non respondeat, vt supra etiam insinuatum est. Quare huiusmodi occasiones & oportunitates summa cura obseruandæ sunt, vt pro cuiuscunq; virtutis ratione debet cuilibet persoluatur, atq; ita téporis rationi pareamus. Atque hinc cū pro oblata occasione opus aliquod exactū exeretur, eximiis laudibus id cōmendare solemus. Ex quibus patet dupli ratione homines aliquādo laudari: & propter opera iusta, quæ exercent, præclaraq; facinora, & propter occasionum diligentem obseruationem ad tunc operandum, quibus virtutes maximè gaudent. Sed ita est, q̄ Deus ipse perpetuam, & nullo pacto interruptam operationem habet, imo in operando suam essentiā obtinet, cū res simplicissima sit: non ergo propter operationes, tanquam propter aliud, neque quod oportunè occasiones attendendo operetur, aliquando habitum otiosum habendo vt homines, laudandus venit: sed propter seipsum tantum, cū ad nullū aliud referatur. At huiusmodi conditionem suo genere felicitas sortitur: ridiculum igitur similiter erit in numero laudabilium bonorū eam collocare. Ex quibus statim infert suā conclusionem, q̄ si talium (inquit) est laus, nempe eorū, quæ ad aliud referuntur, aperte sequitur optimorum, de quorū numero felicitas est, laudes non esse, sed quid maius & excellentius ipsis conuenire, quod propositum est.

Deos enim beatos, ac felices dicimus. &c.

Conclusionem statim positam ex communi hominum consensus hoc loco firmat. Nam Diis, & viris (inquit) bonis maiora quædam nomina, & illustriores nuncupationes tribuere solemus. A ppellam enim felices, ac beatos, virosq; diuinos: atq; simili modo, quæ his conueniunt, quæ simpliciter bona cōsentunt: quare sine addito ea bona dicit. Nemo autem faciliter iustitiam, aut quemcunq; alterius virtutis habitum, qui aliquando otiosus sit, & per respectum ad operationes commendetur, aliquando laudibus extulit: sed vt rem longe excellentiorem, penitus diuinam, & beatā quisq; prædicat: atque inde quidem, quod non referatur ad aliud,

sed per ipsam sit: cùm semper quòd sua pérfectione fungitum cum actu coniuncta sit, continuoq; absque operis intermissione ea anima illustretur, & condecoretur. Est igitur felicitas extra ordinem laudabilium posita, maximeq; honore, & gloriatione digna ex communi omnium cōsensu, qui ad veritatem firmandam magni momenti semper habitus est.

Rècte etiā videtur Eudoxus in defensiōe. &c.

Tertio loco eandem conclusionem suadet sententia Eudoxi antiquissimi philosophi, qui voluptatis multo ante assertor extitit, quā Epicurus. Is enim cùm pugnacissimè defenseret voluptatem finem, atque bonorum extremum, seu felicitatem esse: eam à laudabilium bonorum numero separauit, excellentiori ordini nempe honorabilium eā ad scribendo. Ad quod afferendum hoc argumento ductus fuit: q; voluptas nunquam ex æquo vñquam laudetur, neq; eius dignitatem laudibus aliquis consequi possit, esto de eorum numero sit, qui in laudationibus continuò versantur. Quare bonum laudabile cam non censet, sed bonum honorabile, & omni gloriatione dignum: qua potissimum conditione felicitas præfulgēre debet, cùm ad felicitatem ipsam tanquā ad extremum bonum cætera humana bona referantur, ipsa autem ad nullum aliud, quemadmodū & ipse met Deus omnium rerum principium & finis. Constat igitur autoritate Eudoxi, atq; aliorum philosophorum à nostra sententia difidident (inquit philosophus) laudes eius boni esse, quod ad aliud refertur. Quare merito felicitas à laudabilium consortio exempta est. Est igitur bonum honorabile.

Laus enim virtutis est. &c,

Ex dictis contra Stoicos philosophos h̄c inquit: felicitatē minimè virtutem cēsendam esse, sed operationem, vt dixit. Ad quod probandum tanquam ad scopum propositum, ab octavo capite usque ad hunc locum omnia spectant. Atque corollarium possum ex propria istorum confessione ostendere nititur, ac proprio gladio seipso iugulare. Nam ipsi assertunt virtutes bona laudabilia esse, & opera insuper animæ & corporis, quæ secundum virtutem sunt: non igitur congruē in virtutibus felicitatem statuerunt. Nam eo, q; bonū laudabile

laudabile virtute in affirmant, eo ipso ad aliud referri dicūt, quod ita sāne est: nam propterea eam laudamus, q; ea homines ad illustria opera excēda idonei efficiantur. Felicitas autem ad nullum refertur: nullo ergo paēto in virtute cēseri debuit. Ex quo item infert, operatam animæ, quā corporis, quæ virtutis sunt, atq; præclara & ingenua habentur, quia laudabilia sunt, encomiisq; & laudibus mirificis continuò ab hominibus commendētur: vt quæ ab animi virtutibus & scientiis proficiuntur: & quæ à corporis habitibus insuper: vt à sanitate, agilitate, robore. &c. Felicitatem minime constitueret: quoniam propter felicitatem ipsam existit. Imo inde ab hominibus celebrantur, q; eximis quidam gratus ad felicitatem consequendam ab omnibus cēsentur: vel q; ad eius illustrationem & auctionem exerceātur, à qua tanto splendore profecta fuerunt. Est igitur felicitas supra virtutem, & quæcunque item præclara opera, quæ secundum virtutem tantum sunt, cùm ab ea non egrediantur. Vel hac potissimum ratione, quia bona laudabilia existunt, vt patet ex iis, quæ de eorum natura dixit, ex quibus tantum ea protrulit, quæ ad præsens negotium spectare videbantur, cetera iis, qui in laudationibus continuò versantur, relinquens, à quibus petenda esse dicit. Ex quibus omnibus vt perspicuum infert in rebus honorabilibus, atque perfectis felicitatem necessariò constituendam esse, atque tandem, veluti in modū epilogi ea, quæ hactenus docuit, repetens, eandem sententiam comprobat: quoniam felicitas omnium nostrarum actionum principium est; atq; bonorum humanorum causa, vt supra statuit. Est igitur bonum honorabile & diuinum, quod series est illarum operationū, quæ ex virtute procedunt eo modo, quo supra explicatum est, quibus felicitatis ciuilis tractationem philosophus finit.

CAPVT TREDECIMVM.

Voniam igitur felicitas animæ per virtutem perfectam opera-
tio quædam est, de virtute con-
siderādum videtur. Hoc enim
modo fortasse efficietur, vt me-
lius de felicitate etiam contemplemur. Vide-
tur autem & is qui reuera ciuilis est, circa hāc
maximè laborare. Propositum enim eius est,
vt ciues bonos, legibusq; obtemperantes effi-
ciat. Atq; huiusc rei argumentum, tam Cre-
tensium quam Lacedemoniorum legislato-
res habemus. Et si qui alij tales extiterunt.
Quòd si ciuilis facultatis hæc cōsideratio est,
patet inquisitionem hanc perinde atq; à prin-
cipio proposuimus, futuram. De virtute autē
humana scilicet considerandum est: nam &
de bono humano, & de felicitate humana q-
rebamus. Virtutem verò humanam dicimus
non corporis, sed animæ. Felicitatem quoque
animæ operationē appellamus. Sed si hæc ita
se habent, perspicuum est, ciuilem, quæ ad a-
nimam spectant, quodammodo cognoscere
oportere: quemadmodum oculum, & totum
corpus, eum qui curaturus est. Atque eo ma-
gis

COMMENT. CAP. XIII. 150

gis, quo ciuilis facultas honorabilior, melior
quæ medicina est. Elegantes quoque medici
multa circa cognitionē corporis pertractant.
Contemplandum igitur etiam ciuili homini
de anima est: atque id, horum causa, & quate-
nus satis est ad ea quæ hic queruntur. Nam
exactius absolutiusq; rem hanc excutere, la-
boriosius fortasse est ac difficilius, quam præ-
fenti negotio conueniat. Dicuntur autem de
ipsa in extrarijs etiam disputationibus, non-
nulla quæ satis sunt: vt tendumque ipsis est.
Quemadmodum alteram partē eius esse ra-
tiois participem, alteram expertem. Nā vtrū
distinctæ sint, vt corporis partes. & omnia di-
uisibilia: an ratione tatum duæ sint, re autem
separari inter se minimè possint, vt in circūfe-
rentia cōuexum & concavum: illud verò ni-
hil ad propositum refert. Irrationalis autem
partis, alia cōmuni & vegetali per similis est.
Ita appello eam quæ augendi, & alendi cau-
sa est. Talem enim animæ facultatem in om-
nibus quæ aluntur, statueret aliquis, & in fœ-
tibus quoque: quinetiam eandē hanc in per-
fectis: & conuenētius etiam, quam aliā quā-
piam. Huius autem communis quedam vir-
tus, non humana appetit, quippe cū pars hæc

&

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

& facultas in somnis maximè operari videatur: bonus autem & malus discerni in somno minimè possit. Vnde in quieti felices in dimidia parte vitae à miseriis nihil distare. Atque hoc cōuenienter cōuenit. Otium enim animæ somn' est, quæ vel bona vel mala dicitur. Nisi quatenus paululum motioes aliquæ ad eam pertingunt: e atenuenim modestorum meliora, quām quorūlibet visa apparent. Ac de his quidem satis. Atque hæc nutriendi facultas (est enim humanæ virtutis expers) omissa est. Videtur autem etiam altera quædā natura animæ irrationalis esse, quæ rationis tamē quadam ex parte capax sit. Continentis enim & in continentis rationem, animæ item id quod rationem habet, laudamus: quippe cūm recte & ad optima incitat. Videtur tamē aliud quid etiā in ipsis in esse, quod pugnet, resistatq; rationi. Planè enim quemadmodū resoluta corporis membra si ad dextram mouere volueris, econtrariò in finistram deferuntur: sic quoque in anima contingit, in contrarias enim partes in continentium appetitiones feruntur. Sed in corporibus quidem quod præter propositum fertur, videmus: in anima nō videmus. Fortasse autem nihilominus in

anima

COMMENT. CAP.XIII. 151

anima quoque esse quippiam præter rationē existimandum est, quod ei aduersetur ac resistat: quomodo verò diuersum sit, nihil refert. Quod tamen etiam ipsum rationis esse particeps videtur, quemadmodum diximus: continentis enim rationi obtemperat. Atq; etiam magis fortasse intemperante ac forti obediens est: omnia enim in his rationi consonant. Esse igitur irrationalis quoque hæc duplex videtur. Nam vegetalis nullo modo cum ratione communicat: concupisibilis autem & omnino appetibilis, particeps rationis quodammodo est: quatenus ipsi obedit, imperioque eius obtemperat. Ita profectò & patris & amicorum habere rationem dicimus, & non sicut mathematicorum. Parere autem quodammodo rationi irrationalem hanc partem, admonitio, & omnis increpatio, & cohortatio indicat. quod si dicendum est hanc quoque partem rationem habere, duplex erit ea quæ rationem habet: altera enim propriè & in se eam habebit: altera ita, vt is qui dicto patris audiens est. Virtus quoque secundum hanc differētiam distinguitur. Nam alias ex ipsis intellectivas, alias morales dicimus: sapientiā,

per-

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

perspicatiam, & prudentiam, intellectiuas: liberalitatem & temperantiam, morales. Cùm enim de moribus loquimur, non sapientem aut perspicacem, sed mansuetum, aut temperantem aliquem dicimus. Laudamus etiam sapientem ex habitu: habitus vero laudabiles virtutes appellamus.

QUAM felicitatis humanae causa presentem moris disputationem philosophus suscepit, postquam de ea hoc libro diffusè tractauit: cætera quæ ipsius gratia in residuo operis considerandaveniunt, in hoc ultimo capite (quod præcedentium & sequentium sermonum nexus quidam est) iam proponit, Atque in primis hanc conclusionem statuit: de virtutibus deinceps consideratio, seu disputatio futura est: quam sic deducit. Felicitatis ac beatitudinis causa, quæ homines in hac vita beare possit, præfens sermo institutus est, ut satis ex præcedentibus constat: sed virtus instrumentum quoddam est, quod ad eam dicit, securumq; iter parat, cùm non aliud felicitas, quam vndiq; perfectæ virtutis operatio sit: est igitur de virtute tanquam de via & medio ad felicitatem consequam necessariò habenda disputatione. Aliás enim otiosa extitisset tota præcedens consideratio, si via, qua homini contingere possit proprius finis pro hac vita destinatus, perpetuò lateat. Item quoniam hac ratione felicitatis tractatio habita, clarior & illustrior euadet: quod ab initio præstare philosophus est pollicitus. Nam cùm nulla res perfectè cognoscatur, nisi ad eius primas radices & clementia dederetur: cū felicitatis causa & principium in virtute positū sit, planè sequitur nullum hominem felicitatem hanc perfectè attingere posse, quivirtutis prius plenam cognitionē assecutus non fuerit. Perfecta igitur ciuilis felicitatis cognitio de virtutib⁹ disputationem omnino requirit. A pte ergo hinc de ipsis intur

COMMENT. CAP. XIII. 152

tur consideratio. Postremò idem suadet exemplo eorū, qui sciētia hac ciuili maxime pollent, seu pollere debet: vt sunt ciuiles homines, idest, magistratus publici, quorum consilio & prudentiæ ciuitatum gubernationes committuntur: & certaini legumlatores, vt Minos Lycurgus, qui Cretenisbus, & Lacedæmoniis leges tulerunt: & denique quicunq; alii, qui in hoc genere illo tempore floruerunt: & in hoc etiam nostro, seculo viget. Omnes (inquit) ii maximam curam in hoc adhibuerūt, vt ciues ad studium & amorem virtutis prouocarent, atq; sic studiosos & beatos redderent. Leges quippe suas, & statuta condentes, in hoc oculos conuerterunt, ut ad commodum publicum & virtutis culturā omnes ciues prouocarent, atque inducerent. Ad moralem igitur facultatem necessariò virtutum disputatione exigitur, ut ipsa perfectè tratur. Post considerationem ergo felicitatis apte de virtutibus subiicitur sermo.

Quod si ciuilis facultatis est. &c.

Ex conclusione posita quædam iam philosophus corollaria colligit, atque primum infert, futuram de virtute disputationem, ostensiue & figura quadam, omisis exactis demonstrationibus habendam esse, idest iuxta materiæ subiectæ exigentiam rationes esse construendas, ita vt non ex necessariis, sed ex probabilitibus tantum colligantur: quod sic probat. Ciuilis facultati, seu morali philosophiæ facilis & ostensiuus procedendi modus accommodatus est, vt ex initio huius libri est manifestū: sed nunc virtutum considerationē ciuilis facultatis partem esse probauit: eidē igitur examinis regulæ, procedendique modo, eam subiectam esse necessarium est, quoniam aliter totius & partis alia esset scientiæ ratio, quod fieri nequit.

De virtute autem humana. &c.

Secundo loco hic infert non de omni virtute, sed de humana tantum considerationem futuram esse, quod sic suadet. Eatenuus de virtute considerandum est, quatenus ciuilis felicitatis, quam ad hunc usque locum examinavit, exigere, & postulare videatur: nam cùm totius negotii moralis hæc vt primus scopus posita sit: proculdubio secundum exigentiam cætera

IN PRIMVM ETHIC: ARIST.

Gemina virtus humana & diuina. cætera consideranda veniunt. Sed felicitas, quæ hactenus quæsita est, bonum humanum existit, quod si apte natura homini, in quantum homo, id est in quantum ex anima, & corpore constat, accommodatur: futurus igitur de virtute sermo eam potissimum considerabit, qua ipse homo secutus dum hanc rationem componitur, & ornatur, atque in officio continetur, quæ virtus humana solet appellari. Ad cuius rationis clariori et intellectum notandum est id, quod supra etiam insinuatum est, duplice scilicet hominem in hoc opere Aristotelem considerasse, alterum ciuilem & politicum; qui ex corpore & anima constat, vitamque moderantem rationis utriusque parti congruentem agit, alterum ex mente, animoque solùm constantem, vitamque ex intellectu tantum traducentem: quem verum hominem in decimo libro appellat, & nos iuxta doctrinam diuini Pauli hominem interiorē dicere consueuimus. Unde duplice etiā virtutem Aristoteles cognouit, alteram humanam, quæ primo homini congruit, alteram diuinam, quæ secundo, & vero homini accommodatur. Primi generis virtus non expultrix, sed moderatrix tantum eorum affectuum, & perturbationum existit, quæ ex parte corporis homini contingunt, ut hanc ratione imperio animi obsequentes reddantur. Nam dum indomita & effrenata permanent, sua feritate & agresti quadam immanitate, morbi & agititudines animi censemur. Atque id optimo iure, nam tunc corpus humanum morbo aliquo implicatum medici afferunt, quando eam affectionem præter naturalem patitur, quæ naturales eius operationes sensibiliiter lœdat. Omnes autem hominis actiones, quæ ex affectu, & perturbatione rationi repugnante & obstante egrediuntur, læsa & infecta sunt, si quidem à peccato nequeunt excusari, nisi subito, & in non perspecto tempore fiant. Est ergo tunc anima morbo aliquo pressa, & non alio, quæ affectus effreni et indomito. Planū igitur est huiusmodi perturbationes animæ morbos & agititudines existere, quibus peccatorum vulnera homo facile contrahit. Virtus ergo hæc humana, quia feritatis & intemperaturæ, horum affectuum expultrix est, sanitas appellatur, & philosophia moralis huius virtutis ingenua cultrix, animæ medicina ab Aristotele censemur.

COMMENT. CAP. XIII. 153

tur. Altera vero virtus, quæ mentem solum & animum hominis curat, & quæ nullum cum corporis insultibus negotium habet, diuina appellatur: quoniam sublimioris partis hominis, & quæ diuina penitus sit, perfectio existit, tum etiā quoniam hac virtute maximè homo ipsi Deo coiungitur, & copulatur, cum eorum contemplatio, quibus ad ipsum inunere & officio proximè ascendimus, huiusmodi hominem solum occupatum teneat. Ut hanc igitur virtutem à praesenti consideratione excluderet, de virtute humana nūc dixit esse cognoscendum, quam humana felicitas ut proximā causam requirit. De diuina autem, quæ quodammodo supra hominem est, ut hic consideratur, cum de felicitate contemplativa agetur, opportunus habebitur sermo.

Virtutem vero humanam dicimus &c.

Hic tertio infert nō de omni virtute item humana sermonem esse conserendum, sed de ea tantum, quæ animæ, & nō de ea, quæ corporis est. Quod sic ostendit: de ea virtute disputatio suscipitur, quam exigit felicitas, quæ superiori disputatione quæsita est. Nam hæc eorum, quæ tractanda sunt mensura & regula existit. Felicitas autem animæ operatio, & nō corporis, superius posita est: tantum ergo de virtute humana, quæ animæ habitus & perfectio est, futura erit tractatio. Quo loco aduertendum est corporis bona, ut vires, valetudo, velocitas, pulchritudo, quæ in toto sunt, & quæ etiā in partibus, ut sensuum integritas, peduum celeritas, manuum vis eximia, vocis claritas, & quævis alia partium corporis singularis præstantia, virtutes humanæ à philosopho appellari, in quantum ipsius corporis (quod altera pars hominis hæc considerati existit) perfectiones & virtutes sunt: & rursus quia virtutis moralis ministra & famula censemur, quam anima, quæ humani compositi principatum & arcem tenet, tota vi extollit, & veneratur.

Sed si hæc ita se habent &c.

Postremo iam loco ex superiorius positis infert ad philosophum moralis, hominemque ciuilem cognitionem aliquam animæ ipsiusque; partium habere, omnino spectare, quam cognitionem residuo capituli tradere curat, ut ea supposita libe-

Bona corporis.

*Philo-
phia ani-
me que-
dam me-
dicina.*

rē in sequentibus virtutum tractationem aggrediatur. Propositum tamen sic deducit. Medicus, cui corporibus mederi curæ est, naturalem eorū constitutionem & temperaturā principio cognoscere studet, deinde rationē & arte curādi, vt cūm prioris cognitionis præsidio quantū à naturali tēpe ratura corpus exturbatum fuerit, apprehēderit, posterioris auxilio in sanitatem, pristinūq; statū cōgruis adhibitis reme diis restituere valeat, quod exemplo statim manifestat. Nā si peritus medicus oculos curaturus sit, in ipsorū substantia & naturali cōstitutiōē integrē cognoscēda prius desudauerit, oportet, atq; optimē cognouerit, quę sit humorū, tunicarū, venarū, & neruorum cōnexio, ac deinde q̄ oculis à naturali dispositiōē distantib⁹ remedia congruāt, & q̄ citius ad cōuenientē statū eos reducere valēat, vt hoc perspecto mederi & curare eos optimē possit. Quòd si in curatione corporis res ita se habet, aperte sequitur quandā animæ cognitionē philosopho necessariā esse, vt ea prædictus sufficientē de ipsa sermone habere possit, quippe virtus nō est aliud, quā quedā animæ sanitas, vt supra explicatū est. Quare & philosophus moralis eius procurator, medicus animę intra cancellos nature existimandus est, vt ipsa philosophia moralis, ingenua virtutis & sanitatis animę administratrix. Exigit igitur tam philosophus, quā ipsa philosophia cognitionē aliquā ipsius animę, q̄ ab ea vt subiectū, curanda est, & cōtra corporis furiosos impetus (secūdū quod philosophus præstare poterit) munienda. Secundò idē probat ex dignitate & excellentia, qua facultas ciuilis medicinā superat, inter quas ea distantia est, quę inter corpus & animā. Quare si eas, quę medēdis corporibus tota intenta est, exactā cognitionem subiecti requirit: absurdum erit sanè, ciuilem facultatem adeò digniorē, quę animabus curandis omnino studet: & quę in hoc negotio omnem suam operā collocat, ab hoc munere penitus relegare. Quinim dū cūm tot artes curandis, munendiq; corporibus sint inuente, tantoq; insuper studio ab hominibus exculte, vt penē ipsius animæ obliuiscantur: is profectō, qui animæ, præstantioris hominis partis, cognitionem à philosopho abslegaret, eamq; à medico corporis omnino requiri rēt, totū se corpus esse omnino existimaret: aut qui piam iumenti

iumenti simile, cui corporis cura solū proposita est. Tertio loco idem ostendit ex præstantia & excellentia medicæ facultatis. Nam & si empirici & ignobiles medici plures sint, qui remedia diligēti exquirentes, corporis cognitionem negligant: elegantiores tuarem medicam minimē se tenēre arbitrātur, nisi humani corporis naturā & constitutionem, proprias tractationes de hac re componendo, vel ab aliis cōpositas diligenter euoluendo, exacta cognitione affequuti fuerint: strīctiori igitur iure philosophi, & animarum medi ci nūcupatione nullatenus quispiam censembitur dignus, qui animam, singulasq; eius partes nulla cognitione persequuntur fuit. Ad philosophum igitur, ciuilemq; hominem cognitione quādam animæ spectare videtur, non exacta ea quidem, sed qualē virtutum disputatio (quarum gratia ipsa est cognoscenda) desiderat. Quam cognitionem hoc loco philosophus tradere intendit, ad exteros sermones, siue ad exotericos libros eos mittens, qui exactius & strīctius animę facultatem, singulasq; eius partes affequi cōtenderint. Nam in illis satis de ipsa anima disputationum est.

Quemadmodum alteram partem &c.

Sub compendio iam ea, quę in libris de anima tradita sunt, & quę ad hanc virtutum disputationem ex eo loco sunt accōmodata, recenset. Princípio autem statuit: quemadmodum in libris de anima, in duas partes animam distributam esse, in partem rationalem, quę ex sua natura & essentia rationem habet, qualis ratio & intellectus existit, & in partem rationis expertem, quę omnes facultates, & potentias amplectitur, quibus corpus animæ connexum cernitur. Quam distributionem animæ probè tenēre ad sequentem tractationem maximē necessarium est. Sed tamen quia curiosus lector prædicta partitione minimē contentus, aptè posset querere, qua ratione præfatae animæ partes à se in uicem distent loco & subiecto, an ratione tantum? Occurrit statim dicendo: quòd licet ita sit, q̄ duobus potissimum modis partes alicuius totius distinguuntur loco & situ, ita q̄ singulę partes singulis loci partibus disponantur, vt caput, manus, pedes, & cæteras hominis partes dispositas

Videamus:

*Dua ani-
mae par-
tes, in
quā pri-
mō pari-
tur.*

videmus, quod etiam in quoquis alio partibili corpore cere-
nere licet: & in super ratione tantum, ut de concauo & con-
uexo circumferentia manifestum est. Nam cum haec vnum
& idem in linea circulari sint, cum partibus secundum lati-
tudinem careat, ut eius ratio & substantia afferit, dicens: esse
longitudinem sine latitudine: ea tamen ut diuersa homo ap-
prehendit, secundum corpori contento, & continentis co-
ueniunt. Licet ergo ita se res habeat, quod dictis modis ali-
cuius partes differre possint, tamen id explorare, & exami-
nare nihil ad negotium refert, dum semel has partes anima
habere apprehenderis, siue hoc, siue illo modo se habeant.

Irrationalis autem partis alia communis & vegetali &c.

Subdiuidit hoc loco partem irrationalem in eam, quae stir-
pibus communis est, & in eam, quae rationis quodammodo
capax, quam latius in fra prosequitur. Sed priorem partem
triplici ratione manifestat, primo ab eius dignitate. Quia
inter animae partes infimum locum teneat, cum plantis &
vegetabilibus communis sit: quibus inter viuentia omnia pri-
Vis vegetandi ex officio, cum dicit, quod alendi & augendi causa data est, plicatur.
mus & humilior viuendi gradus contigit. Secundum ab eius
stirpibus recenter vteris maternis clausis (quo tempore stirpium
naturam referre videntur, cum tantum potestate animalia
sint,) communis est, & ad animalia ipsa iam perfecta latius
etiam diffunditur: imo cum suam perfectionem assequuta
sunt, ea, quae εμβρύα & græcis nuncupantur, perfectioneque
sui generis funguntur, huius potentia & facultatis, munus
& officium conuenientius (inquit) sentiunt, id est natura-
lius. Nam cum cæteræ facultates in perfectis ipsis animali-
bus intermissas adhuc in vigilia operationes habeant, acce-
dente somno eas omnino deserunt, & remittunt, cuius co-
trarium in vegetali facultate cernitur. Nam in vigilia absq;
interruptione, nisi morbo aliquo impedita sit, proprio mu-
neri semper vacat, atq; tunc item efficacius & vehementius,
quando

quando quiete & somno animal correptum est, aut ipsacho-
mo consopitus. Eo enim tempore alimenti coctiones, im-
mutationes, atq; in singula membra aptissimæ digestiones
fiunt. Est igitur haec vis animali iam perfecto, maximè natu-
ralis. Quandoquidem id maximè naturale alicui dicitur, q
valde ipsi, atq; sui generis rebus communis est, continuumq;
famulatum præstat, ut octauo huius operis libro Aristote-
les est autor. Ex ignobilitate ergo, officio, atq; huius faculta-
tis communione, satis haec vis explicata manet.

Huius autem communis quedam vis &c.

Probat iam hoc loco huius partis altrici facultatem, vir-
tutem humanam non esse, ita ut ea homo à cæteris animan-
tibus posse discerni. Quod ex eius operationib^s hoc pacto
deducit. Huius partis munera & officia, maximè in somno,
quando ratio & mens ipsa quiescit, perspicuntur: aptissimè
siquidem tūc coctiones, & alimenti distributiones exercen-
tur. Nō ergo à facultate propria hominis, virtuteq; humana
egrediuntur. Quandoquidem virtute & operatione humana
studiosos homines à prauis distare cernimus, quos in som-
no, quādo potissimum hēc virtus vigeat, pares deprehendim^b:
quod vsq; adē (inquit) verum est, ut omniū philosophorū
cōsensus dimidia solū vitæ parte felices à miseria distare af-
firmet. Eo igitur tempore, quo somno hoīes correpti sunt,
(quod dimidię vitæ spaciū sibi vendicat) non humana, sed
vegetalis & communis vis imperium in homine tenet. Quo
argumento vehementer fane admonentur omnes, qui iure
homines censeri cupiunt, ut in somno excipiendo parcissi-
mi sint, ne eius immoda indulgentia, exiguum vitæ tēpus
relinquatur, & quod deterius est, ne vires eo, vsq; adē tor-
peant, virtusq; humana languescat, ut quād aurē & lucis vi-
ta restat, simile quipiam iumentorū vita inueniatur, nam
diurna quies (ut inquit Cato) vitiis alimenta ministrat.
Quamobrem vigilie curā, temperatūq; somniū longè ante
accuratè nobis Aristoteles cōmendauit œconomicorū lib.
i.c. 6. vbi ante lucē surgere, ad sanitatem, ad curā rei familia-
ris, & ad studio philosophiæ quām plurimū conferre dixit.
Atq; ante ipsum, & eleganter quidē Plato. 6. dialogo de legi-

Parcissimus somnus con fert.

bus in eiusdem rei commendationem de somno sic differit: Somnus enim multus, nec corporibus, nec animis, neq; rebus gerendis, natura conduit. Nemo quidem dum dormit, alicuius pretii est, nō magis quam si non viueret. Quare qui cūq; viuere & sapere cupit maximè, quam longissimo tempore vigilet, sola sanitatis cōmoditate seruata. Ad hanc verò nō multo opus est somno: si bene assueveris somnis. Hactenus Plato Ex quibus omnibus pater, parcissimè somno utrum dum esse, atq; ea ratione ut quam primum lucem aduentare sentias, ad reddēdas deo grates, qui noua luce te perfrui cōcessit, festinus surgere cōtendas, tu præcipue, qui literarum culturā ex animo exercere, atq; teipsum bonis moribus formare cupis. Præterea idem sic confirmat, tempore somni, quęquis hominis anima, quatenus bona, aut mala est, laude aut vituperio digna, in otio omnino & quiete est. nulla ergo ratione felix à misero, nec probus à pessimo eo tempore discernetur. Quem dimodum eo tempore, quo fructus ex arbore non pendent, nulla ratione ex ipsis cognosci poterit, fccunda, an sterilis ipsa sit, dulces, an amaros fructus ferat. In hunc autem modum quietis tempore ipsa anima se habet: non ergo eo tempore, quo ab anima fructus bonorum operum & folia deciderunt, ipsius dignitas & præstantia deprehendi poterit. Est igitur in somno cum stirpibus & plantis homini vita communis. Sed quoniam statim aliquis virginē poterat, quod quædam motiones animæ soleant in somno homini contingere, quibus felices à miseriis discernantur, vt in somnia, & vila ea, quæ tunc solent contingere. Nam felicis & probi hominis honestiora sunt, pessimi autem praua. Quare non vsquequaq; (inquiet) sententia posita sibi cōstat. Huic obiectioni philosophus occurrentis, dicit: ita esse, q; differentia hæc reperiri potest inter probos viros, temperateq; vitam agentes & inter prauos, atq; vt sensibilia occurserint temere eam traducentes: est tamen exigua, & quæ nō ex visorum differentia nascitur, neq; ex operationibus, quæ somnum conficiunt, sed ex iis, quas in vigilia anima operata est. Nam cū imaginatio circa ea versari habeat, quæ sibi ministerio sensuum aliquando oblata fuerint, ipsis in somno vacantibus, cum imaginatione phantasias (quæ habet sensata mouere)

mouere) eorū sensibiliū solet inducere formas, orationesq; nocte, quorū in vigilia quisq; intentè sensationes habuit. Vnde cū boni & studioſi viri, quæ honesta sunt, semp̄ sua vita diligentius tractent, sequitur eorum visa honestiora semper contingere: prauorū verò turpia, secundum quod eorū vita postulat. Quorum vita prauitati insuper accedit, quod cūm esculentis & poculētis plus nimio ii semper indulgeat, immoderato potu & pastu sensibilis partis obstupefacta feritas maximè somniis exultat, immoderateq; iactatur. Quare prudenter satis sic corporibus affectis, iussit aliquando Plato ad somnum proficiisci, vt nihil sit, quod errorem animis perturbationemq; afferat. Manet ergo firma sententia posita. Quare cūm virtus vegetalis, virtus humana non sit, à præsenti consideratione omnino excluditur.

Videtur autem etiā altera quædā natura &c.

Partis irrationalis eam facultatem iam disputationi subiicit, quæ sensualitas cōmuniter appellatur, quæ ad propositionum spectat, cūm certo quodā modo rationis participis sit, vt nūc explicare cōtendit: quod vt apertius proferat, duo de hac virtute probanda assūmit. Primum, q; hæc pars ex se irrationalis sit, imo quod semper contra rationem dimicaret audeat: deinde q; quodā modo & ex parte sit itē rationalis.

Sed vt primū clarius percipiatur, animaduertendū est: rationem & appetitū sensitivū ea ratiōe inter se cōferri, q; rationalis ea pars dicitur, quæ ex sua natura & essentia rationē habet, & quæ ad optimam quaq; semper inuitat, & deprecatur, ita vt quod suę naturę cōuenies est, cogitare valeat, rationes deinde & argumenta ad id explorandū nocte. Habet itaq; summā vim, & imperiū agēdorū. Vñ sequitur tanquā ducē, & imperatorem quēdā facultatibus inferiorib⁹, vniuersoq; sensibili appetitui ipsam dominari: nō sec⁹, quā princeps populo, rex ciu. b⁹, atq; dux militib⁹, imperādo, leges prescribe do, atq; ad actionē mouendo. Perinde etiā, vt primū mobile reliquos inferiores orbes proprio motu defert, ita vt tūc secundum naturam res se habeat, secus autem, si supremum illud corpus ab inferioribus traheretur, à quo ipsi nūc aguntur: ita etiam secundum naturam constitutū est, vt inferiora

*Inferius
à superio
re nature
ordie sem
per moue
tur.*

semper à superioribus cādem in natura agātur, & moderentur, inconuenientesq; fines dirigantur. Quapropter iure optimo ratio ipsa tanquā superior circulus appetitū omnem sensituum, sensusq; in super omnes sub proprio arbitrio tēperabit, atq; ad motus eorū naturæ debitos exercebit. Sequitur deinde, q; sicut in vniuersali natura dispositū est, vt infe*ri*ora quæq; semper per media à superioribus gubernentur, vt verbi gratia infe*ri*iora hēc à corporibus coelestibus (mediis motibus elementorū) angeli inferioris ordinis à superioribus, ab angelis homines, & à sapientibus tandem & prudenteribus hominibus ignorantes & imbecilles erudiantur, illustrantur, atq; purgentur: sic nimirū in natura hominis Deus optimus, è maximus dispositus, vt omnes sensus, sensituumq; facultates, quæ infe*ri*orem in hoc genere gradum tenent, per rationem, tanquam per superiorem quandam vim de agendis admonentur, & illustrantur, atq; ad ea prosequenda eius arbitrio omnino subiiciantur.

Quo posito perspicuè iam manent philosophi rationes, quibus primò probat sensituum hanc animæ partem irrationalem esse: atq; prima huiusmodi est. Rationem continentis & incontinentis hominis, atq; omne id, quod rationē habet, tanquam bonū, & adid, quod honestū est semper progrediens, laudare & cōmendare solemus: rationēq; ipsam, q; illustratio quædam diuinę mentis sit, quæ ad optimam semper nos incitat, atque in uitat: continentem item & incontinentem, q; dictam rationē, atq; mentis illustrationē sequendam sibi proposuerint, licet continens id opere præstet, incontinens verò deficiat, atq; in id, quod rationi cōtrariū est,

Sensi
bili
vis
ra
tioni
sem
per
ad-
versatur

& corpori consentaneum tandem labatur. Vnde quia nec se ipsum freno rationis continet, nec cupiditates in officio retinet, vt in votis proposuerat, incontinentis appellationem, fortitus est. Alter verò è contra quia nulla harum rationum deficit, sed voti cōpos semper manet, atq; victoria potitur, continentis nuncupatione dignus censetur, de quibus lati in septimo lib. philosophus disputat. Sed est etiam in huiusmodi hominibus appetitus sensitius, voluntasq; carnis & corporis, quæ rationi nuper expositæ semper obſiſtit, continuumq; bellum cum ea gerit, atq; ita incontinentem irritat

vt ad

vt ad sua confilia tandem precipitem trahat, in miscrimq; casum cogat incidere. Est igitur semper huiusmodi sensitibilis facultas rationi contraria: Quare merito irrationalis censetur, ita vt eius opera, nisi rationis examine explorata fuerit, semper in homine vituperanda veniat, quod exemplo rursus manifestat, in corporalibus, sensuq; manifestis. Nam cū membrum aliquod corporis virtute totius destitutum est, solutionemq; patitur, (vt in paralytico contingit) cūm homo ipsum in dextram partem mouere nititur, in sinistram partem idem omnino labitur, atque contrarium semper motum intendit, quia virtute nempe animali atque motrice penitus in se destitutum est, perinde (inquit) sensitua hæc animæ pars ex se contrarium rationis motum semper intendit, ipsi q; obſiſtit, interimq; vi rationis adhibita, eius virtutem in se non sentit, sicut membrum illud resolutum, quando naturalem in fluxum capit, & totius corporis nō recipit, licet ita sit (ait) quid pugnantia hæc motuum clarissim in corporibus cernatur, quam in partibus iis animæ, vbi oculis dicta contra pugnatio non subiicitur, ita tamen statuendum omnino est, quippiam scilicet in anima esse, quod ei aduersetur semper, & resistat, licet quomodo hæc partes differant, ac loco se habeant, nihil ad præsens attinet discutere, dummodo vt positum est, eas ad inuicem sic se habere firmum sit.

Quod tamen etiam ipsum rationis &c.

Probat iam id, quod secundo loco propositum fuit, hanc scilicet animæ partem quodammodo rationalem esse, ita q; in hunc finem hæc appetendi vis homini data fit, & cum ratione in homine coniuncta, vt per eius consortium rationa petentes lis suo modo efficiatur. Sed q; in hunc usum hæc facultas ho^{tunc} suā mini cōtigerit, & quod huius muneris & beneficii à ratione perfectio deriuati capax sit, hoc modo philosophus probat. In hominem affe*nem* continentem, in quo assiduum bellum ratio tanquam prius quuntur, ceps & imperator aduersus appetitum sensituum, eiusq; cu cū rationipuditates, perturbationes, & insolentias, tanquam cōtra populi rebellem, insolentem, & factiosum gerit, atq; tandem multis hinc inde incuribus habitis, ratio ipsa vincit, atq; in

eas obtinet, proprio imperio & ditioni subiliendo. Huiusmodi autem pugna ex parte ratiōis, quæ præcipuum locum & arcem in homine tenet, nunquā continget, nisi præter naturales essent omnes cupidinis motus, qui gubernaculis rationis non moderantur: neque insuper cupiditas ipsa unquam rationi cederet, nisi in hoc nata, & ipsi coniuncta fuisset. Est igitur ex propria natura apta, vt rationalis communicatione fiat, ita vt cùm talis euaserit, suam tunc perfectionē affequatur. Secundo loco idem sic ostendit: in homine continentे præcedente pugna inter rationem & cupiditatem, siue inter carnem & spiritum (vt inquit) beatus Paulus. Nam ratio, anima siue spiritus partes agit, sicut cupiditas corporis atque carnis. In huiusmodi igitur homine continentē, cùm ratio semel suo voto potita fuerit, cupiditatemq; prostrauerit, triumpho & victoria tripudiās, ampliores semper vincendi concipit spiritus, & ecōtra cupiditas cū plagis & iictibus posita pugna, affecta fuerit, tremebunda magis, maioriq; cum formidine (quacūq; pugnādi occasione oblatā) contra ipsam rationem insurget. Quapropter pluries tandem in materia delectabilium superata, & sèpe etiā circa ardua & terribilia, proprio impetu fracto, vis hæc cupiendi rationi obsequens fiet, atq; per virtutem temperantia communicatione rationalis. Atq; rursus eadē ratione irascēdi vis adē in omnibus rationi famulatum præstabat, vt tanquam pedis sequa famula ipsi semper paret: ita vt in ratione agendorū eius consiliū semper expectet. Si igitur omnis appetitus in viro temperate & forti rationi obediens factus est, ita vt omnia eius opera illi consonent, cùm in huiusmodi viris tam facultatum interiorū, quam exteriorum concentus qui dam suauissimus adsit, apertè sequitur sub statu naturali tūc vim cupiendi & irascēdi constitutas esse. Est ergo hæc pars anima rationis capax, imò cùm sic rationalis dicta communicatione facta est, propriam & naturalem perfectionem est affequuta. Nam aliter nunquam sic pacata existeret: imò si præter eius naturam hoc esset, nunquam sic affueisset, vt in secundo libro apertè philosophus docet.

Igitur rationalis quoque hæc duplex &c.

Concludit

Concludit hoc loco ex superiori disputatione irrationalis anima partes ea ratione inter se comparari, vt altera vegetalis scilicet nullam cum ratione communionem habeat, sensuia verò, hoc est cōcupiscibilis & appetibilis, cuius nomine irascibilem indicat, ex eo quod nemo iracundia in aliquem excondeceret, nisi aliquid aliud vehementer appetet, cuius consequutioni quod sibi infestum est, impedimento sit, rationalis quodammodo existit, atq; usus rationis communicatione cōpos est: vt ex superioribus constat. Sed quia meritò quispiā rogare posset pressius rem considerando modum, quo hæcrationis communicatio fiat, difficultatē hanc philosophus expediens, inquit: in auditione & obedientia, qua hæc pars rationi obtemperat, consistere, quod vegetalis pars minime præstare potest. Quam assertionē familiari exemplo manifestè probat, nam cùm filius patri, & amicus amico secundum legem amicitiae obtemperat, rationem patris & amici obsequētem communiter habere dicimus: atq; non ea ratione, q; ex se propriam deliberationem & consilium circa eam rem, circa quam se exercet, adhibuerit, à quo persuasus ad actionem properet, perinde ac mathematici, qui non ante conclusioni assensionem præbent, quam eidens de ea demonstratio proprium intellectum cogens præcurrerit, sed quia rationi & deliberationi (inquit) patris & amici fidentes, ex ea ad actionem mouentur, illorūq; nutu se omnino permittunt. Sicut igitur hōs sic operantes ratione vt dicimus, rationalesq; appellamus, & appetitum perinde concupiscibilem, & irascibilem ex se ratione carentes, dum rationi audientes & parentes exhibent, eiusdem appellatiōis merito dignos cōfessibimus: quippe eadē est utrobiq; rō.

Parere autem quodammodo rationi &c.

Posito iam, irrationalis facultatis summā & perfectionem in consensione cum ratione, obedientiaq; consistere: quod ad hoc fastigium & rationis consortium leuari possit, post eas rationes, quas supra produxit, aliam hoc loco profert. Iuuenes (inquit) & adolescentes, in quibus iracundia & cupiditas maximè vigent, parentum & magistrorum admonitione, increpatione, & exhortatione, siue quavis alia industria, à sceleribus

*Vis appelle
tiriū par
ticipati
nē ratio
nalis.*

sceleribus & flagitiis abstinere, eorumq; affectus reprimi & temperari videmus. Atq; non solum ii, sed cuiusvis etiā aetatis fuerint homines, qui in turpiorem vitā prolapſi ſint, eorum reprehēfione, & correptione ſanē cohibentur, quorū dignitas venerationi, & estimationi apud ipſos fuerit. Ergo irrationalis facultas modo quodam idest hoc aut illo modo ex nuper aſignatis, rationi parere potest: atque vt ipſi ſemper obtemperer, aſſueſieri, alioquin admonitiones, increpatiōnes, & exhortationes ad impetus & incitationes cupiditatum cohibendas fruſtra adhiberētur, ab aliquo, ſuo ſocio, vt vitam emendaret, quod dicere eſt abſurdum. Cum quia cūm experientia doμestica educandæ atq; instituendæ proprieſtatis manifeſtè pugnat, tum quia ita res ſe habet, vt ſcientia timore & blanda etiā veri atq; honesti ſuafione à ſocio adhibita, à cupiditatibus feris homines auocentur, verosq; rationis & virtutis ſe præbeant cultores. Conſilio etenim & ſcie‐tia hoſtilem affectū perturbationem indicans, vanumq; ipsorum exitum, atq; in ſuper rationis imperium & dignitate: quibusdā veluti calcarib⁹ appositis, ignorantiae tenebris de‐pulſis ad virtutis viā homo properat, quod admonitio præſtare habet. Timore verò veluti freno à corporis voluntate cohibetur, quem in cutit increpatio, ſiue obiurgatio, que paſſionum impetum frenare & temperare habet. Nam corpus dolore & violentia coeretur, cuius irascibilis & concupiſci‐bilis aſſidui ſunt procuratores, ſicut anima, præſtatoris hoīs partis, ipſa ratio. Et tādem leui & benigna oratiōe, qualē poſtulat exhortatio, ab irrationalibus perturbationibus plures subducuntur: atq; præcipue ii, qui ratione pollere videntur, aut ſaltē debēt. Quippe rationem ſemper audiunt, ipſi q; parere ſemper coſueuerunt: cuius generis ſenes exiſtunt, atq; grandiores etate viri. Quare cūm omne genus correptiōis amoris, & cuiusdam dulcedinis, plenum eſſe debeat: potiſſimum tamen id, quod exhortatione adhibetur. Hac enim cūm excitationem quandam rationis primō rēſpiciat, ac vim quandam humanæ ſocietatis, ſuauitatem quadam ſemper condita eſſe debeat. Quamobrem exhortatione, ſiue obſecratione erga ſenes vt iubebat diuus Paulus prima ad Timotheum quinto capite, quando dixit: ſeniorem neincre

*Corre-
ptionis
modi.*

ne increpaueris, ſed obſecra, vt patrem &c. A uocantur igiut, & abſtent à turpibus, quamuis ſuaibus hiſ correptionis modis, & ſimilibus homines, atque ipſorum affectus temperantur, obſequentesq; rationi redduntur. Possibile igitur eſt appetitiuam facultatem ſimiliter obedire rationi, atque dicto modo per communicationem, rationalem fieri, quod intendebamus. Vnde Aristoteles infert ve‐luti orationem ſuperiorem temperando, qua dixerat vim hanc ſenſibilem irrationalem eſſe; hanc item anima, facultatem inter rationales connumerari poſſe, atque talem cenſeri. Pro eius tamen clariori intellectu dupličem rationalem facultatem notat, alteram, quæ ex ſe, ſuapteq; natura ratio‐nem habeat, alteram verò, quæ eius obedientia prudens & rationalis efficitur: vt irascibilis & concupiſcibilis appetitus. Ex quo aperre colligitur vim hanc appetitiuam inter rationem & vegetalem facultatem medium quendam locum obtinere. Nam cūm iſta, quia ex ſe nullam rationem habet, conuenit, cum illa verò, quod ipſi obtemperat. Vnde & ipſius dignitas quodammodo & appellatio ſibi contingit, ſicut prudentia & ratio patri, filio obtemperanti, & obſequenti. Vnde etiam rursus ſequitur, rationem ſenſitio ap‐petitui, vt puer prudentia parenti, præſeſe, & imperare debere: atque ita ipſum moderari & erudire, vt aſſidua eius ſuafione, & admonitione, communicatione quadam pru‐dentem efficiat, qualem filium pater ſemper efficere nititur: imo à tempore quo ratio ipſa à torpore corporis, ve‐luti à ſopore quadam profundissimo excitatur, in fine inque proprium, ſuāque vitæ rationem consideratione ascendit, per reſiduum etatis hanc curam, legibus rationis appetitum vinciendi cuique homini demandatam eſſe. In quem uſum primō & recentis etatis tempore tota anima corpo‐re ipſo depreſſa eſt, vt corpus nimirum ipſum, ſingulaque eius organa functionibus rationis exequendis, firma & dulti, accommodata reddantur, quoniam omnes corporeq; po‐tentia cum earum operationibus, vt fundamentum & in‐ſtrumentum, quo cūm ſui curam incipiet gerere anima, utatur, ipſi ſubiiciuntur. Omnes igitur inferiores facultates in homine, atque appetitionum vires, vt rationi ſeruiat, debitumque

*Cura ho‐
minis &
dulti.*

debitumque ei famulatum præstent, ab ipsa natura ordinatae sunt. Quapropter tunc suam naturalem, & postremam perfectionem assequuntur, cum ipsi subiectæ manferint, pro eiusq; arbitrio & moderatione suos motus intenderint, ac remiserint, vel incusanda sanè esset ipsa natura, quod ad eum finem rem dirigeret, quem cum assequeretur, sub violentia & statu præter naturali constituta esset, quod omnino absurdum est.

Eandem etiam conclusionem ex professo docet Aristoteles primo politicorum capite secundo, vbi ex hoc, quod vir studiosus rationi subditas omnes appetitiones habet, qua propter & integriorem eum dicit retinere naturam, infert virtuosos & depravatos homines male & præter naturam se habere, ea sive ratione, q; in his corpus in animam im perium teneat. Vnde infra colligit naturale & commodum esse corpori animæ parere, parti vero perturbationibus obnoxia menti, partiq; rationem obtinenti semper audire. Manet igitur firma posita conclusio, quæ vt prima basis & fundamentum totius moralis negotii accipienda est. Et si non desuerunt, qui contrarium assererent, imo potissimum huius assertionis opposito nostri temporis hæretici niti videntur, vsque adeò corporis indulgentiam omnibus concedentes, ne irrationalibus partibus vim quandam forsan & violentiam inferre videantur. Sed specialiter contra dictam assertionem scrupulus quidem sub oriri videntur. Nam sita est, quod pars perturbationibus obnoxia per hoc, quod rationi paret, morigeramq; se præbet, rationalis euadit, aperte sequi videtur: brutum animal, quod mansuet, quodq; absque contradictione & pugna homini se tractandum permittit, atque pro officiis necessariis ipsi semper pareat, dicta communicatione rationale effectum esse, perinde ac sensualitas. Par siquidem vtriusque videtur obedientia. Quam difficultatem philosophus diluit libro Politicorum supra allegato, negando nimirum bruta animalia,

Interēt que in usum familiarem homini se permittunt, vt cibures, *inter obē* ipsi propriè obedire. Vbi notandum est inter esse, inter obedire & dire, & subiici alicui. Nam id obedire dicitur, quod ratio subiici. nem imperantis sentit, ita vt quid sibi faciendum intime tur,

tur, percipiat, ex qua perceptione ad id exequendum, quod impositum est, præoperat, quod vires appetituæ faciunt, postquam rationis cultura propriam & antiquam illam exuerint feritatem, perinde ac filius id percipit, quod à patre sibi iniunctum est, vnde ad id exequendum se accingit, ac similiter in aliis. Subiici autem id alteri dicitur, quod ipsi absq; contradictione & pugnantia se tractabile exhibet, non tamen quid sibi faciendum proponatur, percipit, vt ex tali perceptione quiescente domino ad actionem properet, quod brutis animalibus iam dominis conuenit. Quare subiici hominibus proprie dicuntur, non autem obedire: ac perinde de toto corpore, organicisq; eius partibus dicendum est, subiici nimirum imperio & dominio animæ, non tamen obedire, aut saltem non proprie dicitur. Nam cessante animæ agitatione & stimulatione ad opus aliquod præstandum, non sequetur opus, perinde neq; à bruto quopiam animante. Quare eleganter loco citato asseruit Aristoteles animam in corpus dominium & imperium herile tenere, in vires autem appetituas ciuile tantum, vt Deo dante eo loco latius videbitur.

Secundo etiam loco poterit quis vrgere hoc pacto, cuiusunque rei id sibi maximè naturale est, quod ex se, sua pteq; natura præstare & consequi potest. Natura nanque quam rem in aliquem finem, & perfectionem destinat, necessariis instrumentis ad eius assequitionem accurate munit, vt late in omnibus natura constantibus cernere licet. At appetitus perturbationibus obnoxius ex se, & propria virtute ratione vti non valet, imo ipsi semper aduersatur: est igitur hoc sibi naturale, & illud præter naturale. Et confirmatur, si appetitus sensitius huius hominis Pythagoræ verbi gratia poneretur in bruto, fieri rationalem præter naturam esset: ergo nunc quando in homine residet, siquidem nullo pacto eius natura immutatur, neq; obiectum altius, in q; tēdat, est ipsi propositum. Cui difficultati satisfit: negando minorem illam propositionem, appetitum scilicet non sufficiēt munitum, & instructum fuisse à natura, vt dictam perfectionē assequi possit. Nā licet ex se, & propria virtute eam adipisci non valeat, tali tamen consortio cū natura copulauit, vt illuminari

minari & illustrari ab eo facile queat secundum quandam naturalem vim, quam ipsi indidit, qua illuminationem illā præstantis socii excipere possit, atque ex ea ad agibile, quod eo lumine monstratum est, progreedi. Quemadmodum lumen naturale est, ut lumine suo noctis tenebras excutiat. In hanc enim functionem à natura ordinata est, apertissimum tamen est eam proprium lumen non habere, neq; excipere posse, nisi ad solem se prius conuerterit. Quemadmodum diuinæ mentis lumen nunquam animæ communicatur, nisi ipsa, cœlū luna ad solem, ad Dei optimi maximī mentem penitus conuertatur, quod prius non facit, quām ipsa etiam mens fiat, omnes sensuum deceptions & phantasie nebulas & caliginem deponendo. Idem ergo de parte hac irrationali dicendum erit, nullo sanè pacto rationalem communicatione fieri, nisi ad rationem, in cuius consortium à natura destinata est, in ipsiusq; etiam usum se conuerterit, eiusdem rationem & consilium semper expectando. Ad id autem, quod inculcabatur, sensibili facultati aduersari rationi esse naturale, respondetur hoc falsum esse. Quippe id maximè naturale est, quod secundum naturalem propensionem ex directione & ordinatione naturæ conuenit, quod in proposito non contingit, siquidem sensitiva hæc vis ut rationi obediens, ipsi q; ministerium præbeat, à natura ordinata est. Neque insuper sibi naturale hoc erit, quia commodum & utile sibi sit. Cùm potius vehementer sibi hoc noceat, ut constat ex sententia Aristotelis loco iam allegato primi Politicorum. Quod si aliquis contenderit hoc naturale cupiditati esse, non simpliciter, sed secundum habitum ex feritate quadam assuetudine ab ortu ipso semper corpori indulgendi cōtracta, & primi peccativi & labi semper coagamentata, quemadmodum in febre ethica contingere videtur, quod ipsam patienti color extraneus, & præter naturalis nativus quodammodo factus est. Atque hac ratione sit sanè, quia nullo pacto assertæ conclusioni repugnat. Imo naturale hoc in super sensualitate sit. Nam cupiditatem rationi aduersari latè in omnibus

bus cernitur. Secundum illud beati Pauli: Caro concupiscit aduersus spiritum, & illud Genesios: Omnis sensus & cogitatio humani cordis ab adolescentia sua prona est in malū, & David in super: In quo corrigit adolescentior viam suam in custodiendo sermones tuos. innuens sanè omnes in adolescentię tempore in hanc sensuum feritatem pro lapsos, aut valde propensos ex dictis causis esse iudicando. Quomodo hanc lucratam appetitus cum ratione naturalem appellare, in nullo positam inficit assertionem. Nam hoc loco ab Aristotele non dicitur naturale, quod fit, & quod omnes cōmuniter in uadat, sed quod secundū naturæ ordinationē fieri debeat. Et quod perfecta rei generatione ipsi conueniat, secundum quod. c. 2. i. politicorum ipse docet. Confirmatio autem iam respondetur: concedendo appetendi vim in bruto animali nullo pacto rationale fieri posse, neq; huius hominis, si bestiæ alicui coniungeretur, ex hoc tamen nō interfetur eam in homine rationalem non posse fieri. Cuius ratio est. Quia in bruto vicē gerit formæ principalis, cuius nutu totum cōpositum gubernatur. At tui cūm ex se vim non habeat rationem exerendi, neq; ad sit superior formæ, à qua suppeditetur, ea penitus caret: neq; ad eam dignitatem ullo pacto ascendere valet. Cūm autem cupiendi & irascēdi vis homini coniuncta est, non vicibus fungitur principalis formæ, sed potius materiæ, à qua sumitur: vnde & vicem gerit parentis, minime autem imperantis. Nam æqualitatem & oppositam imperati rationem naturam omnibus eius opera constatibus penitus abhorruit, parendo aut superiori & obediendo: eius dignitas quodammodo inferiori mutuatur, ut supra declaratū est: iure igitur prædicta facultas rationis capax in homine ponitur, minime autem in brutis. At tq; quando amplius virges, facultas hęc secundū suam naturā non est immutata, neq; altius aliquid obiectum sibi in homine existenti propositū est, quia semper est quid sensibile & corporeum, ut ipsa facultas sensibilis & corporea existit, quare similiter semper erit iudicandum. Totū assumptum libenter conceditur. Nā eadē semper est sensibilis natura in casu posito, neq; in sua substāria & essentia quoquā pacto est mutata, in homine tamen rationis ministeriū tāquā instrumentum sibi

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

*Vis sensi-
tua in
homine
ab ea que
est in bru-
to maxi-
mè diffat*

sibi coniunctū omnino subdit, quo munere caret in anima-
li bruto. Neq; insuper facultas hæc irrationalis in homine,
& in animāte bruto eius rationis & speciei continuo inue-
nitur, cælo in vtroq; idem obiectū sensibile propositum ha-
beat, quippe ea, quæ in homine resideret, hac excellētia & præ-
uilegio gaudet (vt diximus) & rationem sentire & percipere
valet, ex qua ad præscriptum opus exequendum se mouet,
qua vi bruti animantes omnino carent. Quapropter licet
idem obiectū sensibile vtriq; propositum sit, modus autē
id amplectendi alius & alius homini & cæteris animantibus
præfinitus est, quippe homini ad id tantum obiectū sensibili-
le iure aditus patet, quod intra quosdam rationis limites &
terminos continetur, secundum & eleganter elegans poëta
dixit. Est modus in rebus, sunt certi deniq; fines, quos ultra
citroq; nequit consistere rectum. Vnde dum hos cancellos
egreditur, in eritò à propria degenerans natura homo feri-
tate quadam, & immanitate brutis animantibus confertur.
Quod perspicuè considerans diuus Hieronymus in regula
monachali. Sensus hominis ratiōē nō cohibitos & quis indo-
mitis & sine freno currentibus aptè comparauit. Hoc nimi-
rum docens: vt saltem eam curam, quā scientia herili in do-
mandis & quis ad corporis ministeriū debitè præstandum ap-
ponimus, in curandis & temperandis animi affectibus, cu-
ius functionibus à natura accommodati, & coaptati sunt,
non negligamus. Atq; hæc de questione proposita dicta suf-
ficiant, reliqua, quæ eam concernunt, in disputationem se-
cundi libri reiicientes.

Virtus quoq; secundum hanc differentiam
distinguitur &c.

Virtutibus iam accōmodādo ea, quæ de animæ partibus phi-
losophus differuit, iuxta diuisionem animæ partiū traditam
duo etiā genera virtutum constituit. Primū intellectualium
virtutum, quæ in ipsa parte rationali per essentiam existunt,
atq; in ea disciplina parantur, quas sapientiam, prudentiam,
perspicaciam, & scientiā solemus appellare. Aliud est virtu-
tum moralium, vt liberalitatis, temperantie, fortitudinis, &
aliarū huiusmodi, quæ in parte cōmutatione rationali sedē
habent.

COMMENT. CAP. XII. 162

habent, vbi assuetudine, & exercitio parantur. Atq; tunc po-
tissimum, cùm à superiori ratione huius partis impetus re-
primuntur, & incitationes moderātur. Ex quo loco aperta
& vniuersalis deducitur conclusio, omnes virtutes morales
*Virtutum
moralis
subiectū.*
in appetitu participatione rationalem, tanquā in propriam
sedem & domicilium relegatas esse. Cuius etiam ratio planè
ex Aristotelis dictis deducitur. Nā morales virtutes castiga-
tionē, & repressione insultantium appetitionum acquirun-
tur, sicut intellectuæ eruditioē & disciplina: sed intellectua-
les in parte per essentiā rationali collocantur, quia hæc pars
per se solum eruditionis & doctrinæ capax est: ergo & mora-
les omnes in vi appetendi ex se irrationali: hęc siquidem est,
quæ castigatur, & reprimitur, & quæ in se rationis modera-
tiones suscipit.

Quum de moribus loquuntur &c.

Secundo loco ex cōmuni hominum consensu positam
conclusionem firmat. Nā cum ratione morū, probitatisq; vi-
ta aliquem homines cōmendant, non sapientię, solertię, hu-
iusmodi q; nuncupationibus ornare solent, sed modestię ni-
mirū, liberalitatis, & tēperantie, quæ nomina cohibitionē,
& moderationem affectuum statim indicant. A pertissimū
ergo argumētum est virtutes morales in appetitu sensitivo
constitutas esse, vbi huiusmodi repressiones & castigatiōes
excentur. Quapropter & cùm sapientein aliquem laudāt,
encomiisq; celebrant, nō dictis nominibus efferrunt, sed qui-
busdam aliis ex habitu intellectus prodeuntibus, vt & pru-
dens nimirum sit, solers, perspicax, & sapiens, qui habi-
tus rerum peritia, & eruditione perficiuntur. Per
spicuum igitur ex his est virtutes, quas intelle-
ctiuas nuncupamus, in parte per se rationa-
li propriam sedem, & domicilium habe-
re, reliquas verò absq; vlla distincō
ne in parte per communicatio-
nem rationali, vt latius etiā
in sequenti libro
ostenderur.

Finis.

